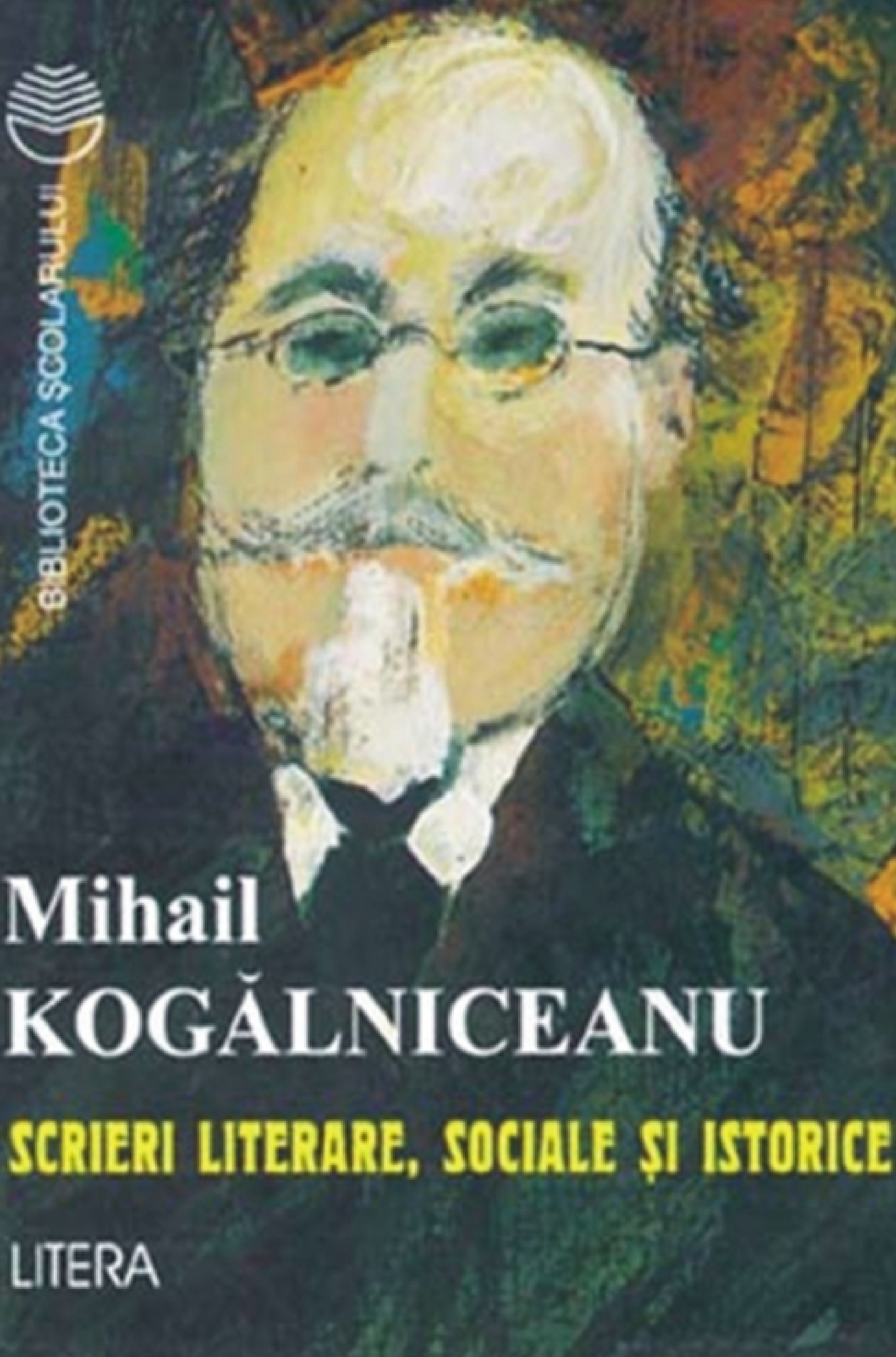

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

Mihail KOGĂLNICEANU

SCRIERI LITERARE, SOCIALE ȘI ISTORICE

LITERA

biblioteca școlarului

Mihail
KOGĂLNICEANU

SCRIERI LITERARE
SOCIALE ŞI ISTORICE

Litera
INTERNAŢIONAL
BUCUREŞTI — CHIŞINĂU

CUPRINS

CZU 859.0–95
K 67

CUPRINS

NOT{ ASUPRA EDI|IEI

Volumul de fa\[este alc[tuit de cercet[torul literar Vasile Ciocanu =i cuprinde o selec\ie din bogata =i variata mo=tenire scris[a lui Mihail Kog[lniceanu (schi\e de moravuri, nara\iuni istorice, articole]n domeniul literaturii, discursuri pe teme social-politice). Alc[tuitorului i se datoreaz[biobibliografia, notele =i selectarea aprecierilor critice privind opera =i personalitatea marelui]nainta=.

La baza edi\iei au fost puse texte din M. Kog[lniceanu, *Opere*, I. Beletristic[, studii literare, culturale =i sociale. Text stabilit, studiu introductiv, note =i comentarii de Dan Simonescu, Bucure=ti, 1974 =i Opere, II. Scrieri istorice. Text stabilit, studiu introductiv, note =i comentarii de Alexandru Zub, Bucure=ti, 1976, iar lucrarea programatic[*Dorin\ele partidei na\ionale]n Moldova* s-a reprodus din colec\ia de acte =i documente *Anul 1848]n Principatele Rom`ne*, tomul 4, Bucure=ti, 1903.

Pentru a facilita lectura,]n texte s-au efectuat modific[ri de ordin ortografic]n sensul aplic[rii normelor]n vigoare.

Coperta: *Isai C`rmu*

ISBN 9975-904-82-3

BIOBIBLIOGRAFIE

1817 6/18 septembrie. S-a n[scut viitorul scriitor =i om politic Mihail Kog[lniceanu, primul din cei 10 copii]n familie. “Tat[l meu, nota el]n Prefa\[la *Cronicile Rom`niei sau Letopise\ele Moldaviei =i Valahiei* (vol. I, Bucure=ti, 1872), a fost vornicul Ilie Kog[lniceanu; muma mea a fost so\ia sa Catinca, n[scut[ Stavil[, familie rom`neasc[din Basarabia; de pe tat[=i de pe mum[, din mo=i =i str[mo=i, m[f[lesc, dar[, c[sum rom`n moldovan, =i cu m`ndrie recunosc c[familiea mea nu a c[utat niciodat[originea sa]n \[ri =i neamuri str[ine”.

1827-1834 Dup[ce cap[t[o anumit[instruire]n casa p[rinteasc[, M. Kog[lniceanu de la v`rsta de 10 ani, ]mpreun[ cu Vasile Alecsandri, frecventeaz[ lec\iile unui dasc[l maramure=an stabilit la Ia=i, Gherman Vida. Din 1828 ]nva\[ la pensionul unui francez stabilit =i acesta ]n capitala Principatului Moldovei, Victor Cuénim, apoi, din 1831, la Institutul de la Miroslava (localitate de l`ng[Ia=i), unde,]n afar[de limbi str[ine, studiaz[aritmetica, geografia, gramatica, istoria =i alte discipline.

1832 Se stinge din via\[, de ftizie, mama scriitorului (n. 1802).

1833 17 august. Este trimis s[-=i continue studiile la colegiul din ora=ul francez Lunéville,]mpreun[cu cei doi fii ai domnitorului Mihail Sturdza, Grigore =i Dumitru. }n drum spre Fran\a]i scrie cu regularitate p[rintelui despre cele v[zute =i tr[ite. Aceste r[va=e au pus]nceputul bogatei =i valoroasei mo=teniri epistolare a lui M. Kog[lniceanu, constituind primele sale probe]n ale scrisului.

Manifest`nd st[ruin\[ la ]nv[\[tur[, M. Kog[lniceanu, ]n acela=i timp, nu se limiteaz[ la prevederile programului de studii, ci frecventeaz[ teatrul, pentru care avea o pasiune aparte, urm[re=te presa la zi, ]nva\[ s[ c`nte la vioar[, practic[sportul. De la primele contacte cu str[in[tatea el a manifestat un viu interes pentru st[rile de lucruri din via\a social-politic[=i cultural[, evalu`ndu-le]n raport cu cele din Moldova, de al c[rei destin era preocupat =i c[reia]i ducea dorul. “M[ ]ntreba\i cum m[simt]n Fran\a? li se adresa el surorilor. Prost. E o \ar[bogat[, frumoas[, puternic[, civilizat[. Dar, cum eu nu sunt francez, prefer patria mea. N-a= schimba Moldova cea s[rac[pentru cel dint`i tron din lume”.

1835 29 iulie. Din ordinul lui M. Sturdza tinerii sunt transfera\i la Berlin, pentru a-i feri astfel de influen\a ideilor revolu\ionare din Fran\a. }n capitala Germaniei M.

Kog[lniceanu timp de mai bine de doi ani studiaz[ca particular, sub supravegherea unor persoane distinse, iar din octombrie 1837 se]nscrie la Universitatea din Berlin. }n acela=i an la]ndemnurile vestitului savant A. Humboldt preg[te=te =i tip[re=te la Berlin primele sale lucr[ri =tiin\ifice: *Moldova =i Muntenia. Limba =i literatura rom`n[ sau valah[, Schi\[ asupra istoriei, obiceiurilor =i limbii \iganilor* =i vol. 1 al *Istoriei Valahiei, a Moldovei =i a valahilor transdanubieni*, cea dint`i]n limba german[, iar celelalte dou[ ]n limba francez[. Perioada afl[rii la studii]n Germania a fost de mare importan\[ ]n formarea intelectual[=i]n plan politic a lui M. Kog[lniceanu. “Toat[via\a mea, =i t`n[r =i ]n v`rst[coapt[, nota scriitorul, am m[rturisit]n mai multe r`nduri, c[ culturii germane, c[ Universit[\ii din Berlin, c[ societ[\ii germane, b[rba\ilor =i marilor patrio\i, care au operat real\area =i unitatea Germaniei, datoresc ]n mare parte tot ce am devenit ]n \ara mea, =i c[ la focul patriotismului german s-a aprins f[clia patriotismului meu rom`n!”

1838 martie. }n drum spre patrie Kog[lniceanu se opre=te pe un timp la Liov, unde efectueaz[cercet[ri de arhiv[.

1838 1 iulie. De la aceast[dat[apare prima publica\ie periodic[a lui M. Kog[lniceanu - o nou[serie, fa\[de cea a lui Gh. Asachi, a “Al[utei rom`ne=ti”, prima noastr[ revist[ literar[, editat[ ca supliment al ziarului “Albina rom`neasc[“. Revista a fost suspendat[de c[tre autorit[\i dup[al cincilea num[r din cauza public[rii]n paginile ei a schi\ei *Filozofia vistului*, oper[satiric[inspirat[de *Tratat despre vist* de scriitorul rus O. Senkovski.

1839 12-22 octombrie. }n “Albina rom`neasc[“ apare schi\a *Soirées dansantes* (Adun[ri d[n\uitoare), prelucrare din francez[.

1840 martie. Mihail Kog[lniceanu fondeaz[o editur[=i o tipografie proprie sub denumirea “Cantora Foiei s[te=ti” sau “Cantora Daciei literare”, care au avut un rol important la dezvoltarea culturii =i literaturii na\ionale. Aici M. Kog[lniceanu a tip[rit mai toate publica\iile periodice fondate de el: “Foaia s[teasc[a Principatului Moldovei” (aprilie 1840 - decembrie 1845), revistele “Dacia literar[“ (ianuarie - iunie 1840), “Arhiva rom`neasc[“ (vol. 1 - 1840—1841; vol. 2 — 1845), “Prop[=irea. Foaie =tiin\ific[ =i literar[“ (9 ianuarie - 11 noiembrie 1844) =i “Calendar pentru poporul rom`nesc” cu anexa literar[“Almanah de]nv[\[tur[=i petrecere” (1842—1846), editat]n continuare de Gh. Asachi, un num[r mare de c[r\i de beletristic[, opere cronic[re=ti etc. }n publica\iile periodice ale lui Kog[lniceanu au v[zut lumina tiparului majoritatea scrierilor sale literare, articole pe teme sociale =i culturale.

1840-1842 }nc[din 1839 M. Kog[lniceanu face parte dintr-un comitet teatral, iar]ncep`nd cu 7 martie 1840 este codirector, al[turi de C. Negruzzi =i V. Alecsandri, al teatrului francez =i al celui rom`nesc din Ia=i. }n aceast[calitate a pledat pentru]mbun[t[\irea repertoriului, promov`nd pe scen[lucr[ri inspirate din realit[\ile contemporane, pentru sporirea nivelului profesionist al actorilor, urm[rind scopul ca teatrul s[fie “art[“, nu “p[pu=[rie”, precum se exprima scriitorul]nsu=i.

1841 2 decembrie. Este ales membru al Societ[\ii de istorie =i antichit[\i din Odesa, pentru care preg[tise un discurs. }n procesul-verbal al =edin\ei cu pricina se men\iona c[M. Kog[lniceanu “a scris *Istoria Valahiei, Moldovei =i a valahilor transdanubieni* =i alte lucr[ri istorice =i preg[te=te editarea letopise\elor moldovene=ti at`t de importante pentru istoria \inutului nostru”.

1843 24 noiembrie. Roste=te renumitul s[u *Cuv`nt pentru deschiderea cursului de istorie na\ional[* la Academia Mih[ilean[, tip[rit]n acela=i an la Ia=i. Acest discurs constituie una dintre principalele scrieri]n care M. Kog[lniceanu =i-a expus concep\ia cu privire la istorie.

1844 octombrie. Redactarea unei pl`ngeri a “vechililor ob=tiei Boto=anilor” contra c[lug[rilor m[n[stirii Pop[u\i a servit drept pretext pentru autorit[\i de a-l ]nchide pe Kog[lniceanu f[r[ nici o cercetare la m[n[stirea R`=ca, unde s-a aflat bolnav timp de =apte s[pt[m`ni, sub supraveghere strict[.

1845 M. Kog[lniceanu traduce =i editeaz[ ]n limba francez[la Ia=i dou[volume de *Fragmente scoase din cronicile moldovene=ti =i valahe referitoare la Petru cel Mare, Carol al XII-lea, Stanislav Leszczynski, Dimitrie Cantemir =i Constantin Br`ncoveanu.*

1845-1847 M. Kog[lniceanu se stabile=te la]nceput]n Fran\a, apoi]n Spania, iar la]ntoarcere]n patrie viziteaz[Italia. Din timpul =ederii]n Spania dateaz[memorialul s[u *Note despre Spania*, redactat]n limba francez[.

1845-1852 Editeaz[la Ia=i *Letopise\ele |[rii Modovei*,]n trei volume (vol. 2-1845; 3-1846; 1—1852),]nso\ite de Prefa\[(la vol. 1), studii =i]nsemn[ri despre manuscrisele valorificate.

1848 M. Kog[lniceanu particip[la mi=carea peti\ionar[din Moldova, iar dup[ ]n[bu=irea acesteia scrie bro=ura *}nt`mpl[rile din Moldova]n luna lui martie 1848* =i alte lucr[ri, menite s[informeze opinia public[asupra evenimentelor ce au avut loc. Fiind pus sub urm[rire de c[tre agen\ii lui M. Sturdza, M. Kog[lniceanu la 12 august trece, travestit,]n Bucovina, unde]mpreun[cu V. Alecsandri, C. Negri, Gh. Sion =. a. face parte dintr-un comitet de lupt[ ]mpotriva regimului instituit]n \ar[. Din]s[rcinarea acelui comitet, alc[tuie=te =i editeaz[lucrarea programatic[*Dorin\ele partidei na\ionale]n Moldova* =i un *Proiect de constitu\ie pentru Moldova*,]n care =i-a expus ideile cu privire la reformarea societ[\ii, preconiz`nd desfiin\area boierescului, asigurarea egalit[\ii drepturilor civile, emanciparea =i]mproprietr[irea \[ranilor =. a. Colaboreaz[la ziarul “Bucovina”,]n care a publicat pamfletul *Carte a fostului rege Ludvig Filip c[tre]nc[fiindul domn Mihail Sturdza* =i mai multe articole. A tip[rit]n bro=ur[aparte la Cern[u\i pamfletul *Noul acatist al marelui voievod Mihail Grigoriu*.

1849 De la Cern[u\i Kog[lniceanu pleac[la Viena, unde popose=te un timp, apoi la Paris. }n \ar[se]ntoarce c[tre sf`r=itul anului, dup[detronarea lui M. Sturdza =i alegerea la domnie a lui Grigore Ghica.

1850 }n “Gazeta de Moldavia”, redactat[de Ch. Asachi, apare]nceputul de roman *Tainele inimii*, una dintre primele]ncerc[ri de acest gen]n literatura rom`n[.

1852 10 noiembrie. Se c[s[tore=te la Ia=i cu Ecaterina Jora (1827—1907).

1855 1 octombrie. Fondeaz[la Ia=i ziarul “Steaua Dun[rii”, principalul organ de pres[al mi=c[rii unioniste.

1856 6 martie. Moare Ilie Kog[lniceanu (n. 26 mai 1787), tat[l scriitorului, fiul postelnicului Ion Kog[lniceanu, neam de r[ze=i de pe Cog`lnic.

30 mai. Este ales]n comitetul Unirii, al[turi de V. Alecsandri, C. Negri, C. Hurmuzachi =. a.

1857-1891 }ncep`nd cu anii cincizeci, odat[ cu deschiderea Divanului ad-hoc al Moldovei ]n 1857, =i p`n[la sf`r=itul vie\ii sale Kog[lniceanu s-a manifestat ]n special ca om politic =i de stat, de\in`nd posturi]nalte de prim-ministru, ministru de externe, reprezentant plenipoten\iar al Rom`niei]n Fran\a etc. Ca membru al parlamentului a participat]n decurs de zeci de ani la examinarea problemelor de pe ordinea zilei, v[dindu-=i erudi\ia, spiritul constructiv =i talentul oratoric.

1857 14 martie. E ales membru de onoare al Societ[\ii de medici si naturali=ti din Ia=i.

7 octombrie. La propunerea lui M. Kog[lniceanu Divanul ad-hoc al Moldovei voteaz[Unirea Principatelor.

1859 3 ianuarie. M. Kog[lniceanu]=i retrage candidatura la domnie,]n favoarea lui C. Negri. La Ia=i e reeditat[revista “Dacia literar[“.

1860-1862 Apare de sub tipar o nou[edi\ie a “Arhivei rom`ne=ti”.

1868 29 mai. Este ales membru al Societ[\ii Academice (Academia Rom`n[).

1869 15 septembrie. Ales pre=edinte al Sec\iunii istorice a Academiei Rom`ne.

1872-1874 Sub titlul *Cronicile Rom`niei sau Letopise\ele Moldaviei si Valahiei* M. Kog[lniceanu tip[re=te la Bucure=ti o nou[edi\ie a operelor cronicarilor,]n trei volume.

1875 La Bucure=ti apare]n bro=ur[studiul lui M. Kog[lniceanu *R[pirea Bucovinei dup[documente autentice*.

1887 28 martie. Mihail Kog[lniceanu este ales pre=edinte al Academiei Rom`ne, post pe care ]l va de\ine p`n[ ]n 1890.

1891 1/13 aprilie. }n =edin\a solemn[a Academiei Rom`ne organizat[ cu ocazia ]mplinirii a 25 de ani de la fondarea acestui for =tiin\ific M. Kog[lniceanu a rostit discursul *Dezrobirea \iganilor, =tergerea privilegiilor boiere=ti, emanciparea \[r[nimii*, considerat de ]nsu=i oratorul “c`ntecul meu de leb[d[“,]n care marele om de stat se referea la cele mai importante acte social-politice, la realizarea c[rora a contribuit =i care au jucat un rol decisiv]n dezvoltarea Rom`niei moderne.

1891 20 iunie. M. Kog[lniceanu se stinge din via\[la Paris]n timpul unei grele interven\ii chirurgicale. A fost]nmorm`ntat]n cimitirul “Eternitatea” din Ia=i.

SCRIERI LITERARE

SOIRÉES DANSANTES (ADUN{RI D{N|UITOARE)

La nou[sprezece ani ne bucur[m de joc ca de o mare desf[tare, dar nu este desf[tare]n lume care s[treac[a=a de degrab[la b[rba\i =i a=a de t`rziu la femei. }mi aduc aminte c`teodat[, cu o oftare de p[rere de r[u, de vremea ce a trecut a=a de iute,]n care, a doua zi dup[un bal, m[sculam la amiaz[zi, zic`nd: bre, bre, c`t m-am *]nglindisit* de bine.

+i cu o suvenire desf[t[cioas[de g`nduri, m[ uitam la r[m[=i\ele str[lucitei mele tualete din ziua trecut[, ce era ]mpr[=tiet[ ]n mijlocul od[ii: =ac=`rii cei ro=ii arunca\i pe covor, galbenii papuci dormind pe vatr[, ca o m`\[ ce se ]nc[lze=te, m[nu=ile aninate de coada unui ibric, cilicul cel globos rostogolit sub pat, =i taclitul, a c[ruia coad[, ]n ziua trecut[, prin cobor`rea sa p`n[ la p[m`nt, f[cea mirarea tuturor babelor, =edea]nv[luit pe un scaun. Nu zic nimic de fermeneaua cea ro=ie care, aninat[pe u=[, s[m[na la cununile de pip[ru=i]ntinse]naintea casei unui bulgar din Hu=i.

Atunce, niciodat[nu m[desf[tam pe jum[tate; apropierea unui bal]mi de=erta inima de toate micile sup[r[ri ce aveam; a= fi luat la joc pe dracul]n=u=i =i a= fi s[rit de dou[zeci de ori pentru un bal la vrun diac de visterie. Dac[diminea\a g`ndirea mea necontenit[ la joc ]mi pricinuia de la loghiotatul dasc[l vreo falang[ p[rinteasc[ pe talpa picioarelor, sara dimpotriv[, c`nd gazda,]nc`ntat[ de iu\ala pasurilor mele, m[ f[cea de alergam ]n dreapta =i ]n st`nga, spre a pofti la joc toate b[tr`ne\ile ce nu jucau, m[socoteam o persoan[

de mare importen\ie]naintea damelor =i uitam foarte degrab[nepl[cerile de la =coala Trisfetitelor sau a dasc[lului Gheorghi[1].

Ah! Acum m[duc la bal numai spre a juca rolul p[timitor de b[g[tor de sam[. Picioarele mi se odihnesc]ntr-un ungher]ntunecat al s[lii =i ca un soldat b[tr`n, invalid, ce-=i anin[ ruginita sabie la c[p[t`iul s[u, asemine]mi anin =i eu pulpele de bumbac la cerceveaua unei fere=ti. C[ci =i eu am lep[dat cilicul pentru p[l[rie =i purpuriii =ac=`ri pentru str`m\ii pantaloni. C`nd joc c`teodat[, m[mi=c posomor`t ca o c`rti\[ce se]ntoarce. C`teodat[ iar[=i zic o vorb[, dou[ la femeile cele b[tr`ne, =i ele m[ ]mpac[c`teodat[=i cu cele tinere. }n altele, sunt f[cut dintr-un aluat destul de nemul\umitor =i pu\in]nsu=it spre a face din mine un om c[ruia-i zicem c[este *pl[cut*.

Pl[cut? Ce]nsemneaz[acest cuv`nt?

Un om pl[cut, pentru multe femei, este acela care]ntr-un bal joac[totdeauna =i nu se odihne=te niciodat[, juc`nd deopotriv[ cu toate, cu cele frumoase =i cu cele ur`te, bun, t`n[r =i de treab[, care face filantropie la mazurc[ spre slujba fetelor celor b[tr`ne =i care crede c[are vreo]ndatorire c[tre gazda ce-l pofte=te la bal.

Un om pl[cut este =i acela care face curte mamelor, spre a avea dritul de a face =i fetelor, =i care are totdeauna dou[m`ini, dou[ picioare =i o dro=c[ la dispozi\ia damelor care n-au nici tr[sur[, nici b[rbat; care str`nge m[nu=ile, ap[r[torile =i basmalele acestor dame, poart[=alul =i umbrela lor, le trimite lojii la teatrul francez ca s[se mire de frumosul comic al lui Pélier =i de \ipetele d[emoaze]lei Jenni[2]. Un om pl[cut este =i acela care]=i pr[p[de=te banii de c`te ori joac[vist cu damele...

A=a-i c[-i pl[cut acest elegant care spune complimente, ce amiros[la ap[de mint[=i nu intr[niciodat[ ]ntr-o adunare f[r[s[aib[buzunarul plin de confeturi =i capul de cimilituri, calamburguri =i =arade, fiin\[premenit[a fi pi=cat de feti\e =i a purta b[ie\ii pe genunchi.

La nevoie, omul pl[cut spune =i c`te o istorioar[. El este un dobitoc pre\ios pentru educa\ia tinerelor demoazele =i pentru

m`ncarea zarzavatelor. El m[n`nc[multe legume =i nu bea nici cafe, nici vutc[, dar =tie foarte bine a t[ie la fripturi.

Omul pl[cut se afl[mai ales]ntre biurgheri sau t`rgove\i. Am cunoscut p`n[=i spi\eri care erau foarte pl[cu\i. Sunt femei care vorbind de ace=ti oameni zic: “Domnul cutare are todeauna o vorb[de r`s”. }n ce col\ al spi\[riei oare au ]nv[\at ei a=a frumu=ele lucruri? Acasta nu =tiu. Dar glumele lor m[ b[teau la ureche ca clopotul de la Barnovschi[3] ]ntr-o zi de s[rb[toare. Mai pune ]nc[ =i acel r`s lancaviu, ce sam[n[cu muzica broa=telor.

+i duhurile frumoase de societate, =i juc[torii de =arade]n fapt[, =i, mai ales, acei istorisitori de pove=ti fantastice care totdeauna \i se par un t[ciune ce fumeg[ ]n vatr[, =i,]n sf`r=it,]\i pic[peste picioare.

}n vremea c`nd un duh nebun de v`rtej =i de joc se apuc[de toate capetele =i picoarele femeie=ti, omul pl[cut, omul ma=in[, omul ce joac[se face o specialitate, o individualitate, o nevoie; el este neap[ratul suarelelor negu\itore=ti =i diece=ti. Pentru vro c`teva pahare de limonad[ =i de ceai, el ]=i d[ cu chirie picoarele; me=te=ug prea pu\in c`=tig[tor, dac[nu vei pune]n r`ndul c`=tigului b[t[turile, reumatismurile =i durerile de piept.

— Neneac[, zice duduca P. S. ... c[tre maic[-sa, trebuie s[poftim pe A. M. M. la cea de pe urm[suare a m[tu=ii mele; n-a lipsit m[car la o contredans[.

— Vere, s[ne aduci cavaleri!

Un cavaler care joac[se porunce=te ca o]nghe\at[la Felix: el este tovar[=ul neap[rat al scaunelor =i al policandrului ce se]mprumut[din mahala. Apropo de]mprumut, am cunoscut un t`n[r care, fiind]ndatorit de rudele sale s[ ]mprumute pentru o nunt[ni=te argint[rii =i ni=te scaune,]nv[\a pe de rost num[rul scaunelor, cu\itelor =i furculi\elor scrise]n izvod.

Cavalerul numai s[aib[picioare, m`ini, o p[rere sau o m[hal[de trup, cu gro=i posteriori, =i s[fie]nzestrat cu o pereche de pinteni lungi ca suli\a urie=ului Goliat[4], este *pl[cut* =i poftit la toate balurile; =i damele, care obicinuit =ed pe scaun, primesc poftirea lui la un

joc cu bucurie =i, spre mul\umire,]i arunc[c`teodat[o c[ut[tur[dulce prin ni=te gene afumate de patruzeci de ani.

Cavalerul are toat[voia s[ieie]ntre vals =i contredans[, din vreme]n vreme, c`te un posmag. Trebuie s[-l vezi pe bietul b[iet c`nd]=i scoate m[nu=ile =i-=i]ntinde tremur`nda m`n[pe tabla =i, c`nd a luat un posmag f[r[ s[ r[stoarne tablalele, cum se trage ]napoi ]n gr[mad[, ca un c`ine ce fuge cu un ciolan]n gur[. Iat[pofta de m`ncare a unui cavaler.

Cavalerii ce nu sunt o=teni, care obicinuit se aud de departe, din pricina t`r`itului s[biei, cavalerii civili, zic, care intr[pentru]nt`ia=i dat[ ]n adun[ri, poart[ neap[rat o jiletc[ alb[, leg[tura de g`t de atlaz neagr[=i gulerul fracului c[ptu=it cu catife; de abia la al doile sau al treile an a intr[rii lui]n lume,]ncepe a se deprinde cu p[l[ria-clac[, cu pantaloni *collants*[5] =i cu papuci cu c[t[r[mi de la Miculi[6]. Dar atunce i s-a dus bl`nde\a cea dint`i! Piciorul i se stric[. Se ostene=te, se odihne=te, c`nd joac[ alege damele; se dep[rteaz[ de b[tr`ne\e =i de cl[d[rii afumate =i, juc`nd, st[ la g`nduri;]ndat[ce la un banc farao va lep[da pe o carte un galb[n, este pr[p[dit, =i jocul]i este ur`t.

Nu \i-oi vorbi nimic[de str[lucitele baluri ce se da]n vremea lui Muruz[7] =i a lui Calimah[8], unde se]ndesa cea mai bun[societate din Ia=i.

Balurile de atunce nu s[m[na nicidecum cu suarelele de ast[zi. Lumina\ia ce se f[cea]n ograd[=i]n uli\ele de pinpregiur]n=tiin\a tot t`rgul c[era bal la cutare =i cutare boier. Ast[zi, de abia spre]nc[lzirea vizitiilor, doi-trii t[ciuni ard la poart[ ]ntocmai ca focul din ograda lui Ana =i Caiafa[9]. Aceea=i pomp[ ]ntreit[era]nl[untrul palatului. Toate str[lucea, toate era]ndestule. Vinul =i laptele curgea, cum zice Scriptura. Gazda ce da balul nu se]njosea la cele mai mici am[runturi ale unei cotredanse; nu o vedeai alerg`nd ]n dreapta =i ]n st`nga spre a scoate la iveal[un *vis-à-vis* (vizavi) la joc, care se ascundea sub perdelele unei fere=ti. }n mijlocul balului u=ile se deschideau ca prin varga unei vr[jitoare nev[zute =i o mas[desf[t[cioas[, ce se]nf[\o=a ochilor sub str[lucitele focuri a mii =i

mii de lum`n[ri, f[cea adev[rate tote ]nc`nt[rile sim\ualit[\ii r[s[ritene. C`nd ast[zi ies de la o suare biurghereasc[ de acum, cu gura plin[ de posmagi =i de pudinci f[cute ]n cas[ de un buc[tar \igan, =i c[-mi aduc aminte de acele nop\i str[lucite a c[rora toate lum`n[rile s-au stins, crez c[am visat s[rb[ri din Halima[10].

Balurile cele mari au trecut cu miile lor de lum`n[ri =i cu desf[t[cioasele mese, dar suarelele dansante tr[iesc ]nc[ ]n toat[ str[lucirea, pentru c[ suareua dansant[ este numai =i numai a epocii noastre: ea se ]ntinde de la palaturile de pe uli\a Copoului p`n[ ]n Armenime =i sub Cur\ile Arse. Boieri, dieci, negustori, to\i dau ast[zi suarele dansante. +i pentru ce?

O suare dansant[se g[te=te]n dou[ceasuri. O scripc[, o cobz[, c`teodat[ =i un nai sau o daiere; vro c`teva lavi\e, patru popone\e]ntr-o odaie m[ri=oar[=i *suareaua* este gata. Pe urm[ni=te dulce\i cu ap[, ni=te posmagi, ap[z[h[rit[=i s[rat[,]mpodobit[cu numele de limonad[, purtate pe tabla, din ceas]n ceas. La mijlocul suarelei, zama de ciorb[numit[bulion sau ceaiul cu franzel[pr[jit[ ]=i face intrarea triumfal[... =-apoi s[mai vezi acolo cincizeci-=aizeci de voinici, juc`nd ca ni=te ferici\i, asud`nd s`nge =i ap[ la sunetul cobzei. R[m[=i\a =ede ]mprejurul od[ii, prive=te, critic[, ]ncuviin\eaz[. Al\ii joac[ vist sau preferans, vorbind de c`te cor[bii au sosit la Gala\i =i c`t se vinde chila de gr`u =i de p[pu=oi.

Deci, toat[aceast[lume este un adev[rat vinograd[11], numai c[nu-i s[rat, alc[tuit de p[l[rii de paie =i straie negre, de pelerinuri =i capele sau turbanuri staco=ii; scriitori pe la sec\ii, vechili pe la divanuri, doftori de din\i =i de cai, spi\eri, to\i aleg[tori la Eforie, to\i *cuconi*. Cucoanele destul de frumoase, afar[de ni=te figuri de \u\uience a c[rora rumeneal[, par[de foc,]n mijlocul unor fete tinere =i frumu=ele, sam[n[cu o floare de mac]ntr-un c`mp de nu-m[-uita.

B[rba\ii vorbesc necontenit trebi, procesuri, din\i sco=i =i potcoave g[site la cai mor\i. De la un cap[t al od[iei la cel[lalt auzi strig[tele lor, lucru foarte interesant, te]ncredin\ez.

Ascuns sub umbra deselor *marabouts* a unei tinere de =aizeci de

ani,]mbr[cat[ ]n rochie de atlaz alb[, cu cordele pempe, cercetez =i privesc. Iart[-mi vro c`teva portreturi.

Dint`i acea t`n[r[persoan[a c[reia cap este]nc[rcat cu un bra\ de flori =i de spicuri poleite, ca zei\a Ceres[12]; fat[mare cu pieli\a palid[=i cu z`mbirea netoceasc[, care la v`rsta de optsprezece ani a ie=it din pansion, unde a c`=tigat toate premiile clasei sale. Ea a fost micul Fenix[13] din T`rgul Cucului; ea de\ifr[destul de bine muzica, zugr[ve=te]nfrico=at trupuri goale; cu toate aceste, talentul s[u cel mai frumos este c[are dou[zeci mii galbeni zestre. La ochii m[-sei, acea femeie groas[, rum[n[, cu p[rul b[lai, cu rochie de catife alb-albastr[=i care sam[n[c[mul\ume=te cu at`ta gra\ie acelor ce-i poftesc fata, Celestina este o minune. Dac[ mama =i fata intr[ ]ntr-un salon, Celestina intr[ totdeauna dint`i; la Socola sau la Copou trebuie ca Celestina, g[tit[ca p[pu=a de la fereastra lui Miculi, s[se a=eze totdeauna]n mijlocul aleilor =i s[-=i arate dosul pentru ca s-o vad[mai bine trec[torii; la teatru, ea se pune tetdeauna]n fa\a lojii. Dac[cineva o roag[s[c`nte o roman\[, maic[-sa ]=i ia basmaua =i face s[mn s[ tac[ to\i; ea strig[ c`t poate: “}i s-o auzi\i cum c`nt[, c[ un ]nger!” Celestina se pune la piano; atunce, biata femeie, nemaiput`ndu-se st[p`ni, se scoal[ de pe scaun =i =ede ]n picioare dinapoia scaunului fetei sale, bate tactul, o ]ntov[r[=e=te cu jum[tate de glas; apoi ochii i se umezesc de lacrimi; are nevoie s[ pl`ng[, pl`nge. Dac[ cineva bate din palme sau zice brava, bravissima, ea-=i arunc[ bra\ele ]mprejurul g`tului Celestinei; biata neneac[crap[mai-mai de bucurie =i de... gr[sime. M`ine vei vedea-o c[ se duce s[ fac[ vizite spre a avea pl[cerea de a povesti ]n toate casele izb`ndele fetei sale.

Cealalt[,]mbr[cat[cu rochie pempe, care joac[sau mai bine care sare cu at`ta pl[cere, ai c[reia gro=i obraji sunt a=a de rumeni, care r`de necontenit, care purcede]naintea tactului =i-=i]mpinge cavalerul c`nd st[ pe g`nduri, este una dintr-acele c[ria-i zicem c[este o fat[bun[. Ea se]ndoap[cu posmagi =i cu zaharicale, cu primejdie de a-=i strica stomacul; vorbe=te cu gura plin[=i-=i vars[

=ampanie pe rochie; poveste=te cavalerilor s[i festile =i =iriclicurile ce a f[cut la pansion; bufne=te de r`s c`nd le vorbe=te =i-i str`nge de m`n[c`nd joac[. }ntreab-o dac[-i place jocul =i \i-a r[spunde c[ *se ]nglendise=te frumu=el*, fran\uze=te: *je m'amuse joliment*; jum[tate tip de grizet[, boboc rum`n de trandafir din mahalaua Muntenimii.

}n fa\a ei, =i spre a face contrast negre=it, pentru c[ ]n toate trebuie contrasturi, miar[-te de muza biurghereasc[din P[sc[rie,]mpins[ ]ncoace =i]ncolo, cu o rochie larg[, albastr[, presurat[cu stele de argint, cu capul ridicat, trupul]napoiet, arunc`nd c[ut[turi dulci, suspin`nd =i vorbindu-=i singur[, av`nd totdeauna chipul ca c`nd s-ar trezi din vis, r[spunz`nd strop=it la toate ]ntreb[rile ce faci, vorbind buzi= despre zugr[veal[ =i despre poezie, cit`nd pe Lamartine[14] =i pe Eliad[15], pe Victor Hugo[16] =i pe Negruzzi, pe doamna Tastu[17] =i pe doamna Samboteanca[18], =i neuit`nd mai ales s[-\i spuie c[ a fost la cea ]nt`i reprezenta\ie a pieselor *Le fort l'Èvêque =i Un de plus*[19] =i c[la cel de pe urm[examen de la pansionul S. a descoperit o gre=al[ ]n cuv`ntul d[sc[la=ului nem\esc. Ea este totdeauna r[u]nc[l\at[=i degetele-i sunt pline de cerneal[.

Sor[-sa Indiana este un volcan ce fumeg[pe gunoiul r`pei *Privighi\oaiei*; t`n[r[artist[de cea mai mare n[dejde, ce se g[te=te la cap *à la Ninon*[20], cu o feronier[pe frunte; c`nd se ]mbrac[ ca o juc[toare pe fr`nghie, c`nd se ]nv[le=te ]ntr-o tunic[ atenian[; c`nd c`nt[,]=i]ntoarce glasul]n rulade, se pune ca doamna Malibran[21] =i vorbe=te totdeauna cu un accent italian ce sam[n[limbii vorbite]n =atrele de pe =esul Bahluiului.

Vezi]nc[=i acea mare palid[, ce se uit[la cavalerii cei frumu=ei cu ochi murinzi; ea =ede]n toate zilele trei ceasuri]n feredeu, mistuie=te diminea\a c`te un roman =i sara se]mbat[de amor la melodramele teatrului francez.

D[-mi voie s[nu-\i vorbesc de demuazela de cincisprezece ani, demuazel[clasic[a balului, silit[s[joace cu to\i \`ncii =i pi=carii ce se afl[la suare =i care-\i r[spunde cu gra\ie la toate]ntreb[rile ce-i faci cuvintele fran\uze=ti ce a]nv[\at la pansion:

— *Oui, monsieur. — Non, monsieur. — Monsieur, vous êtes bien bon. — Monsieur, je ne sais pas*[22]... Vorbire tare]nfelurit[=i cu totul pl[cut[.

Nu \i-oi vorbi nici de cochetele cele mici de =apte ani, pe care nenecele lor le]mbrac[cu rochii scobite la g`t =i le duc]n suarele cu condi\ie c[n-or dormi pe scaun, c-or fi cuminte, c[n-or cere zaharicale.

Nici de mii alte specialit[\i femeie=ti, ce se g[sesc mai]n toate suarelele dansante.

Spre pild[:

Femeile m[ritate care iubesc a =ugui cu holteii.

Acele care la v`rst[ de patruzeci =i cinci de ani poart[-n s`n un cap de cuc, ca s[r[m`ie totdeauna tinere =i dr[g[la=e.

Acele care-=i]ntreab[necontenit cavalerii.

Acele care zic: so\ul meu este la Eforie.

Acele a c[rora b[rbat este c[pitan de t`rg sau v[tav de =alg[i.

Acele care amiros[a livant =i poart[gulere cu falduri, c`nd au un g`t slab =i lung ca al cucoarelor.

Sau scurteicele cu ochi boldi\i ca ai racului, numai]n propor\ia ochilor de bou - expresia omeric[.

Sau ghemurile de gr[sime,]nc[rcate de diamanturi, care sar sub policandru ca un balon, asud[de la cap la picioare =i zic necontenit: “Este de mirat! nu-s ostenit[nicidecum; a= juca toat[noaptea f[r[s[m[ostenesc.”

+i femeile sulemenite care joac[, peste patruzeci de ani.

+i fetele de treizeci de ani, care nu mai joac[... dec`t ca s[fac[pl[cere altora.

Mai ales, s[te fereasc[sf`ntul ]nger de gazdele care vin de te apuc[ p`n’ =i din odaia c[r\ilor.

— Ei bine! Ce! Nu joci? Faci tare r[u. Sau]nc[:

— Domnule Plete-lungi, trebuie un vizavi. Ai bun[tate de pofte=te pe cucoana cea cu rochie ro=ie =i cu turban alb, care n-a jucat]nc[nicidecum]n ast[-sar[.

Of! Of! S[te fereasc[Dumnezeu de damele cu rochii ro=ii, c[rora trebuie s[le faci poman[o contredans[.

“De foc, de sabie, de rochii ro=ii, de r[zboiul]ntre noi, de turbane albe, de cium[, de Ali Tebeli pa=[de Ianina”.

Ziceam]ncet aceste cucernice cuvinte, c`nd, cu col\ul ochiului, z[rii pe gazda casei ce venea spre mine. F[cui ca cor[bierii c`nd v[d c[se ridic[o furtun[, m[tr[sei spre liman, cobor`i velele =i m[pusei]n siguran\ie]n ietac, unde erau a=ezate mesele de joc.

Un foc bun ardea]n sob[=i]n odaie era un aer mai curat dec`t ]n sala dan\ului. M[ uitam la patru portreturi ur`te =i rele, puse]n cadruri frumoase; lucru ce m[f[cu s[g`ndesc la femeile cele b[tr`ne, care se culc[ ]n crivaturi negre =i se acoper cu o catife neagr[, pentru ca cu at`ta mai mult s[se vad[albea\a obrazului.

}n vreme ce f[ceam as[mine fiziologice g`ndiri: “La banc, la banc!” strig[unul din giuc[tori.

“Binecuv`ntat fie numele Domnului”, zisei, apropiindu-m[de mas[; aruncai un iermelic.

— C`t pui pe carte?

— Iermelicul]ntreg.

— Nu se prime=te mai mult de cincizeci parale pe carte!

Atunce m[uitai =i v[zui c[tot bancul era de o rubie t[iet[=i de un sorocov[\ =i jum[tate borteli\i =i c[to\i juc[torii *pontarisea* cu c`te un pui=or.

}n via\a mea nu m-am aflat]n fa\a unei figuri de bancher a=a de nemul\umitoare. El \inea c[r\ile ca un arm[=el sabia]naintea por\ii temni\ei.

— O, ce joc]nfrico=at! strig[un gros =i gogoman vechil care se]ngr[=ase pe la divanuri cu punga mai-marilor gogomani ce-l]ns[rcinau cu pricinile lor.

Adu-\i aminte c[era]n banc o rubie =i un sorocov[\ =i jum[tate.

Momi\a mea de bancher, care avea, cum se vedea, darul prevederii, c`=tiga necontenit. Iermelicul se duse, =i altul, =i altul. De la b[tr`ni nu-=i aducea aminte cineva s[fi v[zut]n casa acea at`\ia bani pe mas[— =i]n buzunare.

— Gazda mi-a spus acum c[ar dori s[nu se joace at`\ia bani]n casa ei,]mi zise la ureche un prieten al casei cu ochelari alba=tri, care, cum se vedea, era unit cu bancherul...

— Ei bine,]i r[spund, =-apoi?

— Apoi,]mi zice, ceva mir`ndu-se, f[ce-\i place; de acum nu-mi pas[. Mi-am]mplinit]ns[rcinarea.

— Dac[gazda socote=te c[juc[m prea scump, zice momi\a de bancher, puindu-=i]n buzunar iermelicii mei, *basta*, nu vreau s[zic[c[-s juc[u= sau =uler!

— Nici eu, zice altul.

— A! Iat[galopul, strig[un al treile, =i r[m[sei singur la mas[,]n primejdie c[, dup[ce am pr[p[dit, apoi s[fiu silit de slugi s[pl[tesc =i c[r\ile.

Norocire c[cei cu galopul intrar[ ]n ietac. Toate fetele s[reau pline de bucurie. +irul trecu repede dinaintea mea =i intr[ ]ntr-o tind[str`mt[=i]ntunecoas[ce ducea la... buc[t[rie.

— Dumnezeule! strig[st[p`na casei, s[rind de pe scaun, mi-au stricat ce=tile.

}n adev[r, auzisem un mare huiet. Ana, grasa buc[t[ri\[, venea]n lini=te prin tind[cu o tabla plin[de ce=ti cu ceai, =i d[n\uitorii o]mpinser[a=a de frumos,]nc`t, f[r[ voia ei, f[cu un pas fran\uzesc vestit, numit *rond de jambe vertical*[23], a=a de r[pide, ]nc`t tablaua =i ce=tile zburar[ ]n buc[\i.

— Nu-i nimic[, nu-i nimic[, rezicea un sfert de ceas pe urm[gazda, care ie=ea ro=ie ca sfecla din tind[.

— Cu toate aceste, Ana a avut un *galop* frumu=el,]mi zice un vecin]nc`ntat s[ fac[ un calamburg, =i nu m-a= mira dac[ m`ine biata fat[n-a fi silit[s[pl[teasc[ce=tile.

— Dac[-i a=a, am g`nd s[fac o subscrip\ie]n folosul ei.

Cum]mi c[utam =apca, bancherul ce-mi luase paralele s-a apropiet de mine.

— Cum, te duci, domnule?

— M[culc totdeauna devreme.

— Ai, fii-mi vizavi pentru viitoarea...

— Cu neputin\[, sunt ostenit.

— Dar n-ai jucat.

— Pardon... la]nceputul suarelei.

— A=a este... dou[contredanse, cu fata doamnei A... =i cu demoazela Celestina...

— E=ti prea bun, domnule, c[mi-ai num[rat contredansele.

— O, nu le-am num[rat eu, *mon cher*, dar s[rd[reasa A..., gazda]ns[=i, care-mi zice dineoar[: “Ce! c[pitanul nu joac[, oare-i bolnav? A jucat numai dou[contredanse”... *À propos*, trebuie s[c`=tigi la banc?

— }n adev[r, e=ti curioz s[-mi faci o as[minea]ntrebare, dup[ce mi-ai luat to\i banii.

— Cum, ai pr[p[dit? }mi pare foarte r[u, *parole d’honneur*[24]... Ei bine, *mon cher*, crezi poate c[c`=tig mult... am pierdut patruzeci de parale,]n adev[r. Sunt totdeauna nenorocit la c[r\i.

— Domnule, am cinste s[-\i poftesc noapte bun[.

Fui silit s[r[m`n ]nc[ jum[tate de ceas, ca s[-mi aflu mantaua, ce o g[sii, ]n sf`r=it, adormit[ca o mom`ie]n mijlocul unei mari piramide de blane =i de salopuri.

}ntr-un col\ al tindei, m[f[cui c[nu vedeam pe un *fashionable de mauvais ton*[25] — unul dintr-acei p[pu=eri ce-i]nt`lne=ti pe uli\[ =i prin cafenele, cu plete lungi p`n[la coate, cu barb[de \ap, cu doi co\i de postav ro=u lega\i la g`t, cu jiletc[ galb[n[ *à la republicaine*[26], cu o manta liliachie, scurt[ p`n[la genunchi —, m[f[cui, zic, c[nu-l vedeam cum]=i punea col\uni de bumbac albastru peste col\unii de m[tase. Jos, slugile dormeau. Fui silit s[-mi deschid singur poarta. La u=[nu era nici o dro=c[. Uli\a era de=art[=i t[cut[. F`narele aruncau o lumin[palid[=i slab[. Ia=ii s[m[nau ca o biseric[mare, vazut[la lumina crepuscului.

Ajunsei acas[pe jos =i dormii bine.

— Vii tare t`rziu, zisei a doua zi femeii care-mi f[cea]n toate zilele patul.

— Apoi, cucona=ule, m[rog s[m[ier\i. Vezi c-am f[cut ast[-noapte c`=legile, =i asta se-nt`mpl[numai o dat[ ]n an.

— Te-ai veselit bine?

— Ca o]mp[r[teas[. Slugile boierului Curc[au avut voie s[deie o hor[=i am fost poftit[=i eu. Era]ntr-o odaie mare]n beci, unde am jucat toat[noaptea. Era o mare adunare =i tare frumos. B[rbieri, cojocari, croitori, bacali, tot oameni de treab[=i cu stare. Boierul Curc[a d[ruit pentru mas[=aizeci lei, =i, pentru ce-a mai trebuit, au pl[tit slugile. Am jucat p`n[ diminea\[, c`nd s-au stins lum`n[rile, =i de aceea te rog s[-mi dai iertare dac-am venit a=a de t`rziu.

— Nu-i nimic[, jup`neas[; =i eu am petrecut noaptea la un bal.

— A! Dumneavoastr[sunte\i boieri; a trebuit s[fie tare frumos.

“Hm! zisei]n mine, pi=c`ndu-mi buzele, dac[ vrodat[ voi scrie istoria s[rd[resei A... nu voi da-o s-o citeasc[ jup`neasa din cas[”.

CUPRINS

NOU CHIP DE A FACE CURTE

O siècle! était-ce donc là l’oeuvre
Que ton bras s’était imposé? ...
Ta hache entame et secoue
Le monument des vieilles moeurs[1].
EDOUARD TURQUETY[2]

Nou? Da ce-i ast[zi nou sub soare? Nu sunt toate trecute? Nu sunt toate vechi? Nu-i cinstea veche,]nc`t n-o mai g[se=ti pe p[m`nt? Nu-i patriotismul vechi,]nc`t de-abia ]i mai afli numele ]n gura procle\ilor? Nu sunt, ]n sf`r=it, vechi, paragine de vechi, toate virtu\ile =i toate vi\iurile, p`n’ =i moda? +-apoi mai ai ]nc[ preten\ie s[ ne ar[\i ceva nou, =i ]nc[ ce? Un nou chip de a face curte! Asta este, z[u, o mare obr[znicie din partea-\i, c`nd =tii c[,]n veacul ist de aur, noi am]nvechit toate chipurile de a face =i de a r[sface curte.

Ei bine! cu toate aceste, chipul meu este nou, pentru c[este

nevinovat; =i c[, pentru oamenii civiliza\i ca dumneavoastr[, numai nevinov[\ia a mai r[mas]nc[un lucru nou, nev[zut, neauzit.

C`teodat[ \i se ]nt`mpl[poate s[te duci la \ar[; asta n-o faci ca s[te miri de frumuse\ile naturii, ca s[prive=ti m[re\ul r[s[rit al soarelui peste]naltele v`rfuri ale Carpa\ilor, ca s[ r[sufli curatul aer de pe =esurile Moldovei =i a Siretului, ca s[ auzi desf[t[cioasa c`ntare a filomelei, ca s[zici,]n sf`r=it, cu V[c[rescu[3]:

La Carpa\i mi-am dus jalea,
Lor am vrut s-o h[r[zesc;
R[sunetul, frunza, valea,
Apele mi-o]nmul\esc.

Nu! Dumneata nu e=ti a=a de nebun s[te miri de ni=te asemene s[c[turi. Ce este natura, ce este poezia pentru dumneata? Ocupa\iile dumitale la \ar[sunt mai serioase, sau mai *vajnice*, cum ai]nv[\at a zice]n dieceasca dumitale limb[. Te duci la \ar[s[-\i vinzi stogurile de f`n, s[-\i vinzi gr`ul din gropi, p[pu=oii sau porumbul din co=ere, cirezile de boi, turmele de oi, rachiul din velni\a cu ma=in[de aburi —]n locul c[reia ai fi f[cut mai bine o =coal[; aceste toate le vinzi ca s[str`ngi bani, c`t vei putea mai mul\i de la jidovi, odat[plaga Egipetului =i acum a Moldaviei; =i pe urm[, cu vro c`teva sute de galbeni ]n buzunar, ]ntorc`ndu-te]n Ia=i, s[ai cu ce face intrigi, cu ce da ru=feturi, cu ce lua o lojie de r`ndul ]nt`i la teatrul francez, cu ce cump[ra, pentru cucoana dumitale, *zariflicuri* de la Miculi, cu ce t[ie stos la domnul Cutare =i Cutare, cu ce... cu ce...!

Ei bine,]n mijlocul unor asemene patriotice ocupa\ii,]nt`mplatu-\i-s-au vrodat[ s[ vezi, sau s-auzi m[car, cum fac fl[c[ii curte fetelor, mai ales la munte? Spusu-\i-a cineva c[ la munte, c`nd un fl[c[u apuc[pe o fat[de pe=timan sau de salba care-i este]mprejurul g`tului, este ca c`nd =i-ar cere-o de so\ie? Nu-i chipul galant? Nu-\i insufl[ni=te suvenire mitologice? Nu crezi c[cite=ti romanul colanului zeei Vinerei?

Dac[dr[g[la=ul nu-i destul de voinic s[fac[un asemene pas,

alearg[la cimpoie=, care se duce de spune fetei,]n versuri]ntov[r[=ite de cimpoi, c[cutare fl[c[u moare, piere pentru d`nsa.

Oare acest fel de declara\ie nu-\i place mai mult dec`t declara\iile civilizate de prin capitaliile rom`ne=ti, unde t`n[rul ]ntreab[ d`nt`i c`te mii de galbeni, c`te mo=ii, c`te *suflete* de \igani are fata? +i dup[ce i-a f[cut curte, adic[l[zei cu galbeni, face]n sf`r=it, dar tocmai]n urm[, =i fetei o declara\ie, ce putea a aur =i a precupe\ dou[ceasuri de departe!

Dac[fata de la \ar[i-a]ncuviin\at cererea, fl[c[ul trimite pe\itori cu cimpoie=ul,]n casa fetei. Cimpoie=ul adres[c[tre p[rin\i urm[toarea ora\ie:

“Mo=ii =i str[mo=ii p[rin\ilor no=tri]mbl`nd la v`nat prin codru au aflat aceast[\ar[ ]ntru care ne afl[m =i noi acum =i ne hr[nim =i ne dezmierd[m cu mierea =i cu laptele dintru d`nsa. Deci, prin pilda aceasta, fiind ]ndemnat =i cinstitul fl[c[u (cutare), a mers la v`nat prin c`mpii, prin codri =i prin mun\i; =i a dat peste o fiar[ care, fiind ru=inoas[ =i cinstit[, nu a st[tut fa\[ cu d`nsul, ci a fugit =i s-a ascuns; =i, viind noi pe urma ei, ne-a adus]n aceast[cas[. Deci dumneavoastr[trebuie s[ne-o da\i sau s[ne ar[ta\i unde a fugit fiara aceasta, pe care noi cu at`ta osteneal[=i sudoare am gonit-o din pustie”.

Cimpoie=ul]=i dezv[le=te atunce toate florile retoricei,]mpodobindu-=i vorba, zice Cantemir, cu alegorii =i cu metafore, dup[cum se pricepe.

P[rin\ii r[spund c[acest fel de fiar[n-a venit]n casa lor. }ns[pe\itorii silindu-i mai mult, ei aduc la iveal[pe bunica fetei.

— Pe aceasta o c[uta\i?

— Nu.

+i bunica face loc mamei.

— Poate pe asta o vre\i?

— Ba nu!

— Dup[mama fetei, scot pe o slujnic[ur`t[ =i b[tr`n[,]mbr[cat[cu straie strem\uroase.

— Ei, asta-i?

— Ba nu, ba nu; pentru c[fiara noastr[este cu p[rul galben ca aurul, cu ochii ca de =oim; din\ii ei stau ca m[rgelele, buzele]i sunt ro=ii ca cere=ele; la trup este ca o leoaic[, la piept ca o g`sc[, cu grumazii ca de leb[d[. Degetele ]i sunt mai delicate dec`t ceara, =i fa\a mai str[lucitoare dec`t soarele =i luna.

}n sf`r=it, p[rin\ii, sili\i cu arme, ]=i scot fata ]mpodobit[ dup[ putin\a lor. Logodna se face, =i fata intr[ iar[=i ]n c[mar[, de unde n-o scot p`n’]n ziua cununiei.

Aceste ceremonii care din zi]n zi se pierd prin civiliza\ia cea f[c[toare de bine, adic[prin acea civiliza\ie care ne face cosmopoli\i, d[rm`ndu-ne obiceiuri str[mo=e=ti, caracter =i limb[ =i... =i... =i alte at`te *fleacuri*; aceste ceremonii, zic, se sf`r=esc prin o cununie. }n ziua aceea, dac[ mirele =ede ]n alt sat dec`t mireasa, trimite]nainte g[zda=i (conaccii) ca s[-i vesteasc[apropierea. Iar rudele miresei stau pe drum a=tept`ndu-i; =i, ]ndat[ ce se apropiu, ]i prind =i-i duc robi, ]n casa fetei. La ]ntreb[rile ce li se fac, ei r[spund c[ ar fi trimi=i s[ vesteasc[ r[zboi =i c[ oastea sose=te dup[ d`n=ii, ca s[iaie cetatea cu asalt. Rudele atuncea merg cu g[zda=ii]naintea mirelui; =i, dup[ce s-au adunat ambele p[r\i =i au ajuns]naintea casei miresei, to\i fac o alergare de cai. Acei care au cai mai ageri =i, prin urmare, ajung mai]nt`i la semn, primesc din m`na miresei o n[fram[cusut[cu aur sau cu m[tas[.

Dup[aceste exerci\ii cavalere=ti, to\i se duc la biseric[, la cununie; mirele =i mireasa stau pe un covor, sub care sunt arunca\i bani, spre a ar[ta c[calc[ ]n picioare toat[m[rirea str[in[, c[ut`nd numai fericirea casnic[. La punerea cununilor, un nunta= arunc[ ]n toate p[r\ile nuci =i alune spre a ar[ta c[ mirii se leap[d[ de acum de juc[riile copil[re=ti, av`nd a se]ndeletnici cu lucruri mai]nalte.

}ntorc`ndu-se acas[, masa este gata; ]n capul mesei se pun tinerii, iar socrii cu n[na=ii ]n dreapta =i ]n st`nga. Atunce se scoal[un frate sau,]n lips[, o rudenie a mirelui, =i face urm[toarea ora\ie:

“Iat[viind vremea v`rstei c[s[toriei =i veseliei dumitale, frate, p[rintele nostru te pune la mas[ =i mire te face, unindu-te de acum =i cu alt neam str[in; ci pururea s[ fii neuit[tor p[rin\ilor =i dragostelor fr[\e=ti; =i toat[ vremea s[ fii plecat la toate poruncile p[rinte=ti, cu toat[ inima, ca s[ iei binecuv`ntarea lor. Cinste=te pe tat[l t[u =i durerile maicii tale s[nu le ui\i, c[prin ei te-ai n[scut. +i cu binecuv`ntarea p[rinteasc[, cu bun ceas de la Dumnezeu, s[fii pururea]n veselii, dumneata. Amin”.

La sf`r=itul mesei, mirele vr`nd s[se duc[acas[, v[t[jelul miresei, ce poart[un baston]mpodobit cu flori =i cu cordele, se scoal[=i,]n numele ei, cere iert[ciune de la p[rin\i, zic`nd:

“C`nd se socote=te fericia veacului acestuia, afl[m c[ cea mai temeinic[ este bucuria de fii, cinsti\i dumneavoastr[ p[rin\i; c[ci aceast[ fericie este, cum zic =i filozofii, *proprium naturae*[4], adic[ adev[rat[ =i deosebit[ a firei, c[ este din s`ngele s[u =i cum ar fi sie singur omul. Aceast[fericie o m[rturise=te Sf`nta Scriptur[, c`nd zice: “Iat[femeia ta ca o vie roditoare,]ntru olaturile casei tale =i, vei vede fiii fiilor t[i, ca ni=te tinere odrasle de m[slin,]mpregiurul mesei tale”. A=adar, iat[ast[zi, cinstite dumneata p[rinte cu nevasta dumitale, se pline=te bucuria p[rin\easc[ ]naintea dumilorvoastre. Privi\i am`ndoi cea adev[rat[ =i neosebit[ cu inim[ curat[ fericia fiicei dumilorvoastre; privi\i cea ]nsetat[ de p[rin\i bucurie; de vreme c[ a=a ]nt`i, dintru or`nduiala lui Dumnezeu =i din binecuv`ntarea dumilorvoastre, se face so\ fericitei vie\ii dumisale fratelui nostru N. Sosind la aceast[v`rst[ a fericitei vie\i, fiica dumilorvoastre, dimpreun[ cu a dumisale so\, are datorie ie=ind din casa dumilorvoastre, c[tre casa sa de Dumnezeu aleas[, s[ v[ mul\umeasc[, =i ]nt`i a-=i cere binecuv`ntarea p[rin\easc[, c[ binecuv`ntarea p[rin\ilor asupra fiilor zid nesurpat caselor sale este. De care =i fiica dumilorvoastre, dintru acest ceas, are datorie a-=i cere p[rin\easc[iert[ciune, intru cele ce n-ar fi putut plini poruncile p[rin\e=ti, poftele fr[\e=ti. }ndeamn-o firea cea bun[, din cu-

rat[inim[, a mul\umi dumilorvoastre de toat[ ]n\[lepciunea =i cre=terea]ntru casa dumilorvoastre; mir[-se cu ce suspinuri, cu ce lacrimi va cere iert[ciune de la dumneavoastr[; mir[-se cu ce cuvinte dulci de mul\umit[va mul\umi dumilorvoastre pentru toat[mila, paza =i grija p[rin\easc[. F[r’ la unul prea bogat]n milele lui Dumnezeu, din os`rdia inimii sale alearg[ s[ v[ mul\umeasc[ cu ad[ugirea bucuriei a tuturor fra\ilor, =i fii de fii a dumilorvoastre, p`n[la al triele =i al patrule neam. Rug`ndu-se dumilorvoastre, ]mpreun[ cu a dumisale so\, =i de acum ]nainte s[ r[m`ie am`ndoi ]ntru neschimbat[ dragoste a dumilorvoastre, lu`ndu-=i ziua bun[, s[rut[m`inile dumilorvoastre”.

P[rin\ii r[spund cu ochii]nl[crima\i:

“De vreme ce dumnezeiasca pronie au or`nduit aceast[ unire cu fiica noastr[, a se da so\ vie\ii dumitale mire, urm[tori suntem =i noi or`nduielii dumnezeie=ti; =i m[car c[binecuv`ntarea cea mai des[v`r=it[c[tre fiece cas[de la unul atot\iitorul Dumnezeu este, dar c`t =i de la noi p[rin\easc[ binecuv`ntare, care am luat-o de la p[rin\ii no=tri, cu aceea binecuv`ntare v[ binecuv`nt[m =i]nt[rim pe fiica noastr[, =i s[v`r=im bun[ cuv`ntarea asupra voastr[. Dumnezeu s[v[ ]mpreune =i s[v[ ]ntemeieze; s[plineasc[toat[binecuv`ntarea ]ntre voi. Numai =i dumneta, mire, s[ p[ze=ti, te rug[m, porunca bisericii noastre, de care este poruncit tot omul: “Iubi\i pe femeile voastre, s[ nu le sc`rbi\i pe d`nsele, petrec`nd]ntru pacea lui Dumnezeu”. Iar tu, fiic[, iat[cresc`ndu-te ]n bra\ele dragostei =i a durerei noastre cei p[rinte=ti, =i cu cele dintr-]nsele ]nv[\[turi hr[nindu-te, acum sosind vremea cuviincioas[, cu durerea inimii noastre =i cu bucurie dezlipindu-te din bra\ele noastre, ]mplinim =i cea mai de pe urm[ datorie a p[rinte=tei dragoste, d`ndu-te]ntru binecuv`ntarea so\ului. Deci, de acum ]nainte, dimpreun[ petrec`nd, noi din tot sufletul v[binecuv`nt[m =i rug[m pe sf`ntul Dumnezeu s[ ]nmul\easc[anii vie\ii voastre, s[oc`rmuiasc[ petrecerea voastr[ ]ntru o dragoste =i ]ntru o unire; c[, v[z`nd fericia voastr[, s[se bucure =i sufletul nostru, pe voi numai av`ndu-

v[sprijineal[sl[biciunei noastre =i m`ng`iere durerilor b[tr`ne\ilor. +i ]nt[rim =i ]ntru fiii vo=tri aceast[ a noastr[ binecuv`ntare”*.

+i t`n[ra fat[ se arunc[ ]n tremur`ndele bra\e ale p[rin\ilor. Ce deosebire]ntre nun\ile aceste — ce odat[erau ob=te=ti =i ast[zi se mai afl[numai]n satele unde nebunia]nnoirilor n-a intrat]nc[— =i]ntre nun\ile boga\ilor no=tri de ast[zi, unde c[s[toria este o specula\ie, binecuv`ntarea p[rinteasc[ o comedie de r`s, fata o marf[adeseori dat[pe credit =i cununia o profana\ie. De ginere nu zic nimic[, c[ci el, de se bucur[ ]n ziua aceea, se bucur[numai de sacii cu bani ce a primit zestre.

}n sf`r=it, mirele vre s[-=i iaie femeia; atunce, fra\ii ei ]i stau cu securea curmezi= ]n u=[ — odinioar[ cu s[biile scoase, pe c`nd mai erau s[bii — =i nu-l las[s[treac[, p`n[ c`nd nu se r[scump[r[cu vreun dar. Fata se suie atuncea sau cu cumnat[-sa, sau cu soacr[-sa]ntr-un car]nc[rcat cu zestrea-=i. Iar mirele]i urmeaz[c[lare cu to\i nunta=ii, ce chiot[=i dau din pistoale, tot drumul.

}ns[chinurile mirelui nu sunt]nc[sf`r=ite. Ajung`nd mireasa la casa b[rbatu-s[u, drugele o iau =i o]nchid]ntr-o c[mar[; nunta=ii se apropiu atuncea =i strig[s[le deschid[; v[z[nd,]n sf`r=it, c[ nu-i ascult[, stric[ u=a, =i fericitul mire ]=i smulge t`n[ra so\ie din bra\ele rudelor — ca romanii pe sabince —, o ridic[peste pragul u=ii — =i zboar[cu d`nsa]n c[mara amorului.

Aceste alegorii]nc[r[mase de la romani, aceste idili practice, pe care coasa civiliza\iei le darm[din zi]n zi mai mult, \i le-am spus, ca s[vin,]n sf`r=it, la noul chip de a face curte, ce se obicinuie=te]nc[mai]n toate satele de la munte.

O fat[c[reia i-a pl[cut un fl[c[u din vreun sat]i d[voie s[vie s-o vad[o dat[pe s[pt[m`n[, ]n noaptea s`mbetei spre duminic[.

C`nd cu ner[bdare a=teptatul ceas se apropie, tunetele, fulgerele, furtunile, ploaia, z[pada, nimic[ nu-l opre=te. Ajung`nd la casa ibovnicei se ascunde]n vrun co=er sau]n vro poiat[, p`n[ c`nd

---

* Toate aceste ora\ii s-au copiat]ntocmai de pe originalul ora\iilor ce s-au zis la nunta fetelor r[sstr[bunului meu, =[trarul Ioni\[Arbure. *Red.*

p[rin\ii fetei se duc la culcat, pentru c[nimene nu =tie c[a venit, afar[de fat[.

Aceast[t[inuire nu v[prea place, cuconi\elor, dumilorvoastre care sunte\i a=a de nevinovate, dumilorvoastre, care face\i toate, ziua mare. Ei, m[car c[nu v[este de plac, totu=i aceast[t[inuire n-a pricinuit mai niciodat[fetelor de la \ar[aceea ce se]nt`mpl[a=a de des dumilorvoastre, care niciodat[nu v[primi\i amorezii]n tain[.

O, cititorilor mei din Ia=i =i din Bucure=ti, din \inuturi =i din jude\e, cititorilor mei din veacul al nou[sprezecelea, voi care citi\i toat[ziua romanele lui *Balzac* =i a lui *Paul de Kock*[5], uita\i romane, veac =i obiceiuri de prin ora=e;]mbr[ca\i-v[cu haina voastr[cea mai alb[de nevinov[\ie, haina [pe] care o purta\i c`nd avea\i zece ani, c`nd avea\i cinci ani, spre a auzi, f[r[s[z`mbi\i de r[utate, aceea ce am s[v[spun.

C`nd p[rin\ii i s-au culcat, fata, dac[ este var[, iese ]ncet-]ncet, pe v`rful degetelor, se duce de-=i g[se=te ibovnicul =i, puindu-se pe iarb[verde, sub un p[r b[tr`n ca veacurile, ]=i vorbesc de dragoste, unul l`ng[altul. Dac[este iarn[, fata deschide]ncet u=a casei, ibovnicul intr[,]=i leap[d[gluga pe o lavi\[=i se suie pe cuptior, l[ng[amorez[.

+i]ndat[ce v`rful Ceahl[ului ]ncepe a se albi de lumina zorilor, fl[c[ul dup[ o nevinovat[ noapte — dar nevinovat[! — se scoal[ de l`ng[ibovnica-=i,]=i ia gluga =i se]ntoarce]n tain[acas[, dup[ce =i-a luat de la amorez[voie s[vie =i-n s`mb[ta viitoare s[-i fac[curte *pe cuptior sau sub p[r*. Pentru aceasta trebuie s[fie cineva de la munte, nu-i a=a? +i noi suntem din Ia=i, din Bucure=ti. *O tempora, o mores*[6]!

ILUZII PIERDUTE. UN }NT~I AMOR

CUPRINS

Prefa\[

}nainte de toate trebuie, ca o neap[rat[prefa\[, s[m[rturisim cu inim[curat[=i cu duh umilit c[toate numele din aceste file sunt]nchipuite, c[n-am]n\eles pe nimene, c[tot este ob=tesc =i nimic[personal.

Aceast[m[rturisire o facem pentru siguran\ia noastr[=i pentru lini=tirea acelora ce s-ar socoti atin=i de oare=care]nsemn[ri.

Deci]ncepem:

Introduc\ie

ILUZII PIERDUTE

}ntr-o sear[de iarn[sau de prim[var[, z[u nu \i-oi =ti spune, pentru c[nu sunt astronom, dar =tiu c[era]n mart, era adunat[o mic[societate alc[tuit[de tineri =i de dame asemene tinere; este de prisos s[spun c[erau =i frumu=ele. Aceast[societate era]n Ia=i,]ntr-o uli\[al c[reia nume nu \i l-oi spune, fiindc[eu]nsumi nu-l cunosc. +tiut este geografice=te =i statistice=te c[capitalia Moldaviei nu sam[n[ ]n nimic[cu celelalte capitalii blagoslovite de Dumnezeu. Ia=ii, ora= vestit prin feredeul turcesc, prin c`rna\ii lui Carigniani, prin apa de la P[curari, prin vorba nem\easc[ a lui Regensburg[1] =i prin pl[cintele r[posatei madamei dumisale, prin ruinele lui Ipsilant[2], prin minunatele p[pu=e ce tot anul se v[d ziua, iar de la Cr[ciun =i p`n[la l[satul secului =i noaptea, prin o ber[rie nem\easc[, prin l[rgimea =i frumuse\a uli\elor, prin o fabric[de chipuri de ipsos, prin arhitectura bordeielor =i baracelor sale, Ia=ii, centrul civiliza\iei, a literaturii =i a gunoiului Moldaviei, are uli\e, dar mai nici una cu nume, are optzeci de mii de trupuri, dar nici m[car zece suflete, are poduri prea frumoase =i n-are m[car un p`r[u; c[ci, cu toat[bun[voin\a ce am de a l[uda tot ce-i patrie =i a patriei, totu=i nep[rtinirea m[opre=te s[numesc Bahluiul alt-

fel dec`t o mare sau o mla=tin[, una =i alta dup[ timp sau vreme, dup[ s[cet[ sau umezal[. Ia=ii, care ]i ora=ul cel mai frumos din lume c`nd]l vezi de departe, sau c`nd ]i ]ntorci dosul, este locuit ]ntre alte na\ii de armeni, cai, jidani, c`ini, \igani, boi, din care, dup[etimologia]nv[\atului Dionisachi Fotino[3], se trag =i boierii*; mai este locuit =i de o m`n[ de claponi care fac mai mult vuiet — =i mai pu\in lucru — dec`t toate celelalte bipede, dar nu \i-oi spune numele lor, pentru c[am m`ncat odat[ papara =i am hot[r`t s[fiu discret. Ia=ii este locuit de toate aceste noroade, semin\ii, dobitoace =i viet[\i, =i lucrul cel mai rar ce]nt`lne=ti]n capitalia Moldaviei este un moldovan.

+-apoi trebuie s[=ti\i c[, pentru scriitorii rom`ni, aceste uli\e anonime au un mare folos. Ele te m`ntuie de o mul\ime de uri mo=tenitoare ca discordia lui Atreu =i a lui Tiest[4], ca a troadenilor =i a elinilor, sau, dac[vrei o compara\ie mai nou[, ca sfada ghelfilor =i a ghibelinilor[5]. Sunt acum vro doi ani c`nd, intr-un articol scos din *Paris ou le Livre des cent et un*[6], am tradus *La rue Poissonière*, slov[ dup[ slov[, prin P[sc[rie, nu mi-am aprins paie ]i cap? Nu s-au sculat ]mpotriva mea locuitorii din P[sc[rie cu preten\ie c[ i-am atacat ]n cinstea lor =i cereau cu topuzul ca s[ fiu sp`nzurat ca Petrariul[7], pe =esul Frumoasei? At`ta ar mai trebui bie\ilor litera\i, s[ ]mpodobeze cu aeronautica lor, sau mai moldovene=te cu plutirea lor]n aer, serbarea vreunui iarmaroc =i s[slujeasc[de pild[pacinicilor locuitori.

Cum]\i spuneam, societatea noastr[se afla]ntr-o uli\[f[r[nume. Ea se alc[tuia de cinci tinere dame =i demuazele, de vro trei b[rba\i]nsura\i =i de vro patru tineri, sau holtei, cum se zice la \ar[. Prin un fenomen neobicinuit]n pocita capitalia noastr[, societatea aceasta era singur[ ]n felul ei. B[rba\ii nu erau zulari =i nu

*Vezi Istoria Daciei, scris[grece=te, tom. I, p. 62.

vedeau]n fie=tecare pe minotaurizatorul lor, cum zice dl. de Balzac, adic[, rom`ne=te, pe ]mpodobitorul capului lor. Tinerii asemenea nu aveau preten\ia, ca Don Juan[8], s[ g[seasc[ ]n fie=tecare femeie sau fat[ o izb`nd[a duhului, a frumuse\ii =i a manierelor lor. Declara\iile lor nu zburau]n dreapta =i]n st`nga, chipul cel mai nesmintit de a se face nesuferit tuturor femeilor. Damele erau ]mbun[t[\ite c`t se poate,]ns[nu erau prude, plaga societ[\ii noastre.

Dac[e=ti get-beget moldovan, dac[nu e=ti neologist, dac[nu e=ti abonat la nici o foaie rom`neasc[, negre=it c[ cu un aer o\[r`t mi-i]ntreba ce-i *prud[*? +i eu, cu tot respectul ce trebuie s[aib[un scriitor dinaintea unui public a=a de *]nv[\at* ca al nostru, \i-oi r[spunde c[pruda, *prude*, este un cuv`nt fran\uzesc, care rom`ne=te n-are nume, dar]nsemneaz[o femeie a c[reia numai urechile, rareori =i ochii,]i sunt curate, care sufere tot, numai s[nu-i zici pe nume, care, c`nd vede *Passé-minuit*[9] la teatru, sau se trage ]n fundul lojiei, sau ]=i astup[ urechile =i fuge c`t poate, strig`nd: “*Ah, ma chère! quelle pièce de cabarêt!*”[10] +i, c`nd merge acas[, =ti\i ce face sf`nta, curata, ]mbun[t[\ita prud[? Scrie amorezatului ei, sau amoreza\ilor ei, pentru c[ de multe ori se ]nt`mpl[c[pruda are mai mul\i amoreza\i, s[vie s[beie ceai cu d`nsa =i s[...; =i p`n[c`nd amorezatul sau amoreza\ii vin, cite=te: *Les amours du chevalier de Faublas* =i *Les liaisons dangereuses*[11].

Societatea noastr[avea]nc[un mare avantaj asupra tuturor str`ng[turilor =i adun[turilor ce ia=enii binevoiesc a le decora cu nume de societate, care, dup[ ideea mea, este numai productul civiliza\iei; =i, dup[ cum este =tiut, civiliza\ia este departe de o \ar[ unde se afl[ oameni ce pot zice ziua mare: “Ast[zi am v`ndut sau am cump[rat at`te *suflete* de \igani.” St[p`na casei nu era tiran[, nu vroia s[domneze conversa\ia. Preten\iile sale nu se]ntindeau ca ideile, prejude\ele, senten\iile dumisale de filozofie, de elegan\[, de *bon ton*, de *savoir vivre*[12], s[slujasc[de pravil[adun[rii]ntregi.

Dup[pruderie, prezum\ia, sau cum a= zice trufia, este cea mai mare ran[a societ[\ii noastre. Fie=tecare b[rbat, fie=tecare femeie se socoate fenixul sexului s[u. B[rba\ii se socot diploma\i, administratori, legislatori, o=teni, magistra\i, arti=ti, p`n' =i oameni cu duh, p`n' =i patrio\i si oameni cinsti\i. Damele asemene, mai ales acele care au fost p`n[ la Viena sau =i m[car p`n[la Lemberg, se socot cele]nt`i dame din lume; se socot cu duh, cu frumuse\[, cu talent; au mai ales preten\ia a cunoa=te *à fond*[13] arta salonului, *l'art du salon,* cum zic dumnealor, =i cu toate aceste duhul dumilorsale st[ ]n cancanuri de t`rgu=oare,]n ni=te proaste clevetiri,]n colibeturi]mprumutate din colec\ii de anecdote =i de *bons-mots*[14]; frumuse\a dumilorsale este posti=[ca =i formele ce subjug[inimile bie\ilor neispiti\i; frumuse\a =i formele le sunt aduse]n cutii de la Paris]mpreun[cu capelele =i rochiile*, iar talentul dumilorsale este a face manevre cu lorgneta, a lovi dou[tu=e pe piano =i a zugr[vi fa\a dumilorsale. C`t pentru arta salonului, pentru me=te=ugul de a bine primi, pu\ine cuvinte ]mi vor fi trebuincioase spre a ar[ta ce ]nsemneaz[ acest talent de cur`nd introdus. Arta salonului]nsemneaz[ ]n Ia=i preten\ia ca fie=tecare persoan[ce intr[ ]ntr-o cas[unde st[p`na \ine salon s[-=i depuie la u=[ vrednicia, caracterul =i opiniile =i s[ se hot[rasc[ a nu fi dec`t papagalul damei de gazd[. Acela care ar]ndr[zni s[arate vro idee neat`rnat[se pune]n primejdie de a vedea pe gazd[c[-i]ntoarce dosul: *manière toute neuve de faire les honneurs de son salon*[15].

Pruderia, dar =i tirania st[p`nei casei lipsea cu totul din societatea-model[care o expunem cinsti\ilor =i]nv[\a\ilor no=tri cititori, ce se alc[tuiesc negre=it dintr-o]nalt[noble\[=i dintr-un respectabil public, vorbe]ntrebuin\ate =i puse *à l'ordre du jour*[16]. Fie=tecare]=i spunea slobod opinia sa;]mpotrivirile nu ie=eau

*La acest prilej, noi nu putem destul recomanda o nou[magazie de mode =i de frumuse\e]mprumutate. Aceast[magazie acum de cur`nd deschis[, este a dlui Tribu, pe uli\a mare. Avis aux dames qui en usent[17].

niciodat[din regulile armoniei. O conversa\ie interesant[, cu duh, domnea]n salon. }nsura\ii, de=i]nsura\i, nu lipseau de a fi =i oameni pl[cu\i. Domni=orii ne]nsura\i,]ntr-o rivalitate u=oar[, f[ceau asalt de duh =i contribuau la pl[cerea ob=teasc[; nimine]ns[nu c[uta a domni asupra altuia prin]nsemn[ri ating[toare, nimine nu venea la personalit[\i cum]i obiceiul p[m`ntului. Damele ca castelanele din veacul de mijloc erau judec[toare =i, prin dulcele lor z`mbet, r[spl[teau pe acei care se deosebeau mai mult, iar prin reflec\iile lor de bun gust, fine =i drepte,]nviau societatea.

O adunare c`t de bine alc[tuit[ s[ fie, dac[ nu va avea =i femei, va fi totdeauna monoton[ =i ur`t[. O adunare f[r[femei este ca o gr[din[f[r[flori, ca un b[rbat f[r[barb[=i muste\i, ca o zi f[r[soare, ca o gazet[f[r[abona\i, ca un =es f[r[verdea\[, ca un teatru f[r[public, ca versuri f[r[poezie, ca o via\[f[r[iluzii, ca un judec[tor f[r[procesuri, ca un t`n[r f[r[ amor =i, ]n sf`r=it, ca toate compara\iile din lume. Femeile singure au talentul s[ ]nsufle\eze conversa\ia, s[-=i]nal\e]nchipuirea p`n[ ]n al noulea cer - dac[ este un al noulea cer. O adunare cu femei te face de-\i ui\i grijile vie\ii, chinurile ambi\iei, lipsa bog[\iei, nemul\umirile politicii. Fruntea \i se dezb`rce=te, te ui\i, te soco\i]n vr`st[de optsprezece ani, f[r[sup[r[ri, f[r[necazuri, slobod =i fericit. Femeile sunt poezia vie\ii noastre, femeile, zic, dar lucru cel mai rar ce g[se=ti]n Moldova sunt femeile. G[se=ti de ajuns mame, neveste, v[duve, fete, slute, =chioape, chioare, vornicese, b[nese, pit[rese, negustori\e, b[c[li\e, \igance =i alte asemene creaturi ce se nasc, cresc, se m[rit[, fac copii =i mor. Dar *femei*, asta-i cam greu.

Dar poate mi-a zice un pedant, ce fel de fleacuri vorbesc, =i oare tot ce nu-i b[rbat nu-i femeie?

Cu respectul ce trebuie s[am dinaintea diplomei dumisale, eu voi r[spunde: “Nu! Femeia,]n lexiconul meu,]nsemneaz[o fiin\[ginga=[, slab[, dr[g[la=[, frumoas[, f[cut[din flori, din armonie =i din razele curcubeului, capricioas[, r[c`teodat[, bun[mai multe

ori, o fiin\[f[cut[pentru amor, menit[a pune]n lan\uri pe eroii cei mai ne]nduplecа\i, care pentru un z`mbet te face de-\i vinzi via\a din ast[ lume, =i partea din rai din cealalt[ lume, care are un suflet ce ]n\elege tot ce este frumos, care pentru cel mai mic lucru c`teodat[pl`nge =i alt[ dat[ ]i ]n stare s[-=i j[rfeasc[ via\a, care ]i destoinic[ s[ fac[ faptele cele mai mari, care c`nd]i bl`nd[ ca o turturic[, c`nd turbat[ca o leoaic[, care c`nd ]i crud[, c`nd miloas[; femeia este un amestec de gra\ii, de bun[tate, de r[utate, de duh, de cochet[rie, de sl[biciuni =i de t[rie, a c[reia mai toat[via\a se m[rgine=te]ntru a iubi =i a fi iubit[; o femeie,]n sf`r=it, este un ceva ce nu se poate nici descrie, nici numi, nici hot[r] matematice=te, un ceva ce este cel mai rar lucru din Moldova, mai rar, dac[ se poate, dec`t cinstea, patriotismul =i amorul, care vrea s[zic[foarte mult”.

Dar tot acel pedant, critic, aspru =i material, mi-a zice, iar[=i, c[nici o \ar[este]n lume unde s[se vorbeasc[mai mult de cinste, patriotism =i amor, c[, prin urmare, cum]ndr[znesc a zice c[aceste virtu\i lipsesc]n preadulcea \ara noastr[?

Tocmai pentru c[se vorbe=te a=a de mult de d`nsele, tocmai de aceea lipsesc, =i la zisele mele dau dovezi a=a de l[murite ca de dou[ori dou[.

Sunt mul\i care au necontenit cinstea]n gur[=i palmele pe obraz; =i a=a hot[r[sc un problem necunoscut]nc[ ]n alte \[ri, adic[de a uni cinstea cu def[imarea.

Vrei s[=tii acum c`t trage un patriot moldovenesc? C`t n-a fi]n slujb[, te va asurzi cu numele de patrie, cu jertfe pentru patrie. Acu pune-l]n slujb[, sau, cum zice dumnealui,]n chivernisal[, =i, mult dup[trei luni, te vei]ncredin\a c[singura jertf[=i singura]mbun[t[\ire ce a f[cut patriei a fost s[j[rfeasc[o pung[de=art[pentru o pung[plin[=i s[-=i]mbun[t[\eze echipajul, adic[butca =i caii. +i atunce, numai dac[vei avea ceva citire rom`neasc[ =i pu\in[ aducere aminte, vei c`nta, cu Donici, c[are:

Pufu=or
Pe boti=or[18].

De amor nici nu \i-oi vorbi, pentru c[a= huli. Amorul, cea mai nobil[din toate patimile, care a\`\[ la fapte mari, care insufleaz[ eroismul =i geniul, care d[ idei de cinste =i de slav[, care ]nviaz[, care farmec[, care aduce pe om ]ntr-o lume de visuri, unele mai aurite dec`t altele, cine-l cunoa=te, cine-l sl[ve=te? Amorul]n Moldova este desf[tarea sim\urilor, dragostea faunilor[19] =i a satirilor. A iubi]nsemneaz[la noi a se lua, a se schimba, a se lep[da, a se uita, a se]ngurlui =i a se desp[r\i iar[=i, f[r[ca patima s[lase c`t de pu\in[ ]ntiparire]n inima acelor ce zic c[sim\esc amorul.

Dar v[d,]nalto noble\[=i respectabile public, c[m-am dep[rtat cu totul de sujetul meu. }n loc s[v[vorbesc curat =i scurt de iluzii pierdute, m[apuc s[v[povestesc de at`te b[d[ganii, de uli\e anonime, de iarmaroace, de Bahlui, de cinste =i de iubire de patrie, ca =i c`nd dumneavoastr[a\i avea ceva a face cu cinstea =i cu patria. *Retro, Satana*[20]! Pardon, pardon, iart[-m[. }nainte de a-\i face nara\ia amorului meu, nu este]ns[bine s[urmez modei =i s[ ]ncep prin clasifica\ia cuno=tin\elor omene=ti, sau cel pu\in prin cea mai mic[defini\ie a lumii sau a micului nostru glob, care p[=e=te lini=tit]mpregiurul centrului s[u de atrac\ie? }ns[fiindc[, c`teodat[, nu b[ga\i ]n sam[ moda, mai ales c`nd se atinge de *pedanterie]ncep[torial[*, m[supun dorin\ei ob=te=ti, v[rog s[-mi ierta\i aceast[digresie =i *revenons à nos moutons*[21], adic[ai s[ne]ntoarcem la iluziile pierdute.

Societatea noastr[era adunat[ ]ntr-un salon, a c[ruia nu \i-oi face descrierea, m[car oric`t de *à la mode* s[fie descrierile saloanelor =i a mobilelor din capitalie — pentru provinciali, care dup[asemene descrieri]=i *oranjarisesc sarlonurile* =i-=i cump[r[*mobilurile*. Dou[dame erau pe o canape puse]n preajma unei mese, alte dou[erau

pe un *lit de repos*[22] a=ezat]ntr-un col\; a cincea dam[, pentru care aveam o sl[biciune ceva cam prea fraged[, =edea pe un scaun l`ng[ mas[ =i citea cu col\ul ochiului o carte, ce cu multe altele era pus[ pe mas[: *La physiologie du mariage* (medita\ia XVIII: *Des révolutions conjugales*)[23], carte ce este de prisos s[ recomand fie=tec[rui ]nsurat =i fie=tec[rui t`n[r ce vrea s[intre]n breasla predestina\ilor. Trebuie s[=ti\i =i asta, c[societatea noastr[se]ndeletnicea =i cu literatura na\ional[; multe ba=-dame la aceast[novel[vor z`mbi cu dispre\ =i vor zice c[damele mele negre=it sunt ni=te b[c[li\e, c[ci almintrele cum ar putea s[citeasc[c[r\i moldovene=ti? Dumnealor]nsu=i rug[ciunile de comunicare — dac[se mai comunic[— le fac fran\uze=te, =i cele mai cre=tine, grece=te. Eu, cu toat[galanteria ce am totdeauna pentru ba=-dame, le voi r[spunde c[damele mele, m[car c[citesc scrieri rom`ne=ti, sunt a=a de pl[cute =i de binecrescute — cel pu\in — ca =i dumnealor. }n primejdie s[ m[ fac de r`s, eu voi zice]nc[=i mai mult, c[adic[ ]ntre aceste dame erau =i unele care cultivau literatura na\ional[=i care nu se ro=eau a pune pe h`rtie ideile lor. La aceste cuvinte negre=it c[ mul\i *fashionables*[24] vor face un *soubre-saut*[25] ca =i caii dlui Sullier[26], ce, *par parenthèse*[27], are =i ni=amul la g`t, =i vor zice cum poate cineva s[se numeasc[dam[, c`nd s-apuc[ de me=te=ugul autoriei, c[ rolul femeii este de a iubi =i a face bucate, iar nu de a dicta lumii legi =i senten\ii. Eu sunt de o alt[ opinie: am sl[biciunea s[ cred c[ femeia este f[cut[ pentru alt[ ceva mai ]nalt dec`t a porunci de bucate =i a c[uta numai prozaicele trebi ale gospod[riei; o socot de o misie mai nobil[ ]n societatea european[. De aceea, m[car c[entuziasmul meu pentru Napoleon cov`r=e=te toat[compara\ia, toti=i nu pot s[-i iert nedreapta ur[ce avea pentru Doamna de Staël[28], numai pentru c[era o femeie de geniu.

Dar v[d c[cititorii mei se o\[r[sc. }ndat[ce cineva hot[r[=te s[scrie, s[se tip[reasc[de viu, el nu mai este slobod, este rob; =i ca rob trebuie s[se supuie publicului, ca \iganul arma=ului — sau

nazirului, dup[noul a=ez[m`nt*. De aceea, cu toate c[ a= avea ]nc[ multe s[ v[ spun de lingu=itori, de patrio\i p`ng[ri\i, de scriitori v`ndu\i, de parveni\i mai r[i dec`t to\i aristocra\ii din lume, de tinere cochete, de v[duve rele =i slute]nc`t veninul le iese pe obraz, =i de alte at`te lucruri vrednice de]nsemnat ce caracterisesc moldovenii veacului al nou[sprezecelea, totu=i m[v[d silit s[-mi curm reflec\iile =i s[-\i povestesc curat anecdota mea.

Conversa\ia societ[\ii noastre fu]ntrerupt[de un lacheu care aduse “Albina rom`neasc[”. O dam[, cea mai frumu=ic[, a c[reia nu \i-oi spune numele, ca s[ nu se m`nie celelalte, lu[foaia =i citi: *Iluzii pierdute*.

La aceste cuvinte magice, to\i, b[rba\i =i femei, r[s[rir[ca prin o lovire electric[. Iluzii, cine nu le-a avut, cine nu s-a leg[nat cu]n=el[toarele lor f[g[duin\e!

Ministrul]n palatul s[u, s[racul]n col\ul uli\ei, de c`te ori nu-=i adorm prin n[luciri, unul grijile bog[\iei, altul suferin\ele foamei =i a frigului?

Care fat[la v`rst[ de =asesprezece ani nu-=i face o lume de iluzii, care nu crede c[-=i va uni via\a cu un t`n[r]nzestrat cu toate]nsu=irile trupului, a inimii =i a duhului, trei]nsu=iri pe care mai niciodat[nu le are adunate un b[rbat. }ns[vai, s[raca fat[, iluziile sale se pierd]n pu\in ca fumul]n atmosfer[. Vine o vreme c`nd deodat[, f[r[ =tirea, f[r[ vroin\a sa, se vede jertfit[ dumnezeului zilei, *interesului*; mai niciodat[ inima ei nu este ]n congl[suire cu vroin\a p[rin\ilor. C`te fete, dac[ar fi putut alege dup[placul lor, s-ar fi f[cut so\ii]mbun[t[\ite, mame fragede, podoaba societ[\ii? Dar asta nu se-nt`mpl[ mai niciodat[. Porunca p[rin\ilor le arunc[ ]n bra\ele unor mod`rlani neciopli\i, dar pre\io=i pentru c[-s plini de bani, pentru c[au mo=ii, au stare. Iar dac[au]nsu=iri de a face pe o femeie fericit[, cine mai]ntreab[? S[raca fat[, ce grozav[zi

*La aceasta nu pot s[nu v[spun c[marca robilor este acum un luceaf[r cu opt col\uri]n c`mp negru.

trebuie s[fie pentru d`nsa ziua nun\ii sale, c`nd =tie c[tinere\ile sale, c[frumuse\ea sa, c[comoarele ascunse ale inimii sale are s[le jertfeasc[unui b[rbat ce nu-l sufere, c`nd s[rut[rile sale pline de desf[tare, cuvintele sale de fr[gezie, dezmierd[rile sale, glasul ei, amorul ei, a s[ fie silit[ s[ le arate, s[ le huleasc[ cu un mod`rlan sau cu un b[tr`n; atunce, adio toate visurile ei de aur, adio iluziile sale; ]n pu\in, crinul =i rozele fe\ii sale se fac nev[zute, inima i se zb`rce=te, obrazul i se acoper[de o pieli\[de s[ftian, trupul =i sufletul ei]mb[tr`nesc ]naintea v`rstei =i se face o ma=in[care m[n`nc[, merge, doarme, casc[, este ]n stare de a vorbi numai de c`te torturi a f[cut, c`te dulce\i are, c`\i vi\ei i-a f[tat, c`\i cuco=i a claponit; aceasta este soarta fie=tec[rei tinere, aceasta este isprava iluziilor ei. S[racilor fete, voi care sunte\i poezia vie\ii noastre, c[ci]n c[r\ile poe\ilor no=tri numai poezie nu se g[se=te, voi, care a\i trebui s[tr[i\i numai]ntr-o atmosfer[mirositoare, s[c[lca\i numai pe roze, s[auzi\i numai c`ntece de mirare =i de amor, ce a f[cut din voi interesul =i nedreapta societate?

Care t`n[r, c`nd intr[ ]n lume la v`rsta de dou[zeci de ani, nu se socoate a fi odat[ slava concet[\enilor s[i, m`ndria p[rin\ilor s[i =i a iubitei sale;]n n[lucirea sa el se vede cinstit, c[utat, iubit de o femeie, dup[moarte pentru patrie, cea mai mare fericire pentru un t`nar; glasul s[u tun[, stric[ n[ravurile cele rele, ]ndrepteaz[ abuzurile, pana sa, h[r[zit[ numai adev[rului, omoar[ minciuna =i r[stoarn[ pe lingu=itori — =i, c`nd se treze=te, se vede singur, v`ndut de prietenii s[i, prigonit, lep[dat pentru ni=te dobitoace a c[rora limb[ nu =tie dec`t a lingu=i =i a c[rora trup nu se poate \inea dec`t ]n triunghi. +i a=a, ]nainte de dou[zeci =i patru de ani, el ]=i vede r[pite toate iluziile sale, dezn[d[jduirea ]i r[m`ne singur[tov[r[=i\[credincioas[. Nu mai crede]n nimic[. Via\a atunce pentru d`nsul este sf`r=it[, c[ci ce este via\a f[r[iluzii?

Dar simtimentalitatea m-a apucat f[r[voia mea. C`t pe ce eram

s[-\i spun o istorie adev[rat[, c`nd m-am ]ndatorit s[-\i spun o anecdot[, n[scut[ ]n ]nchipuirea mea. Eu nu scriu ca s[ te fac s[ pl`ngi. Trebuie s[te fac s[r`zi; =i, chiar dac[ inima mi-i seac[, dac[ r`sul, expresia fericirii, este dep[rtat de buzele mele, trebuie s[r`d, dac[vreau s[fiu citit.

O dam[se puse a citi iluziile pierdute a dlui V... A...[29], un t`n[r ce face excep\ie dintre ceilal\i tineri, ]ndeletnicindu-se cu literatura rom`neasc[,]ntr-o vreme c`nd ea nu]nf[\o=eaz[cel mai mic avantaj adep\ilor ei — dimpotriv[. Dumnealui V... A... era]n societatea noastr[. Toate damele, dup[ce c[inar[neghiobia bietului Marmon =i decep\ia constesei de N...,]ncepur[a povesti fie=tecare ceva din iluziile lor; toate aceste povestiri aveau o naivitate, o gra\ie ce nu se g[sesc]n cei mai vesti\i scriitori ai no=tri. Femeia singur[=tie a povesti. Toate aceste femei, c`nd ne ar[tau pierdutele lor iluzii, mi se p[rea c[le vedeam iar[=i fete tinere, naive, nevinovate, bogate de toate visurile; fa\a lor lua o expresie de fericire ce le era neobicinuit[; dar,]n pu\in, realitatea se]ntorcea, fetele se pref[ceau]n Madam A., Madam B., Madam C., adic[grijile, sup[r[rile c[s[toriei, decep\iile se a=ezau iar[=i pe fruntea lor. Ochii pierdeau focul lor, =i ur`tul, boala ce omoar[la noi toate facult[\ile, se zugr[veau]n toate mi=c[rile lor.

}n sf`r=it, unele din dame hot[r`r[ca fie=tecare t`n[r s[ spuie ceva despre iluziile sale, pe urm[ s[ le puie pe h`rtie =i, chiar dac[n-ar fi autor, s[le publice.

C`nd r`ndul meu veni, iat[ce povestii; =i s[n-am parte de nimic[, s[nu g[sesc niciodat[scaun la teatru, capul s[nu mi se razime niciodat[pe s`nul unei femei, s[ nu-mi vie niciodat[ dro=ca la deal unde =ed, soarele s[ nu aib[ raze pentru mine, v`natul s[nu ias[niciodat[ ]naintea pu=tii mele, dac[tot ce spun]i adev[rat, sau nu-i adev[rat.

Mesdames — am]nceput a vorbi cu un ton profesoral — iluziile

care le-am pierdut sunt de trei feluri: iluzii politice, iluzii literare, iluzii de amor.

De cele dint`i nu v[ voi spune nimic[, pentru c[ nimic[ nu este mai ur`t de a vorbi damelor dec`t de politic[. At`ta v[voi spune c[,]nainte de a ajunge]nc[ ]n Ia=i, le-am pierdut toate.

Iluziile mele literare au \inut mai mult; c`nd veneam de la universitate, capul ]mi era plin de planuri, unele mai bune dec`t altele; vroiam prin literatur[s[prefac n[ravurile, s[introduc]n patria mea o nou[via\[, noi principii. }n nebuna mea prezum\ie, ce se putea ierta numai ideilor copil[re=ti ce aveam atunce, m[socoteam c-oi ajunge odat[a fi un Prometeu. Dar aceste planuri le f[ceam la 1 mart 1838, =i la 1 mart 1841 ele toate se]ncheiau]n publicarea unui “Calendar” mare de perete, pe anul 1841, tip[rit cu Patent Hagar-teasc de fier. Vremea este prea scurt[ca s[v[povestesc cum din Prometeu m-am pref[cut]n Mathieu Landsberg[30] sau, cum am zice,]n c[lind[rar de Buda. At`ta v[ voi mai zice c[ acum de cur`nd am mai publicat —]mpreun[cu dl C. N. [31], un alt Prometeu *manqué*[32] ca =i mine — o carte care, r[sturn`nd toate puterile a=ezate, c[lc`nd]n picioare toate pravilele primite de adunare =i de obiceiul p[m`ntului, are s[fac[o revolu\ie stra=nic[ ]n toat[Moldova —]ntru chipul de a face friganele =i g[lu=te; vreau s[vorbesc de o colec\ie de 200 de re\ete de feluri de bucate*[33], care are s[ne fac[cea mai mare reputa\ie —]ntre buc[t[ri\e — =i viitorimea recunosc[toare ne va da negre=it frumosul nume de: introduc[torii artei culinare]n Moldova. Suntem mul\umi\i =i cu at`ta. Acum preg[tesc o tracta\ie asupra filozofiei broa=telor Bahluiului. Dup[aceste pute\i vedea c[m[ ]ndeletnicesc cu scrieri vrednice de veacul luminat]n care avem norocire s[vie\uim.

V[voi vorbi, dar, numai de iluziile mele de amor; =i aceste-s de mai multe feluri;]n ast[sar[, v[voi spune numai decep\ia celui]nt`i amor ce am sim\it]n via\a mea.

---

*Aceast[carte este tip[rit[cu cheltuiala unei societ[\i de iubitori a]naint[rii =i str[lucirii neamului rom`nesc.

}NT~IUL AMOR

La anul 1833 — dup[cumplitul bici al holerei, care a trimis]nainte de vreme at`te suflete ]n iad, sau ]n rai, z[u nu voi =ti spune — p[rin\ii mei, cu toat[ familia, se tr[seser[ ]ntr-un \inut. Eu eram atunce de patrusprezece pe cincisprezece ani, tocmai ]n acea v`rst[c`nd copilul trece ca s[ fac[ loc t`n[rului. Natura pentru mine]ncepuse a se ar[ta mai frumoas[; zorile r[s[ritului =i crepusculul apusului sf`ntului Soare avea pentru mine un farmec ce nu sim\isem ]nc[ dinaintea nici unei din m[re\ele priveli=ti ce Dumnezeu a a=ezat; galsul privighetorilor avea note mai melodioase; inima-mi ]ncepuse a sim\i. C`nd vedeam o femeie, numai ceva s[fi fost frumu=ic[, pentru c[totdeauna am avut o mare sl[biciune pentru frumu=ele, un foc necunoscut]mi aprindea tot s`ngele, care mi se repezea la cap; pu\in dup[ acea tulburare, m[ sim\eam st[p`nit de un le=in total. Tat[l meu m[pusese atunce]ntr-un pansion, a=ezat nu departe de scaunul ispr[vniciei, pe v`rful unui deal romantic, a c[ruia toat[ culmea, p`n[ ]n vale, era acoperit[cu un frumos rediu, ce odat[fusese un parc englez. Pansionul acela atunce se deschisese, =i eu fusei cel]nt`i ajuns dintre =coleri. C`nd, sara, fusei chemat la mas[, z[rii]n preajma mea a copili\[frumu=ic[ca un]nger. Ea era fata unui profesor de limba greceasc[. Numele ei v[voi spune c[era Niceta sau cam pe aproape. Ea era cu un an mai mare dec`t mine. Pentru un amorez, iubita sa este cea mai frumoas[ femeie, podoaba naturii, perla lumii. De aceea v[ voi spune =i eu c[ niciodat[ o fiin\[ mai frumoas[ n-a ie=it din m`inile lui Dumnezeu, niciodat[soarele n-a v[zut o talie mai gra\ioas[dec`t a Nicetei; p[rul ei blond ca aurul a fost singurul p[r blond care am iubit ]n via\a mea; p[rul castaniu este patima mea. Fa\a ei era rotund[ =i alb[ ca puful unei lebede. Compara\ia ]i cam obicinuit[, dar mi-\i ierta c[ alta mai poetic[ nu-mi vine sub pan[. Spr`ncenele ei erau negre =i ochii alba=tri; judeca\i, dar, ce minune era. Ce era]ns[ ]n ea mai fermec[tor dec`t toate erau buzele ei mai frumoase dec`t dou[frunze de roze. De a= fi Lamartine sau Victor Hugo, tot n-a= fi]n

stare s[v[fac o descriere adev[rat[de acele buze. Pieptul ei era un paradis, =i]ngerii]n=i=i nu =i-ar fi ales un alt l[ca=, dac[ar avea voie s[-=i lase vecinicul cer =i s[caute un cvartir mai p[m`ntesc. C`nd m[uitam la buzele ei, m[f[ceam ro=u ca un bujor =i r[m`neam ]ncremenit, ]nlemnit, dup[ cum ]\i vrea. Piciorul =i m`na ei erau a unei copile de =apte ani. Glasul ei trebuia s[fie mai dulce dec`t a serafimilor; trebuia, zic, pentru c[ p`n[acum n-am auzit]nc[glasul unui serafim, prin urmare nu pot judeca dac[-i dulce sau ba. Dar a=a spun to\i =i, cum =ti\i, *vox populi, vox Dei*[34]. Domnule S., m[rog iart[-m[c[te fur.

Ce am sim\it]n noaptea cea dint`i ce am petrecut ]n pansion, pute\i singuri s[ v[ inchipui\i; to\i care a\i avut un ]nt`i amor, sau o sl[biciune c[reia]i da\i un asemene pompos nume, ve\i judeca dac[am putut]nchide ochiul. M`na Nicetei ]mi sta pe piept, ochiul ei era \intit asupra mea cu o expresie nespus[ de amor, buzele ei, fermec[toarele ei buze, ]mi z`mbeau. O! era o fericire din paradis; p[cat numai c[era]n vis.

A doua zi am]nceput a lua lec\ii =i, *o bonheur, o joie*[35]! deodat[v[zui pe feti\[c[veni =i se puse la masa studiilor]n preajma mea; fiindc[numai ea =i eu eram]nc[ ]n pansion =i c[talia =i vr`sta mea nu v[dea ]nc[ un r[pitor de inimi, profesorul — nu tat[l ei — ne pusese ]ntr-o clas[. De ce nu mai sunt asemene pansioane, cu a=a frumu=ele camarade. Ast[zi, c`t de b[tr`n sunt, tot a= vroi s[ m[ fac iar =coler; =i n-a= ie=i din asemene institut — dec`t ca s[m[duc la groap[.

Metoda Jacoto[36]]ncepuse atunce a fi de mod[: ea fu introdus[=i]n pansionul nostru. A=a,]ndat[ce am intrat]n clas[, Niceta =i eu am primit de la profesor c`te o carte fran\uzeasc[; era evanghelia acestei sisteme de ]nv[\[tur[, *Les aventures de Télémaque, fils d'Ulysse*[37], adic[ *}nt`mpl[rile lui Telemah, fiul lui Ulise*. Aceast[carte trebuia s-o]nv[\[m toat[pe de rost, ca pe urm[, dup[metoda ei,

s[putem face =i compuneri. +i a=a cele]nt`i ochiri de amor, din partea mea mai ru=inoase, din partea Nicetei mai ]ndr[zne\e, le-am schimbat c`nd repetam]n glas mare]nceputul c[r\ii]nt`i: "*Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse; dans sa douleur, elle se trouvait malheureuse d'être immortelle. — Sa grotte ne résonnait plus de ses chants*"[38] etc.

Aceste frumoase linii, dup[opt ani trecu\i, le =tiu]nc[de rost, nu adic[pentru c[am o bun[memorie, dar pentru c[*Telemah*, cartea pe care o iubesc mai mult,]mi aduce aminte de cele]nt`i mi=c[ri de amor ce am sim\it]n tinere\ea mea.

C`nd eu ziceam Calipso, m[ uitam la d`nsa; c`nd ea zicea Telemah, se uita la mine. S[racul bietul Fénelon nu =tia el c[nemuritorul s[u poem a s[slujasc[odat[de declara\ii de amor;]n pu\in, amorul nostru se suia]n diapazon, =i a=a, unindu-ne glasul ca]ntr-o imn[cereasc[, cu o fr[gezie nespus[, strigam]n gura mare: "*Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulisse*" etc., etc.

Damele m-or socoti fat, lucru ce sunt cel mai pu\in din lume, c`nd le voi spune c[, m[car c[ Niceta ]mi ar[ta toat[ bun[voin\a, eu tot nu ]ndr[zneam s[-i fac o formalnic[ declara\ie a sentimentelor mele, prelud neap[rat a amorului fie=tec[rui colegian. }n sf`r=it, tocmai dup[ce am]nv[\at pe de rost cele dint`i =ase c[r\i, adic[ a patra parte din ]nt`mpl[rile lui Telemah, m-am hot[r`t s[-i scriu =i s[-i zugr[vesc *v[paia mea*, cuvinte adoptate ast[zi ]n loc de expresia *a iubi*. Dar, pentru ca ascult[torii mei =i mai ales ascult[tori\ele mele s[ nu r[m`ie]n mirare despre un asemene pas, trebuie s[v[povestesc lucrurile de ceva mai departe.

Pu\in dup[sosirea mea, pansionul a]nceput a se]mple de elevi, veni\i din toate p[r\ile Moldaviei, mul\i mai vr`stnici dec`t mine, mul\i mai]nv[\a\i dec`t mine]n tainele amorului; dar, prin contrast, eu eram cel mai]nv[\at]n limbile francez[, nem\asc[=i elin[,

m[car c[din aceast[de pe urm[nu =tiu acum m[car dou[cuvinte;]n geografie, gramatic[, compozi\ie =i]n istorie nimene nu m[ ]ntrecea. De aritmetic[nu zic nimic[; eram cel de pe urm[; =i nici p`n[ ast[zi ]nc[ nu =tiu nici a aduna, nici a ]nmul\i. Aceasta mi-a stricat foarte mult, c[ci tocmai adi\ia =i multiplica\ia sunt foarte folositoare ]n \ara noastr[. Fericit acela care =tie ce ]nsemneaz[ semnele + =i –; un an de slujb[ pentru d`nsul este ca trei pentru al\ii. Eu, la sf`r=itul anului, totdeauna m[ trezesc cu – ]n pung[. Cum v[ spuneam, eu eram cel mai int`i din pansion]n]nv[\[turi; =i ast[zi este =tiut ob=te=te ce]nsemneaz[ ]nv[\[tura]n pansioane, institututuri, gimnaze, colegiuri, academii =i cum]i vrea s[le botezi: a =ti mult pe de rost ca un papagal, a scrie o fa\[cu mai pu\ine gre=eli de ortografie, asta este inv[\[tura. Cu toate aceste, eu eram tare m`ndru de cuno=tin\ele mele; m[gulitoarele deosebiri ce-mi f[ceau profesorii, respectul ce-mi ar[tau =colerii ]mi ]mflase trufia; m[ socoteam un om mare. }ns[ aceast[ iluzie o aveam numai ]n clas[; cum ie=eam la recrea\ie, omul cel mare, ad`ncul inv[\at,]ndat[se vedea foarte mic. Cei mari vorbeau [despre] femei, v`nat, amor, cai, c[r\i, o limb[ ce nu cuno=team dec`t prin auz; c`nd m[ apropiam de d`n=ii =i vroiam s[m[amestec =i eu]n vorb[,]ndat[m[vedeam cinstit cu def[im[torul nume de *gamin* sau pi=ler, numele cel mai]nfrunt[tor pentru un copil care vrea s[se arate mare. V[z`ndu-m[, dar, aruncat din societatea celor mari, eram silit s[ m[ amestec cu cei mici =i s[ m[ joc a mingea, a baba-oarba, a puia-caia, eu care sim\eam emo\iile amorului. Nu pot s[ v[ spun ce suferea m; mic de trup =i de vr`st[=i mare de inim[, sim\eam amorul =i m[temeam s[nu fiu tratat de copil dac[l-a= exprima. }n sf`r=it, o ]mpregiurare de c[petenie ]n via\a unui =coler ]mi veni ]n ajutor. La examenul solenal ce se f[cu, c`=tigai cel]nt`i premiu de limb[ francez[. }n sunetul muzicii =i dinaintea unei adun[ri numeroase, fui proclamat laureat =i coronat cu o cunun[ de frunze de stejar, f[cut[ chiar de m`inile Nicetei. Dulcineea mea fu fa\[la acea ceremonie. Ziua aceea fu cea de pe urm[a copil[riei

mele. A doua zi vrui s[fiu =i m[trezii b[rbat. Jocurile, ideile copil[re=ti se f[cuse nev[zute. Nou duc[de Richelieu[39], vrui s[ar[t *sur ma parole d'honneur*[40] c[eram b[rbat. Premiile primite la examen]mi d[dur[curajul s[-mi ar[t amorul persoanei iubite. }nsuflat de m`ndrie, socotindu-m[ un orator de c[petenie, m-am apucat =i, pe o coal[ ]ntreag[, am scris Nicetei o declara\ie de amor, ]n terminele cele mai ]nfocate. Toate compara\iile lumii, toate cuvintele tehnice de filozofie, de retoric[, de geografie, de istorie, p`n[=i de astronomie, figurau]ntr-acest *vinograd epistolar*. Biletul dulce — dac[o coal[de h`rtie se poate numi bilet — se ]ncheia cu o cerere tremur`nd[a unui *rendez-vous*, o cerere care m-a costat trei zile de munc[=i de sudoare. La vr`sta mea s[ cer eu un *rendez-vous*? Da, cerul trebuia s[ se acopere cu nouri, soarele trebuia s[ se ]ntunece, p[m`ntul trebuia sa se cutremure, casa s[pice asupra mea! Din toate aceste nu s-a]nt`mplat nimic[; cerul a r[mas senin ca =i mai nainte, soarele =i-a aruncat obicinuitele sale raze, p`n[c`nd i-a venit ceasul s[ asfin\asc[, p[m[ntul =i-a urmat lini=tita sa c[l[torie, =i casa a r[mas a=a de temeinic[ ca =i ]nainte. At`ta numai c[un fecior a c[ruia]i cump[rasem credin\a cu doi galbeni lu[declara\ia mea =i o dete unei cameriste, cu care era]ntr-o rela\ie c`t se poate de str`ns[. Credincioasa camerist[duse]ndat[biletul la st[p`na-sa.

Niceta, cum am spus, era cu un an mai mare dec`t mine, =i o fat[ de patrusprezece ani =tie mai mult dec`t un t`n[r de optsprezece. Femeia se dezv[le=te mai degrab[ dec`t b[rbatul. +-apoi]n pansion erau mai mul\i elevi de optsprezece, dou[zeci de ani, care nu cereau mai bine dec`t s[arate bunei Nicete toate tainele amorului.

Iubita mea, dar, nu era la cel]nt`i amor ]n teorie. }ns[ patima orbe=te. }n zadar camarazii mei ]mi vorbeau de *rendez-vous* date =i primite, de bileturi trimise =i r[spunse, eu eram ateul cel mai n[t`ng. Credeam numai]n cuvintele Nicetei. Niceta era pentru mine nevinov[\ia personificat[, era un]nger cobor`t din cer ca s[-mi]nfrumuse\eze via\a.

Femeia iubit[este totdeauna un]nger. S[te fereasc[ ]ns[Dumnezeu de ace=ti]ngeri mai r[i dec`t to\i scarao\chii; da unde po\i? }n orice vreme, ]n orice vr`st[,]n orice pozi\ie s[te afli, numai o femeie s[vreie s[-\i strice lini=tea, s[fii sigur c-a ispr[vi. C`t de ]n\elept, c`t de cump[nit =i de ispitit s[fii, femeia cea mai proast[poate]nc[s[te robeasc[=i s[-\i arate c[e=ti numai un =coler. Aduce\i-v[aminte de povestea iade=ului*. Eu din partea mea m[rturusesc c[niciodat[n-am r[mas biruitor]n asemene lupte. De c`te ori o femeie — se ]n\elege, frumu=ic[ — a voit s[ m[ aib[ ]n lan\urile sale, totdeauna a g[sit ]n mine omul cel mai domol. Ca mielul ]ntind g`tul;]n zadar mintea m[sf[tuie=te s[fiu tare,]n zadar lumea]mi arat[metehnele acelei femei. O iubesc =i n-ascult nimic[. Acesta este tot r[spunsul meu. Ea poate s[fac[din mine tot ce va voi. Faptele, g`ndurile, via\a mea ]s ale ei. }ns[ tocmai pentru c[-mi sim\esc sl[biciunea, tocmai de aceea sunt a=a de ferit pe l`ng[dame. Un presimtiment]mi arat[premejdia =i, fiindc[=tiu c[rar a= g[si o femeie care s[=tie a pre\ui abnega\ia ce-i fac de neat`rnarea mea, de aceea tr[iesc deoparte =i, cu c`t al\ii caut[intrigi de amor, cu at`ta eu le fug. Pentru d`n=ii, a iubi este o petrecere, o vreme pl[cut[, pentru mine, a iubi este a suferi.

}ns[iar egoismul m-apuc[, iar]mi vine s[vorbesc de *eu* =i de *mine*. Dar ce s[fac; a=a am hot[r`t din ]nceputul povestirii, s[ v[ vorbesc numai de persoana *mea*. De c`te ori am vorbit de al\ii, chiar adev[rat, totdeauna am p[\it pozna. De aceea egoismul, f[r[voia mea, m-a pus]n lan\uri =i am jurat s[nu mai vorbesc dec`t de mine. Poate a=a nu s-a m`nia nimene =i m-a l[sa s[spun adev[rul de *mine*, dac[nu pot s[-l spun de al\ii.

Niceta, cum am zis, nu era la cea]nt`ie declara\ie. Nu vreau s[ zic c[ sim\ise amorul ]nainte p`n' a o cunoa=te eu; iubirea mea de

---

*Vezi sf`r=itul tomului al doilea din *Physiologie du mariage par Balzac*.

sine ar suferi prea mult de aceasta. Dar at`ta am aflat c[ vro doi-trei tineri ]i f[cuse declara\ii pe care le primise destul de bine; =i numai vina ei a fost dac[ n-a vrut s[ afle =i mai mult. Dac[ ]n practic[ ea nu =tia nimic[, ]n teorie cuno=tea toate fine\ele amorului. Pentru d`nsa era un lucru curios s[vad[cum un copil de patrusprezece ani, ru=inos pot zice mai mult dec`t o fat[, =tia s[fac[amorul.

Niceta primi declara\ia de amor mai bine dec`t putui n[d[jdui; prin acela=i mesager care-mi d[duse biletul, ea]mi r[spunse c[-mi d[un *rendez-vous* la dou[ceasuri dup[-miaz[zi]n odaia cameristei sale.

Expresiile]mi lipsesc ca s[v[ar[t ce bucurie am sim\it la aceast[novel[; fericirea mea era mai mult dec`t mare. Un *rendez-vous*, eu s[ am un *rendez-vous* la v`rsta de patrusprezece ani. Ce trebuia, dar, s[fiu, c`te inimi trebuia, dar, s[ r[pesc c`nd a= fi avut dou[zeci de ani. Toate femeile trebuiau s[fie ale mele =i, ca un sultan, a= fi avut numai s[-mi arunc n[frama pentru ca s[aleg. }ns[=i aceasta a fost una din cele mai scumpe iluzii pe care n-am]nt`rziat a o pierde.

}n pu\in, am v[zut c[ ]n veacul nostru, =i mai ales]n capitalia-miniatur[a noastr[,]n acest ora= de sticl[, unde se =tie tot ce se face =i]nsu=i ce nu se face, Ri=ilieuii =i Lovelasii[41] nu mai pot fi]nv[\[torii tinerilor no=tri]n arta de a face izb`nzi =i c[femeile sunt mai cinstite decit ne sunt]nf[\o=ate prin romanuri.

Aprins de citirea unor asemene c[r\i, unde mai totdeauna amorul se]nf[\o=eaz[biruitor, unde obicinuit femeia este zugr[vit[slab[=i subjugat[, fie=tecare june c`nd intr[ ]n lume socoate c[ are numai a dori, spre a-=i vedea ]mplinite toate dorin\ele, c[ are numai s[ se arate, pentru ca o femeie s[-=i uite cinstea, b[rbatul, copiii, =i s[ i se arunce ]n bra\e. }ns[ lacrimi de s`nge vars[c`nd vede c[lumea pozitiv[se deosebe=te foarte mult de lumea ce a v[zut]n Paul de Kock =i]n Ricard[42].

La ceasul hot[r`t, c`nd intrai]n odaie, s`ngele ]mi clocotea, vinele t`mplelor mi se]mflase. Socoteam c[fruntea a s[mi se

desfac[. De emo\ie nu puteam sa m[sprijin pe picioare; a=teptam cel]nt`i *rendez-vous* din via\a mea. Niceta nu venise ]nc[. }n pu\in ]ns[ auzii f`=ietul unei rochii de m[tas[; cunoscui pasul. }nima-mi b[tea a=a de tare,]nc`t p[rea c[ vrea s[ saie din loc; pusei m`na ca doar a= putea s-o st[p`nesc. U=a se deschise =i Niceta se ar[t[. Atunce nu mai =tiui ce face; mai mult din neputin\[, dec`t din voin\[, genunchile mi se]ndoir[=i picai dinaintea ei.

C`t \inu aceasta nu =tiu; at`ta numai]mi aduc aminte c[m[trezii]n bra\ele iubitei mele. Cu o expresie nespus[de fericire, m[uitam la frumo=ii ei ochi, \inti\i asupra mea. Ea se plec[=i m[s[rut[pe frunte — era cu un an mai mare dec`t mine — =i cu m`na sa]mi da p[rul de pe cap]n laturi.

}n sf`r=it, dup[ o contemplare mut[ de vro c`teva minute, eu rostii aceste cuvinte, tot din]nt`mpl[rile fiului lui Ulisie: “*Ma Calypso*”; =i ea, cu un glas dulce ca zefirul prim[verii,]mi r[spunse: “*Mon Télémaque*”.

O! era o pozi\ie cu totul floreneasc[, c[ci, dup[Telemah, cartea cea mai pl[cut[pentru noi era Florian[43]. P[storii lui]mbr[ca\i]n straie de matas[, cu peruci cu pudr[, purt`nd iarna =i vara cununi de *rosae centifolia*[44], vorbind ]ntr-o limb[ mai corect[ dec`t a filologilor no=tri, p[stori\ele lui cu rochie de gaz[=i de blond[, cu ciubo\ele de prunel[, cu noduri de cordele cump[rate de la Miculi de pe atunce, pov[\uind ni=te miei cu o l`n[ mai delicat[ dec`t matasea, care m`ncau numai livand, rozmarin =i se ad[pau numai cu ap[de roze =i de *mille fleurs*[45],]mi p[reau oamenii cei mai ferici\i din lume. Dac[n-a= fi fost amorezul Nicetei, a= fi dat tot]n lume ca s[fiu Nemorin, amorezul Estelei[46].

At`ta iubeam pe Florian, acest adev[rat poet al naturii, ]nc`t la un Sf`ntul Vasile, c`nd tat[-meu m[ ]ntreb[ce daruri vroiam s[-mi cumpere,]i r[spunsei cu un aer pedant ca c`nd a= fi fost docent]n vro universitate: *Les oeuvres complètes de M. de Florian, mon père!* [47]

Amorul meu, odat[ ]mp[rt[=it, f[cu mare pasuri. Dup[un *rendez-vous*, o sut[altele]i urmar[. }ns[amorul meu era platonic; numai

acest fel de amor]mi pl[cea, poate pentru c[eram numai de patru-sprezece ani. Spre a nu fi numit leh[u]mi voi scurta povestirea.

Nu v[voi spune, dar,]nt`lnirile noastre pline de s[rut[ri dulci =i de conversa\ii interesante asupra istoriei, asupra geografiei =i mai ales asupra iubi\ilor no=tri Fénelon =i Florian. Nu v[ voi spune de c`te ori a=teptam pe Niceta, ascuns]ntr-un poloboc cu orz, ce era pus]ntr-o tind[a pansionului.

Nu v[voi spune plimb[rile romantice ce f[ceam am`ndoi ]n marele parc al pansionului. Asfin\itul soarelui mai ales era pentru noi — precum pentru to\i sim\itorii amorezi — o priveli=te de care nu ne puteam s[tura. Mu\i, str`ng`ndu-ne de m`n[, lipi\i unul l`ng[ altul, priveam la globul de foc care m[re\ =i sf`nt se culca]n dosul unor dealuri roditoare =i acoperite cu vii; cele de pe urm[raze ale lui veneau de mureau pe fruntea noastr[. A=a,]ntr-o contempla\ie mut[dinaintea acestei mari priveli=ti, r[m`neam p`n[c`nd, pe de alt[ parte, priveam r[s[ritul lunii, care, ca o mare portocal[ de foc, se ]n[l\a repede pe bolta cereasc[. Atunce ne ziceam un fraged adio, ne f[g[duiam s[ ne ]nt`lnim iar[=i =i ne duceam la culcat. Aceste toate nu vi le spun, dint`i, pentru ca s[ nu v[ fie ur`t, =i al doile, pentru c[vreau s[fiu discret; =i discre\ia este un pa=aport care deschide inimile femeilor =i u=ile b[rba\ilor.

}ns[zilele, s[pt[m`nile, lunile treceau; Niceta nu era f[cut[ pentru alt[ ceva, dec`t numai pentru a se mira de asfin\itul soarelui =i de r[s[ritul lunii, oric`t de frumoase sunt aceste priveli=ti. +-apoi =i eu m[apropiam de cincisprezece ani!!

Amorul nostru ar fi luat o turnur[mai]ntreprinz[toare. Mai c[Platon[48] ar fi fost uitat, dac[o]nt`mplare nepilduit[, nev[zut[, neauzit[, n-ar fi venit s[-mi r[peasc[ iluziile celui ]nt`i amor.

Eram]n diminea\a Anului Nou, sau a Sf`ntului Vasile, cum se zice. M[ g[team s[ m[ duc ]n t`rg s[-mi v[d rudeniile. }n vreme ce-mi puneam antereul, pentru c[atuncea purtam]nc[straie

asiatice=ti, v[zui c[intr[ ]n odaie cameriera Nicetei, de cur`nd tocmit[. Trebuie s[ =ti\i c[ acea camerier[ era o creatur[ grozav[, sc`rnav[, gheboas[, =chioap[, numai cu un ochi =i *par dessus le marché*[49] era =i mut[. Aceast[ar[tare, de c`te ori o vedeam, ]mi pricinuia o o\[r`re de care m[sim\eam cu s[pt[m`na. Muta dracului se apropie de mine =i prin semne imi ar[t[c[avea s[-mi deie ceva din partea *duduc[i*.

Bucuria se zugr[vi pe fa\a mea; dup[ideile florane=ti ce aveam atunce, socoteam c[trebuia s[fie ori un buchet f[cut dup[limba florilor, ori vrun suvenir cusut de m`na Nicetei, ori ]n sf`r=it vrun medalion cu o vi\[de p[rul ei.

}ntinsei bra\ul.

Muta]=i v`r] m`na]n sc`rnavul s[u s`n =i scoase, ce? ... o zaharica]nf[\o=`nd o inim[,]nvelit[ ]n gaz =i str[puns[cu dou[bolduri mari]n loc de s[ge\i.

Mi-i cu neputin\[s[v[spun turbarea ce am sim\it]ntr-acel grozav minunt. Amorul meu at`t de curat, de platonic, pe care ]n imagina\ia mea il f[cusem a=a de poetic, s[-l v[d spurcat prin o aluzie a=a de prozaic[, prin o zaharica scoas[ din s`nul unei mute, unei ar[t[ri! Niceta pe care o socoteam a=a de]ngereasc[, a=a de]nalt[ ]n idei, a=a de delicat[, s[se slujasc[de o figur[ ]ntrebuin\at[, cel mult, de b[c[li\ele de pe Podul Lung.

Vro c`teva minunte nici nu v[zui, nici nu auzii, nici nu sim\ii nimic[. }ns[ c`nd m[trezii, amorul meu era dus pentru totdeauna; =i pentru Niceta, pentru fata ce o iubisem a=a de curat, a=a de sf`nt, pe care o poetizasem ]n ]nchipuirea mea, nu mai sim\ii dec`t dizgust =i dispre\.

De atunce n-am mai v[zut-o.

Iat[, *mesdames*, cum am pierdut, prin o zaharica, iluziile celui int`i amor.

Altul, =i eu astazi a= face-o, ar fi m`ncat inima =i pe urm[ s-ar fi dus =i ar fi str`ns pe Niceta]n bra\e tare =i zdrav[n. Dar atunce eram de cincisprezece ani; poezia =i delicate\ea inimii erau]nc[pentru mine o religie.

Eu am sf`r=it.

CUPRINS

FIZIOLOGIA PROVINCIALULUI }N IA+I*

Dar dint`i s[ ne ]n\elegem. Acest titlu de *provincial* sau *\inuta=* este foarte mare; ]mp[r[\ia lui se ]ntinde, ]n Moldova, de la barierele Ia=ilor, socotind afar[ de bariere mahalalele P[curariul, T[t[ra=ul, o bucat[ din S[r[rie =i partea ora=ului zidit[ pe =esul Bahluiului, =i p`n[la marginile principatului; aceast[ ]mp[r[\ie a provincialului este hot[rit[la nord prin Bucovina, la sud prin Valahia =i Turcia, la est prin Basarabia =i la vest prin Transilvania; ea cuprinde deci toata popula\ia \[rii, afar[de Ia=i, unde sunt ia=eni, locuitori capitaliei; a=adar cuprinde peste un milion =i o sut[de mii de trupuri — nu zic suflete — de toat[vr`sta, de toat[ starea =i de toat[ m`na, un milion =i o sut[de mii de b[tr`ni, de femei, de copii =i de oameni cop\i, care se subt]mp[r\esc]n oameni cu capital,]n l[ie=i,]n dvorenini mari =i mici,]n negustori,]n slujitori,]n jidani, comisari, s[raci, privighetori, surugii, avoca\i, pojarnici, proprietari, \[rani =i cinovnici.

Ar fi un lucru foarte greu pentru noi dac[ ]ntr-un biet calendar, care trebuie s[cuprind[de toate, am vroi s[zugr[vim toate aceste variet[\i ale soiului provincial. Departe de noi nebuneasca preten\ie de a ne crede]n stare sa ar[t[m toate aceste nenum[rate figuri. Ar fi o sarcin[mai presus de puterile noastre =i vrednic[de a fi num[rat[ ]ntre cele dou[sprezece fapte eroice ale voinicului Ercul[1].

---

*Pierre Durand a scris *Fiziologia provincialului]n Paris*; noi am c[utat ca tr[s[turile lui s[le mic=or[m]n propor\ia cadrului cuvenit provincialului]n Ia=i.

Tot ce putem face este s[alegem]ntre o mie — sau mai bine]ntre un milion =i o sut[de mii — un tip pe care s[-l poat[cunoa=te fie=tecine =i care s[samene cu majoritatea provincialilor pe care fluxul harabagiilor, al c[ru\elor de \ar[sau de po=t[ ]n toat[ziua]i aduce calzi =i-i tr`nte=te liop pe paveua Ia=ilor, cum zicea prietenul meu Carl Nervil[2], iar[=i]ntr-o descriere ce face despre provincial —]ns[despre provincialul evghenist.

Pentru ca s[putem ajunge la aceast[alegere =i s[putem g[si a=a de bine pe individul nostru,]nc`t oricine s[-i poat[ citi pe frunte cuv`ntul de provincial, ca un blestem str[mo=esc, noi vom]ncepe dint`i a scoate dintre \inuta=i pe b[tr`ni, pe copii =i pe dame.

Din categoria b[rba\ilor care plutesc pe r`ul vie\ii de la dou[zeci =i cinci ani cel pu\in =i p`n[la cincizeci de ani cel mult, o analiz[ad`nc[ =i f[cut[ cu o scump[tate ne sile=te s[ tragem un mare num[r de oameni carii, la cea ]nt`i vedere, sam[n[a fi provinciali, dar care]n fapt[nu sunt nicidecum provinciali.

A=a \inuta=ul, fie din |ara de Sus, fie din |ara de Jos, care a fost]n Ia=i de dou[sprezece ori =i]n fie=tecare oar[a =ezut c`te dou[sprezece s[pt[m`ni, nu se poate socoti de provincial. }n at`ta petrecere ]n clima capitaliei el =i-a pierdut caracterul primitiv, prostia de \inuta=. Adunarea noastr[ l-a cioplit; p`cla noastr[i-a schimbat vopseaua; colbul nostru l-a in[lbit; tina noastr[i-a v[csuit ciubotele. Tr[surile ia=enilor sau l-au c[lcat pe picioare =i a=a l-au m`ntuit de b[t[turi, sau l-au stropit din cre=tet p`n[ ]n talpe. El a fost la teatru, la cel fran\uzesc, la cel nem\esc sau la cel rom`nesc, nu-i nimic[. El a auzit c`nt`nd din gur[ pe dl Bruker, din scripc[ pe dl Stiul\er. El a v[zut juc`nd pe dl Greceanu sau pe d[emoaze]la +iler. El a v[zut d[n\uind pe d[emoaze]la Töhman sau pe d[emoaze]la Dolores, spanioala cea cu ochii negri =i frumo=i. El a r`s de comicul dlui Pelier. El a fost la bal masché, el s-a ]mbr[cat ]n domino =i a avut o mul\ime de aventuri cu o cucoan[ mare, ]n masc[, care, neav`nd tr[sur[, l-a rugat s-o duc[acas[. El a jucat la bilard]n cazino lui Nicoleti, el =i-a f[cut straie la un jidan din Ia=i; nu vorbesc

de dnii Ortgies, Derigo =i Bogdanovici[3], la care lucreaz[numai urso=ii provinciali evgheni=ti, cu a c[rora descriere, cum am mai zis, s-a]ns[rcinat Carl Nervil. Prin toate aceste]nt`mpl[ri el p[streaz[undeva pecetea capitaliei; el nu-i]nc[ia=an, dar nu mai este provincial; prin urmare, cum s-ar zice, nu-i nici copou, nici ogar.

Asemene acel ce are mai mult duh dec`t =ase capitali=ti de rangul lui nu poate fi numit provincial. Geniul nu este lipit locului; el zboar[ peste de=[rt[ciunile =i dobitociile \inuturilor; mintea sa ]l face locuitor al lumii civilizate =i, ori=iunde se ]nf[\o=eaz[, are drit de ]mp[m`ntenire.

Cinovnicii oc`rmuirii, socotind de la ispravnic =i p`n[la slujitor, n-ar merita s[fie num[ra\i]n starea vrednic[de toat[cinstea a \inuta=ilor de soi curat. Dumnealor n-au patrie. Soarta lor]i face cosmopoli\i; pov[\ui\i de Dumnezeirea *Chivernisal[*, dumnealor merg =i vin]n dreapta,]n st`nga, ]nainte =i ]napoi. Frec[tura treburilor publice le ridic[ tot felul de individualitate. Dumnealor n-au g`nd, cuvinte, pasuri, con=tiin\[=i duh dec`t numai g`ndul, cuvintele, pasurile, con=tiin\a =i duhul nacealstvii. Dumnealor sunt lipi\i de ni=te a\e a c[rora v`rfuri se trag]n Ia=i.

Tot cu acela=i rezon prin care amploia\ii nu se pot socoti de provinciali, tot cu acela=i rezon, zic, =i acei ce au fost]n slujb[ ]n capitalie,]n vreme de trei ani, potrivit Reglementului, nu]nvrednicesc acea numire. Asemenea =i n[scu\ii]n capitalie, muta\i pe urm[ ]n \inut, nu se pot numi provinciali, ci *provincializa\i*, o numire care c`t pentru mine o ur[sc mai mult dec`t toate poreclele din lume =i pe care, pe sf`ntul meu, n-a= vroi a o avea. Mai bine a= prefera s[ car ap[ pe la jidani, s[ fac c[rbuni, s[ lucrez la drumuri publice, s[ fiu pus peste ar[turi, dec`t s[fiu numit provincializat: fui, ce sc`rnav nume!

|[ranii, adic[muncitorii de p[m`nt, asemene nu pot s[-mi slujasc[ tipului meu; via\a lor este a=a de tic[loas[ ]n privire cu a noastr[, caracterul lor este a=a de firesc, comp[timirea mea pentru d`n=ii este a=a de mare =i de dreapt[,]nc`t mi-a= imputa ca o nelegiuire

cea mai mic[glum[ce a= putea face asupra unei st[ri de oameni asupra c[reia razim[toate sarcinile, afar[de cele folositoare, =i care ne hr[ne=te pe noi, lene=ii =i tr`ndavii ora=elor.

Ferici\ii acestei lumi, care au un venit de zece mii galbeni pe an sau rangul de logof[t mare, nu pot fi provinciali. Cum zicea Sertorius:

“Rome n-est plus dans Rome, elle est toute où je suis”[4].

A=a =i d-lor pot zice:

Ia=ii nu mai sunt]n Ia=i, ci sunt unde suntem noi.

Asemene nu putem da titlu de provincial boierului \inuta=, care vine]n Ia=i cu caret[=i cu doisprezece cai de po=t[la d`nsa. At`ta putem face; c[ci cu opt cai cine nu merge ast[zi la drum, c`nd cu patru cai merg at`\ia]n Ia=i la plimbare. To\i perucherii, to\i bacalii la drum]=i iart[ast[zi cheltuiala de doi surugii =i dou[zeci =i patru picioare de cal, socotind de cal c`te trei picioare.

Damele asemene — negre=it cele frumu=ele — de la cincisprezece =i p`n[ la patruzeci de ani, s[ tr[iasc[ m[car ]n Suli\oaie sau la Odobe=ti, ]n Her\a sau la Adgiud, ]n Mamorni\[ sau la Podul Eloaiei (Pont d-Aloës, dup[ expresia unui parfumat sau afumat traduc[tor), sunt din n[scare ia=ence, adic[ vrednice de iubit. C`t pentru cucoanele trecute peste patruzeci ani,]ns[care au fost frumoase odat[, ele se =terg din catalogul provincialelor, pentru *hat`rul* trecutei lor frumuse\i. Iar cele slute, fie de cincisprezece ani, fie de cincizeci ani, sunt cu drept cuv`nt =i far[c`t de pu\in[t[g[duire vecinic[=i nestr[mutat[proprietate a provinciei, acum =i pururea =i]n vecii vecilor.

Noi, dar, sco\`nd dint`i cei mai sus pomeni\i, din r[m[=i\[vom lep[da]nc[=i pe provincialul evghenist, v[r, cumnat sau nepot cu to\i logofe\ii =i vornicii cei mari din Moldova, care se pofte=te de sine la bal la curte, este fa\[la toat[nunta aristocratic[=i se cerne=te la moartea fie=tec[rui boier sau cucoan[mare, sub cuv`nt c[r[posatul sau r[posata a fost v[r sau var[a treia cu sora m[tu=ii mo=ului s[u de v[r primare. Carl Nervil a zugr[vit cu condei de maestru acest biped curioz, pe care Buffon[5] a uitat s[-l treac[ ]n

Istoria natural[. Neiubind a avea a face cu evgheni=tii, noi l[s[m deoparte aceast[clas[animal[=i ne alegem tipul din acei provinciali, clucera=i sau slugera=i, care n-au nici o rudenie]ntre oasele sfinte, care nu poart[urs]n spate =i curcan]n coad[=i care nu trag la gazd[la mo=u logof[tu =i la v[ru vornicu sau la Thi\a logofeteasa. Noi]l alegem dintr-acei care vin]n Ia=i sau cu c[ru\a lor cu trei m`r\oage =i cu un fecior boieresc ]nainte, sau cu c[ru\a de po=t[, sau cu harabagiu jidan, =i, neav`nd nici o cuno=tin\[ ]ntre aristocra\i, trag sade[6] la han.

Deci]ncepem. Scoate\i-v[p[l[riile =i v[ ]nchina\i. Provincialul intr[ ]n scen[.

Iat[omul nostru. Ce ne pas[de unde vine, s[fie de departe sau de aproape, de la miaz[noapte sau de la miaz[zi, dintr-un t`rgu=or sau dintr-un ora=, de la Adgiud sau de la Foc=eni, de la Gala\i sau de la Cotnar, de la Her\a sau de la B`rlad, el n-a fi, nu este dec`t un provincial. Iat[-l. S[-l lu[m ]ndat[ dupa ce simte cea ]nt`i impresie. }ndat[ce harabagiul sau surugiul i-a spus c[se z[resc turnurile,]ntocmai ca patru fesuri, a mitropoliei, provincialul i=i freac[ochii,]=i]ntinde vederea, dac[este]n c[ru\[acoperit[ ]=i scoate capul afar[,]ntocmai ca un pui de l[stun din cuibul s[u, =i se]nal\[, d`ndu-se cu totul priveli=tii ce a=teapt[ s[ se destind[ dinaintea privirii sale. El vine pe drumul de la P[curar, spre pild[. Ia=ii de departe se arat[ ]n cea mai frumoas[ pozi\ie; bordeile nu se v[d, palaturile albesc, turnurile bisericilor str[lucesc cu o mie de raze. Atunce inima-i zv`cne=te, mai c[-i sare din loc, pulsul s[u bate o sut[dou[zeci de ori pe minut; nu se poate \inea]n tr[sur[, mai c[-i vine s[sar[jos =i,]n entuziasmul s[u, strig[: “}n sf`r=it, iat[-m[ ]n cel mai frumos ora= al Principatului Moldaviei sau al Cnejiei!”

Dar se apropie de barier[; =i ce vede? Dou[r`nduri de bordeie acoperite cu paie, nev[ruite, locuite de un roi de jidani strem\uro=i. Ajunge la barier[. Harabagiul sau surugiul st[. Un fel de amfibie,]mbr[cat jum[tate turce=te =i jum[tate c[z[ce=te, vine =i]ntreab[

pe provincial: cine-i, de unde-i =i unde trage? Voinicul nostru nu =tie c[ ]nsemneaz[=i pentru ce i se fac asemene]ntreb[ri. }n sf`r=it, r[spunde c[-l cheam[ Oboroc sau Poloboc, c[ vine de la Her\a sau de la Bac[u =i c[ trage la gazd[ la hanul cutare, c[ acolo l-a trimis protopopul \inutului. Zice s[ porneasc[; dar n-a sc[pat cu at`ta. O alt[amfibie vine =i-l]ntreab[de n-are marf[cu d`nsul. Minunat de o asemene ]ntrebare care-i dovede=te c[ oamenii il socot de bacal sau bra=ovean, el nu =tie ce s[ mai zic[. Amfibia nu mai a=teapt[, ]l pofte=te jos, ]i scoate geamantanul =i lada, pentru c[ adev[ratul provincial nu merge niciodat[ la drum dec`t cu lad[de Bra=ov. }n zadar el strig[ ]mpotriva acestei c[lc[ri a pravilei,]n zadar el cheam[ ]n ajutor *Reglement* =i *Noul A=ez[m`nt*[7], cinovnicul ]i ]mpunge geamantanul cu ni=te vergi de fier, ]i scormone=te prin lad[ =i, ]n sf`r=it, d[peste c`teva lucruri ce sam[n[ a ni=te potcoave de cal, ]nvelite cu cea mai mare s`rguin\[ ]n h`rtie v`n[t[.

- Ce-s aieste?]ntreab[el.

- Aieste, r[spunde provincialul, cu nevinov[\ia sa obicinuit[,]s ni=te c`rna\i usca\i =i cu usturoi, care la noi se fac tare buni =i i-am cump[rat]nadins sa-i duc prezent unui prieten ce am]n Ia=i.

- Priete=ugul, r[spunde amfibia, este un simtiment ce-l pre\uiesc ca om; dar, ca cinovnic al Eforiei, nu trebuie, nu se cuvine s[uit c[c`rna\ii nu pot avea slobod[ intrare ]n capitalie, ca unii ce sunt f[cu\i din carne; =i carnea, precum =tii sau trebuie s[ =tii, este dat[ ]n otcup. Deci c`rna\ii se opresc la barier[=i se vor predstavlisi locurilor mai]nalte.

Provincialul nu]n\elege nimic din otcupuri =i monopoluri; el =tie at`ta c[ carnea ]i l[sat[ de Dumnezeu ca s[ fie m`ncat[; =i c[, sau fiart[, sau fript[, sau]n c`rna\i, poate fi m`ncat[oriunde-i foame cuiva. El nu se poate, dar, hot[r] a l[sa c`rna\ii s[i s[ se al[tureze la del[ sau s[ se predstavlisasc[ la nacialstv[. Provincialul, de felul s[u, ]i zurbagiu =i gata la b[taie, mai ales c`nd are a face cu un ia=an. El s-apuc[la sfad[cu cinovnicul Eforiei; de-abia

un comisar de poli\ie poate s[-l opreasc[s[nu vie la pumni, o fapt[care,]n loc s[-l duc[la han, l-ar duce drept la Agie. Bietul \inuta=]i prost din n[scare =i din cre=tere, ca unul ce n-a fost]nca]n Ia=i. Numai acei noroci\i ce au petrecut mai mult[vreme]n capitalie =tiu c`t[ pagub[ se poate pricinui veniturilor Eforiei prin ascunderea sau sloboda trecere a unui c`rna\ din \inut]n ora=.

}n sf`r=it, c`rna\ii r[m`n la popreal[ =i provincialul are slobod[ intrare ]n mult a=tepta\ii Ia=i. El m[sur[, ]n toat[ lungimea ei, =oseaua P[curariului; =i atunce buza sa cea de jos se lunge=te ca semn c[ este ]n=elat, ]n vreme c`nd spr`ncenele sale iau forma a dou[ perispomene grece=ti. El nu poate ]n\elege cum ni=te case a=a de ur`te, cele mai multe acoperite cu paie sau cu =indil[putred[, f[r[nici o arhitectur[, pot s[alc[tuiasc[acel ora= de care a auzit at`te]n copil[ria sa. Mai c[-i vine s[cread[c[harabagiul l-a in=elat =i c[,]n loc s[-l duc[ ]n Ia=i, l-a dus]n Vaslui. Dar,]n pu\in, aceast[grozav[ ]ndoial[trece; provincialul ajunge]n preajma temni\ei statului; atunce, dinaintea ochilor s[i se dezv[le=te uli\a aristocratic[a Copoului, cu frumoasele sale palaturi. Atunci marea capitalie i se arat[;]=i g[se=te iar[=i Ia=ii ce i-a v[zut]n visuri. }i mul\umit =i strig[: “Slav[\ie, Dumnezeule, slav[\ie, c[nu fusei in=elat!” Cu ce privire se uit[la lucrurile ce trec dinaintea lui! Cu ce repegiune]i bate inima c`nd vede ]nc[ ceva necunoscut! Cu ce sf`nt[v[paie pizmuie=te norocita soart[a unui ia=an! Toate]i pricinuiesc mirare; toate sunt pentru d`nsul izvor de nou[senza\ii =i de nou[ ]ntreb[ri. - Da asta ce-i? - Da casa ceea a cui-i? - Da turnul cela? - Da tabla ceea?

}n sf`r=it,]l]ntreab[harabagiul:

- Cucoane, unde vrei s[te duc?

- Z[u, nu =tiu]nc[unde, se]nt`mpl[ s[ r[spund[ c`te un provincial, care a uitat s[ ]ntrebe pe bunul s[u sau pe soacr[-sa, pe vremea lor c`nd mergea la Ia=i, unde tr[gea la gazd[.

Cea mai mare nesocotin\[ce poate face un \inuta= este s[soseasc[ ]n capitalie f[r[s[=tie unde are s[trag[. Alegerea gazdei

este un lucru foarte mare =i care trebuie f[cut[de mai]nainte =i]n urmarea cercet[rilor celor mai cu de-am[nuntul =i cu scump[tate. Ai auzit negre=it de o mie de istorii groaznice]nt`mplate pe la rato=e =i cr`cime,]n codrurile Her\ii sau]n alte at`tea codruri =i p[duri s[dite cu stejari =i cu t`lhari, cu brazi =i cu ho\i. Ei bine, toate]nt`mpl[rile de noapte din acele locuri nu se pot potrivi cu primejdiile ce a=teapt[ziua mare pe nesocotitul c[l[tor care se r[t[ce=te]n tractirul de frunte din Ia=i.

Provincialul, ne=tiind unde s[trag[, harabagiul, cump[rat de Regensburg,]l duce la osp[t[ria de “Sankt-Petersburg”. }ndat[ce trage la scar[, un lacheu vine]mbr[cat, iar nu]n c[me=[=i izmene cum se obicinuie=te pe la t`rgu=oarele de \ar[, se ]nf[\o=az[ =i apuc[ de subsuoare pe domnul c[l[tor, care ]ntr-un minut de de=[rt[ciune iertat[ mai c[ se crede logof[t mare. Lacheul ]l duce ]ntr-un apartament frumos, decorat =i mobilat mai bine dec`t od[ile ce a v[zut la ispravnicul sau la prezidentul \inutului s[u. O alt[slug[cu *livre* vine =i-i zice cu cel mai mare respect:

- C`nd ve\i avea ceva de poruncit, m[ rog s[ trage\i clopo\elul. Eu stau la u=[, gata a v[ sluji. Ve\i m`nca]n sal[sau pofti\i s[se puie masa]n apartamentul m[riei voastre?

M[ria sa va m`nca]n sal[. Merge]n sufragerie =i ochii]i sunt orbi\i de noile frumuse\i ce descopere. Pere\ii sunt zugr[vi\i =i sam[n[cu acei descri=i de Nervil. Masa]i bine acoperit[=i luminat[cu lampe, lucru cam rar obicinuit]n provincie; =ervetele numai sunt cam negre, dar a=a-i moda]n osp[t[rie. Talgerele sunt de farfurie fin[. Provincialul, care n-a v[zut]nc[nimic[asemene, se socoate]n palaturile din Halima. El se pune la mas[, uimit,]ntre un lord englezesc =i o contes[le=easc[. Bucatele sunt tot beftecuri, anghemahturi, budinci =i blamanje, bucate favorite]n \inuturi =i care de unii se m[n`nc[ cu sardele, ca s[ nu fie prea dulci =i s[ strice din\ii. V[z`nd c[to\i beau =ampanie, cere =i dlui de acest vin; =i a=a,]ndopat =i ad[pat, put`ndu-se de-abia \inea]n picioare,

se]ntoarce]n apartamentul s[u =i pic[pe o canapea de adamasc[ ]n bra\ele lui Morfeu[8] — adic[a somnului, pentru cei ce nu =tiu mitologia, o stare de oameni foarte numeroas[ ]n \inuturi.

}n cursul somnului, nimene nu-l treze=te; dar a doua zi, c`nd se de=teapt[, c`nd fumurile vinului i-au ie=it din cap, provincialul care nu-i de tot prost vede]n]nchipuirea sa un =ir de g`nduri posomor`te.

“Toate aceste-s tare frumoase; dar toate aceste pot fi =i tare scumpe”.

El]ntreab[=i afl[c[socoteala sa se m[rgine=te]n mica sum[de o sut[=aptezeci =i nou[de lei, afar[de bac=i=uri pe la slugi.

O sut[=aptezeci =i nou[de lei pentru o mas[=i un pat! Adev[rat c[patul era moale, masa bun[=i vinul cu spum[. Adev[rat c[str[inul a fost primit cu cel mai mare respect =i ca un logof[t mare purtat de subsuori c`nd s-a cobor`t din tr[sur[; lacheii i-au zis m[ria ta. Nu-i nimic[, dar]i prea scump. Provincialul, lovit]n ce are mai scump]n lume,]n punga sa, strig[. Dar Regensburg se arat[cu p`ntecele s[u cel gros. La d`nsul nu-i de t`rguit. La d`nsul trebuie s[dai ziua f[r[ ]mpotrivire aceea ce]n codrii Her\ii ar trebui s[dai noaptea. Nenorocitul c[l[tor n-are]ncotro s[fac[, dec`t scoate punga =i pl[te=te aceast[ ]nt`i lec\ie. Ispita este un profesor care se pl[te=te mai scump dec`t cei mai scumpi profesori din Ia=i.

Provincialul se hot[r[=te s[-=i schimbe gazda. El iese =i caut[ ]n t`rg un han destul de bun =i de ieftin, ]n care s[ nu tremure pentru punga lui, =i, ]n sf`r=it, d[=i se a=az[la hanul lui Coroi, dac[este din |ara de Sus, sau la hanul lui Evangheli, dac[este din |ara de Jos.

P`n[ aici; la anul viitor, cu darul =i ]nvoirea cerescului ]mp[rat, dac[ vom tr[i, vom ar[ta mai departe odiseea provincialului nostru. cititorii no=tri ]l vor vedea pe uli\[, la bal, la teatru, la muzeu, pe turnurile Trei-Sfetitelor =i ale Goliei; ]l vor vedea m`nc`nd, d[n\uind, f[c`nd curte =i,]n sf`r=it, ]nturn`ndu-se]n provincie cu o barb[de \ap, cu plete de un cot, cu haine f[cute la Ortgies =i cu o mie de galbeni datorie. Tot atunce va duce]n buzunar =i *Foaia*

s[teasc[[9],]n care va fi publicat[scoaterea]n mezat a o a patra sau a opta parte de mo=ie ce are clironomie de la p[rin\i,]n trupul cutare =i cutare.

Toate aceste le vor vedea cinsti\ii cititori numai dac[ ]mi vor cump[ra destule calendare pe anul 1844, ca s[pot cu acel c`=tig publica calendare =i pe anul 1845.

CUPRINS

NOUL ACATIST AL MARELUI VOIEVOD MIHAIL GRIGORIU

}NAINTE CUV~NTARE

Mare nedreptate se poate face a l[sa]n t[cere pomenirea faptelor care cineva=i]n via\[au s[v`r=it; iar[ c`t pentru a lor calit[\i, ori]n ce parte fie, aceasta nu r[m`ne ]ndoial[ c[ acea persoan[ nu va putea iubi o laud[ potrivit[ cu urmarea sa, c[, precum a iubit a face, va iubi =i aplauza lucr[rilor sale. Asemene dreapt[ judecat[ singur Hs. ne-o propune ]n dou[ ziceri; cea int`i: “Cu ce m[sur[v[vor m[sura, m[sura\i =i voi lor” =i a doua: “Vor]nvie cei ce au f[cut bine]ntru mo=tenirea fericirii; iar[cei ce au f[cut rele,]ntru os`nda vecinic[”. Apoi cu c`t mai v`rtos noi, oameni fiind, s[ nu p[zim o a=a sf`nt[dreptate? Eu, nefiind]ngrijit despre aceasta, f[r[mustrare am alc[tuit urm[torul Acatist,]ntru cinstea celui ce a vroit a se face vrednic unei asemene cuv`nt[ri.

}nceputul facem cu zicerea:"Doamne, r[spl[te=te”.

ACATIST

Icosul 1

}nvingerile cele adese c[tre pierzare vestindu-\i-se prin }ngerul cel purt[toriu de nedreptate =i gata fiind]n tot ceasul a le primi, nu te-a mustrat nici o datorie s[nu]ntinzi crimele pe soarta

compatrio\ilor t[i; pentru aceasta dup[vrednicie auzi de la noi unele ca aceste:

Bucur[-te, zid]n care se sprijinesc relele nenoroci\ilor!
Bucur[-te, liman]n care se oplo=esc relele dureri ale os`ndi\ilor!
Bucur[-te, Maic[din care izvor[sc p[raile cele otr[vitoare!
Bucur[-te, inim[care por\i l[comie de prisos!
Bucur[-te, suflet purure]nsetat de str`mb[t[\iri!
Bucur[-te, minte totdeauna neab[tut[spre ob=teasca fericire!
Bucur[-te, electricitate care]nr`urezi f[r[-de-legile amploia\ilor!
Bucur[-te, machin[care prefaci minciuna]n adev[r!
Bucur[-te, luceaf[r ce]ntuneci lumina folosin\ei!
Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l I

Niciodat[mai bine dec`t ]n parte-\i n-ai cugetat, =i nici ai g`ndit a te face priitoriu ob=tescului bine, ca prin aceasta s[-\i c`=tigi buna laud[a postului]n care soarta te-a aruncat; deci a r[mas numai un singur mijloc, lui Dumnezeu s[strig[m *Aleluia!*

Icosul 2

Mai]nainte de]ntronare, ab[t`ndu-\i cugetul c[tre cele de fa\[ prop[=iri a feluritelor os`ndiri =i ca pe Iuda favoriz`ndu-te norocul a te face v`nz[toriu fericirii compatrio\ilor t[i, gata suntem =i noi spre mul\umire a-\i zice unele ca aceste:

Bucur[-te, cela ce \i-ai]n[l\at numele spre ob=teasca ocar[!
Bucur[-te, cela ce prime=ti hula drept cinste!
Bucur[-te, cela ce-\i speli caracterul cu s`ngele celor s[raci!
Bucur[-te, cela ce amara cuv`ntare a norodului o bei cu pl[cere ca pe un nectar!
Bucur[-te, c[,]mpietrit de iubire de argint fiind, nici o def[imare nu sim\e=ti!

Bucur[-te, c[nici o hul[a meritului nu te abate de la ur`tele tale fapte!

Bucur[-te, haos neputut a s[ ]mple cu toate averile poporului!

Bucur[-te, ghevghir]nc[p[tor a j[cuirilor!

Bucur[-te, c[mar[ ]n care lucrurile r[pite se p[streaz[!

Bucur[-te, l[cat[care]ncui poarta norocirii noastre!

Bucur[-te, pecete pe care este scris[litera m`r=[viei!

Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l I I

Cine va putea cuprinde sub poala hulei toat[demoraliza\ia ta, c[, oric`t ne vom sili ]n fapt[ =i ]n izb`nd[, totu=i nu cump[ne=te pe c`t meritul cere c[zuta r[spl[tire a c[lc[rilor datoriei tale. Deci, dar[, l[s`ndu-te]n judecata Creatorului, strig[m cu umilin\[lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 3

De vom l[sa]n p[r[sire acele ce-\i v[desc urm[rile m`r=[viei tale, vom fi cu dreptul mai m`r=avi =i mai necunosc[tori a celor ce ne fac r[u sau bine, deci, pentru ca]n viitorime =ez[torii pe scaunul t[u s[se fereasc[de a se face =i ei p[rta=i acestei cuv`nt[ri, strig[m cu]nsetare:

Bucur[-te, cauz[al c[rei efect stinge bucuria muncitorilor de p[m`nt!

Bucur[-te, man[ce]ndestulezi cu am[r[ciune pe cei at`rna\i de tine!

Bucur[-te, gata desp[r\itoriu drept[\ii celor slabi!

Bucur[-te, cela ce la=i]n necazuri pe cei despoia\i!

Bucur[-te, c[f[r[mil[prive=ti pe acei ce i-ai]mpl`ntat]n durere!

Bucur[-te, c[nici un ceas nu te-a l[sat cugetul a te face ap[r[tor drepturilor fra\ilor t[i!

Bucur[-te, cela ce ai mutat soarta celor din codri]n palaturi]nalte!

Bucur[-te, c[instruc\iile tale sunt mai v[t[m[toare dec`t s[biile ho\ilor!

Bucur[-te, cela ce ne-ai a=ezat ob=teasca nevoie!

Bucur[-te, c[ne-ai stins siguran\a avutului, cinstei =i a vie\ii noastre!

Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l I I I

}ntru ce vom mai fi n[d[jduindu-ne, c`nd ]n toat[ ziua ]\i aduci o nou[ izvodire de r[u =i, ]n loc de a te preface, mai mult te ]n\elene=ti ]ntru f[r[-de-legi; agiung[ acum int`mpl[rile =i vie vremea a ne face =i pe noi]nving[tori, ca s[strig[m lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 4

De-ai sim\i c`t este de frumoas[ lauda gubernatorilor celor buni =i de-ai cunoa=te iar[=i c`t de]njositoare este a celor r[i, poate c[f[r[ ]ndoial[ai protimisi s[-\i iei mai str[lucitoare urm[ri. }ns[pentru c[ ]ns[to=irea iubirii de avere \i-a ponegrit moralitatea =i cu greu este a \i se sp[la rugina l[comiei, prime=te f[r[drept de imputare unele ca aceste:

Bucur[-te,]nvechitule]n fapte rele!

Bucur[-te]n r[pire f[r[mustrare,]ntinatule!

Bucur[-te, pizmuitorul acelor ce caut[adev[rul!

Bucur[-te, cela ce te m[gule=ti cu falsele bune-cuv`nt[ri a lingu=itorilor!

Bucur[-te, cela ce te legeni]n leag[nul celor de o sistem[cu tine!

Bucur[-te, c[nu suferi]n cuprinsul st[p`nirii tale pe acei iubitori de dreptate!

Bucur[-te, izgonitorule a celor ce-\i descriu vredniciile f[r[minciun[!

Bucur[-te, cela ce]mbraci magarii]n porfir[, iar[pe oameni]n harare!

Bucur[-te, cela ce legi la g`tul porcilor cinstiri =i la al drep\ilor lan\uri de fier!

Bucur[-te, cela ce]ntrune=ti]n caracterul t[u obiceiurile cele mai m`r=ave de la nord =i miaz[zi!

Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l I V

Nicicum os[bindu-te de dobitoacele care se]ngrijesc numai pentru]ndestularea p`ntecelui =i s[rac de fapte bune fiind, ce te putem numi mai mult dec`t un necunosc[tor a insu=i dreptului =i]ns[rcin[rii tale; deci, ca asupra unui nevrednic spre bune urm[ri, strig[m lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 5

+i ce este mai pre\ios dec`t lauda guvernatorilor =i dec`t a sim\i cineva=i dulcea\a bunei cuv`nt[ri a norodului, c[ci toate alte fericiri cu moartea odat' se ruinesc, iar[ acest Templu ]nalt ]n veci r[m`ne ne=ters de pe buzele urma=ilor veacurilor viitoare;]ns[, tu mai mult dec`t l[comia neestim`nd alta, nu t[cem spre pl[cere-\i a striga:

Bucur[-te, cela ce sameni chibzuiri spre scurgerea pungilor de monet[, f[ra de ru=ine!

Bucur[-te, mare ce mistuie=ti averile c[l[torilor pe d`nsa!

Bucur[-te, soare care usuci]ndem`n[rile s[racilor!

Bucur[-te, furtun[care sfar[mi n[dejdea fericirii noastre!

Bucur[-te, magnet care tragi str`nsurile de prin cele mai tainice locuri!

Bucur[-te, cela ce te faci proprietariu pe p[m`nturile cele str[ine de neamul t[u!

Bucur[-te, iconomule f[r[de voie a agonisirilor omene=ti!
Bucur[-te, idee spre j[cuire ab[tut[!
Bucur[-te, cela ce]n cuget trebuie s[te t[v[le=ti ca r`m[torul]n tin[!
Bucur[-te, r[d[cin[ce ai odr[slit ramurile tic[lo=iei!
Bucur[-te, c[prin sateli\ii t[i \i-ai]nsu=it drepturi f[r[de lege!
Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

Condacul V

}ntruc`t \i-au lipsit persoane a te face vr[jma=]naintirei]mpilatului cotun, ai dat prilej celor de o aplica\ie cu tine a]ndeplini tic[lo=ia soartei cei mai]nainte menite; deci, spre izb[virea noastr[, strig[m lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 6

Spre mai mult a spori rodurile neomeniei tale =i mai cu]nlesnire a te sui pe treapta str`mb[t[\irii, tras-ai ]ntru ajutorul t[u pe acei ce i-ai deprins s[ fie vrednici sprijinitori os`nditoarelor tale abuzuri; pentru aceasta]mpreun[cu d`n=ii prime=te a auzi:
Bucur[-te, munte ce umbre=ti pe cei f[c[tori de rele prin politii!
Bucur[-te, Duh ce]nsufle\ezi m[rinima acelor t`lhari!
Bucur[-te, vreme ce]ncurajarise=ti aplec[rile jefuitorilor!
Bucur[-te, negur[ce]ntuneci adev[rul!
Bucur[-te, arm[ce]nfrico=ezi p`n' =i de=teptarea celor deprin=i a r[bda!
Bucur[-te, lopat[care v`nturi t`nguirile ca pleava!
Bucur[-te, lipitoare ce sugi s`ngele fericirii norodului!
Bucur[-te, credinciosule]ntru neschimbare de aceea ce ai apucat!
Bucur[-te, cela ce mituirile le-ai sfin\it ast[zi ca o jertf[bine-priimit[.

Bucur[-te, piatr[care nu te ciople=te nici un fel de rezon!
Bucur[-te, os`nd[trimis[pentru p[catele noastre!
Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l V I

Toate cu vremea]=i iau schimbare, iar[voi cei rugini\i]n vicle=uguri nu v[mai preface\i. Urma=i a\i fost totdeauna crimelor str[mo=e=ti =i]ntru r[ut[\i v[ve\i s[v`r=i. Nici lumii bine nu v-a\i deprins a face, nici lui Dumnezeu cu inim[ curat[ a c`nta *Aleluia!*

Icosul 7

De-ai fi pogor`tor din neamul lui Iuda v`nz[torul, totu=i]n urm[te-ai fi c[it de urmarea cea mai crud[dec`t a lui, c[ci acela a v`ndut pe Hs., ce a fost omor`t pentru adev[r; iar[tu ai ucis pe singurul adev[r. +i cine din voi s-a ar[tat mai vrednic spre a c[p[ta r[splata cunoa=te singur =i prime=te de la noi astfeliu de ur[ri:

Bucur[-te, cela care domne=ti]ntre sfetnicii care pricinuiesc cangrena Na\iei!

Bucur[-te, care isc[le=ti dr[ce=tile socotin\e!
Bucur[-te, =ef care pov[\uie=ti banda c[lc[torilor de lege!
Bucur[-te, mas[care osp[tezi pomenitele nes[\ioase fiare!
Bucur[-te, hran[ce]nseto=ezi acei c`ini mu=c[tori!
Bucur[-te, bl`nde\e care z`mbe=ti cu pl[cere lingu=itorilor!

Bucur[-te, magazin]n care se specularise=te soarta publicului celui os`ndit!

Bucur[-te, foc care mistuie=te os`ndirile vinova\ilor!
Bucur[-te, molie ce nimicnice=te lucr[rile sfintei pravile!

Bucur[-te, cela ce vinzi drepturile fra\ilor la izgoni\ii de prin alte \[ri str[ine!

Bucur[-te, cela ce \i-ai uitat datoriile ce ai c[tre noi!

Bucur[-te, nevrednicule de bune fapte!
Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

Condacul VII

De-ai purta =i]n inim[-\i sentimentul Marcei, care \i l-ai intitluit, totu=i n-ai r[m`ne]n def[imarea care ast[zi urmarea ta \i-au scris; pentru aceea nu te vei scuti de r[spunderea r[spl[titoare, m[gulindu-te c[=i tu strigi lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 8

Nu vei putea sub nici o]nchipuire a-\i g[si siguran\ie]mpotriva r[spunderii, care e=ti datoriu, =i, dac[tot aceste]nt`mpl[ri te vor favorisi =i ]n via\[ nu-\i va veni r[spl[tire, urma=ii t[i tot vor fi nescuti\i de dreapta judecat[, a c[reia hot[r`re s-a]ncheiat]n judecata adev[rului, spre n[dejdea celor ce strig[:

Bucur[-te, cela ce ne-ai]nstr[inat de dreptele mo=teniri a suitorilor no=tri!

Bucur[-te, cela ce ne-ai f[cut s[raci de drepturile c`=tigate cu s`ngele str[mo=ilor no=tri!

Bucur[-te, cela ce ne-ai]njosit]n privirea tuturor na\iilor!

Bucur[-te, satan[care tragi inimile de la fr[\easca]ndatorire!

Bucur[-te, fantom[ce]ngroze=ti pe cei mici la suflet, s[-\i fie credincio=i!

Bucur[-te, tun care sfarmi unirea fericirii!

Bucur[-te, metal ce otr[ve=ti masa desf[t[rii!

Bucur[-te, vr[jma= ce izgone=ti pe prunci de la \`\ele mume=ti!

Bucur[-te, du=man ce ai g[tit am[r[ciune =i celor]nc[nen[scu\i!

Bucur[-te, cela ce]mpingi patria]n tic[lo=ie, pentru]ndeplinirea spurcatului t[u interes!

Bucur[-te, vicleanule voitor de r[u!

Bucur[-te, c[pentru a-\i]n[l\a netrebnica fiin\[- pu\in =i ne vei pune sub vecinicul giug al varvarismului!

Bucur[-te, hobot ce acoperi ne]n\elegerea norodului!

Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l   V I I I

R[utatea faptelor tale ades lovindu-ne sim\irile, n-am putut niciodat[a face lumii cunoscut, dar de tine totdeauna fiind neb[gate]n sam[- =i pentru a nu r[m`ne p`n[ ]n sf`r=it neajutora\i - unim ast[zi pentru a noastr[ izb[vire glasurile de c`ntare lui Dumnezeu: *Aleluia!*

Icosul 9

Precum odinioar[Diavolul s-a]ntins a risipi toate averile dreptului Iov,]n neosebire =i tu ai fost trimis de aceea=i soart[; dar, aduc`ndu-ne aminte =i privind la pildele ce nu prea t`rziu se]nt`mpl[ a r[spl[ti =i c[ dreptul p`n[ ]n sf`r=it nu piere =i pagubele lui i se adaog]ntru sporire, nu lep[d[m n[dejdea]n a=teptarea pilduirii tale; iar[pe tine dup[vrednicie te]ncunun[m cu aceste laude:

Bucur[-te, cap ce ne por\i pe c[r[rile curselor de tine]mpletite!

Bucur[-te, pova\a fierilor ce ne sf`=ie binele vie\ii!

Bucur[-te, duh ce insufli cu r[ceal[ ]nve=tezitele flori ale patriei!

Bucur[-te, cela ce]nghi\i indestularea timpurilor!

Bucur[-te, piept de care este aninat ordinul v[ditoriu r[ut[\ilor!

Bucur[-te, cununa blestema\ilor!

Bucur[-te, podoaba m`nji\ilor de necur[\ie!

Bucur[-te, cela ce totdeauna i\i indreptezi picioarele pe calea tic[lo=ilor!

Bucur[-te, vierme ce rozi r[d[cina vl[starului]naintitoriu publicului!

Bucur[-te, cela ce]ntristezi inimile norodului!

Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l   I X

Au nu-\i este]n privire a acelor trecu\i]nalta slav[care pe p[m`nt au avut, iar[ acum abia se pomene=te numele lor, =i aceasta dupre fapte care ]n priin\a ob=teasc[ au s[v`r=it? Dar \ie ce-\i r[m`ne dup[ moarte? Negre=it, blestemul cel f[r[ de num[r de la to\i aceia care c`nt[lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 10

Nici datoria, nici r[spunderea, nici dreapta r[spl[tire a lui Dumnezeu nu-\i poate muia inima din]nv`rto=area iubirii de argint; socote=te, dar, c[ ]mpreun[cu bog[\ie la=i fiilor t[i ura spre mo=tenire =i vor zice:

Bucur[-te, P[rinte pe care te-a silit l[comia de ne-ai desp[r\it de dragostea fra\ilor no=tri!

Bucur[-te, cela ce ne-ai f[cut a clironomisi ocara!

Bucur[-te, pom a c[ruia road[nici porcii nu o m[n`nc[bucuro=i!

Bucur[-te, c[ne-ai l[sat s[raci de bune cuv`nt[ri =i cu def[im[ri a tr[i]n lume!

Bucur[-te, c[ ]nconjura\i de n[vodul oc[rilor omene=ti ne-ai l[sat a tr[i]n ur[pe p[m`nt!

Bucur[-te, c[cu purtarea ta pe to\i compatrio\ii ne-ai f[cut]n dispre\ s[ne priveasc[!

Bucur[-te, c[asud`nd]n veci nu vom putea sp[la]ntinarea cu care ne-ai vopsit!

Bucur[-te, c[ne-ai s[dit]n ad[postul def[im[rii!

Bucur[-te, c[pietre ne-ai n[scut, a m[cina batjocurile urm[rilor tale!

Bucur[-te, c[fii de jefuitori purure vom fi numi\i!

Bucur[-te, c[roada faptelor tale, oric`t ne vom sili, nu ne va fi cu putin\[a o =terge din aducerile aminte ale celor ce cu dreptul strig[:

Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

Condacul X

Nu l[sa]n lips[de a]ntrebuin\a minutele ce \i-au mai r[mas pentru a-\i petrece]n cugetare toate nelegiuirile =i crimele ce ai f[ptuit, ca s[te afli vrednic de dreapta =i]nfrico=ata judecat[ce \i se preg[te=te =i neap[rat te va sf[rma]mpreun[cu c[l[ii t[i de fii! Nu l[sa de a lua aminte c[nu ai putut omor] b[rba\ii patrio\i, de=i ai pl[tit pe Duca v`nz[torul ca s[-i ucid[. M`na Domnului i-a ap[rat, ca sa nu se]mpu\ineze num[rul r[spl[titorilor ce se ridic[asupra ta =i care vor fi]nmul\i\i de to\i ce au p[timit de la tine! Nu socoti c[se v-ar putea sp[la arz[toarele pete al crimelor cu s`ngele nevinova\ilor =i c[ cruzimea ar putea vindeca r[nile l[comiei! }n zadar a=a tu =i fiii t[i c[l[i, v[ acoperi\i spre ap[rare inimile cele de tigru =i hien[ cu piele de bivol, =i ]n zadar pe p[m`nt ve\i c[uta loca= =i ad[post! |i s-au]ncheiat minciunile cu care p`n[ acum ai ]n=elat Cur\ile Protectoare! Nu ]\i mai r[m`ne dec`t a te g[ti spre os`nda ce \i-au tras f[r[-de-legile tale asupra-\i =i a suferi]n r[bdare toate chinurile cugetului t[u, a=tept`nd apropietul ceas al judec[\ii. }mbrac[ hainele negre ale mor\ii, pune-\i cenu=[ pe cap, b[t`ndu-\i pieptul — comoara nespuselor p[cate —, =i roag[gr[birea judec[\ii! Nu-\i da]nsu=i sufletul diavolului sp`nzur`ndu-te singur, *pentru ca viu s[vezi numeroasa petrecanie ce te va duce spre moarte! Pentru ca murind s[auzi blestemul Patriei =i al fiilor Ei, de tine nedrept[\i\i! Pentru ca s[vezi risipindu-se ca pleava aurul ce de la \ar[ai pr[dat! Pentru ca s[vezi c[din casa ta piatr[pe piatr[nu a r[mas! Pentru ca murind s[auzi glasul poporului ce strig[, izb[vindu-se de tine, lui Dumnezeu*: *A L E L U I A !*

TAINELE INIMII

CUPRINS

CAP. I

Confet[ria lui Felix Barla

Toate ora=ele care au ambi\ie de a se numi capitalia unei \[ri mari sau mici, fie imperiu, regat sau chiar principat, au c`te o primblare favorit[; aceasta este locul pl[cut unde se adun[ gloata de boga\i sau de acei care vroiesc a fi crezu\i de boga\i, de t`r`ie-br`u, de curiozi, de aleg[tori dup[*havadi=uri* (puri=tii limbii noastre binevoiasc[a-mi ierta aceast[expresie barbar[), de femei *à la mode*, de lorete, de oameni de lume, de tineri anglomani, dandis =i gentle-meni, *riders*, de lei =i paralei, =i]n sf`r=it acea gloat[ care prin o general[ conven\ie (ierta\i-mi c[ nu zic *convenciune*) se nume=te obicinuit *societate aleas[*, c`nd de multe ori ea este foarte amestecat[. A=a Parisul are C`mpii Elisei =i Redul de Bolonia, Viena are Praterul, Berlinul Tier-Garten, Madritul El-Prado =i Atocia. Prin urmare =i Ia=ii, ca o capitalie, trebuie =i ea s[aib[o primblare pentru societatea aleas[a sa. Aceast[primblare este *Copoul*, care se deosebe=te de toate primbl[rile din lume. }n adev[r, C`mpii Elisei merit[de a fi primblare prin frumoasa perspectiv[ce]ntr-un cap[t se]ncepe cu Palatul =i Gr[dina Tuileriilor, trece prin pia\a m[rea\[a Concordiei, cu obeliscul de Luxor, =i,]ntre m[re\e alei de copaci, se sf`r=e=te cu Arcul de triumf al Stelei, ridicat de Napoleon celebrit[\ilor imperiului. Praterul =i Tier-Garten au un alt feliu de podoab[: frumoasele lor alei de castani =i fagi umbro=i]\i arat[ ]n mijlocul unor populoase ora=e codrii druizilor, =i mul\imea de cerbi, ce]n tot minutul trec]n dreapta =i]n st`nga, ]\i sporesc iluzia, crez`nd c[ ]n tot minutul s[z[re=ti vreun poet b[tr`n sau vreo fecioar[profit[a vechilor germani, dac[cale=cele str[lucite, pline de femei elegante, nu \i-ar ar[ta c[e=ti]n secolul al nou[sprezece. El-Prado a Madridului merit[asemene a se numi una din cele mai

frumoase primbl[ri a Europei. C`nd duminica, pe o frumoas[ dup[-amiaz[, ie=i pe la =apte ceasuri, =i de la f`nt`na Cibelii[1] p`n' la statua lui Neptun[2],]ntre patru alei de copaci seculari, vezi tot pe acel loc]nconjurat de grile de fier =i numit salon, vezi, zic, frumoasele madrilence cu p[rul negru ca penele corbului, cu ochii sc`nteietori ca doi c[rbuni aprin=i,]v[lite]n mantele negre, care le fac]nc[mai p[trunz[toare ochirile, cu talia cl[tinat[ca o trestie b[tut[de zefir, cu picioru\ele de copil, =i deasupra capului au un cer albastru ca al Napolii, atunce]n\elegi c[Prado trebuie s[fie un loc minunat =i c[un spaniol =i-ar vinde mantaua =i un str[in ciubotele mai bine de a lipsi la ora primbl[rii.

La Copoul nostru]ns[nu g[se=ti nimic de aceste; a sa frumuse\e este lipsa de toate frumuse\ile, =i tocmai aceasta face c[Copoul este o primblare singur[=i unic[ ]n felul s[u]ntre toate primbl[rile, de la C`mpiile Elisee ale Parisului p`n' la gr[dina Kisseleff[3] din Bucure=ti. Poetul care a c`ntat:

> Frunz[verde de bostan,
> Pe dealul Copoului
> R[u m[dor c[lc`ile!

a]n\eles foarte bine frumuse\ea primbl[rii Ia=ilor. }n adev[r,]nchipuie=te-\i spinarea lat[ca un =es al unui deal gol, aceast[spinare p[scut[de bivolii boierilor, vacile jidovilor, caii slujitorilor agiei =i m[garii b[ie=ilor, m[rginit[de o parte cu valea C`rligului, de cealalt[ cu valea de c[tre P[curari, av`nd]n dosu-i, ca hotar, bariera Copoului =i st`lpii risipi\i ai gr[dinii publice, =i]nainte-\i redul]n fund ca corp de armie, =i, ca aripi, viile domniei Regensburg =i alte acum plantate — iat[Copoul, iat[primblarea favorit[a concet[\enilor no=tri, adic[un loc]ntins, prim[vara verde, vara galben, toamna negru de glod =i numai iarna mai curat, adic[alb, f[r[nici un copac, f[r[o =osea c`t de rea, av`nd ca singur[varietate gr[mezile de gunoi, ce cotiugele boiere=ti arunc[ ]n toat[ziua.

Cititorii mei binevoiasc[a-mi ierta aceast[digresis: trebuie]ns[

ca s[p[strez viitorimii descrierea primbl[rii ia=enilor]n anul 1849, pentru c[aud c[p[rintele Treierarhitul are de g`nd s[ schimbe Copoul ]ntr-un ora=, menit de a da tifla Ia=ilor vechi. Prin urmare Copoul cum este acum ]n cur`nd nu va mai fi, va trece =i se va uita, ca cedrul Libanului[4], ca floarea c`mpului, sau, dac[ vroi\i compara\ii mai pu\in biblice, ca fostul club [al] v`n[torilor, sau ca Societatea istorico-natural[. Mai aud]nc[=i alta. Se zice c[Departamentul Lucr[rilor Publice s-ar preg[ti s[fac[pozna de a planta la Copou o primblare cu alee de copaci dup[pilda C`mpiilor Elisee =i a Prateru-lui. De aceea, iubi\ilor mei cititori, dac[mai vroi\i a mai apuca Copoul cum este descris aice, gr[bi\i-v[de a v[arvoni de pe acum dro=ce ca s[-l pute\i vedea]nc[ ]n ast[prim[var[, c[ci la toamn[nu =tiu dac[-l ve\i mai afla]n haina sa goal[, de ast[zi.

La aceast[frumoas[primblare, precum este]nc[pe fa\a p[m`ntului ]n minutul ce v-o descriu, ]nalta aristocra\ie a Moldovei, boieri de ba=tin[ veche sau nou[, voinicii no=tri ofi\eri, damele noastre cele mai elegante, cucona=ii instan\iilor administrative, judec[tore=ti =i biserice=ti, m[icu\ele ]n concedie, tinerii alumniei ai Academiei, c`\i se mai afl[, floarea patriei r[mas[de dou[zeci de ani tot floare, loretele logof[tului A., a vornicului V., a postelnicului S. =i a comi-sului D., clas[de dame neap[rat[ ]ntr-un ora= civilizat, clasa care, slav[libert[\ii de importa\ie, din zi]n zi se m[re=te, parte din Paris, parte =i din Colomea — toate aceste st[ri a mult trept[luitei noastre societ[\i au obicei de a ie=i de la patru sau cinci ceasuri dup-amiaz[ ]n lungi =iruri de carete de Viena, moda 1849, de butce din vremea lui Ipsilant[5], de dro=ce lipovene=ti, de daradaice de la R[d[u\i; trec pe uli\a mare,]nghi\ind nouri de colb =i ajung`nd la bariera ora=ului, arunc`nd o ochire asupra obeliscului gr[dinii pub-lice, ies la Copou. Unii atunce, cei mai pu\ini, se coboar[, c[lc`nd iarba roas[ de vite =i ciolanele cailor mor\i ai po=tei; al\ii prefer[ a petrece vremea ]n tr[sur[, picior peste picior, l[s`nd alte dobitoace s[fac[mi=care pentru d`n=ii.

Aceasta este vremea s[facem observa\iile noastre. Domnul A. se uit[la doamna V.; viteazul ofi\er S., gloria mili\iei =i groaza civililor, alearg[ ]n dro=ca lui Ivanu=ca dup[loreta domnului G.; cuconi\a E. ia sama c[echipajul ei nu este a=a de frumos ca balonul dnei F. =i mai c[-i pare r[u c[soarta n-a menit-o s[tr[iasc[din spatele clerului =i din colivele mitropoliei. Primblarea =i observa\iile \in p`n[ c`nd]nnopteaz[, p`n[ c`nd tunul (zic tunul pentru c[scena se petrece la 1844, c`nd artileria na\ional[ nu putea zice ]nc[ tunuri) colibelor milit[re=ti, numite lag[r, face bum-bum. Atunce toate tr[surile, baloanele, butcele, caretele, bri=cele, dro=cele, daradaicele =i tilbiuriul dlui..., ]n dou[ =iruri, intr[ ]n ora= =i, trec`nd prin uli\a mare, alfa =i omega a Ia=ilor, ca prin o lung[arter[, se r[sp`ndesc ]n dreapta =i ]n st`nga, intr`nd ]n uli\ele l[tura=e. Acei ]ns[ care vroiesc a povesti ce =tiu =i a afla ce nu =tiu, care doresc a auzi ]nc[ un dulce cuv`nt din guri\a iubitei, se adun[la confet[ria dlui Felix Barla. Dar poate nu =ti\i ce este confet[ria dlui Felix =i se poate]nc[s[nu =ti\i =i cine este]nsu=i domnul Felix Barla, de=i aceasta ar fi greu de crezut din partea unui moldovan, dac[ai cinste a te num[ra]n aceast[na\ie.

Omul,]ncep`nd de la str[mo=ul Adam, purure a voit a =ti ce nu =tie =i, de=i eu nu sunt ]n stare ca s[ v[ fac s[ gusta\i din pomul =tiin\ei, care nu se afl[ dec`t]n gr[dina raiului, unde nici d-voastr[, nici eu nu cred c[vom]ntra prea lesne, totu=i sunt]n stare a v[da novelele cele mai pozitive =i mai complete asupra confet[riei =i persoanei dlui Felix Barla.

Ia=ii, cu toate atributele =i preten\iile sale de capitalie, n-a putut]nc[introduce obiceiul cafelelor. }n Paris sunt: *Le Café de Paris*, *Le Café Cardinal*, *Le Café Foy*;]n Viena este *cafeul Dam*, =i pentru rom`ni *Le Café Grec*; ]n Berlin, *Josty*, *Fuchs* =i *Stehely*; ]n Madrid *El Café Suizo*. }n aceste cafele, sara se adun[ mai to\i locuitorii ce n-au alt[ petrecere pentru acele ore; ei iau ceva, alt[ dat[ nimic[, spun, r`d, vorbesc moral =i, mai multe d[\i nemoral, politic[, c`nd nu-i

stare de asedie, literatur[, anecdote; jurnalele mai ales fac materia conversa\iei (c`t pe ce eram s[ zic convers[ciunii), care se prelunge=te p`n[c`nd, dup[ legi, st[p`nul este silit s[sting[gazul =i s[ ]nceap[a]nchide obloanele =i u=ile, =i atunce]nc[mul\i ies cu mare greu =i dup[ ]ntreite]ndemn[ri. Atunce fie=tecare]=i ia p[l[ria =i, poftindu-=i noapte bun[, se duce la casa sa =i c`teodat[ la casa altuia. }n Ia=i cafelele, botezate sub numele dispre\uitor de *cafenele*, nu sunt vizitate dec`t de canalie, adic[de negustori, de v[taji, de c`\iva scriitori, de tot ce, ]n sf`r=it, nu se num[r[ ]ntre rangurile aristocratice sau care au preten\ie de aristocratice. Grecii singuri au f[cut o cafe pentru evgheni=tii lor. Lipsa cafelelor se]ndepline=te iarna prin restaurantul francezului Nodet, fecior lui Jean Nodet din Cvartirul Latin din Paris, care a venit s[hr[neasc[cu biftecuri]n Ia=i pe acei pe care tat[l i-a hr[nit cu omlete]n Paris. Vara, lipsa se]nlocuie=te prin cofeterii,]n care societatea aleas[de ambe sexele obicinuie=te de a veni, dup[primblarea Copoului, s[ieie]nghe\at[, \iindu-se cei mai mul\i]n tr[surile lor dinaintea dughenei, oprind comunica\ia ora=ului]ntreg, =i al\ii,]ntre care =i unele din damele cele mai civilizate, adic[mai leoaice, dup[moda Parisului =i a Vienei, se coboar[ ]n cofet[rie. Cea mai vizitat[cofet[rie este acea din uli\a mare,]n preajma uli\ei ce duce la palatul domnului Sturdza;]n aceast[cofet[rie adeseori societatea este a=a de numeroas[, c[gust[torii nu-=i pot apropie linguri\a cu]nghe\at[de la farfurie la gur[, =i scaunele se caut[cu nu mai pu\in[r`vn[ dec`t posturile statului; lungi =iruri de tr[suri stau dinainte; =i nu este rar de a vedea un ministru sau o dam[de sfer[ ]nalt[ocup`nd locul unde cu c`teva minute mai]nainte =ezuse un simplu =ef de mas[, un laureat al Academiei, un actor rom`nesc, preoteasa cutare, ori b[c[li\a cut[ruia. Aceast[ cofet[rie sau cel pu\in localul ei, ]n minutul c`nd v[scriu, nu mai este.

Dl Felix]=i a=az[acum magazinul de bomboane]ntr-o cas[frumoas[, zidit[de cur`nd de d-lui, tot pe uli\a mare, ceva mai la

vale, cu antrelele mari =i cu ferestre largi. L[untrul are s[fie]mpodobit cu st`lpuri polei\i, cu oglinzi mari, cu bufeturi de mahon sculptate, cu mobile de catefe, ]nc`t Ia=ii nu va mai avea nimic[de pizmuit luxului cofet[riilor Parisului =i a Vienei, ora=ele ce-i stau zi =i noapte]n ochi. La anul 1844,]ns[, c`nd se petrecea istoria ce am a v[desf[=ura, cofet[ria dlui Felix era cu totul altfel, =i]nc[ast[zi acei ce se vor gr[bi vor putea-o vedea, de nu]ntreag[, dar m[car]n ruinele sale; gr[beasc[-se]ns[, c[ci publica\ia]n contra baracelor]i amenin\[pieire la viitoarea prim[var[. Magazinul era alc[tuit de o singur[camer[t[iat[ ]n dou[prin un bufet,]n dosul c[ruia erau dulapuri de lemn boit negru =i pline cu gavanoase de sticl[cu cofeturi, lise, fructuri condite, zaharicale =i caramele. Intr`nd, vedeai ]n dreapta dou[-trei mese proaste, cu scaune =i lavi\e =i mai proaste; ]n st`nga aveai o u=[cu geamuri, ce ducea la o alt[a=ezare industrial[a domnului Felix: pentru c[dl Felix, ca mul\i b[rba\i de stat ai no=tri, nu se mul\ume=te cu o singur[profesie, iube=te a cumula, =i pe l`ng[ cofetar este ]nc[ =i... mar=and[ de mode. De-a lungul magazinelor de bomboane =i de mode se ]ntindea un fel de balcon, soi de t`rna\,]n care mu=teriii puteau lua]nghe\at[=i totodat[a arunca ochiri prea pu\in]nghe\ate la aprinz[toarele modiste, ce se vedeau prin geamuri lucr`nd la capele =i bonete. A=a dl Felix avea totodat[marf[de r[corit stomacul =i de aprins inimile: *]nghe\at[* =i *modiste*.

Dar, bine, p`n[acum noi =tim c[dl Felix este precupe\ de zaharicale =i de mode; nu ne-ai spus]ns[nimic despre celelalte ale lui? +i]nc[mai pu\in despre istorie? — R[bdare, r[bdare, cititorilor, chiar lui Dumnezeu i-au trebuit =ase zile ca s[fac[lumea. Da\i-mi, dar, =i mie m[car =ase ore, ca s[v[spun aceast[adev[rat[istorie.

Domnul Felix Barla este piemontez, supus prin urmare a spadei Italiei; are meritul s[fie cel mai vechi cofetar din Ia=i, decanul]nghe\atelor =i p[rintele lisei. El a avut privilegiul s[ ]ndulceasc[balurile =i mesele celor de pe urm[domni fanario\i; el a introdus]n

Moldova biscotele, lisele, pastilele, dragelele, pralinele, mar\ipanele, caramelele, orjatele, limonadele =i]nghe\atele; pentru c[ ]nainte de el p[rin\ii no=tri nu cuno=teau dec`t curmale, nohot, smochine, coarne de mare, alune; singurele zaharicale erau pe atunce ceva confete boite pe migdale =i s`mburi de zarz[re, ce se vindeau la Panaiti Butcariu de pe Podul Vechi. }n loc de]nghe\ate, orjate, limonade se]ntrebuin\au sorbetele turce=ti =i braha moldoveneasc[;]n loc de lis[, gugoa=ele,]n loc de mar\epan, simi\ii,]n loc de torte, pl[cintele cu carne sau cu br`nz[ =i ]n loc de p`ine de Spania, covrigii... trei la para. Domnul Felix a introdus,]n sf`r=it,]n Moldova toat[literatura zah[rului. Judeca\i, dar, din ce barbarie ne-a scos dl Felix Barla, el care a dat confeturi maicelor noastre, femeilor noastre =i acum d[=i copiilor no=tri. Cu toate aceste ia=enii]i sunt prea pu\in recunosc[tori; el le-a]ndulcit via\a =i ei se silesc a i-o am[r]]n tot felul. Cine,]n adev[r, nu figureaz[ ]n catalogul domnului Felix =i cine]i pl[te=te la vreme? Chiar eu, care m[ocup cu biografia sa, v[m[rturisesc c[ ]i sunt dator =i c[eu nu =tiu c`nd ]i voi putea pl[ti. }n zadar bietul om se m`nie, se ro=e=te, nume=te pe datornici gogomani; n[scu\ii de la Gogom[ne=ti fac urechea surd[, m[n`nc[ la confeturi =i ]nghe\at[ pe datorie =i pl[tesc c`nd n-au alta ce face. Dar aceasta nu este nimic[pe l`ng[ pacostea ce poli\ia a f[cut domnului Felix ]n anul 1844, ]n urma grozavului foc ce a pref[cut ]n cenu=[ a patra parte din Ia=i. Dup[ catastrof[, viind ]n g`nd minicipalit[\ii s[fie prudent[, ea s-a hot[r`t a obor] toate acoper[mintele de =indil[. Domnul Felix a c[zut jertfa acestei m[suri; confet[ria =i magazinul de mode s-au trezit ]ntr-o zi f[r[ acoper[m`nt =i expuse unei grozave ploi, ce se vede c[se unise cu poli\ia spre a-i face dispera\ia mai mare. Atunce s[fi v[zut acadelele =i cordelele =i boneturile, budincele =i blondele sale]n ce stare ajunser[; f[cea un vinograd babilonic ce nu se putea vinde nici ca obiect de m`ncare, nici ca obiect de mod[. De atunce domnul Felix s-a hot[r`t a-=i face cas[cu dou[r`nduri, cu acoper[m`nt de fier =i

cu magazii cu bolte. Prin aceasta, confetele =i modele d-sale au c`=tigat siguran\a c[ nu vor mai face cuno=tin\[ cu ploaia, =i uli\a mare a dob`ndit o frumoas[cas[mai mult. Acesta este domnul Felix, ro=u la fa\[, cu p[rul c[runt, scurt, =i bun ca to\i oamenii de lume, cu tot tonul s[u r[stit =i cu tot catalogul de datornici.

Locul =i proprietarul confet[riei fiind descri=i, da\i-mi voie a]ncepe acum =i istoria.

}ntr-o sear[de toamn[a anului 1844,]mprejurul unei mese ce era]n fa\a u=ii despre uli\a mare, =edeau cinci tineri, care]nf[\o=au adunarea cea mai eterogen[ce-=i poate cineva]nchipui, prin pozi\ia, figura =i caracterul lor.

Cei dint`i trei erau un avocat ce-=i f[cuse studiile la facultatea dritului de Paris, numit N. M[c[rescu, b[iat bun, prieten nef[\arnic, lipit ]ndatoririlor sale, urm`nd un drum sigur =i hot[r`t de la ]ntoarcerea sa ]n \ar[, cu mai mult spirit dec`t mul\i care se soco-teau mai]n\elep\i dec`t d`nsul, iubind a fi epigramatic,]ns[puru-rea cu gust =i cu m[sur[. Al doilea, un v[r al lui, studiant de *umanit[\i*]n Paris, care]ns[,]n loc de a-=i face studiile]n c[r\i pulberoase, preferase a le face asupra celei mai frumoase jum[t[\i a neamului omenesc. Pentru aceea tat[l s[u, vrednic boier moldovan, rechemase pe fiul s[u din ora=ul periciunii, cum]i pl[cea s[nu-measc[Parisul, =i, aduc`ndu-l ]n \ar[, ]l lu[ cu d`nsul]n \inutul F[lciului, unde]i d[du mo=ia p[rinteasc[spre c[utare. Al treilea era fiul unui cinstit =i bun francez, vechi soldat al lui Napoleon, pe care]nt`mpl[rile anului 1814, de la \[rmurile ]nc`nt[toare ale Seinei,]l azv`rlir[ pe malurile glodoase ale Bahluiului, =i unde, deschiz`nd cel]nt`i institut francez, form[ o genera\ie ]ntreag[, contribuind mai mult dec`t oricare altul a r[sp`ndi ]n Moldova limba, literatu-ra =i ideile m[re\ei sale patrii. Ast[zi soldatul ]mp[ratului-rege este b[tr`n, s[rac, uitat, =i nimene nu-i]ntinde o m`n[ de ajutor! Pen-siile nu sunt pentru acest fel de oameni. Fiul s[u, n[scut ]n Ia=i, nu avea de francez dec`t numele. B[iat bun, supus de trup =i de suflet

nedesp[r\itului s[u prieten N. M[c[rescu, el era jertfa nevinovat[=i r[bd[toare a epigramelor, p[c[liturilor =i =egilor ce protectorul s[u]i f[cea asupra maniei ce avea de a spune]n tot minutul proverbe, cimilituri =i paremii, =i asupra muste\ilor sale de grenadir, ce f[ceau un contrast de=[n\at =i curios cu talia sa mai pu\in dec`t mijlocie.

Cele de pe urm[dou[persoane cer o explica\ie mai larg[=i un examen mai m[nun\u=, fiind menite a fi eroi principali]n povestirea noastr[.

Unul era un elegant, un dandi, un leu, cum]i vrea s[-i zici, =i toate aceste]n larga]ntindere a cuv`ntului. Era militar =i, prin urmare, cea mai mare m`hniciune a sa era c[nu putea purta haine civile, spre a da drum gustului =i elegan\ei sale. Portul s[u]ns[era de cea mai mare delicate\e; cea mai mic[meteahn[nu se vedea]n epoletele sale aduse de la Sankt-Petersburg, perspectiva Nevei,]n eghiletele sale]mpletite]n Paris, uli\a Ri=elieu,]n surtucul =i pantalonii s[i t[ia\i de]ns[=i m`na lui Ortgies. Sem[na ]n totul cu acele stampe colorate ce se al[tureaz[ pe l`ng[jurnalele de mod[a Parisului =i care]nf[\o=eaz[uniforma nou[a ofi\erilor gvardiei na\ionale. Era un t`n[r ca de dou[zeci =i =ase de ani; fa\a sa ]ns[, de=i de un tip nobil =i frumos, era palid[ =i vestejit[ de excesuri timpurii. Favori\ii s[i =i muste\ile sale r[sucite erau toate drese cu o afecta\ie de a-i da un aer de o=tean b[tr`n. Purta o sabie turceasc[, fecioar[de orice v[rsare de s`nge. Postura sa preten\ioas[ =i studiat[ ar[ta ]n el dorin\a de a se deosebi de al\ii. El se \inea departe de mas[, sprijinindu-se cu o m`n[de m[nunchiul sabiei =i cu cealalt[din c`nd ]n c`nd purta la gur[o linguri\[de]nghe\at[de portocale. O manta frumoas[, cenu=ie-deschis, era aruncat[cu neglijen\[pe dosul scaunului. Spre a completa aceast[descrip\ie, vom zice c[purta epolete de =tab-ofi\er =i un ni=am turcesc la g`t; dar at`t titlul c`t =i decora\ia le c`=tigase mai pu\in prin activitatea =i meritul s[u dec`t prin protec\ia unor dame de v`rst[, de=i nu =i de purtare respectabil[. Acest elegant era colonelul Le=escu.

Individul ce-i sta]mpotriv[era reversul medaliei. Zdrav[n, ro=u la fa\[, cu o figur[franc[=i deschis[, el era]n totul contrastul v[rului s[u, dl colonel Le=escu. Precum acest de pe urm[prin afecta\ia sa, a=a cel dint`i se deosebea prin naturale\a sa ]n vorb[, port =i maniere, ]nc`t de to\i era numit un bun b[iat]n toat[puterea cuv`ntului. Purta o pereche de pantaloni suri c[z[ce=ti, o jiletc[ de postav negru ]nchis[ p`n[la g`t, o basma ro=ie ca leg[toare de g`t =i un surtuc masliniu, lung mai jos de glezne, cu bumbi mari. }n loc de p[l[rie avea o =apc[de postav negru cu cozoroc lat. M`inile sale]nc[nu f[cuser[cuno=tin\[cu m[nu=ele.

Domnul Stihescu era un proprietar din Basarabia, \inutul Benderului, vestit prin m[rimea harbujilor s[i =i prin eroica ap[rare a lui Carl XII[6]. El]n\elegea mai mult]n sem[narea gr`ului =i v`nzarea lui]n portul Odesei dec`t ]n manierele europene. Trei luni trecuser[ de c`nd venise de peste Prut]n capitalia Moldovei =i se zicea,]n general, c[el intrase]n Ia=i, dar nu Ia=ii]n el, at`ta de mult p[strase ]nc[ naivitatea provincial[, pe care civiliza\ii ia=eni o numesc pros-tie ]n acei ce nu sunt n[scu\i ]n ]nc`nt[toarea capitalie =i leg[na\i de prismele dohotite ale pavelelor dlui Barbero. Ne]nv[\at, nedeprins cu fa=ionul englezesc (*fashion*), de multe ori naiv, el era]ns[cinstit,]ndatoritor, neputincios de a face vreo r[utate sau vreo m`r=[vie; to\i acei ce ]ncepuser[ a-=i bate joc de d`nsul sf`r=iser[ de a-l stima =i de a-l iubi. A=a de ambii veri se putea zice c[ unul era *moldovanul civilizat* =i cel[lalt *moldovanul necioplit*, get-beget coada vacii. Spre a face un contrast mai mare, s[ zicem c[, ]n vreme c`nd v[rul militar, de=i toamna era cam]naintat[=i destul de rece, lua]nghe\at[, v[rul basarabean bea un pun= fierbinte dintr-un pahar uria=.

— Ce facem]n ast[-sar[, Dimitrachi?]ntreb[avocatul pe t`n[rul studiant.

— Eu m[duc la teatru.

— Dac[dau]n ast[-sar[*Cuconu Iorgu*[7], vin =i eu cu voi, r[spunse

domnul Stihescu, iar dac[=i ast[zi ave\i oper[=v[beasc[sau comedie fran\uzeasc[, cale bun[dumilorvoastre.

+i zic`nd aceste cuvinte, sorbi a treia parte din paharul s[u, arz`ndu-=i gura.

To\i ceilal\i izbucnir[de r`s; el ]ns[, neb[g`nd sama,]ntinse bra\ul pe l`ng[ g`tul v[rului s[u, zic`ndu-i:

— +i tu, cu ghea\a ta. Dracu s[te ieie cu d`nsa, c`nd eu cu pun=u ista de-abia m[pot]nc[lzi.

Colonelul nu r[spunse nimic[, scutur`ndu-se numai spre a se m`ntui de bra\ul v`rtos ce-i str`ngea g`tul.

— Bun[oar[ca =i cu masa lui, urm[benderliul. }nchipui\i-v[, fra\ilor, c[deun[zi ne-a poftit la pr`nz, =i =ti\i c`nd am]nceput a m`nca? La =ase dup[ asfin\itul soarelui! Cu lum`n[rile aprinse ca la nunt[, numai c[mireasa nu-i era acas[. Auzit-a\i, boieri? +i la mas[=ti\i ce mi-a dat? }n loc de un potroc bun de curcan, de un stufat de clapon, de o ra\[cu curechi, de g`sc[ fript[, de ni=te alivence cum mi le face v[t[ji\a la mo=ie, mi-a tr`ntit ni=te blide cu bulion, bifteac[, fric[s[, vol[vai =i alte multe chis[li\e, sta-ar]n g`tul =vabilor ce le-au n[scocit. Da vina\ele? }n loc s[-mi deie ni=te pelin amar ca fierea, de care au b[ut tat[-meu =i bunu-meu,]n loc de ni=te Odobe=ti vechi din vremea lui Muruz, de ni=te Cotnar de care bea +tefan vod[dup[ce b[tea pe t[tari =i pe c[zaci, =ti\i ce mi-a v[rsat]n pahar? Vin de Borto, de L[f[iet =i =ampanie, ca c`nd eu a= avea trebuin\[ de doftorii =i burcuturi. Slav[ Domnului, sunt, =i la trup =i la suflet, rom`n verde =i v`rtos.

Un r`s omeric izbucni din gura tuturor, afar[ de colonelul nostru, care se m[rgini a zice, mi=c`ndu-=i buzele:

— Ce ai, vere, ast[zi? Socoteam c[ai]nceput a te dezv[\a de obiceele provinciei, care te fac a=a de...

— Domnul s[m[fereasc[! Niciodat[nu m-oi hot[r] s[m[n`nc seara la aprinsul lum`n[rilor, s[m[culc]n faptul zilei =i s[m[scol c`nd oamenii se pun la mas[, ca c`nd Dumnezeu ne-a dat frumuse\ile

dimine\ii, c`ntecul privighetorilor =i r[s[ritul sf`ntului soare, ca s[nu le vedem niciodat[. Ziua]i pentru a fi de=teptat =i noaptea pentru dormit. Dac[nu de la oameni, ia pild[de la dobitoace. Soco\i poate c[=i]n straie m-oi schimba? Pune-\i pofta]n cui. Niciodat[nu m-oi dizgruma cu *crevaturi* (cravate), nu mi-oi plesni pielea]n m[nu=e de Brandmaier (Maier), nu mi-oi]nf[=ura trupul]n *paltoane sac*, curat sac cu f[in[, =i nu mi-oi strop=i picioarele]n pantaloni de *golan* (*collants*), cum]i nume=ti tu. Nu, nu, asta-i treaba voastr[, care v[pr[p[di\i averile ca s[ave\i od[i cu *patiserii* (*tapisserie*), daradaice mai jos dec`t uli\a =i ciocoi ]n coad[, cu epoleturi de ghenerari, =i ]n pung[ tuf[. C`t pentru mine, eu port =i voi purta n[dragi largi, un strai]ndem`natic, cald iarna =i r[coritor vara, =i ciubote ca s[ m[ pot mi=ca. Prea mult ]nc[ am f[cut c[ m-am hot[r`t s[-mi las portul vechi, care l-au avut bunii =i str[bunii mei, =i s[m[ ]mbrac cu surtuc =i flustuc, jiletc[=i bernevici! Soco\i tu, poate, c[cu straiele nou[ne-am f[cut mai buni =i mai puternici? Vai de capul nostru, m[i fra\ilor!

Nu crede\i]ns[, urm[domnul Stihescu, c[ur[sc tot ce este str[in. Nu, c[, chiar dac[sunt prost, nu sunt]ns[neghiob. Dar ur[sc tot ce nu se cuvine \[rii noastre, toate acele parascovenii =i bazaconii pe care voi le lua\i de la str[ini cu ochii]nchi=i. +tiu c[europenii au multe lucruri bune; =tiu asemene c[rom`nii nu sunt des[v`r=i\i =i c[, prin urmare, ei au toat[dreptatea de a se]mprumuta de la cei dint`i; dar socot c[ le-am putea lua alt[ceva dec`t straiele, butcele =i luxul desfr`nat, care v[ preg[te=te un viitor de tic[lo=ie. V[ mira\i poate c[ m[ auzi\i vorbind a=a; nu pute\i crede ca un biet dvoreanin din Basarabia s[ v[ spuie verde ]n ochi asemene adev[ruri, voi, care v[ socoti\i nici mai mult, nici mai pu\in dec`t fran\ujii R[s[ritului =i care]n fapt[nu sunte\i la cele rele dec`t momi\ele, iar la cele bune dec`t chinejii Europei. Nu vreau s[m[ ]ntind prea mult asupra acestei vorbe, c[m-a= teme s[nu ating toat[cinstita tagma voastr[; dar v[voi face o singur[ ]ntrebare. Voi a\i v[zut Viena =i Parisul? Spune\i-mi, dar[, c`t[ deosebire este ]ntre na\iile str[ine, at`ta de aprinse]ntru de a

]ntrebuin\a toate talentele spre fala =i puterea patriei, =i]ntre voi, care l[sa\i s[se piard[=i s[se mistuiasc[ ]n zadar geniul, ispita =i vrednicia a tuturor acelora care nu sunt cobor`\i cu h`rzobul din cer. C`nd a\i =ti c`t[neunire, c`t[ ur[, c`te nenorociri preg[ti\i prin aceasta \[rii voastre! De aceea =i \ara voastr[este prichit[, ca =i civiliza\ia voastr[. Ce aduce\i,]n adev[r, din \[ri str[ine, voi europenii cei noi? Straie de Paris, lornete]n nas, datorii]n pung[, =i]n adev[rate cuno=tin\e =i]n folositoare afl[ri, tuf[!

De babacii vo=tri nu zic nimic[, c[ci nici n-am ce zice. Dar de voi mi-i ciud[, floarea \[rii =i care tare mi-i team[c[n-a s[aduc[vrodat[rod. Bun[oar[tu, vere Le=escule, care ai v`nturat opt ani de zile toat[ Europa civilizat[, mult mai bine ai fi f[cut dac[ ai fi adus vreun plug bun, vreun soi de moar[ care s[ fac[ mai curat[ f[in[, vreo n[scocire de a ]mbun[t[\i s[m`n\a gr`ului =i soiul vitelor, adev[ratele noastre bog[\ii. }n loc de aceste, \i-ai adus o marc[ de conte, c`nd =tii c[tat[l t[u n-a fost nici duc[, nici baron, dec`t, ce era mai bine, un cinstit =i vrednic boier moldovan; =i, ]n loc de a te ]ntov[r[=i cu vreun dasc[l ]nv[\at sau cu vreun me=ter iscusit, ai venit cu un =vab care strop=e=te caii sub cuv`nt c[-i drege,]i face ca ni=te motani le=ina\i =i merge c[lare ca o pr[jin[spintecat[ ]n dou[. Nem\ii =i chiar ru=ii no=tri aud c[au f[cut drumuri de fier, pe care =i oamenii =i m[rfurile merg fiind tra=i de aburi de foc,]n loc de cai. La Odesa am v[zut vapoare. Ian, de este nout[\i ad[-ne, vere; atunce podvozile ar fi mai ieftine, gr`ul s-ar vinde mai lesne =i atunce \ara voastr[ ar ]nsemna mai mult; atunce =i tu t-ei putea s[ te f[le=ti cu drept s[ por\i epoleturi de colonel pe umere =i ni=an la g`t. Iar p`n[ atunce, cu marcele voastre de con\i =i vicon\i, cu fuduliile voastre de cobor`\i cu h`rzobul din cer, cu straiele de=[n\ate =i cu min\ile =i mai di=[n\ate, duce\i-v[la dracu tu =i cu to\i cucona=ii ce-\i seam[n[!

Aceste cuvinte aduser[un al doilea zbucnet de r`s ]n toat[ adunarea. Eu, ]ns[, care m[ aflam ]ntr-un col\ al confet[riei, l[s`nd

tot ce era extravagant]n zicerile basarabeanului, g[seam c[el]n multe avea dreptate. }n adev[r, curioas[=i nedreapt[mi se pare civiliza\ia ce pretindem a adopta. Fie-mi iertat aice o mic[digresis.

Niciodat[n-am fost contrar ideilor =i civiliza\iei str[ine. Dimpotriv[, crescut =i tr[it o mare parte a tinere\ilor mele]n acele \[ri care stau]n capul Europei, am fost =i sunt de idee c[ ]n secolul al XIX-lea nu este iertat nici unei na\ii de a se]nchide]naintea]nr`uririlor timpului, de a se m[rgini ]n ce are, f[r[ a se ]mprumuta =i de la str[ini. Aceasta ast[zi nu este iertat chiar chinezilor. Prop[=irea este mai puternic[ dec`t prejude\ile popoarelor; =i nu este zid destul de nalt =i de tare care s[o poat[opri]n drumul s[u. Rom`nii, prin pozi\ia geografic[, politic[, moral[ =i etnografic[, sunt datori mai mult dec`t ori=icare alt[na\ie de a nu r[m`nea str[ini la tot ce face gloria =i puterea secolului. Mici =i slabi, ei nu se pot face mari =i tari dec`t prin civiliza\ie, adic[prin]mbun[t[\ire intelectual[=i material[a \[rii lor. Din nenorocire]ns[, noi n-am vrut a]n\elege]n dreptul sim\ puterea acestui cuv`nt; =i cum m[ tem, lu`nd un drum str`mb, avem s[ ajungem la calea r[t[cit[. Civiliza\ia nu izgone=te nicidecum ideile =i n[ravurile na\ionale, ci numai le ]mbun[t[\e=te spre binele na\iei ]n particular =i al omenirii ]n general. Noi, ]ns[, ]n preten\ie de a ne civiliza, am lep[dat tot ce era bun p[m`ntesc =i n-am p[strat dec`t abuzurile vechi, ]nmul\indu-le cu abuzurile nou[ a unei r[u ]n\elese =i mincinoase civiliza\ii. A=a, predic`nd ura a tot ce este p[m`ntesc, am ]mprumutat de la str[ini numai superficialit[\i, haina din afar[, litera, iar nu spiritul, sau, spre a vorbi dup[ stilul vechi, slova, iar nu duhul. Prin aceasta am rupt cu trecutul nostru =i n-avem nimic preg[tit pentru viitor, dec`t corup\ia n[ravurilor. O na\ie]ns[nu poate dec`t prin o amenin\are de mare =i cumplit[ pedeaps[ a-=i renega trecutul; c[ci adev[rata civiliza\ie este aceea care o tragem din s`nul nostru, reform`nd =i]mbun[t[\ind institu\iile trecutului cu ideile =i prop[=irile timpului de fa\[. Aceasta o sim\esc =i o prac-

tic[chiar na\iile care se afl[ ]n capul luminilor. Fran\a, Anglia, Germania sim\esc neap[rata nevoie de a lega lan\ul timpurilor =i de a urm[ri]n trecut prop[=irea n[ravurilor publice, originea institu\iilor lor, leag[nul libert[\ii lor; de aceea le vedem cheltuind milioane spre a face cercet[ri asupra]nceputurilor istoriei, legisla\iei, vie\ii publice =i locale a acelor popula\ii care le-au dat n[scare =i le-au preg[tit era de fericire, de bun[stare =i de libertate, de care str[nepo\ii lor se bucur[ast[zi.

C`nd Ecaterina II, clironoam[ vrednic[ a marelui Petru, vroi ]n Rusia a l[rgi =i mai mult calea civiliza\iei deschis[ de gloriosul ei predecesor, ea nu g`ndi nici]ntr-un chip de a izgoni obiceiele =i credin\ele \[rei; dimpotriv[, simtimentul na\ional fu cel]nt`i mobil al planurilor sale! Literatura, poezia, istoria na\ional[fur[re]nviate; =i, spre]curajarea lor, l[zile visteriei]mp[r[te=ti erau purure deschise; numai culegerea =i publicarea cronicilor na\ionale costar[peste un milion de ruble.

Noi de aceste n-am f[cut =i nu facem nimic[. C`nd, dup[ izgonirea domniilor str[ine, am fost chema\i s[ ne d[m nou[ institu\ii, ne-am purtat ca c`nd ne-ar fi fost ru=ine de tot ce era al nostru; am aruncat tot ce era esen\ial p[m`ntesc, ne-am lep[dat de trecut ca Petru de Hristos, ne-am lep[dat de toate acele institu\ii vechi care f[cuser[ puterea str[mo=ilor no=tri, ca de o hain[ puturoas[, c`nd trebuia numai s[izgonim abuzurile ce se v`r`ser[ ]n legile =i via\a noastr[prin lungi ani de tiranie =i de r[zboaie, p[str`ndu-le ]ns[ spiritul =i potrivindu-l cu timpul de fa\[. Noi am socotit c[, lep[d`nd tot =i]mprumut`nd tot, am face mai bine =i am merge mai departe. Ce am ispr[vit? Am adus ]n \ara noastr[ plante str[ine, nepotrivite cu clima =i p[m`ntul nostru, =i care nu ne vor da niciodat[roduri coapte,]n loc de a ne m[rgini a cur[\i =i a vultui plantele]nr[d[cinate de sute de ani]n \ara noastr[. A=a am schimbat abuzurile p[m`nte=ti cu abuzurile str[ine; dintr-o \ar[patriarhal[, ne-am f[cut \ar[feudal[.

Am luat luxul, corup\ia =i formele exterioare ale Europei, dar nu =i ideile de dreptate =i deopotriv[ ]ndrituire, bun[starea material[=i descoperirile geniului, care ast[zi fac fala seculolui. Ce am ispr[vit c[avem, cum am zis, litera, iar nu spiritul? Ne pretindem na\ie civilizat[=i avem robi; civiliza\ia noastr[se m[rgine=te]n lux,]n m[rfurile europene, care ne exporteaz[toat[bog[\ia,]n caretele =i juvaerele femeilor noastre =i]n cuno=tin\a superficial[a unei sau dou[limbi str[ine, care ne dau]nlesnire de a]n\elege romanele doamnei Sand[8] =i vodevilele domnului Scribe[9]. Prop[=irea noastr[intelectual[se m[rgine=te]n =asesprezece =coli publice! Iar bun[starea material[este]nchis[ ]ntre pere\ii polei\i a c`teva palaturi boiere=ti. Burjuazie, adic[ stare de mijloc, puterea cea mai de c[petenie a unui stat, nu avem, c[ci prea o dispre\uim pentru ca cineva s[ vroiasc[ a r[m`nea]n ea =i s[nu se sileasc[, la cel]nt`i prilej =i cu orice pre\, de a se preface ]n boier. |[ranul tr[itor ]n vizunii, c[ci numai case nu le putem zice, ]mbr[cat ]n strem\e =i ]ngenuncheat, este tot a=a ca =i c`nd era silit de a fugi]naintea hunilor =i t[tarilor. Ora=ele noastre sunt numai ni=te sate mari. N-avem drumuri, n-avem canaluri, producturile noastre putrezesc pe loc, comorile noastre minerale zac necunoscute]n vinele p[m`ntului. }n mijlocul celor mai mari bog[\ii, cu p[m`ntul cel mai roditor, cu apele cele mai vii, cu p[durile cele mai frumoase, suntem s[raci; =i pentru ca s[ne putem]ndestula nevoile civiliza\iei ce ne-am dat, adic[straiele europene, tr[surile lui Brandmaier, mobilele de lux ale Parisului, poftele aprinse ce am dob`ndit ]n \[ri str[ine, ne s[r[cim prezentul =i ne ruin[m viitorul. C`t de departe]ns[am merge, c`t[ fericire ne-am preg[ti, c`nd,]n loc de a ne cheltui]n de=ert activitatea =i capitalurile noastre, le-am]ntrebuin\a]n sporirea buneist[ri materiale a \[rii noastre, singura care ne poate duce la bun[starea intelectual[, adic[la adev[rata civiliza\ie. Politica noastr[nu trebuie s[fie]n chestiile din afar[; adev[rata noastr[politic[este cu totul]n reformele dinl[untru. S[r[sp`ndim luminile =i bun[starea ma-

terial[ ]n clasele de jos, care ast[zi zac]n ne=tiin\[=i]n s[r[cie, s[ ]mbun[t[\im agricultura =i cre=terea vitelor, \`\ele statului, cum a zis un mare ministru al Fran\iei, s[ deschidem nou[ comunica\ii =i nou[ c[i de exporta\ie productelor noastre, pentru c[, cum a zis odinioar[ ]n fosta Academie un bun prieten al nostru =i profesor de economie, importan\a noastr[ politic[ nu poate spori dec`t prin num[rul chilelor de gr`u ce vom exporta. S[ne unim, mai ales, to\i]ntr-un singur =i mare \el, f[r[deosebire de st[ri, de tarafuri, de partide, \elul de a scoate \ara noastr[din haosul, din ignoran\ia =i demoraliza\ia de ast[zi; atunce vom avea adev[rat[politic[, atunce vom fi adev[ra\i b[rba\i de stat!

Soarta m-a menit de a c[l[tori o a treia parte din via\a mea. Nu este \ar[din Europa]n care s[nu fi c[lcat piciorul meu, nu este stare a societ[\ii s[nu o fi observat de aproape. De la insulele Scandinave p`n[ la patria lui Temistocles =i a lui Solon[10], de la vechea Bizan\ie, reziden\a m[rea\[ a sultanilor, p`n[la coloanele lui Ercul, am]mblat toate \[rile, am tr[it cu luxul celor mari =i cu lipsa celor mici. Prin un =ir de deosebite]mprejur[ri mi-a fost iertat, mie celui f[r[titluri, f[r[avere, f[r[vreo]nsemn[tate, de a str[bate acolo unde mul\i puternici ai \[rii mele au g[sit u=ile]nchise. Ani]ntregi am putut observa de aproape domnia celui de pe urm[din cei trei alia\i ai anilor 1814 =i 1815, Fridrih Vilhelm III[11] al Prusiei, mai bl`nd =i mai simplu ]n traiul s[u dec`t cel mai ne]nsemnat al s[u general.

Am studiat Fran\a sub regatul lui Ludovic-Filip[12], care, cu toate strig[tele, a dat patriei sale optsprezece ani de pace, de bog[\ie =i poate =i de adev[rat[libertate. Am cercetat Spania at`t ]n palaturile Isabelei[13], c`t =i]n vechile sale catedrale,]n ruinele care]i acop[r ora=ele,]n obiceiele poetice ale poporului s[u zdrav[n =i puternic ca =i]n timpurile lui Carl Cvint[14] =i Filip II[15], =i c[zut numai pentru c[a p[r[sit bog[\iile p[m`ntului s[u =i s-a dus s[ caute altele ]n b[ile de aur ale lumii nou[. Ei bine, cu c`t am c[l[torit, cu c`t am

observat na\iile str[ine, cu at`ta mai mult m-am ]ncredin\at c[ popoarele nu pot ajunge la adev[rata civiliza\ie dec`t prin cultivarea =i dezvoltarea facult[\ilor na\ionale =i sporirea buneist[ri materiale; c[toate acele institu\ii, menite spre a da claselor de jos un trai mai bun, un confort mai mare, spre a le]nlesni]ndestularea terbuin\elor, sunt totodat[ ]nsu=ite de a izgoni =i ignoran\a =i de a]mbun[t[\i =i soarta moral[a oamenilor =i, prin urmare, a le preg[ti o adev[rat[civiliza\ie. Pururea, dar, am avut r`vn[ de a studia de aproape toate acele institu\ii formate de Europa, spre a da claselor de jos folosurile de care p`n[acum se foloseau numai clasele]nst[rite.

Spre a putea izgoni ignoran\a =i corup\ia care]i este urmarea, spre a]mpu\ina crimele =i spre a a=eza moralitatea, am cercetat, dar, cu de-am[nuntul, pe de o parte, a=ez[mintele menite de a r[sp`ndi ]nv[\[tura, de a st`rpi vi\iurile =i a]n[l\a inima, adic[=colile, casele penitenciare, institutele pentru tinerii os`ndi\i, pentru cer=etori, pentru orbi, surzi =i mu\i, casele de nebuni, ad[postirile pentru orfani =i b[tr`ni, spitalurile pentru deosebitele p[timiri, =i, pe de alta, a=ez[mintele menite de a r[sp`ndi bun[starea, precum drumurile de fier =i canalurile ce favorizeaz[ comunica\ia lucrurilor =i a ideilor, companiile de siguran\ie =i de ]mprumut, b[ncile care ]nlesnesc comer\ul, casele de cru\are care ap[r[ b[tr`ne\ele de chinurile s[r[ciei =i,]n sf`r=it, spiritul =i tainele asocia\iei, singura dumnezeire care ast[zi face minuni, pentru c[ poate tot, pentru c[ adun`nd p[rticelele pierdute]n gloatele indivizilor, formeaz[din ele o putere concentrat[, la care nimene nu este]n stare de a se]mpotrivi. C`nd cercetam toate aceste institu\ii, agen\i puternici =i neap[ra\i ai civiliza\iei, =i c`nd cu jale descopeream c[\ara mea nu are nici una din ele, atunce vedeam ce deosebire este]ntre Europa =i]ntre noi =i ce drum mare mai avem a face spre a o ajunge m[car de departe.

Cititorii mei binevoiasc[a-mi ierta acest *speach*, cum zic englezii, adic[, rom`ne=te, acest mic cuv`nt ie=it din =irul romanului. Cursurile]ns[de moral nu plac ast[zi; de aceea morali=tii]n secolul

nostru sunt sili\i, ca spi\erii, a polei hapurile ce vroiesc a da bolnavilor. Spre a m[t[lm[ci mai bine, =i ca s[intru]n gustul cititorilor mei, voi lua de pild[un scriitor str[in. C`nd vestitul Eugene Sue[16] a vroit a interesa clasele bogate]n favorul claselor muncitoare, el n-a f[cut o carte de moral, ci s-a slujit de un roman; el a scris *Tainele Parisului*. A=a =i mie, fie-mi iertat,]ntre descrierea confet[riei lui Felix =i o declara\ie de amor, a v[zice dou[cuvinte]n contra maniei ce avem de a ne]ntip[ri numai modelele rele =i abuzurile str[ine =i de a mijloci totodat[=i pentru o nenorocit[stare, cea mai neap[rat[pentru puterea =i]nflorirea unei \[ri, starea c[reia]ntr-un mare moment i s-a f[cut o solenel[f[g[duin\[: *]mbun[t[\irea soartei* etc. =i c[reia ar trebui s[ne aducem aminte c[m[rinimia a doi augu=ti monarhi i-a]nchize=luit fericirea*.

— Da, da, fr[\ic[, urm[a vorbi dl Stihescu, rom`n sunt =i rom`n vreau s[mor. Nu vreau s[m[=on\esc; cine m[iube=te, a=a s[m[ieie; cine nu, s[m[les[.

— Dar, dar, r[spunse N. M[c[rescu, asta a fi p`n[ c`nd te-i amoreza de vro domni=oar[de a noastr[; =i atunce cum o s[te aud ciripind *bonjour* =i *mon cher*.

— Fereasc[-m[Dumnezeu =i Maica Preacurat[, strig[benderliul, f[c`ndu-=i semnul crucii. Da sunt sigur c[ asta nu mi s-a ]nt`mpla, pentru c[niciodat[n-oi suferi ca *c`rpa* s[ mi se puie mai sus dec`t *c[ciula*.

— Bine, bine, vom vedea, urm[b[iatul francezo-rom`n, *l'homme propose et Dieu dispose, sau qui compte sans son hôte compte deux fois*[17], sau...

---

* "Birnicii lucr[tori de p[m`nt, ca unii ce prin a lor munc[ =i str[danie revars[ ]mbel=ugarea ]n adun[rile omene=ti, se cuvine a fi mai cu sam[ privighe\i =i lua\i aminte, pentru ca starea lor s[ c`=tige din zi]n zi]mbun[t[\ire" (Reglementul organic, Anexa, lit. G, art. XXXIV).

"Ei se folosesc cu ap[rarea de tot felul de havalele" (idem, art. XI). "}nsu=irile ministerului dinl[untru se afl[ ]n primirea m[surilor cuviincioase spre buna statornicire =i]nd[m`natica petrecere a locuitorilor prin odihn[toare case a locuin\ei lor, trebuincioasele heiuri =i sem[narea legumelor, r[s[direa pomilor =i mai ales a aguzilor" etc., etc., etc. (Regl. organ, cap. IV, art. 130 G).

— Destul cu proverburile tale; =i uit[-te mai bine cine vine,]l]ntrerupse avocatul...

}ntr-acel minut, un balon-bri=c[elegant =i tras de doi cai negri se opri dinaintea confet[riei. Lacheul]n livre simpl[, dar elegant[, f[r[acele cusuturi =i bande de fir care pururea v[desc un provincial sau un ciocoi]nnobilat, \iindu-=i p[l[ria]n m`n[, deschise oblonul. Un t`n[r s[ri mai mult dec`t se cobor] din tr[sur[, d`nd bra\ul uneia dup[alta la dou[dame tinere, =i pe urm[le duse la o mas[ ]n confet[rie, aproape de masa unde =edeau cunoscu\ii no=tri. T`n[rul se deosebea prin frumuse\ea =i expresia figurii sale, prin focul ochilor =i prin elegan\a simpl[, dar de bun-gust a portului.

Dup[ce]ntreb[socotin\a damelor, porunci s[le aduc[ ]nghe\at[.

Ochirea prietenilor no=tri se opri cur`nd asupra noilor veni\i, mai ales asupra damelor, ambe tinere =i frumoase, dar de deosebite feluri: pentru c[ una avea o figur[ oache=[ =i melancolic[, iar cealalt[ avea o fa\[ b[laie =i vesel[ =i care nu cerea mai bine dec`t chiar din triste\e s[-=i fac[o arm[de cochet[rie.

— Cine-s oare?]ntreb[francezul pe avocat.

— Aga Tachi M[tiescu =i cu femeia sa, munteni, veni\i de la Bucure=ti, de cur`nd[vreme, r[spunse acesta.

— Care-i femeia lui,]ntreb[dl Stihescu, acea din dreapta?

+i zic`nd ar[ta la doamna b[laie, care r`dea]n hohot, puindu-=i batista la gur[=i c[ut`nd]n toate p[r\ile cu cine s[ ]nceap[telegraful ochilor.

— Nu, ceealalt[, r[spunse colonelul, care sam[n[cobor`t[din ceruri =i sor[cu]ngerii.

Aceast[laud[nu era]n adev[r exagerat[. Elena era tipul cel mai ideal al frumuse\ii. }nchipui\i-v[o femeie de talie de mijloc, cu o fa\[virginal[=i fresc[, care nu sem[na nicidecum a fi m[ritat[de cinci ani. Un cap oval cu cele mai pure =i corecte linii; un p[r negru ca pana corbului, o frunte larg[=i alb[ca albastrul Italiel =i pe a c[reia t`mple se vedea v`n[tul celor mai fine vine, doi ochi

din care, prin o curiozitate rar[a naturii c`t =i ]nc`nt[toare, era unul albastru plin de dulcea\[, ca a z`nelor Nordului, =i cel[lalt negru, sclipitor de toate razele meridionale ce se v[d numai ]n ochii unei andaluze, dou[ spr`ncene]ncordate, care, cum ar zice un poet din =coala lui Conachi[18], forma cel mai frumos arc al amorului, obrajii acoperi\i de acea albea\[palid[ce d[at`ta expresie unei figuri de femei, un nas de roman[, o gur[, l[ca=ul gra\iilor, a c[rora buze, tot dup[ cum ar putea zice poetul sus-pomenitei =coale, sem[na a dou[ foi de roze; c`t pentru din\i, nu cred ca oceanul s[aib[m[rg[ritare care s[fi putut a le]ntrece albea\a. }nchipui\i-v[, pe l`ng[ aceste, un z`mbet nevinovat =i]ngeresc, un g`t alb =i ml[dios ca al lebedei, un piept =i ni=te umere precum le-a visat numai Fidias[19], o talie de baiader[, s[ o str`ngi]ntre dou[degete, forme care aduna toate condi\iile esteticii =i a volupt[\ii, picioarele unei sevilane =i un mers de zei\[plimb`ndu-se pe nouri, iar[=i dup[ expresia poetului mai sus prenumit. Era cu neputin\[ ca o asemenea fiin\[ s[ nu lese, odat[ v[zut[, o impresie ne=tears[ =i ca acea impresie s[ nu se schimbe ]n cur`nd]ntr-un amor viu]n orice inim[de t`n[r, c`nd]n=i=i b[tr`nii v[z`nd-o regretau anii june\ei lor. Tot]n ea era de o perfec\ie neimitabil[=i ce contribuia mai mult a-i lipi inimile era aerul de melancolie ce-i acoperea figura.

Tovar[=a care-i sta aproape, Laura, var[-sa =i t`n[r[ v[duv[, cum sunt la noi, adic[ desp[r\it[ de b[rbat, f[cea un contrast des[v`r=it. Tot de o talie ca =i Elena, dar b[laie, cu tr[s[turile lung[re\e, cu obraji albi, grabnici de a se ro=i,]ns[nu de ru=ine, figura sa nu era]n stare de a r[bda analizul unui cunosc[tor; ochii s[i, care f[g[duiau toate volupt[\ile amorului material, avea]ns[un ceva crud]n c[utarea lor, iar buzele sub\iri, semn de un caracter calculator =i nu prea u=or; ea avea]n totul un nu =tiu ce diavolesc, la care, dac[cineva nu se p[zea bine, era cu neputin\[de a se]mpotrivi. C[ut[tura sa ades avea puterea magnetic[a =arpelui atr[g`nd pe nevinovata p[s[ruic[. Via\a sa era o singur[=i]ntreag[

cochet[rie. Se pretindea virtuoas[=i purta trei-patru intrigi deodat[, unuia d`ndu-i v`rful degetului de atins, altuia numai o ochire f[g[duitoare de tot =i ne]mplinind nimic[, unui al treilea buzele de s[rutat, la altul piciorul =i la un al cincilea genunchiul. Se pretindea virtuoas[, =i unul avea voie de a o str`nge de m`n[sau de a o c[lca pe picior, c`nd ea nu se ]ns[rcina mai ]nt`i cu aceste practici, =i altul de a o apuca de talie. +tia tot; c`nd platonic[, c`nd cu aerul nevinovat al unei vergure de cincisprezece ani, c`nd cu pozele unei lorete din Paris, ea era din acel num[r blestemat de femei care ]n amorul cuiva v[d numai un mijloc de a petrece vremea =i de a produce jertfe nenorocite, din acele femei, tip rar, ce nu se g[se=te dec`t la noi =i care nu s-a tratat]nc[de nici un romancier al Europei, adic[m[ritat[care caut[o a doua nunt[, care, cu b[rbat, vroie=te a-l schimba cu alt b[rbat cu un mai mare rang, mai str[lucit[pozi\ie, mai]ntins[bog[\ie, =i cu nep[sarea unui ateu leap[d[so\ =i copii =i,]ntr-un adulter necontenit, schimb[la b[rba\i ca st[p`nii cei r[i la slugi, =i se primene=te cu cununiile ca elegantele cu capelele. Pe l`ng[aceste, mai avea =i grozava r[utate de a-=i alege cu preferin\[jertfele]ntre]nsura\i; a smomi pe un b[rbat, a fura unei femei inima so\ului s[u, a se f[li cu izb`nda acestuia, a introduce ]n perechile cele mai fericite =i mai potrivite ura, lacrimile =i grozava desp[r\enie, acesta era \elul cochet[riilor sale; =i ]n aceste exerci\ii era at`t de]naintat[,]nc`t, de=i de dou[zeci =i doi de ani de-abia, ea stricase mai multe case din cele mai bine nimerite. Femeile nu o vedeau dec`t cu groz[vie, iar b[rba\ii urma a se arde la flac[ra ochilor s[i, ca fluturii de noapte la para lum`n[rii. Avuse un b[rbat care]i dase tot, rang, bog[\ie, mul\umirea tuturor dorin\elor =i chiar a capriciilor sale, =i ea, spre r[spl[tire, dup[cinci ani de o necredincioas[c[s[torie,]l l[s[ ]ntr-o diminea\[, f[r[a-i zice m[car adio. Acum alerga]n toate balurile,]n toate concertele =i plimb[rile, clocind un al doilea m[riti=, =i p`n[ atunce f[c`nd o goan[de arapi]ntre curtezani, nel[s`nd nimic[ ]n pace, de la adolescentul de =asesprezece ani =i p`n[la adoratorul octogenar. C`nd vesel[

p`n[ la nebunie, c`nd melancolic[p`n[ la dispera\ie, c`nd]mpopo\at[ca o madoan[catolic[, c`nd ]nnegrit[ =i j[lind[ ca v[duva lui Mausol[20], ea era ]n toat[ puterea cuv`ntului un demon cu fa\a de]nger, adev[rat cameleon, lu`nd toate formele, juc`nd toate rolele, sun`nd toate gamele simtimentului, imit`nd toate virtu\ile =i cunosc`nd toate vi\iurile, fiind blestemat[=i menit[de a aduce nenorociri, lacrimi =i jertfe pretutindene unde i se]ntindea ochirea, unde]i c[lca piciorul.

}n c`t de aga Tachi M[tiescu, el era ca de treizeci de ani, cu o figur[ expresiv[, cu ochii p[trunz[tori, cu muste\i =i favori\i negri. De=i ]mbr[cat simplu, totul v[dea ]n el gustul unui om de lume. Conversa\ia sa, de=i nu vie =i grabnic[, era pl[cut[, ar[t`nd]n toate un bun sim\ firesc, mult[logic[=i un caracter energic, dar necapabil de a se]mpotrivi la cea]nt`i ochire a unei femei ceva frumu=ele.

CUPRINS

B{T{LIA DE LA R{ZBOIENI +I PRICINILE EI*

26 iulie 1476

Una din b[t[liile cele mai]nsemnate din istoria Moldaviei este negre=it lupta eroic[de la R[zboieni,]ntre moldoveni sub +tefan cel Mare =i]ntre otomani sub padi=ahul Mohamed II. Doi scriitori au tratat aceast[b[t[lie, domnul Cantemir =i aga Asachi;]ns[=i unul =i altul s-au]n=elat]n mai multe locuri.

Cel dint`i zice c[ +tefan cel Mare a domnit de la 1390 p`n[la 1504, adic[114 ani, pretinde c[lupta de la R[zboieni s-a]nt`mplat la 1390, ]n vremea ]mp[ratului Baiezit I, pe care-l amestec[ cu Mohamed II**. Dl aga G. Asachi, cunosc`nd foarte bine anacronismul lui Cantemir, a c[utat s[-l dezvinov[\easc[f[c`nd din Baiezet I

* Extract din *Istoria Moldaviei* ce se compune de c[tre redactorul *Arhivei*.
** Vezi *Historie ottomane,* tom. 1, p. 137[1].

Baiezet II, d`nd, cum se vede, toat[gre=ala asupra tipografului, care]n loc de II a pus I;]ns[dumnealui iar[=i au v[zut c[Baiezit II a venit]n Moldavia de abia la anul 1484; =i, dar, d[umnea]lui a scimbat epoha b[t[liei =i de la 26 iulie 1476 d[umnea]lui a mutat-o la 26 iulie 1484. D[umnea]lui prin aceasta a amestecat lupta de la R[zboieni,]nt`mplat[, precum am zis, la 26 iulie 1476, sub pova\a lui Mohamed II, cu o alt[ campanie turceasc[ f[cut[ de c[tre Baiezet II, la 1484, campanie care s-a m[rginit numai ]n luarea cet[\ilor Chilia =i Akermanul. Dar aceste gre=eli nu sunt nimic[ pe l`ng[alt[r[t[cire mai mare,]n care iar[=i au picat =i domnul Cantemir =i dl aga Gheorghie Asachi. Am`ndoi pretind, tot cu acele cuvinte, c[, dup[ ce +tefan vod[ s-a fost ]mpins de c[tre mum[-sa Elena de dinaintea zidurilor Neam\ului, el =i-a ascuns drumul prin c[i l[turalnice "=i, a treia zi dup[ b[t[lie, au ajuns noaptea la satul Negre=ti pe r`ul Alma=. Turcii, dup[crunta lor biruin\[, se]mpr[=ties[, parte r[m`ind la tab[r[ (la R[zboieni), parte pr[d`nd t`rgurile =i satele de prinpregiur. Atunce +tefan nea=teptat iese din codruri, face un a=a puternic atac asupra turcilor, ]nc`t, f[r[a le l[sa vreme de a se]ntruni,]i]nfr`nge =i-i alung[. Numeroas[ mul\ime piere de sabie, alta se ]neac[ ]n Moldova =i ]n Siret =. a."*. Aceste nu s-au ]nt`mplat niciodat[. +tefan vod[o dat[s-a luptat cu turcii la R[zboieni =i atunce a fost biruit. Niciodat[n-a mai fost o a doua lupt[tot la R[zboieni. Dac[s-au]nt`mplat a=a, cum to\i hronicarii \[rii =i istoricii str[ini au p[zit t[cerea cea mai absolut[ asupra a douei lupte de la R[zboieni, ei care scriu cu at`ta am[nunt]nt`ia lupt[? Cantemir a vrut s[fac[un roman, dlui aga Asachi,]n entuziasmul s[u pentru principul autor =i]n lips[de acturi mai autentice, l-a copiat]ntocmai. Suntem siguri c[dl Asachi nu ne va lua r[u]nsemn[rile noastre; dup[secer[tori fie=tecare are voie de a spicui. Singurul nostru merit este norocita descoperire ce am f[cut

---

* Vezi Historie de l'Empire ottoman, tom. 1, p. 139 =i descrierea cadrului]nt`i din istoria Moldaviei[2].

de mai multe izvoare istorice, care d-sale i-au trecut din vedere. Ajutorat de d`nsele, ne vom sili a ar[ta faptele de la R[zboieni at`t de adev[rat, c`t cu putin\[; =i a=a]cepem:

Mohamed II, de mai mult[vreme avea ochii \inti\i asupra Moldaviei, a c[reia putere din zi]n zi cre=tea prin ost[=e=tile talente ale viteazului +tefan. Prev[z`nd c[ acel stat n[sc`nd va putea s[fie o mare stavil[la planurile sale de izb`nd[, el hot[r] s[ se foloseasc[ de prilejul r[zboiului ce era atunce ]ntre Moldavia =i Valahia =i, dar, ca aliat al acestuia de pe urm[ principat, el porni r[zboi asupra \[rii noastre. La sf`r=itul anului 1474, o sut[dou[zeci de mii de turci, afar[de urdia t[tarilor =i de o=tile muntene=ti, sub pova\a lui Hadim Suleiman pa=a, beglerbeg de Rumelia, dup[m[rturisirea domnului de Hammer[3], cel mai bun general de atunce al Imperiei otomane, intrar[pentru]nt`ia=i dat[ ]n Moldavia. +tefan cel Mare, sim\ind c[ nu va putea birui un asemene vr[jma= ]nfrico=at dec`t prin vicle=ug, =tiu a trage armia turceasc[ ]ntr-o p[dure numit[de otomani Agajdenici, adic[marea p[durilor, pe apa Racov[\ul, l`ng[ r`ul B`rlad. Puterile domnului Moldaviei erau alc[tuite numai de patruzeci de mii de oameni, din care cea mai mare parte erau \[rani cu coase =i cu topoare, armele cele mai ]nfrico=ate ]n m`na poporului, c`nd ]i adus ]n dezn[d[jduire. Pe l`ng[aceste patruzeci de mii moldoveni, mai erau]nc[dou[mii c[l[re\i le=i, trimi=i]ntr-ajutor de c[tre Cazimir, riga Poloniei, =i cinci mii s[cui trimi=i asemene de c[tre M[tie= Corvinul, st[p`nitorul Ungariei. La 17 ghenarie 1475, pe apa Racov[\ului, se d[du o b[t[lie insemnat[. “+tefan le-au ie=it (turcilor), zice Ureche vornicul, ]nainte, din sus de Vaslui, la Podul }nalt; pe care i-au biruit +tefan vod[ nu a=a cu vitejia cum cu me=ter=ugul, c[ ]nt`i au fost]nv[\at de au fost p`rjolit iarba peste tot locul de au sl[bit caii turcilor cei ginga=i, =i apoi, agiut`nd =i puterea cea dumnez[iasc[, cum s[vrea tocmi voia lui Dumn[z[u cu a oamenilor; a=ea i-au cuprins pe turci o negur[c`t nu se vedea unul cu altul, =i +tefan-vod[ tocmise pu\inei oameni, despre lunca B`rladului, ca s[-i am[geasc[cu bucine =i

cu tr`mbi\[ d`nd semne de r[zboi. Atuncea oastea turceasc[,]ntorc`ndu-se la glasul bucinilor, ]mpiedic`ndu-i =i apa =i lunca, =i acoperindu-i =i negura, t[ia =i sf[r`ma lunca s[treac[la glasul bucinilor; iar din dos i-au lovit +tefan vod[cu oaste tocmit[,]n 17 zile a lui ghenari, unde nici era loc de a-=i tocmirea oaste, nice de a s[ ]ndereptarea; ce a=ea ei]n de sine t[indu-s[, mul\i au pierit, =i mul\i prins[r[vii pedestrimea, ce =i pe aceia pe to\i i-au t[iet, unde mul\i pa=i =i sangiagi au pierit =i pe feciorul lui Isac pa=a, dup[ce l-au prins viu, l-au slobozit, =i pu=cile le-au dob`ndit =i steaguri mai mult de o sut[ au luat. Dac[ i-au b[tut pe turci, au luat ]n gios de la Podul }nalt pen p[dure =i au ie=it unde purceade apa Smilii, ]n \inutul Tutovei; ]n legea lor au dat laud[ lui Dumnezeu c[ s-au v[zut ie=i\i la lume. Iar[ +tefan vod[ pornitu-s-au dup[ d`n=ii cu moldovenii s[i =i acei dou[mii de le=i =i au gonit pe turci p`n' i-au trecut Sireatiul la In[=[=ti, unde s[ chiam[ Vadul Turcilor =i p`n' ast[zi, =i acolo, diasupra Sireatiului, la movila cea mari a Tecuciului, au odihnit trei zile".

}n aceast[campanie, una sut[de mii de turci pierir[pe c`mpul b[t[liei sau ]n valurile Racov[\ului, a B`rladului =i a Dun[rii. Patru pa=i murir[ ]n dezn[d[jduita lupt[, toat[tab[ra cu bog[\iile sale, cu o sut[de steaguri picar[ ]n m`inile moldovenilor. Le=ele turcilor fur[ arse =i din oasele lor se f[cur[ mai multe movile, monumenturi trainice de slava =i de vitejia str[mo=ilor no=tri. Strikovski[4], istoriograf le=esc, spune c[ trec`nd prin Moldavia la anul 1575, adic[tocmai o sut[de ani dup[b[t[lia de la Racov[\, au v[zut]nc[tot locul luptei alb de oase. Pe movilele ce acoperea oasele binecredincio=ilor moldoveni, +tefan a a=ezat trei cruci mari de piatr[, care se afl[p`n[ast[zi.

+tefan, recunosc[tor pentru ajutorul dat de Cazimir[5], riga Poloniei,]i trimise treizeci =i =ase steaguri turce=ti,]mpreun[cu patru pa=i robi; as[mene daruri au trimis =i lui M[tie= Corvinul[6] =i lui Sixt IV, papa Romei, lucru ce ne face s[credem c[domnul Moldaviei au primit de la]naltul pontif ajutoruri b[ne=ti, pentru \ine-

rea r[zboiului cu otomanii*. La aceast[lupt[, +tefan, care =tia a r[spl[ti curajul oriunde-l afla, boieri mai multe sute de \[rani, care pe c`mpul b[taliei se purtaser[ mai bine dec`t mul\i boieri rugini\i.

Toate puterile str[ine se bucurar[de biruin\a c`=tigat[ de c[tre moldoveni asupra turcilor. Roma serb[ ]n toate bisericile pe *Ap[r[torul Cre=tin[t[\ii*, nume ce +tefan ]=i c`=tigase prin neobosita lui sabie. M[tie= Corvinul,]n luna lui april 1475, trimise c[tre domnul Moldaviei pe Gaspar de Hatvan, episcop de Stulwaisemburg, poftindu-l ca s[urmeze un r[zboi]nceput sub auspicii a=a de fericite. +tefan era silit s[-l urmeze =i f[r[de voia lui, c[ci Mohamed II, turbat de m`nie pentru ne=tearsa ru=ine suferit[ de armele sale, hot[r] o a doua campanie asupra Moldaviei, mult mai ]nfrico=at[ dec`t cea dint`i.

La]n=tiin\area preg[tirilor ce f[cea sultanul, +tefan trimise un sol c[tre Cazimir, care era atunce,]n iulie 1475, la Dieta de Lublin; solul acela era poruncit s[fac[cunoscut rig[i Poloniei marile preg[tiri ce f[ceau otomanii asupra Moldaviei =i s[cear[ajutor. La acea]n=tiin\are, toat[Dieta fu]n tulburare; to\i le=ii =i litvanii cereau ca riga s[porneasc[ ]ndat[r[zboi asupra Por\ii. “Moldova, ziceau ei, este peretele Poloniei; interesul republicii cere ca s[nu suferim ca acea \ar[s[pice sub jugul turcilor”. Toate fur[ ]n zadar. Cazimir IV era unul din acei domni carii, slabi =i f[r[patriotism, aduc mai totdeauna =i pieirea patriei lor =i pieirea lor]n=i=i. El st[tu dou[s[pt[m`ni la ]ndoial[ ce trebuia s[ fac[ =i, cu toate aceste, curieri peste curieri veneau de la +tefan, ]n=tiin\`nd republica]n ce primejdie el se afla. Toat[Dieta se scul[asupra rig[i. Voievodul de Cracovia, castelanul de Sandomir =i mar=alul \[rii]i ziser[ ]nsu=i: “Neiertata nep[sare a t[t`ne-t[u, a frate-t[u =i a ta ne-au adus]n sl[biciunea de ast[zi. Republica

* Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, T. 1, p. 523; Fessler, *Geschichte der Ungarn*, T. 5, p. 315; Engel, *Geschichte der Moldau*, p. 139; *Letopisi\ul* lui Ureche Vornicul.

era odat[ ]n floare, puternic[=i cinstit[; ast[zi nici str[inii, nici alia\ii no=tri nu ne bag[ ]n seam[. Provinciile noastre m[resc staturile vecinilor no=tri, =i noi din zi]n zi ne apropiem de pieire”*. Toate fur[ ]n zadar. Cazimir se m[rgini de a trimite c[tre sultanul soli, rug`ndu-l ca s[ nu loveasc[ pe domnul Moldaviei, care era, dup[ preten\ia le=ilor, vasal Poloniei. Dar ace=ti soli puser[ at`ta vreme]ntru a purcede =i]ntru lunga lor petrecere]n tabia otoman[,]nc`t se ]ntoarser[ ]n Polonia de-abia dup[ un an, c`nd toate erau trecute. Mohamed II, f[r[a b[ga de sam[la propunerile solilor le=e=ti, str`nsese toate o=tile sale; =i cu o flot[ de trei sute de vase, care cuprindea patruzeci de mii de lupt[tori, a mers de a pus asedia ]naintea cet[\ii Caffa, ]n Crimeea, pia\[ de c[petenie pentru nego\ul Moldaviei =i a genovezilor. Caffa pic[ ]n m`inile otomanilor la 4 iunie 1475**. Acest ora= era, cum am zice, o parte a Moldaviei; c[ci, de la]nceputul principatului, genovezii, st[p`ni ai Caffei, sim\ir[ c[ nu se vor putea \ine mult[ vreme ]n Crimeea, din pricina popoarelor barbare ce-i ]nvecinau. Ei, dar, c[utar[ a se uni cu moldovenii, na\ia cea mai puternic[ =i mai policiat[. Alexandru cel Bun fu cel ]nt`i domn care se uni cu genovezii]ntr-un \el comercial. Moldovenii, care din vremile cele vechi se]ndeletniceau cu naviga\ia pe r`urile plutitoare ale Principatului, pe Dun[rea, pe Nistru, privind bun[tatea \[rmurilor ce aveau pe Marea Neagr[, ]ncepur[ a dura cor[bii, dint`i pentru siguran\a porturilor, pe urm[pentru un nego\ ]ntins. A=adar, prin alia\ia lor cu genovezii, moldovenii]n pu\in[vreme avur[o flot[destul de mare =i de puternic[ca s[se poat[ ]nt[ri pe Marea Neagr[. Sub +tefan cel Mare, mai ales,]nr`urirea maritim[ a Moldaviei fu a=a de mare, ]nc`t domnii]n titlurile lor se numeau *st[p`ni ai M[rii Negre*. Caffa se f[cuse]ntrepozitul comer\ului R[s[ritului, ce se f[cea atunce numai de

* Vornicul Ureche =i logof[tul Miron Costin[7].
** Hammer, T. 1, p. 524.

genovezi =i de moldoveni*. Mohamed II judec[, dar, foarte bine, c[, lu`nd Caffa, el lovea Moldavia tocmai]n inima sa; =i a=a fu, c[de atunce noi n-am mai avut, nu o flot[, dar m[car o corabie. Dup[asaltul Caffei, to\i negu\itorii moldoveni ce se aflau]n ora= fur[uci=i prin porunca sultanului.

Cinci sute tineri nobili genovezi, care se m`nau la Constantinopol pe cor[bii turce=ti spre a fi ]nrola\i ]n =irurile ianicerilor sau spre a sluji la sc`rnavele desf[t[ri ale seraiului, se r[scolir[ ]n drum =i, apuc`nd cor[biile, se traser[ ]n portul Cet[\ii Albe, unde fur[ primi\i foarte bine de p`rc[labul moldovenesc. La auzul acelei r[scoale a genovezilor =i a bunii priimiri ce li se f[cuse de c[tre oc`rmuitorul Akermanului, Mohamed II nu-=i mai putu st[p`ni m`nia. El trimise]ndat[ ]n Basarabia o parte a armiei sale, care lu[prin capitula\ie ora=ul ce slujise de azil fugi\ilor de la Caffa.

La apropierea armiei turce=ti, +tefan, sim\indu-se]n neputin\[de a sta]mpotriva ei, se tr[sese]nl[untrul \[rii, a=tept`nd ajutor de la le=i; dar, c`nd v[zu c[Cazimir f[g[duia =i nu \inea nimic[, el merse numai cu puterile sale, lu[iar[=i Cetatea Alb[=i trase sub ascu\i=ul sabiei tot garnizonul turcesc. La auzul acestei nou[

---

* “Dès que les Moldaves se joignirent par confédération avec les Genois, ils firent construire des vaisseaux de mer et se declarèrent ma]tres de la Mer Noire. C’est ce qu’on trouve dans leurs titres: “princes souverains de la Moldavie, ma]tres de la Mer Noire”. L’impératrice Cathérine II, durant la première guerre contre la Porte, fut convaincue de cette vérité par le comte Feldmaréchal Romanzof[8], qui avait eu l’ordre d’examiner les droits de la Moldavie sur la Bessarabie et la Mer Noire. Etienne-le-Grand a senti qu’une marine militaire devait avoir pour base une marine marchande. L’abondance de ses munitions navales, le volume et la qualité de ses productions l’appelaient à une navigation plus vive et plus étendue. Il connut la marche naturelle des choses, il tourna ses premiers regards à des navigations lucratives qui auraient formé une armée, maintenu le commerce et multiplié des escadres qui ne pouvaient manquer ni d’instruction, ni d’expérience. C’est ainsi que les Moldaves restèrent ma]tres de la Mer Noire jusqu’à la prise de Constantinopol par le Sultan Mohamed II, qui fondit bientôt après sur la Crimée, chassa les Génois de Caffa et commença la guerre contre les Moldaves”. Vezi: *Fragments de L’état de la Moldavie depuis qu’elle a été démembrée de l’Empire romain, jusque et compris le règne de Stephan, dernier prince indépendant de Moldavie*, scrise]n l. francez[de dl de Bal=. Manuscript[9].

biruin\e, m`nia lui Mohamed II nu mai avu margini. La ]nceputul anului 1476, el chem[ la arme toate puterile Europei =i ale Asiei, hot[r`t ca s[sfarme un vr[jma= ce singur]i ar[tase c[=i otomanii puteau fi birui\i. }n zadar +tefan ceru]nc[o dat[ajutoruri de la Cazimir. Acest rig[tic[it se mul\umi, ca =i]nt`ia dat[, de a trimite pe Martin Vuro\iemovie\ki, castelan de Cracovia, sol la sultanul poftindu-l s[ nu se porneasc[ asupra Moldaviei. Dar solul ]nt`lni]n drum toat[armia otoman[, care =i ajunsese la Varna. Mohamed r[spunse la propunerile leahului c[cea mai de pe urm[a sa condi\ie de pace era ca domnul Moldaviei s[se fac[birnic Por\ii, s[deie cetatea Chilia]mpreun[cu tinerii genovezi care sc[pase]n Akerman. +tefan]mping`nd aceste condi\ii ]njositoare, armia otoman[ nu mai ]nt`rzie de a intra]n Principat*. Iar Cazimir, la auzul c[sultanul nu-i primise propunerile de pace, jertfi Moldavia =i]nse=i interesurile patriei sale, netrimi\`nd nici un ajutor lui +tefan =i poruncind numai ca o=tile Podoliei =i a Bel\ului s[stea de straj[la marginea Poloniei**.

Mohamed II, ajutat de Radul III, domnul |[rii Muntene=ti, nu mai]nt`rzie a trece Dun[rea peste cinci poduri. }n zadar +tefan vod[ se nevoi a opri pe turci s[ treac[ acel r`u ap[r[tor al Moldaviei; toate]i fur[cu neputin\[. Puterile otomanilor erau prea mari. +i, spre mai mare nenorocire, turcii intrau]n \ar[pe de o parte =i t[tarii pe de alt[parte. }n o asemene grea]mprejurare domnul d[du cale deodat[turcilor =i se apuc[de t[tari, pe care, biruindu-i,]i goni p`n[dincolo de Nistru.

+tefan era de socotin\[ca s[loveasc[=i chiar pe sultanul]nsu=i. Dar boierii chema\i la sfat, v[z`nd nenum[ratele puteri a vr[jma=ilor, au fost de socotin\[ ca, deocamdat[, s[ le lase =esul slobod, c[ doar i-ar putea trage la locuri str`mte, unde s[le fie cu neputin\[de a-=i]ntinde puterile =i, prin urmare, s[le fie =i fuga mai grea. Atunce tot =esul fu p[r[sit; b[tr`nii, femeile, copiii =i averile cele

* Hammer, p. 527.

** Miron Costin.

mai scumpe fur[ascunse]n cet[\i,]n p[duri sau]n pe=terile Carpa\ilor. Familia =i muma lui +tefan vod[,]mpreun[cu cuviosul mitropolit Teoctist =i cu visteria \[rii se a=ezar[ ]n Cetatea Neam\ului, ap[rat[de un mare garnizon =i]nt[rit[de oameni =i de natur[. Iar Voichi\a, doamna lui +tefan, fata lui Radu III, a unui domn cre=tin care, prih[nind leg[turile de priete=ug, de rudenie, de religie, se lupta f[r[de ru=ine]n =irurile otomanilor]mprotiva ginerelui s[u =i a unui popor cre=tin =i tot de un s`nge, fu izgonit[ cu def[imare de c[tre viteazul s[u so\ =i trimis[ l`ng[apostatul s[u p[rinte.

Dup[ce toate s-au fost pus]n siguran\ie, +tefan nu mai]nt`rzie de a-=i pune ]n lucrare planul, unul din cele mai frumoase a geniului s[u; prin porunca sa, toat[ |ara de Jos fu pustiit[, gr`iele, s[m[n[turile, iarba fur[arse, pentru ca armia vr[jma=ilor]ntr-o \ar[ ]mbel=ugat[s[sufere toate chinurile foametei =i ale lipsei. Pe de alt[parte, desp[r\ituri de o=teni moldoveni]i str`mtorau de pe laturi; =i numai]n aceste har\aguri otomanii pierdur[treizeci de mii de ai lor.

M[car c[armia du=manilor suferea toate groz[viile r[zboiului, pentru c[pe de o parte din zi]n zi se]mpu\ina prin lovirile l[turalnice a moldovenilor, iar pe de alt[parte lipsea hrana trebuincioas[oamenilor =i cailor, fiindc[toate locurile pe unde trecea erau arse =i pustiite =i c[o furtun[cumplit[ ]mpr[=tiase pe Marea Neagr[toat[flota care]i aducea provizii =i muni\ii, totu=i Mohamed II,]mpins de setea r[spl[tirii, se]nainta grabnic]nl[untrul \[rii, urm`nd \[rmurile Siretiului. A=a el ajunse pe apa Moldaviei, la un loc care pe urm[ se numi Valea Alb[ sau R[zboienii. Acest loc, a=ezat ]n str`mturi, era foarte nepriincios oastei turce=ti, pentru c[nu-=i putea]ntinde numeroasa cavalerie, partea cea mai de c[petenie]n armiile otomanilor. +tefan cel Mare, care de mult a=tepta un prilej bun, se folosi de pozi\ia locurilor =i, la 26 iulie 1476,]n zori de zi,]ncepu b[t[lia de la R[zboieni, b[t[lie neuitat[de poporul Moldaviei. }nainte de a]ncepe lupta, viteazul domn =i-a pedestrit toat[c[l[rimea, ca nimene s[nu poat[g`ndi la fug[, =i deodat[ca

fulgerul ie=i din p[durile dese ce]mprejura pe atunce locurile R[zboienilor. Ianicerii, deprin=i de a lua cu sabia goal[pozi\iile du=m[ne=ti =i obicinui\i la locuri largi, se speriar[deodat[de focul moldovenilor, care]i ajungea din toate p[r\ile codrului; to\i se aruncar[la p[m`nt, nevr`nd a se supune nicidecum la poruncile c[peteniei lor, segban-ba=i Mohamed, aga de Trapezunta. Mohamed II, v[z`nd aceste, strig[: “Mi=eii, cum au picat de grab[, a=a trebuie s[ se lupte cineva?” }=i ia pav[za ]n m`n[, d[pinteni calului =i se arunc[cel]nt`i ]n codru. Ianicerii, ]ndemna\i de pilda sultanului, se scoal[ de la p[m`nt =i to\i se iau dup[d`nsul. Moldovenii =i turcii ]=i sf[desc mai mult[ vreme cinstea biruin\ei. De la r[s[ritul soarelui =i p`n[ ]n de sar[, r[zboiul \inu ne]nfr`nt de ambe p[r\ile*. }n sf`r=it, otomanii, ad[ug`ndu-se cu oaste proasp[t[, au obosit bie\ii moldoveni, neav`nd ajutor de nic[iri; biruin\a]i p[r[si. “Moldovenii, zice vornicul Ureche, au picat, nu fie=tecum, ce p`n[ la moarte se ap[ra, nice birui\i din arme, ce strop=i\i de mul\imia turceasc[; au r[mas izb`nda la turci, =i at`ta de mul\i au pierit, c`t s-au n[lbit poiana de trupurile celor pieri\i unde au fost r[zboiul; =i mul\i din boiarii cei mari au picat, =i viteajii cei buni au pierit cu totul atunce, =i fu sc`rb[ mare ]n toat[ \ara =i tuturor domnilor =i crailor de pinpregiur, dac[ au auzit c[ au c[zut moldoveanii sub m`na p[g`nilor”. }n zadar +tefan se arunc[ ]n mijlocul vr[jma=ilor, ca doar ar re]ntocmi lupta; el pic[ de pe cal jos. Boierii, dezn[d[jduind de biruin\[, se str`nser[pimprejurul domnului lor,]i f[cur[un zid cu piepturile lor =i-l traser[ ]n fug[, f[r[voia lui.

+tefan, gonit de turci, numai cu o mic[suit[, merge toat[noaptea;]n zori de zi ajunge]naintea Cet[\ii Neam\ului =i porunce=te ca s[i se deschid[por\ile. Maic[-sa, doamna Elena, la auzul desfacerii moldovenilor, care vestea robia patriei, se]narmeaz[cu un curagiu mai presus de sexul ei, opre=te pe fiul s[u s[intre]n cetate =i,]nf[\o=indu-se deasupra zidurilor,]i zice aceste cuvinte, ne=terse

* Hammer, T. 1, p. 528 =i 529. Vornicul Ureche.

din aducerea-aminte a fie=tec[rui bun moldovan: “Ce, trebuie s[te v[d ast[zi]ntors de la r[zboi, f[r[s[fii]ntov[r[=it de biruin\[? Pentru]nt[ia=i dat[, fiiule, mi-ai]n=elat n[dejdile, uitat-ai oare c[por\i nume de viteaz? Fugi departe dinaintea me =i s[nu te]ntorci dec`t biruitor. Mai bine-i s[ te =tiu mort de m`na du=manului, dec`t s[v[d c[\i se imput[drept def[imare c[o femeie \i-a sc[pat via\a”.

Aceste cuvinte de=teapt[ ]n inima domnului curajul dezn[d[jduirii. }ntov[r[=it de dou[sprezece mii moldoveni care mai r[m[sese]nc[de la m[cel[ria de R[zboieni, el se]ntoarce de la cetate mai iute]nc[dec`t venise =i alearg[s[-=i spele ru=inea*.

Aici]ncepe]ns[deosebirea noastr[. Cantemir =i cu aga Asachi pretind, cum am ar[tat mai sus, c[+tefan, de la Cetatea Neam\ului, s-a dus drept la R[zboieni, unde g[sind pe turci i-a biruit de tot. To\i istoriografii str[ini =i hronicarii \[rii, adic[vornicul Ureche, logof[tul Miron =i mai ales hatmanul Ioan Neculce, sunt de o alt[socotin\[, mult mai adev[rat[, de vreme ce se potrive=te =i cu inscrip\ia de la m[n[stirea R[zboienilor, care se va ar[ta mai jos.

Dup[m[rturisirea tuturor istoricilor, at`t str[ini c`t =i p[m`nteni, dup[ fugirea lui +tefan vod[, “turcii s-au ]ntors spre Suceava =i au ars t`rgul, =i apoi s-au]nv`rtejit ]napoi, pr[d`nd =i arzind \ara”**. Hotinul]nsu=i fu asediat, dar]n zadar; mai multe sate]nsu=i a Podoliei le=e=ti fur[arse, f[r[ca Cazimir s[-=i ias[din vinovata sa apatie***. Dup[aceea, zice hatmanul Ioan Neculce, care dec`t to\i hronicarii arat[ mai cu am[nuntul ]nt`mpl[rile venite]n urma luptei de la R[zboieni, “]mparatul turcesc au venit cu toat[puterea

---

* Cantemir, t. 1, p. 138 =i 139. Carra, *Histoire de la Moldavie*, p. 37 =i 38. +tefan vod[cel Bun, b[t`nd turcii la R[zboieni, a mers s[ intre ]n Cetatea Neam\ului, =i fiind mam[-sa ]n cetate nu l-a l[sat s[ intre, =i i-a zis c[ “pas[rea ]n cuibul s[u piere. Ce s[ se duc[ ]n sus s[ str`ng[oaste, c[izb`nda va fi a lui”. +i a=a, pe cuv`ntul m`ne-sa, s-a dus ]n sus =i au str`ns oaste. - Aceste le zice hatmanul Ioan Neculce]n *Letopise\ul* s[u.

** Vornicul Ureche. Miron Costin. Engel, p. 142, Hammer, p. 530.

*** *Engel*, idem.

lui la Cetatea Neam\ului =i au suit pu=cele deasupra unui munte pe dispre Moldova =i au]nceput a bate Cetatea Neam\ului foarte tare. Iar pe acea vreme era]nchis un neam\ ]n cetate =i v[z`nd c[ bat cetatea au zis p[zitorilor s[ spuie mumei lui +tefan s[-l slobod[ de la ]nchisoare, de la temni\[, pe d`nsul, c[el va m`ntui cetatea de acel greu. Deci slobozindu-l pe acel neam\ de la ]nchisoare, s-au =i apucat de au ]ndreptat pu=cele din cetate asupra turcilor unde sta acolo ]n munte de avea nevoie cetatea =i au =i lovit ]n gura unii pu=ci turce=ti de au sf[rmat-o =i au ]nceput a bate ]n corturile turcilor, c`t =i bindul de la cortul]mp[r[tesc l-au sf[rmat. Deci n-au mai putut sta turcii]ntru acel munte, de unde avea cetatea nevoie, ce numai au c[utat a se da]n l[turi de la acel loc.

Iar +tefan vod[, merg`nd de la Cetatea Neam\ului ]n sus spre Moldova, au mers p`n[la Vorone\, unde tr[ia un p[rinte s[hastru, pe nume Daniil, =i b[t`nd +tefan vod[ ]n u=a s[hastrului s[ se descuie, au r[spuns s[hastrul s[ a=tepte +tefan vod[ afar[, p`n[ ]=i va istovi ruga. +i, dup[ce =-a istovit ruga, s[hastrul a chemat pe +tefan vod[ ]n chilie, =i s-a ispoveduit +tefan vod[la d`nsul; =i a ]ntrebat +tefan vod[ pe s[hastru, ce va mai face, c[ nu poate s[ se mai bat[ cu turcii, ]nchina-va \ara la turci sau ba? Iar s[hastrul i-a r[spuns s[ nu se ]nchine, c[ r[zboiul este al lui*. Numai, dup[ ce va izb`ndi, s[fac[o m[n[stire acolo]n numele Sf`ntului Gheorghe, s[ fie hramul acela. Deci au =i purces +tefan vod[ ]n sus, pe la Cern[u\i =i pe la Hotin, =i au str`ns oaste feluri de feluri de oameni, =i au purces]n jos. Iar turcii,]n\eleg`nd c[ va s[ vie +tefan vod[ cu oaste ]n jos, au l[sat =i ei Cetatea Neam\ului de a o mai bate =i au ]nceput a fugi spre Dun[re. Iar +tefan vod[ a ]nceput a-i goni ]n urm[ =i a-i bate, p`n[i-a trecut de Dun[re. +i]ntorc`ndu-se +tefan

---

* +i necrologul lui +tefan cel Mare, tip[rit]n bro=ura I a “Arhivei”, p. 50 =i 51, pomene=te de aceast[ ]nt`mplare: “Au nu v[ aduce\i aminte c[ ]n noaptea cea despre b[t[lie, la acel om care lep[d`ndu-se de lume =i de poftele lume=ti,]n pustiu, numai spre a lui Dumnezeu laud[se]nchisese,]n acel loc, zic, nec[lcat de urme” =. c.

vod[s-a apucat de a f[cut m[n[stirea Vorone\ul =i a pus hramul Sf`ntul Gheorghe”*.

Vornicul Ureche,]mpreun[cu Costine=tii, asemene zic c[, “dup[poticala lui +tefan vod[ce au pierdut r[zboiul, de s`rg au str`ns oaste ce-au putut degrab[, =i s-au dus dup[turci =i i-au agiuns trec`nd Dun[rea, ]n vreme de miaz[zi, =i, lovindu-i f[r[ veaste, i-au sp[riat de au plecat a fugi, l[s`nd plianul =i tot ce au fost pr[dat, iar[+tefan vod[le-au luat plianul tot =i s-au]ntors]napoi cu izb`nd[”.

“}n goana turcilor, zice Cantemir, +tefan c`=tig[ ]nsu=i cortul]mp[r[tesc a sultanului =i avu slava s[biruiasc[pe acel]mp[rat care era odinioar[groaza lumii, =i acum fuses[prea fericit c[putu s[scape teaf[r la Adrianopol,]ntov[r[=it numai de o mic[suit[”**.

---

* }n adev[r, +tefan vod[zidi pe urm[m[n[stirea Vorone\ului, precum m[rturise=te urm[toarea inscrip\ie ce se afl[la]nceputul pomelnicului vechi din acea m[n[stire]n limba slavon[: “Cu voin\a Tat[lui =i cu sporirea Fiiului =i cu lucrarea Sf`ntului Duh, Ioan +tefan vv, fecior lui Bogdan vv, au ]nceput =i au s[v`r=it aceast[sf`nt[ biseric[ ]ntru numele sf`ntului =i sl[vitului marelui mucenic =i purt[torului de biruin\[Gheorghe, l`ng[ p[r`ul ce se chiam[Vorone\ul; =i au zidit-o]n anii de la zidirea lumii 6996, iar[de la Hristos 1488,]n al 32-lea an a domniei M[riei-sale”.

** *Histoire de l’Empire Ottoman*, vol. 1, p. 139. De aceast[b[t[lie pomene=te =i o scriere greceasc[foarte rar[ast[zi =i de care ne-am mai folosit]nc[o dat[(vezi Arhiva, pagina 13)[10]. }n aceast[carte numit[Να σύνωψις διαφων στοριῶν la prilejul campaniei]ntreprins[de Baiazet, la anul 1484, se zice: Ὁ δ σουλτν Μπαγιαζτης αμε φουσταις ὑπῆγε ατῆς Μολδολαχας. Καὶ πῆρε τὸ Κελὶ, τὸ Ἀσπρκαστρον, αὶ ἤφερε τὴν αχμαλωσὶαν ες τὴν πλιν. Ὁ δε Πογδνς ὁ πρώην υθεύτης (?) αμε πλεμον μ τὸν σουλτν Μεχεμτην αὶ νετον: αὶ ατλυσε πολὺ φουσταν πὸ τοὺς Τούρκους, αὶ δι τοῦτο ὑπῆγε ατ᾽ αὐτοῦ ὁ Μπαγιαζτης.

De aceast[carte sunt mai multe edi\ii, unele mai depline, altele mai scurtate. }ntr-o traducere rom`neasc[ veche, care se g[se=te la dl c[minariul Gherasim H`ncul, in folio, la cap al 219,]n]mp[r[\ia lui sultan Baiazet, fiiul lui sultan Mehmed, se g[se=te asemene: “Iar]n al doile an de]mp[r[\ia lui, f[cut-au cale cu o=ti grele spre \ara Moldovei =i s-au lovit cu +tefan voivod, domnul Moldovei, =i =i-au dat r[zboi foarte iute; =i se sprijinir[vetejii moldoveni de n-au putut str[bate turcii mai]nl[untrul \[rei, f[r[numai ce au apucat de au robit satele pe margini, de la Cetatea Alb[=i de la Chilie, iar mai mult nu putur[. +i pricina era c[ci domnul Moldovei =i cu moldovenii s-au fost b[tut cu sultan

Dup[des[v`r=ita fugire a neprietenilor din \ar[, +tefan cel Mare puse s[ str`ng[trupurile moldovenilor mor\i,]n c`mpul cinstei pentru patrie =i lege. Oasele lor fur[ ]ngropate cu mare pomp[ ]n mai multe movile ce se v[d =i ast[zi. Iar locul unde s-a dat crunta b[t[lie se numi de atunce R[zboienii sau Valea Alb[, pentru c[ era ]n[lbit de oasele str[mo=ilor no=tri. C`nd pacea se a=ez[ ]n \ar[pentru o mic[vreme, +tefan se folosi de acel scurt repaos spre a zidi]n acele locuri m[n[stirea R[zboienii, cu urm[toarea inscrip\ie slavoneasc[ce se afl[deasupra u=ii =i pe care noi o al[tur[m aice,]ntr-o traduc\ie rom`neasc[, f[cut[de p. Ieromonahul Isaia.

INSCRIP|IA PIETREI DE LA R{ZBOIENI

“}n zilele bine-credinciosului =i de Hristos iubitoriului domn Ioan +tefan vv, cu mila lui Dumnezeu domn p[m`ntului Moldovii, fuiiul lui Bogdan vv, ]n anul 6984, iar al domniei lui 20 anul curg`nd, s-au r[dicat puternicul Mohamed,]mp[ratul turcesc, cu toate puterile o=tilor sale ale R[s[ritului;]nc[=i Basarab vv, chemat fiind la r[zboi, au venit cu d`nsul cu toate puterile p[m`ntului lui. +i au venit s[robeasc[=i s[iaie p[m`ntul Moldovii =i au ajuns p`n[aice, la locul ce se cheam[Valea Alb[, =i noi +tefan vv, cu fiiul nostru Alexandru, am ie=it]naintea lor aice =i am f[cut cu d`n=ii mare r[zboi ]n luna lui iulie, ]n 26 de zile. +i dup[ slobozirea lui Dumnezeu birui\i au fost cre=tinii de p[g`ni =i au c[zut aice mult[mul\ime din osta=ii Moldovii. Atunce au luat =i a tria parte din p[m`ntul Moldovii, despre ceea lature*.

Mehmet]mp[rat, tat[l acestui]mp[rat a lui sultan Baiazit, =i l-au]nfr`nt moldovenii foarte r[u =i i-au t[iat oastea c`t abia au sc[pat]mp[ratul cu o sam[de oaste]n vase peste Dun[rea. Deci sultan Mehmed au l[sat cuv`nt la moarte s[ se fac[ r[scump[rare despre moldoveni s`ngelui turcilor ce s-au v[rsat =i ru=inii ce i-au f[cut. Pentru aceea venis[fii-s[u, sultan Baiazit, =i alta n-au putut face nimic[, f[r[c`t au lovit marginea de au luat o sam[de robi, precum mai sus am ar[tat”.

* Subt a treia parte a Moldovei despre ceea lature, +tefan]n\elage ora=ele de pe \[rmurile M[rii Negre.

Pentru aceea, bine au voit Ioan +tefan vv, cu a sa bun[vrere, =i au zidit biserica aceasta]ntru numele arhistratigului Mihail, =i]ntru rug[ciunea lui=i =i a doamnei sale Maria =i fiilor s[i Alexandru =i Bogdan, =i]ntru pomenirea =i pentru sufletele pravoslavnicilor cre=tini, care aici au pierit. }n anul 7004, iar a domniei lui anul 40 curg`nd, luna lui noiemvrie,]n 8 zile”.

Aceste au fost]mprejur[rile b[t[liei de la R[zboieni, b[t[lie crunt[ ]n care a curs s`ngele cel mai scump al Moldaviei, b[t[lie ne=tears[ din aducerea-aminte a rom`nilor. Iar c`t pentru campania f[cut[ de Baiazit II, la anul 1484, fiindc[ este scris[ pe larg de to\i istoriografii str[ini =i p[m`nteni, =i c[ispr[vile ei sunt foarte mici =i cunoscute, apoi nu ne vom]ntinde =i cu povestirea ei. Datoria noastr[a fost s[a=ez[m b[t[lia de la R[zboieni]n tot adev[rul; aceasta am f[cut-o dup[putin\[, nepuind nimic[de la noi =i neprimind dec`t fapte autentice, ]nsemnate de cei mai vrednici de credin\[ istoriografi. Al\ii au descris =i vor descrie aceste ]nt`mpl[ri m[re\e cu mai mult[pomp[, cu mai frumoase v[psele; dar nici unul nu ne va]ntrece]n iubirea pentru adev[r.

Septembrie, 1840.

CUPRINS

+TEFAN CEL MARE ARHITECT

+tefan cel Mare, eroul Moldaviei, c`nd vroia s[ r[spl[teasc[ pe vitejii tovar[=i ai str[lucitelor sale biruin\e, d[ruindu-le mo=ii, el nu-=i b[tea capul s[ le m[soare cu odgonul num[rul f[lcilor =i al st`njinilor, ci, nou inginer, se suia pe un deal =i de acolo le h[r[zea c`t vedea cu ochii, ]nsemn`ndu-le de hotar z[rile =i r`urile. Precum era curios inginer, el nu era mai pu\in curios =i arhitect.

La anul 1466, el hot[r`se s[ ridice m[n[stirea Putna, ]n aducere aminte a dou[ campanii sl[vite ce f[cuse ]n Ardeal =i ]n Bugeag, pe care-l smulsese din m`inile turcilor; aceast[m[n[stire fu asemene

menit[s[slujeasc[de l[ca= r[m[=i\elor muritoare ale eroului. C`nd, dar, veni vremea ca s[ se aleag[ locul unde era s[ se ]nal\e aceast[ frumoas[ zidire, +tefan cel Mare se sui pe v`rful unui munte ce este l`ng[ m[n[stire, ]mpreun[ cu doi copii din cas[ =i cu v[tavul lor, poruncindu-le s[ trag[ fie=tecare din arc. S[geata celui ]nt`i slujitor ajunse]ntr-un delu=el ce se cheam[p`n[ ast[zi Sion =i este l`ng[m[n[stire. Acolo, dup[porunca domnului, se f[cu o bisericu\[de lemn, care, risipindu-se,]n locul ei se a=ez[un st`lp de piatr[ spre aducere aminte. S[geata al doelui copil din cas[ c[z`nd]ntr-o]ntindere mai dreapt[, la locul acela tocmai se ridic[clopotni\a cea mare,]n care p`n[ ast[zi sunt cinci clopote din deosebite timpuri. Pe urm[, a luat =i v[tavul arma, =i acolo unde i-a lovit arunc[tura se a=ez[ poarta m[n[stirii. }n sf`r=it, a tras =i +tefan cel Mare cu arcul =i “unde i-a ajuns segeata, acolo a f[cut pristolul]n altar, =i este mult loc de unde au tras p`n[ ]n m[n[stire”, zice hatmanul Ioan Neculce, care ne poveste=te aceast[ anecdot[ despre eroul pe care moldovenii nu-l pl`ng]nc[ ]ndestul.

+tefan cel Mare vroia s[ ]mpodobeasc[c`t se putea mai mult aceast[ m[n[stire, ]n care, cum am zis, vroia s[ fie ]ngropat. Spre aceasta, el ]ntrebuin\[ o mare parte din bog[\iile ce c`=tigase de la du=manii, iar nu de la locuitorii \[rii sale. “Pre dinnuntrul =i pe din afar[aurul era mai mult dec`t zugr[veala”, ne spune acela=i hronicar. Biserica era acoperit[cu plumb. Policandrul, hora, sfe=nicele cele mari =i cele mici erau de argint. Unul]ns[din numero=ii domni r[pitori ce urmar[bunului +tefan — Despot Heraclidul[1] — le lu[=i f[cu din ele bani, iar la m[n[stire trimise altele de spij[sau bronz, pe care le v[zu =i Neculce. }ns[=i aceste se pierdur[cu vreme, pentru c[la anul 1760, cr[p`nd clopotul cel mare, numit Buga, f[cut de +tefan la 1484, mitropolitul Iacob Putneanul puse de-l v[rs[a doua oar[=i atunce se stricar[=i sfe=nicele =i celelalte lucruri de spij[, spre a face clopotul mai mare*.

* Acest clopot, la anul 1793, iar[=i cr[p[, =i la anul 1818, prin silin\a egumenului Filaret Bendevschi =i cu ajutorul nobililor de Bucovina Ilie Ilschi, Dimitrachi Costin =i

Spre vecinic[aducere-aminte, +tefan l[s[ ]n m[n[stire arcul care-i slujise de plan,]mpreun[cu un pahar de iaspis din care domnul obicinuia s[beie ap[ ]n vremea r[zboaielor.

Acel arc, care, zice Neculce, se tr[gea cu v`rtej =i prin urmare era o *arquebuse*, cum o numesc fran\ujii, se p[str[ ]n visteria m[n[stirii p`n[ ]n vremile lui Constantin Cantemir v.v., tat[l domnului Dimitrie Cantemir, care hain`ndu-se, cum se zicea pe atunce, au pribegit ]n Rusia, la anul 1711, =i prin fapta sa au pricinuit ]ntemeierea fanario\ilor pe tronul Moldaviei. Subt domnia b[tr`nului Cantemir, c`nd Poarta era ]n necontenite du=m[nii cu le=ii, prov[\ui\i la biru-in\[ de viteazul Sobie\ki[2], o band[ de volintiri, ce se numea atunce joimiri, alc[tui\i de cazaci, le=i =i moldoveni =i ]nrola\i mai mult pentru pr[zi dec`t pentru r[zboaie, venir[s[ ]nconjure m[n[stirea Putnei, tra=i de vestea bog[\iilor]nchise]n ea. Aceste,]n adev[r, se aflau]ntr-un turn tare din zid, pe care c[lug[rii nevoind a-l da de bun[voie, joimirii, spre a-i sili la aceasta, puser[foc m[n[stirii. Egumenul, v[z`nd biserica ]n primejdie, le deschise u=ile turnului, cu condi\ie c[ vor stinge focul. “Atunce ]ndat[, zice Neculce, av`nd pu=ce de ap[**, acei cazaci, le=i =i moldoveni au stins focul. Deci atunce au j[cuit tot din turnul ce au fost a boierii =i negu\[torii; iar din a m[n[stirii nu au luat nimic[, f[r[numai arcul lui +tefan vod[”. Acei joimiri prin aceasta n-au f[cut nimic mai mult dec`t ce a f[cut =i Napoleon cu spada lui Frederic cel Mare.

Paharul lui +tefan a avut un sf`r=it mai prozaic. C[lug[rii, singurii carii, spre lauda lor, au fost =i sunt ]nc[ p[str[torii pu\inelor monumente, odoare =i documente ce ne-au ramas de la vechii no=tri voievozi, ispr[viser[ a p[stra acest vas pre\ios p`n[la a treia dom-

Vasilie Vasilco, iar[=i se rev[rs[. }n starea de ast[zi, el este greu de 1230 oc[=i trebuiesc doi oameni pentru ca s[-l trag[. Vezi]n *Arhiva rom`neasc[*, t. 2, un articol despre odoarele =i]nscrip\iile Putnei,]mp[rt[=it de ecleziarhul m[n[stirii Sev. Gheorghiescu.

** A=a se numea pe atunce tulumbele sau pompele, =i aceasta este cea]nt`ia oar[ c`nd istoria Moldaviei pomene=te de ele.

nie a lui Mihai Racovi\[v. v. (1716 — 1727)*[3]. Atunce]ns[un egumen nebun, anume Mihail Chis[li\[, “sco\`ndu-l din turn, adauge Neculce ]n limba sa cea pitoreasc[, vr`nd s[se f[leasc[, a b[ut la mas[cu acel pahar al lui +tefan vod[, cu ni=te slugi boiere=ti ce era zlota=i, =i, b`nd mult cu acel pahar, s-a]mb[tat, =i fiind be\i au stricat un lucru scump domnesc =i de minuni ca acela”.

CUPRINS

UN VIS AL LUI PETRU RARE+

Petru v[od[], domn Moldaviei, poreclit Rare= =i Maj[, era fiiu bastard al lui +tefan cel Mare. Dup[moartea lui +tef[ni\[vod[, fiiu a lui Bogdan vod[,]nt`mplat[ la Hotin ]n 14 ianuarie 1527, Adunarea ob=teasc[ se str`nsese pentru numirea unui nou domn. Aleg[torii erau]n mare ne]n\elegere, pe cine s[puie cap \[rii, c[ci din familia lui +tefan cel Mare nu r[m[sese nici un urma= =tiut, tragerea lui Petru Rare= nefiind]nc[cunoscut[de nimene. Ambi\iile private al boierilor celor mai mari erau, dar, cu totul]nt[rtate; fie=tecare, dupre obiceiul vechi =i nou, se credea vrednic =i vroia s[ocupe tronul Moldaviei.

}n vreme c`nd deosebi\ii pretenden\i cu partidele lor erau s[ vie la arme, ca prin lupte s`ngeroase s[hot[rasc[cine era s[fie st[p`n, se ar[t[ o femeie, muma lui Petru, cu un hrisov al lui +tefan cel B[tr`n, prin care el cuno=tea pe fiiul ei de fiiu al s[u, iar pe maic[-sa, fiind \[ranc[, o ierta de bir pe toat[via\a ei. Atunce urele dintre partizani se]mp[car[, ambi\iile boierilor t[cur[=i to\i,]n congl[suire, ca un tribut de respect memoriei lui +tefan cel Mare, hot[r`r[s[aleag[pe Petru Rare= de domn Moldaviei.

Acesta nu era de fa\[la Adunare. Nefiind bogat, el se]ndeletni-

---

* Mihai Racovi\[este singurul moldovan care s-a suit pe tronul \[rii dup[fugirea lui Dimitrie Cantemir]n Rusia =-aceasta vine c[de pe atunce aceast[familie era *grechisit[*. Nu vedem chiar ast[zi unii din Racovi\e=ti care nu =tiu m[car limba rom`neasc[?

cea cu specula\ia pe=telui, ce se zicea pe atunce la moldoveni m[j[rie, de unde i s-a dat =i porecla de Maj[. Tocmai]n vremea alegerii, el era dus la Gala\i cu m[jile sale, ca s[prind[pe=te. }ndat[ce numirea sa de domn fu declarat[, mitropolitul =i cu boierii trimiser[mai multe steaguri de slujitori =i curteni cu r[dvane de a cur\ii =i cu haine domne=ti, cu porunc[ca, oriunde vor]nt`mpina pe noul voievod, s[-l aduc[ mai ]n grab[ la Suceava ca s[-l puie pe tron. Petru Rare= se ]ntorcea atunce de la Gala\i =i ajunsese la Docolina, ca s[ m`ie acolo peste noapte, cu zece care cu pe=te, fie=tecare cu c`te =ase boi. Peste noapte Petru vis[ c[ dealurile, =i cel de dincolo de B`rlad =i cel de dincoace, era de aur cu dumbr[vi cu tot =i c[tot s[lta, juca =i se]nchina lui. De=tept`ndu-se din somn, a doua zi diminea\a, el a spus visul ce a avut arga\ilor de la care; unul din ace=tia, vr`nd s[i-l t[lm[ceasc[, i-a zis:

— Bun vis ai visat, jup`ne, c[, cum om sosi la Ia=i =i la Suceava, cum om vinde pe=tele tot.

C`nd, dup[ ce se ]njugar[ boii, Petru Rare=, ]naintea carelor, se cobora ]n vadul Docolinei, unde atunce nu era pod, iat[ l-au ]nt`mpinat =i slujitorii trimi=i de la Suceava; =i,]ncep`nd a i se ]nchina =i a-l ura de domn Moldaviei, l-au ]mbr[cat cu scumpele haine ce aduseser[ cu d`n=ii. Noul voievod, atunce, z`mbind, le zise c[de mult]i a=tepta =i, suindu-se]n r[dvan, porunci s[plece la scaunul \[rii.

—Da noi ce om face, doamne, cu carele cu pe=te?]l]ntrebar[arga\ii.

— S[fie carele cu pe=te, cu boi, cu tot a vostru, le r[spunse Petru v[od[], =i veni\i dup[mine la Suceava, s[v[fac c[r\i de scuteal[, ca s[nu da\i nimic[ ]n zilele mele.

+TEFAN CEL MARE }N T~RGUL B{IEI

CUPRINS

Toate popoarele au c`te un b[rbat]n care au personificat idealul virtu\ilor =i]nsu=irilor ce ar dori s[g[seasc[ ]n domnitorul lor; numele =i faptele acestor b[rba\i]ndumnezei\i se fac o fal[, o proprietate na\ional[=i, din neam]n neam, din veac]n veac, aureola de slav[ce-i]nconjur[cre=te =i se spore=te mai mult, =i tot ce este mare, frumos, eroic se atribuie geniului =i bra\ului lor. Un asemene b[rbat a avut =i Moldavia; =i acesta este +tefan cel Mare.

Nici un domn,]naintea sau]n urma lui, n-a ajuns la v`nta =i celebritatea sa; nici unul nu =i-a p[strat ]ntre moldoveni, =i pot zice ]ntre rom`ni, un nume a=a de drag, a=a de curat, a=a de popular ca al lui;]nc[ast[zi, aproape de trei veacuri =i jum[tate dup[moartea sa, +tefan cel Mare este idealul poporului nostru; el personific[patriotismul, vitejia, dreptatea, bun[tatea*,]n sf`r=it, toate ]nsu=irile unui mare domn, a unui geniu scutitor. Numele s[u nu mai pu\in r[sun[ ast[zi dec`t]n frumoasele timpuri c`nd steagurile sale f`lf`iau falnic din v`rful Carpa\ilor p`n[ la \[rmurile Dun[rii =i ale M[rii Negre; ]nc[ astazi, pe ]naltul mun\ilor =i ]n ad`ncul v[ilor,]n ora=e =i]n sate,]n palaturi =i]n bordeie, pretutindene numele s[u se pomene=te cu m`ndrie =i recuno=tin\[ de tot acela ce se zice rom`n. Locuitorul ce nu =tie rug[ciunea duminicii,]\i va spune toate ispr[vile sale; =i, ce este mai mult, va atribui lui tot ce-i pare curios, mare, vitejesc =i chiar ne]n\eles]n p[m`ntul nostru. Orice cetate, orice zid, orice val, orice =an\, ]ntreab[-l cine le-a f[cut, el ]\i va r[spunde: +tefan cel Mare. Orice pod, orice biseric[, orice f`nt`n[, orice curte sau palat vechi, el le va raporta eroului s[u! Orice bun[tate, orice a=ez[m`nt a c[rui r[m[=i\e se mai tr[g[neaz[p`n[ ast[zi, orice legiuire omeneasc[, orice puneri la cale ]n\elepte, +tefan vod[ le-a urzit, ]\i va zice el, =i iar +tefan vod[. }n sf`r=it,

---

* Pildele de str[=nicie ce a fost silit s[deie c`teodat[nu-i pot]ntuneca bun[tatea fireasc[; veacul si greaua pozi\ie]n care se afla trebuie sa-i slujeasc[de dezvinov[\ire.

acest domn, pentru moldoveni, rezum[toate faptele istorice, toate monumentele, toate ispr[vile =i]nstitu\iile f[cute]n cinci veacuri de at`\ia st[p`nitori, precum elinii atribuau lui Ercul toate lucr[rile de vitejie f[cute de sute de eroi. Morm`ntul acestui mare domn nu este mai pu\in venerat de c[tre rom`ni dec`t al lui Mahomed de c[tre musulmani, =i cultul ce rom`nii]i p[streaz[s-a]ntins p`n[ acolo, ]nc`t mul\i]i zic sf`ntul +tefan, chiar =i ast[zi,]ntocmai ca =i arabii care au]ndumnezeit pe Napoleon sub numele de *Bunaberdi*.

+i]n adev[r, +tefan cel Mare]n nimic[nu s-a ar[tat mai jos de colosala sa reputa\ie. El era adev[rata c[petenie de noroade, adev[ratul domn,]n toat[puterea cuv`ntului. Nici una din]nsu=irile cu care poe\ii s-au pl[cut a]mpodobi pe poruncitorii na\iilor nu-i lipsea: vitejie, duh]nalt, iubire de dreptate unit[cu o cuvenit[energie spre a insufla totodat[respect =i dragoste, adev[rata]n\elegere a duhului poporului =i a trebuin\elor sale, iubirea patriei mai mult dec`t a tronului s[u =i, ]n sf`r=it, =i acele virtu\i private, acea umilin\[ce raporteaz[toate ispr[vile nu sie=i, ci Dumnezeului atotputernic, acea bl`nde\e ce trage inima supu=ilor, acea d[rnicie ce vine]n ajutorul fie=tec[rui lipsit =i p[tima=. lstoria a patruzeci =i =apte de ani a domnirii sale dovede=te prin vii fapte toate aceste drepte laude. Numele s[u din numele tuturor domnilor Moldovii este singurul care de c[tre str[ini nu este mai pu\in sl[vit dec`t de p[m`nteni. Pontiful Romei l-a declarat valul cre=tinit[\ii, to\i regii =i st[p`nitorii Europei]n via\[-i]nc[i-au m[rturisit =i i-au recunoscut meritul =i puternica lucrare]n respingerea barbariei turce=ti =i, prin urmare,]n ap[rarea civiliza\iei Europei. Un autor de o na\ie rival[cu moldovenii, Dlugo=[1], totu=i nu poate a t[cea despre str[lucitele fapte ale acestui domn =i,]n entuziasmul s[u, strig[: “O, b[rbat vrednice de mirat, cu nimic mai prejos dec`t eroicii pov[\uitori de care noi at`t ne mir[m, care,]n vremile noastre, dintre to\i st[p`nitorii lumii mai ]nt`i ai c`=tigat o biruin\[ at`t de]nsemnat[asupra turcilor! Tu e=ti cel vrednic, dupre judecata mea, c[ruia se cuvine *s[\i se dea domnia =i pov[\uirea a toat[lumea* =i mai ales

vrednicia de voievod mai mare]mprotiva turcilor, dup[primirea =i hot[r`rea tuturor cre=tinilor, l[s`nd pe ceilal\i]mp[ra\i =i prin\i catolici s[se t[v[leasc[ ]n lenevire, desfr`n[ri sau]n r[zboaie civile”.

A scrie toate ispr[vile m[re\e, biruin\ele str[lucite, toate a=ez[m`nturile ]n\elepte, toate faptele bune ale lui +tefan cel Mare, ar trebui tomuri ]ntregi; str`mtorirea unui almanah nu ne iart[de a ne l[\i condeiul. Din miile sale de fapte str[lucite, vom lua cea]nt`i ce ni se va ]nf[\o=a ]n g`nd, c[ci]ntr-o via\[a=a de bogat[este cu greu de a alege. Pentru ast[dat[ne vom propune a scoate ceva din via\a sa militar[; pentru c[este bine ca din vreme]n vreme s[aducem aminte moldovenilor c[ei odinioar[erau un popor vestit]n r[zboaie, =i a=a s[g`ndeasc[ la cuvintele dlui B[lcescu c[, |ara Rom`nilor de]=i va lua vreodat[rangul ce i se cuvine]ntre popoarele Europei, aceasta o va fi ea datoare mai mult regenera\iei vechilor ei institu\ii ost[=e=ti*.

}nt`mplarea militar[ ce voim a povesti este *b[t[lia de la Baia*, un nume care trebuie s[ ne aduc[ aminte at`t de vitejia str[mo=ilor, c`t =i de starea ]nflorit[ ]n care se afla odat[ acest t`rg, ast[zi sat, =i pe care, dup[at`te veacuri, il vedem ast[zi ]ncerc`ndu-se a se re]ntoarce prin industrie la vechea sa celebritate.

De la]ntemeierea Principatelor Rom`ne=ti, Ungaria a f[cut preten\ii de suzeranitate asupra lor. }nc[ ast[zi vedem un jurnal din Pesta, *Ielenkor*[2], puind sub rubrica Ungariei Moldavia =i Valahia, ca =i c`nd ar face parte din acel stat. Aceast[preten\ie de suprema\ie a maghiarilor asupra \[rilor noastre se razim[mai ales pe temeiul c[cei]nt`i domni rom`ni cu suitele =-o mare parte a norodului se tr[gea din F[g[ra= =i din Maramure=,]n Transilvania, =i prin urmare,]naintea desc[lec[rii lor]n ambele principate, erau supu=i coroanei Ungariei. O asemene preten\ie mai pu\in dec`t oricare altul o putea p[r[si Matei Corvinul, riga rigilor, cum l-a numit

* Vezi *Puterea armat[=i arta militar[*, de N. B[lcescu, Ia=ii, la Cantora Foiei s[te=ti, 1844.

papa Romei, sau M[tie= Craiul, cum]i zic hronicarii no=tri]n limba lor cea pitoreasc[. Din norocire]ns[pentru Moldavia, ea atuncea avea de domn pe +tefan cel Mare, cel Bun sau cel Sf`nt, cum ]i zice poporul ]n deosebite feluri, toate adev[rate; departe de a suferi sporirea ]nr`uririi ungurilor asupra \[rii, el era]n stare de a o nimicnici cu totul, =i aceasta bra\ul s[u a =i ispr[vit-o.

Matei Corvin, dinaintea c[ruia se retr[seser[riga Boemiei, Podiebrad,]mp[ratul Germaniei, Frideric, =i chiar Mohamed II, cuceritorul Constantinopolului, spaima Europei, cum se]n\elege de la sine, nu puteau s[sufere]n apropierea sa un domn ce nu vroia a cunoa=te de st[p`n dec`t pe]mp[ratul cerului. “Bizuindu-se puterii sale, zice vornicul Ureche, =i me=ter=ugului s[u, cu care pe mul\i din vecinii s[i i-au surpat =i i-au supus, care de multe ori f[cea r[zboi cu turcii, =i cu noroc izb`ndea, neav`nd nici o pricin[dereapt[asupra lui +tefan vod[, ce numai ca s[-l supuie s[fie sub ascultarea lui, ca s[-i fie cuv`ntul deplin, c`nd de multe ori se l[uda M[tia= Craiu c[, c`te r[zboaie face +tefan vod[, toate cu puterea lui le face =i de sub ascultarea lui face izb`nd[; =i vr`nd de ce s[ l[uda, ca s[ ar[te c[-i adev[rat, au trimis soli la +tefan vod[ s[ i se inchine, iar +tefan vod[ n-au primit”[3]. Un al doile hronicar, Miron Costin, adaug[ c[, "la mesele =i sf[tuirile sale, M[tia= se f[lea c[ +tefan vod[ ]i era ispravnic, pus de d`nsul]n Moldova”[4]. La aceste l[ud[ri, +tefan cel Mare r[spunsese prin o cumplit[n[v[lire f[cut[ ]n Ardeal, mai ales]n \ara secuilor (1461), =i prin luarea cet[\ii Chilia (1462), ce era dat[maghiarilor de c[tre Petru vod[[5], fiul lui +tefan v[oie]v[od][6],]n recuno=tin\[de ajutorul ce primise de la Ioan Huniad[7]]mprotiva v[rului s[u Roman[8], fiul lui Ilie= v[oie]v[od],]n vremea r[zboiului civil din 1447 =i 1448.

Matei Corvin se hot[r], dar, a pedepsi pe +tefan al nostru de nesupunerea =i mai ales de ridicarea armelor]n contra lui. El]ns[rcin[pe Hroiot, general vestit din Transilvania, ca s[intre]n Moldavia,]n capul unei armii numeroase. Domnul,]n=tiin\at de n[v[lirea du=manilor]n \ar[, porunci a se buciuma de r[zboi =i,]n cur`nd, str`ng`ndu-=i slujitorii =i gloata, ]nt`lni pe maghiari, zic

unii la Ca=in, iar al\ii la +cheea, pe Siret. }n vremea b[t[liei, +tefan alerga unde primejdia era mai mare,]nc`t, ]n minutul cel mai aprins, calul s[u lovit c[zu mort sub d`nsul. Ungurii, socotindu-l ucis, =i]ncepuser[a suna de biruin\[, adun`ndu-se pe l`ng[d`nsul; dar vitejii s[i aprozi*, f[c`ndu-i un zid cu trupurile lor,]i d[dur[vreme ca s[se ridice. Atunce un aprod, numit Purice, desc[lec`nd, d[du calul s[u domnului; +tefan, fiind ]ns[ om mic =i neput`nd a se arunca pe =a: “Doamne,]i zise aprodul, eu m-oi face o movili\[, =i vino de te suie pe mine =i]ncalec[” Voievodul, a=a ajutat de slujitorul pus]n br`nci, ]nc[lec[ =i, d`nd pinteni: “S[race Purice,]i r[spunse, de vom sc[pa, eu =i tu,]\i voi schimba numele =i, din Purice, te voi face Movil[”[9]. +tefan, dar, c[lare,]mb[rb[t[iar[=i pe osta=ii s[i, speria\i de vestea mor\ii sale. Fa\a b[t[liei se schimb[; Hroiot, r[nit, c[zu]n m`inile unui o=tean, care, t[indu-i capul, ]l puse ]ntr-o suli\[, purt`ndu-l]n semn de izb`nd[. Aceast[ priveli=te ispr[vi de a arunca spaima ]ntre du=mani =i puse cap[t luptei. Ungurii fur[ deplin ]mpr[=tia\i =i luar[ drumul \[rii lor, mai cu gr[bire dec`t veniser[. +tefan biruitor nu uit[pe aprodul Purice; dup[ce mul\umi Dumnezeului armiilor pentru norocitul sf`r=it al r[zboiului, el f[cu pe Purice arma= mare =i-i schimb[ numele ]n Movil[; noul boier merit[ ]ntr-at`t bun[t[\ile domnitorului,]nc`t ajunse la cele ]nt`i ranguri a \[rii =i fu trupina familiei Movile=ti, care]n urm[a dat Moldovei =i Poloniei at`\ia principi, =i ast[zi o vedem iar[=i c[zut[ ]n tic[loasa stare a r[ze=ilor**.

R[zboiul]ns[nu era pentru totdeauna precurmat; desfacerea suferit[de Hroiot =i mai ales ajutorul ce +tefan f[g[dui ardelenilor, care sub judele sa=ilor din Bra=ov, Benedict Vörös, =i sub voievodul

---

* Aprozii]n vremea lui +tefan cel Mare erau to\i feciori de boieri =i alc[tuiau, cu copiii din cas[, gvardia domnului; ei erau]mbr[ca\i, zice Ioan Neculce, cu =avanele =i cu chibini\e. }n vremea r[zboiului, ei erau pururea str[juitori pe l`ng[ persoana domnului, iar ]n vreme de pace era purt[tori poruncilor st[p`nitorului, bun[oar[ca feldiegherii de ast[zi]n Rusia.

** Dl Negruzzi a f[cut un poem asupra lui *Aprodul Purice*.

Transilvaniei, Ioan graf de Poesing, se sculaser[cu arme]mprotiva rig[i Ungariei,]l aduser[pe acesta la marele pas ca el singur s[se o=teasc[ ]mprotiva domnitorului Moldaviei. Dup[ce izbuti a domoli rebelia]n Ardeal, el porunci g[tiri mari de oaste =i, vr`nd a da expedi\iei sale o color[ na\ional[, ca doar[ ar trage ]n partea sa fac\ia nemul\umi\ilor din principat, declar[ c[ venea s[ puie iar[=i pe tron pe Petru Aaron, ce fusese odat[ domn al Moldovei =i care, izgonit de +tefan cel Mare, cu un alt pretendent numit Berendel, se retr[sese dint`i]n Polonia. Riga Cazimir, ce era legat cu voievodul prin un tratat de pace =i de nego\, neprimindu-se]ns[a da acestor doi competitori vreun fel de ajutor, ei se duseser[ ]n urm[l`ng[ Matei Corvin, la care erau siguri s[ g[seasc[ ocrotire, ca la un du=man al st[p`nitorului Moldovei. +i a=a =i fu. Afar[de o=tile sale, riga mai str`nse cu leaf[ =i o mul\ime de str[ini. Bra=ovul fu ]nsemnat pentru adunarea armiei, iar ziua de Sf. Ecaterina (25 noiembrie calendarul nou 1467) fu hot[r`t[pentru purcederea expedi\iei.

Oastea se]ndrept[spre pasurile Ghime= =i Oituz. Ea era tare de patruzeci mii oameni =i pov[\uit[, sub poruncile rig[i, de generalii Mihail Or=ág, Niclas Ciupor, Ioan Pongra\, +tefan Báthori, Niclas Bánfi, Ioan Giskra, Iov de Gara, Ladislav de Kanisa, Ludovic de Marot =i Ioan de Daro\. Ioan Cesinghe, episcop de Finf-Kirhen (Cinci biserici), poet cunoscut sub numele de Janus Panonus,]ntov[r[=i expedi\ia, nu ca s[r[zboiasc[, dar, cum zice el]nsu=i,]n poemul f[cut la acel prilej*, ca s[c`nte ispr[vile eroilor Ungariei. Matei

* }n poemul sau, episcopul zice aceste:

Belligeri proceres, me regia castra sequentem,
   Ne frustra ignavi carpite, quaeso, metus.
Quod nunquam adversos decurro armatus]n hostes,
   Scando nec absessi, moenia celsa loci,
Sed spectator iners aliena pericula miror,
   Non timor hoc; vestri, credite, cura jubet.
Gloria nempe, Viri, petitur longissima vobis
   Haec faciles plagas, funera grata facit.
Quod si pugnantem, rapiat sors ulla poëtam,
   Quid vestras mortes, funera vestra, canet?[10]

Corvin intr[ ]n Moldova prin Oituz, pe la Groze=ti; la Trotu= ajunse]n 19 noiembrie c[alendarul] v[echi]. Trimi\`nd c[tre +tefan soli ca s[ i se supuie, domnul nu-i d[du nici un r[spuns; el, dar, se ]naint[ ]n \ar[; =i, la 29 a aceea=i luni, ajunse ]n Roman, unde =ezu =apte zile, a=tept`nd]n zadar propuneri de pace din partea moldovenilor. Povestirea ce ne face vornicul Ureche despre ispr[vile ungurilor este at`t de interesant[, ]nc`t ne-ar p[rea r[u ca s[o]nlocuim cu a noastr[; noi, dar, l[s[m s[vorbeasc[pe]nsu=i hronicarul. “A opta zi, zice el, dechemvrie]n 6, M[tia= craiu au aprins t`rgul Romanul =i au purces spre Suceava s[ apuce scaunul, =i mai apoi socoti s[ nu r[m`ie vrun unghi nepip[it de d`nsul; au l[sat calea despre Suceava, unde-l a=tepta +tefan vod[, =i au luoat spre Baie, unde au sosit luni, dechemvrie 14, =i acolo la Baie, cum n-ar avea nici o grij[, de nice o parte, l[s`ndu-=i oastea, f[r[nice o paz[, la b[uturi, la jacuri, de care lucru av`nd +tefan vod[ =tire =i prinz`nd limb[, mar\i, dechemvrie]n 15, au aprins t`rgul asupra lor, c`nd ei era f[r[de nice o grij[; =i fiind ei be\i, i-au lovit +tefan vod[cu oaste tocmit[ ]n r[v[rsatul zorilor, de au f[cut mult[moarte =i perire]n unguri, c[ce, nefiind tocmi\i de r[zboi, nemic[de arme nu s-au apucat, ci de fug[, nice urma s[ia care sc[pa, c[fiind noapte, de nu =tia]ncotro vor face,]n toate p[r\ile r[t[cia; deci]i v`na \[ranii]n z[voaie =i prin mun\i, unde vro 12000 (iar nu 1200, cum zice istoricul neam\ Engel) peri\i s-au aflat”[11].

Hronicarii le=e=ti, to\i]n congl[suire cu acei moldovene=ti, m[rturisesc de adev[rat[povestirea lui Ureche; istoricii unguri caut[ ]ns[a sl[bi biruin\a lui +tefan cel Mare, zic`nd c[ Matei Corvin, ]n=tiin\at de mai nainte de n[v[lirea voievodului, ]=i preg[tise ap[r[rile =i c[, prin urmare, izb`nda luptei au r[mas nehot[r`t[ ]ntre ambele o=ti. “}ntr-o sear[, zice chiar Fesler[12], cel mai p[rtinitor istoric al Ungariei, c`nd riga vroia a se pune la mas[cu generalii s[i, str[jile]i aduser[un secui a=ezat]n Moldova, care ar[ta c[12000 moldoveni =i le=i erau]n drum ca s[loveasc[pe unguri, noaptea,]n Baie. Matei]ndat[a=ez[pe pia\a t`rgului pedestrimea;

c[l[rimea fu]mp[r\it[prin uli\e; straja dinainte =i paza intr[rilor fur[ ]nt[rite. Niclas Bánfi, cu dou[sute r[zboinici deprin=i la biruin\e, r[maser[ca gvardie l`ng[ persoana rig[i. Dup[ miaz[noapte, cunosc`nd drumurile, f[r[vuiet, acoperi\i de]ntuneric, moldovenii ajunser[la avanposturile ungure=ti, le sparser[ ]n cea mai mare parte, c[p[tar[c`teva steaguri =i d[dur[ foc t`rgului spre a lumina locul b[t[liei; Baia se aprinde din trei p[r\i; =i, la lumina flac[rilor, ei r[zbat cu furie =i]ndr[zneal[p`n[ ]n pia\[; acolo se]ntart[o lupt[ucig[toare; lovirea =i ap[rarea se]nnoiesc necontenit; c[l[rimea ungureasc[vine]n ajutor; o ploaie de s[ge\i ale moldovenilor le]ngreuiaz[r[zbaterea pe din dos. Matei singur se arunc[ ]n locul cel mai cumplit al b[t[liei;]mpotriva lui cei mai iscusi\i arca=i]=i]ndrepteaz[arcele trime\itoare de moarte; mai multe s[ge\i menite lui se opresc de c[tre Neculai Bánfi;]ns[,]n vreme ce el alerga dup[o ceat[din ai s[i, ce sl[bise, fu r[nit]n spate, =i fierul]i r[mase ad`nc ]mpl`ntat]n spinare-i. Vestea primejdiei rig[i aprinde pe unguri; cu foc s[lbatic ei se arunc[ ]n toate p[r\ile]n =iragurile du=manilor, lovesc =i ucid, =i,]ntr-o cumplit[baie de s`nge, ap[r[ preten\iile lor asupra biruin\ei. Aceste, cum am ar[tat, le zice chiar Fesler; oricum s[ fie, urm[rile campaniei dovedir[ c[ biruin\a r[mase a moldovenilor. Dup[ chiar m[rturisirea lui Engel[13], alt scriitor p[rtinitor ungurilor, riga p[str[ fierul s[ge\ii patru ani, =i de-abia dup[ at`ta timp, dup[mai multe punoieri =i coaceri,]l putu scoate, =i rana nu i se t[m[dui dec`t cu moartea. Berendel, pretendentul, pierdu via\a ]n c`mpul b[t[liei, asemene Ioan Daro\ =i doi Batori, a c[rora morminte]nc[p`n[ ast[zi se g[sesc la Baie. Matei Corvin ]nsu=i de-abia ie=i din t`rg =i se socoti norocit c[, chiar r[nit, putu a trece Carpa\ii cu o mic[r[m[=i\[a armiei sale, pentru c[cea mai mare parte sau r[mase ucis[ ]n locul luptei, sau c[zu sub lovirile de coase, de topoare, de l[nci cu care erau]narma\i \[ranii ce p[zeau poticile mun\ilor ca s[\ie calea ungurilor*. “Mai apoi =i

* Scriitorii unguri pretind c[=i moldovenii la aceast[b[t[lie au pierdut 7000 oameni.

singur craiul, zice Ureche, r[nit de s[geat[foarte r[u, abia a h[l[duit prin potici de a ie=it la Ardeal. A=a noroce=te Dumnezeu pe cei m`ndri =i falnici pentru s[ arate lucrurile omine=ti c`t sunt de fragede =i neadev[rate; c[Dumnezeu nu]n mul\i, ce]n pu\ini arat[puterea sa, ca nime s[nu se n[d[jduiasc[ ]n puterea sa, ce]ntru Dumnezeu s[-i fie n[dejdea, nice f[r[cale r[zboaie s[fac[, c[Dumnezeu celor m`ndri se pune-mpotriv[!”[14]

Petru Aaron cu primejdia vie\ii se retrase]n fundul Poloniei, unde pe urm[Ioan Albreht, urm[torul lui Cazimir,]i t[ie capul]naintea solului Moldaviei.

Matei Corvin, furios de desfacerea sa,]ndat[ce se rev[zu]n Sibiu, puse de t[ie capul unui boier al lui +tefan, numit Mihail, ce picase]n m`inile sale, =i, sub cuv`nt c[ardelenii fuseser[uni\i cu moldovenii,]i lovi cu o contribu\ie de 400 000 galbeni, sum[foarte mare chiar ast[zi. Domnul nostru biruitor se r[spl[ti despre n[v[lirea f[cut[de unguri]ntr-un chip mai vrednic de caracterul s[u. Dup[ce trimise rig[i Cazimir, aliatului s[u, c`teva din steagurile luate de la du=mani, ]n vreme c`nd Matei era]ncurcat]n r[zboiul Bohemiei, intr[cu oaste de dou[ori]n Transilvania, desf[cu trupele rig[i =i-i lu[mai multe cet[\i, dup[care se re]ntoarse]n Suceava. Corvin se g[tea s[fac[o a doua expedi\ie]n Moldova,]ns[r[zboiul cu Podiebrad]l opri. Pe de alt[parte, am`ndoi domnitorii, =i Matei =i +tefan, erau prea ]n\elep\i, prea mari, prea iubitori \[rilor lor =i cre=tin[t[\ii, ca s[ nu in\eleag[ c[ prin luptele lor ei nu f[ceau dec`t a se sl[bi unul pe altul =i a]nt[ri pe du=manul ob=tesc. Letopise\ele noastre pe care str[inii le dispre\uiesc, din pricin[c[nu le cunosc, se ridic[ades la cele mai]nalte considera\ii despre politica ce ar fi trebuit s[p[zeasc[domnii rom`ni =i rigii cre=tini din vecin[tatea lor. Adev[ratul interes al ungurilor =i al rom`nilor, precum =i sistema de pace =i de unire ce ar fi trebuit s[o urmeze, pentru ca ambele na\ii s[r[m`ie tare ]mprotiva du=manilor din afar[ =i dinl[untru, nimene nu ni le ]nf[\o=eaz[ mai bine dec`t vornicul Ureche. “Nu peste mult[vreme, zice acest puternic hronicar,

au]ncetat vrajba]ntre craiul unguresc =i]ntre +tefan vod[, c[v[z`nd ei c[ vr[jma=ul lor =i a toat[ cre=tin[tatea, turcul, le st[ ]n spate, =i asupra volniciei tuturor ]ntinde mrejele sale ca s[-i cuprinz[ =i ar[t`ndu-se prieten cu multe cuvinte]n=el[toare =i c[tre unul =i c[tre altul, ca s[-i z[d[reasc[=i s[afle cap de price s[ ]nceap[zarv[, socotind c[ ]ntre acele amestec[turi i se vor]nchina lui, pentru s[le dea ajutor, =i mai apoi]i va pleca sub jugul s[u. Ce v[z`nd aceste ]n=el[ciuni, M[tia= craiu =i cu +tefan vod[ s-au ]mp[cat =i s-au a=ezat, =i ]nc[, dup[ pacea a=ezat[ =i leg[turi tari ce f[cur[ am`ndoi, au d[ruit M[tia= craiu pe +tefan vod[cu dou[cet[\i mari la Ardeal, anume Balta =i Ciceul”[15].

Ambii domnitori au p[zit p`n[ la moarte leg[tura lor =i toate silin\ele le-au fost ]ndreptate ]mpotriva du=manului ob=tesc. Ei bine ]n\elegeau c[ interesul de c[petenie al ambelor na\ii, =i al ungurilor =i al rom`nilor, este s[fie str`ns unite =i, dac[ =i urma=ii lor ar fi vrut s[ p[zeasc[ acela=i m`ntuitor drum pe care au mers ace=ti principi mari, negre=it c[nenorocirile care au lovit pe am`ndou[popoarele, f[cute a=a de bine de a se]n\elege,]nc[ast[zi ar fi fost departe de orizonul lor.

Ast[zi, dup[at`te veacuri, duhul du=m[niei ]ntre unguri =i ]ntre rom`ni au trecut; =i unii =i al\ii, mai lumina\i prin ispit[=i lungi nenorociri, au]nceput a-=i]n\elege mai bine adev[ratele lor interese. B[t[lia de la Baia]n noi nu trebuie s[de=tepte, dar, alt simtiment dec`t acela al mir[rii pentru o fapt[ str[lucit[ a str[mo=ilor no=tri =i dorin\a de a ne purta ca =i ei ]n asemene ]mprejur[ri. Pentru unguri, ea nu poate s[ fie o pricin[ de umilin\[: numele *maghiar* ]n at`te d[\i s-a acoperit cu o slav[nemuritoare, sabia *maghiar[* a fost biruitoare]n at`te r[zboaie, ]nc`t desfacerea de la Baia nu trebuie s[le slujeasca dec`t ca o cumplit[ ]nv[\[tur[, c[ chiar na\iile cele mai puternice, c`nd uit[regulile cump[nirii =i legile vecinicei drept[\i, ades se pedepsesc stra=nic de c[tre provedin\[pentru nesocotin\a lor.

B[t[lia de la Baia]n tot chipul]ns[este una din cele mai]nsemnate din analele ungurilor =i rom`nilor =i p`n[ast[zi]nc[ocup[cercet[rile istoricilor ambelor na\ii. }n anul acesta, Academia ungureasc[din Pesta a trimis pe m[dularul s[u, dl Iablan\i, ca s[cerceteze]n persoan[locurile vestitei lupte. Acest]nv[\at a =ezut dou[s[pt[m`ni la Baia; rezultatul lucr[rilor sale nu este]nc[publicat; =tim]ns[cu]ncredin\are c[a f[cut mai multe descoperiri, mai ales]n inscrip\ii, foarte interesante, pe care le a=tept[m cu ner[bdare s[le vedem ie=ite la lumin[.

De la b[t[lia din 15 decembrie 1467, Baia nu s-a mai ridicat din ruinele sale; cu toate aceste, mult[vreme inc[ea a urmat a-=i p[stra titlul de *bogat[*, ce-i este]nl[turat[ ]n vechile urice; b[ile sale de aur =i de argint, deschise]nc[din vremea romanilor, s-au lucrat p`na ]n cea de pe urm[ jum[tate a veacului XVII, ]n socoteala oc`rmuirii, de o colonie de sa=i adu=i]nadins =i care aveau deosebita lor administra\ie. P`n[ast[zi]nc[se g[sesc la Baia mai multe pietre funerare ale =efilor acestei colonii, cu inscrip\ii germane =i latine.

Dl Mihalic de Hodocin, fostul director al =coalei de me=te=uguri din Ia=i, a cercetat cu de-am[runtul minele p[r[site din apropierea acestui t`rg; at`t dlui c`t =i al\i mineralogi au aflat urmele vechilor b[i =i f[g[duiesc rezultaturi foarte folositoare. Lipsa capitalurilor s-a ]mprotivit p`n[ast[zi la re]nceperea lucr[rilor; dl Dimitrie Cantacuzino, proprietarul de acum a B[iei,]=i propune, se zice, a le redeschide; tot ce este sigur este c[dlui se sile=te prin industrie a re]ntoarce B[iei vechea ei]nflorire. Mai multe fabrici, precum una de cordovane, mori de f[in[picluit[, ce p`n[ deun[zi ne venea de peste hotar, o c[=[rie de br`nz[pizantin[— de ce trebuie s[zicem =i o velni\[mare — sunt p`n[acum]ntreprinderile industriale a=ezate de dl proprietar.

Din vechile zidiri a B[iei, p`n[ ]n ziua de ast[zi au r[mas]nc[trei biserici: dou[ortodoxe, din care]n una]nc[se sluje=te, =i a treia protestant[, pentru sa=ii b[ia=i. Aceast[de pe urm[, risipit[,

se afl[cuprins[ ]n gr[dina dlui Cantacuzino =i este singura ruin[bine p[strat[ ]n toat[Moldavia. Noi]i al[tur[m[16] aice vederea ridicat[de dl Kaufman[17], zugrav]nsemnat ce-l avem de c`t[va vreme ]n Ia=i. Pietrele funerare ce acopereau mormintele b[ia=ilor se afl[ a=ezate de-a lungul pere\ilor dinl[untrul templului, care este pref[cut ]ntr-o gr[din[ de flori, =i acolo, unde fumegau odinioar[ t[m`ia =i smirna, ast[zi miroase roza =i iasomia. Un cerdac cu sc[ri este a=ezat p`n[ ]n v`rful clopotni\ei, de unde se vede frumosul =es al r`ului Moldovei.

Baia mai are]nc[o particularitate destul de interesant[; numai acolo se mai g[sesc *aurari*, care str`ng pre\iosul metal din m[noasele p`raie ce ud[acest bogat p[m`nt; =i dl Cantacuzino este singurul]n \ara noastr[ce se poate]nc[f[li c[poart[pe degetele sale aur moldovan.

CUPRINS

TREI ZILE DIN ISTORIA MOLDAVIEI

I

25 februarie 1777

> *Und so kam doch wieder ein Fleck von Europa von einer willkührlichen und aussagenden Herrschaft unter eine ordentliche, beglückende, erhaltende schützende Regierung.*
>
> Engel's *Geschichte der Moldau*, pag. 304[1].

La 25 februarie 1777, Poarta Otoman[, uit`nd aceea ce cu 78 ani]nainte, la 26 ianuarie 1699, la congresul de Karlove\, r[spunsese solilor poloni care cereau Moldavia: “cum c[\ara Moldovii nu poate s[le o dea s[le fie lor podan[, fiindc[este volnic[=i turcilor este]nchinat[, iar[nu cu sabia luat[”*, au isc[lit dup[mijlocirea bar-

* Vezi *Hronica* lui Ioan Neculce.

onului Tugut, c. c.[2] internun\iu la Constantinopol, diploma prin care Bucovina se da Austriei. Atunce \inutul Cern[u\ilor, jum[tate din \inutul Sucevei, cu vechea capitalie a Moldaviei, C`mpulung cu administra\ia sa cea republican[, episcopia R[d[u\ilor, m[n[stirile Putna, Sucevi\a, Solca, Vorone\ul =i alte at`te loca=uri sfinte, toate zidite,]mpodobite =i]nzestrate de vechii =i vitejii no=tri domni, s-au dezlipit de Principat. Atunce Bucovina, adic[178 mile p[trate de pam`nt str[mo=esc, trei t`rguri =i dou[sute cincizeci sate primir[o st[p`nire str[in[; atunce =aptezeci mii moldoveni fur[ sili\i a ]mbr[\o=a o alt[ na\ionalitate dec`t cea rom`neasc[.

Ziua aceasta de 25 februarie ar trebui s[fie]n vecinicie pentru moldoveni o zi de jelanie, o zi r[; pentru c[ ]ntr-]nsa ne-am v[zut r[pi\i de locurile slavei str[mo=e=ti, locuri]nrodite cu s`ngele eroilor no=tri, locuri ce cuprind sfintele oase ale lui +tefan =i ale Elenei. lntr-acea zi Moldova]=i pierdu cea mai frumoas[piatr[a coroanei sale.

Un singur b[rbat protest[ ]mpotriva d[rii Bucovinei. Acesta fu Grigore Chica voievod, domnul Moldovei.

II

1 octombrie 1777

Iar deliba=a zice
Vr`nd r[ul ca s[-l strice:
"M[ria ta, ar fi bine
S[mai iau oameni cu mine!”
El i-au r[spuns: “Sunt destui
}n coad[doi idiclii...
C[n-am s[fac b[t[lii”.

Stihul lui Ghica vod[[3]

S`mb[t[ la 1 octombrie 1777, pe vremea chindiei, ]ntr-o odaie a Beilicului, cas[ zidit[ pentru primirea turcilor trec[tori prin Ia=i =i a c[reia de-abia-i mai z[rim temeliile l`ng[Sf`ntul Ioan, pe un loc sterp ce se nume=te]nc[La Beilic,]n acea odaie, zic, decorat[dup[

moda oriental[, =edea pe un divan de postav ro=u, rezem`ndu-se pe ni=te perini de porfir cu canafuri de fir, un b[tr`n m[re\, cu barba alb[, cu o figur[m`ndr[ =i deosebit[; ]n ochii s[i ]ns[ fizionimistul ar fi descoperit vicle=ugul crud al tigrului. El era ]mbr[cat ]n frumosul costum al marilor Por\ii Otomane, costum ce din nenorocire s-a izgonit ast[zi de c[tre portul meschin =i ur`t al europenilor. De=i sultanul Mahmud, de fericit[aducere aminte, a f[cut]n imperia sa at`te reforme vrednice de toat[ lauda, tot nu pot s[-l iert c[ a stricat costumul na\ional =i a introdus ]n locul lui caricatura cea mai de r`s, straile str`mte =i =on\ite a europeilor. A lep[dat turbanul, care ]mpodobea capul ca o diadem[, pentru gre\osul fes ce acoper[ p`n[sub spr`ncene fruntea, pe care tot b[rbatul ar trebui s-o ar[te slobod[ =i curat[. A izgonit blanele cele de mult pre\ =i antereele cele cu aur pentru surtucul albastru, din care, cum zic turcii, ]nainte n-ar fi vrut s[ fac[ m[car har=ele la cai. }n locul bogatului =al ca=emir, ce ]ncingea mijlocul cu at`ta gra\ie, a dat supu=ilor s[i doi co\i de =i=itori ca s[le slujasc[de bretele, =i pentru v`rful inova\iei i-a silit s[-=i rad[barba, semnul cel mai caracteristic al b[rb[\iei!

O blan[frumoas[de samur]nvelea antereul =i =alul adev[rat ca=emir al acelui b[tr`n. Capul s[u era acoperit de un turban alb, ]mpodobit cu un surguciu ]nalt legat ]n brilanturi. La picioarele lui pe covor era o narghile de cristal b[tut[ cu pietre scumpe; =i, c`nd tr[gea c`teodat[din ea, tot apartamentul se]mplea de o atmosfer[mirositoare.

Acel batr`n era Kara Higiorzadec Ahmed-beg, capigiba=[ =i imbrohor al marelui =i preaputernicului sultan Abdul Hamir, padi=ahul otomanilor. El venise ]ntr-acea zi ]n Ia=i sub cuv`nt c[mergea la Hotin s[fac[revizia cet[\ii =i totodat[c[aducea lui Grigore Ghica v. v., domn Moldaviei, un ferman]mp[r[tesc vestitor de o mai mare statornicire a p[cii]ncheiat[ ]ntre Poarta Otoman[=i Rusia, la Kainargi,]n 17 iulie 1774. Grigore Ghica, av`ndu-l de mai mult[

vreme prieten,]l primise cu cea mai mare cinste. To\i veli\ii boieri cu slujitorimea =i cu breslele negu\itore=ti fuseser[trimi=i]naintea lui p`n[ la +anta, =i de acolo ]l aduser[ cu alai ]n Ia=i =i-l ]ntov[r[=ir[ p`n[la Beilic.

Acest capigiba=a, cum a ajuns la gazd[, a trimis la vod[, =i cum zice *Stihul lui Ghica vod[*:

Au spus c[-i bolnav de moarte,
Au cerut doftor s[-l caute,
Trimi\`nd la vod[ ]n =tire
C[au sl[bit peste fire;
Ar vrea s[mearg[la curte,
Av`nd s[-i vorbeasc[multe,
Trebi mari =i lucruri]nalte,
+i ferman ca s[-i arate.
Dar nu poate pentru boal[,
C[nici din pat nu se scoal[[4].

Dar s[ne]ntoarcem iar[=i]n odaia Beilicului. Capigeba=a era]n vorb[tainic[cu doi boieri moldoveni veni\i la d`nsul ]ntr-ascuns. Nimene nu era de fa\[ la aceast[ vorbire. Numai la perdeaua din afar[ p[zeau doi arapi, negri ca abanosul =i ]narma\i din cap p`n']n picioare; ochii lor sticleau ca un luceaf[r]n]ntunericul nop\ii. C`nd]=i ar[tau din\ii albi =i ascu\i\i, socotea cineva c[vedea doi z[vozi mari =i cumpli\i, gata de a se arunca asupra trec[torilor.

Boierii stau]ntr-o postur[umilit[,]n genunchi, pe un covor]ntins pe parchet, departe de divan. Capigiba=a]nota]ntr-un ocean de fum mirositor; fa\a sa m[rea\[p[zea o nemi=care absolut[; c`teodat[ ]=i]ndrepta barba alb[ca om[tul.

— Ei, boieri, zise el]n sf`r=it, t[ind t[cerea, pica-va oare vulpea ]n cursa v`n[torului? Va veni oare ghiaurul?

— Va veni, sl[virea ta,]i r[spunse unul din boieri. S[nu fii la]ndoial[; va veni, c[-i d`rz;]i place primejdia.

— Va veni, efendi, ad[ug[cel[lalt boier, pentru c[n-are de unde =ti scopul venirii tale. }n |arigrad numai luminatul vizir =i Muruz,]n Ia=i numai sl[virea ta =i noi =tim c[zilele lui Ghica s-au num[rat. +i mai degrab[s-ar deschide mormintele dec`t gura noastr[.

Capigeba=a z`mbi de bucurie; tr[surile sale se mi=car[ =i fa\a sa posomor`t[se]nvie pentru un minut.

Un rob intr[ ]n odaie; boierii r[s[rir[, dar, c`nd v[zur[ cine era, se lini=tir[. Robul se ]nchin[ p`n[la p[m`nt.

— Sl[virea ta, zise el, Bogdan-beg a trimis doftori s[te vad[. Boierii se f[cur[galbeni ca ceara, mai c[nu se puteau \ine pe genunchi.

Se uitau cu spaim[din toate p[r\ile =i c[utau unde s-ar ascunde.

Capigeba=a z`mbi cl[tind din cap; ]n sf`r=it, le ar[t[o perdea l[turalnic[ce da]ntr-alt[odaie =i le f[cu semn s[se duc[. Boierii se ridicar[=i se f[cur[nev[zu\i.

Imbrohorul b[tu din palme. Haznetarul s[u se apropie. Dup[ce st[p`nu-s[u]i zise dou[-trei cuvinte turce=ti, el lu[de pe alt divan un contu= greu =i o basma de burungiucul cel mai sub\ire. Imbrohorul]=i dezveli bra\ul drept =i haznetarul]l strinse tare cu basmaua mai jos ceva de cot. Dup[aceea]=i lep[d[turhanul =i r[mase numai cu un fes mic, elegant, legat]mprejur cu un nemetez sub\ire verde. Pe urm[ ]=i plec[capul pe perinele de porfir[=i se]nveli]n conto=ul de samur.

Haznetarul ie=i =i se]ntoarse dup[un minut cu doftorii lui vod[, Gavrilachi =i Fotachi.

Capigeba=a se f[cuse galben la fa\[, toate tr[surile]i erau suferitoare, o sl[biciune mare domnea]n toate mi=c[rile sale, se r[sufla greu. Trebuia cineva s[-l socoat[ ]n cele de pe urm[ceasuri a vie\ii. Numai ochii s[i cei vicleni sticleau sub posomor`tele sale spr`ncene;]n zadar c[utase s[le ast`mpere focul.

Fotachi se apropie =i-l lu[de m`na dreapt[. Pulsul lui mai c[nu b[tea. El crezu c[-i bolnav de moarte.

Gavrilachi se apropie =i el,]l apuc[=i el de aceea=i m`n[, uit`ndu-i-se drept]n ochi. Turcul nu putu suferi aceast[c[ut[tur[, ce cerca s[-i p[trund[g`ndirile cele mai tainice, =i se f[cu c[le=in[. Gavrilachi cl[ti din cap.

Dup[pu\in, capigiba=a deschise iar[=i ochii =i cu un glas slab ca de mort zise:

— Spune\i st[p`nului vostru s[ se gr[beasc[ s[ vie; porunci mari de la ]mp[r[\ie am c[tre d`nsul. La curte vede\i c[nu pot s[merg. Pot s[mor. S[vie... +i iar[=i le=in[. Doftorii se dep[rtar[.

Dar s[l[s[m pe m`r=avul capigiba=a s[-=i sf`r=easc[sc`rnava comedie =i, p`n[ce doftorii vor merge s[-=i deie st[p`nului lor raportul despre starea bolnavului, s[arunc[m o c[ut[tur[asupra]mprejur[rilor politice ce se mi=ca atunce]n Moldavia, ca mai lesne s[putem preg[ti cititorii la stra=nica priveli=te ce au s[vad[. Grigore Ghica voievod, ce domnea atunce]n \ara noastr[, se tr[gea din a doua linie a Ghicule=tilor; el era fiul dragomanului Por\ii Alexandru Ghica, care prin porunca marelui vizir Ni=andgi Ahmed pa=a, dup[o]nchisoare de dou[s[pt[m`ni fusese t[iat ]naintea chio=cului Seraiului, ]n 19 februarie 1741. }nainte de a primi domnia, el ocupase de la 17 august 1758 vechea ]ns[rcinare a t[t`ne-s[u de dragoman al Por\ii. La anul 1764,]n 29 mart, prin favorul marelui vizir Mustafa Bahir, el primi tronul Moldaviei;]ns[dup[trei ani, la anul 1768,]n vreme c`nd Turcia se g[tea de r[zboi asupra Rusiei, hanul t[tarilor, vestitul Cr`mghirai,]n divanul]mp[r[tesc, ar[t[cum c[ ]n asemene grele]mprejur[ri t`n[rul Alexandru Ghica, fiul lui Scarlat Ghica, nu avea destule ]nsu=iri =i ]ncredere ca s[ i se lase domnia |[rii Rom`ne=ti =i c[Grigore Ghica, v[rul lui, ar fi mult mai destoinic pentru ap[rarea \[rii. Sf[tuirea hanului fu primit[de sultanul Mustafa III;]n luna lui noiembrie 1768, Alexandru Ghica l[s[, dar, tronul Valahiei lui Grigore Ghica, iar tronul Moldaviei]l ocup[ ]n a doua domnie Grigore Calimah, fiul lui loan Calimah, om t`n[r =i]nv[\at.

Grigore Ghica nu avu mult[vreme de domnit]n |ara Rom`neasc[, c[ci, ]nainte ]nc[ de a primi el investitura, r[zboiul fusese declarat ]ntre Turcia =i Rusia, la 6 octombrie 1768, prin ]nchiderea rusescului rezident Obreskof ]n Edecule. Ru=ii se =i pornir[; =i ]n vara urm[torului an, 1769, luar[ sub st[p`nirea lor toat[Moldavia, prinz`nd rob pe ]nsu=i domnul acei \[ri, Constantin Mavrocordat, care domnise ]n via\a sa de =ase ori ]n |ara Rom`neasc[=i de patru

ori]n Moldavia* =i]n sf`r=it muri ]n Ia=i la 4 decembrie 1769. Opera\iile r[zboiului dup[ aceast[ izb`nd[se]ntinseser[=i]n Valahia. La 7 octombrie 1769]n zori de zi leitenantul-colonel Karozin, cu patru sute de ru=i =i]ntov[r[=it de mai mul\i rom`ni pov[\ui\i de arhimandritul de Arge=, care avea dou[ pistoale la br`u =i medalia Caterinei II la g`t, =i de sp[tarul Pervu Cantacuzino, numit de ]mp[r[teasa general-maior, intr[ ]n Bucure=ti =i se ]ndrept[ spre cur\ile domne=ti. }n toate uli\ele Bucure=tilor se auzea numai ost[=escul strig[t de “stupai, stupai!”[5]. Turcii ce erau ]n capitalie fur[ omor`\i =i cur\ile picar[ ]n m`inile ru=ilor. Grigore Ghica, care nu =tia nimic[de venirea vr[jma=ilor, la auzul acelui zgomot s[ri peste zidurile gr[dinii =i se ascunse]ntr-o b[c[lie, fiind p[r[sit de toat[gvardia sa. Dup[trei zile fu]ns[g[sit, luat rob de r[zboi =i dus la Petersburg.

}n capitalia Rusiei fostul domn avu prilej mai mult dec`t ]n orice alt loc s[-=i arate meritele. El vorbea turce=te, ruse=te, fran\uze=te =i italiene=te, afar[ de rom`ne=te =i grece=te, ce erau limbile sale. Vorba sa era]nv[\[toare, ideile sale bogate; toate]n el ar[tau un b[rbat]nalt. Reputa\ia sa ajunse p`n[ la urechile marii ]mp[r[tese, care dori s[-l vad[. Caterina II ]l pofti de mai multe ori ]n societatea sa =i =tiu pre\ui ce era bun ]n Ghica**. A=a, acesta prin manierele =i talentele sale =tiu a c`=tiga]ntr-at`ta protec\ia

---

* Constantin Mavrocordat fusese numit domn Moldaviei]n locul lui Grigore Calimah, care fu mazilit =i t[iat]n Constantinopol la 29 ianuarie 1769. Deasupra capului lui era scris: "Acesta-i capul blestematului ghiaur Grigore Calimah Bogdan-beg, care au furat o sut[pungi de bani ce i s-au fost trimis s[cumpere p`ine pentru urdie =i au v`ndut }mp[r[\ia”. — Tot atunce, prin porunca sultanului, s-au t[iat =i capul marelui vizir Mohammed Emin pa=a =i a dragomanului Por\ii Neculai Dracu, sub cuv`nt c[erau uni\i cu domnul Moldaviei, spre a vinde }mpar[\ia.

** }ntr-o scrisoare cu data din 18 febr. calendar vechi 1770, Caterina II scria lui Voltaire: “Le hospodar de Moldavie (Constantin Mavrocordat) est mort; celui de Valachie (Grigore Ghica) qui se trouve ici a beaucoup d’esprit”[6]. Voltaire,]n 10 apr. calendar nou, r[spundea]mp[r[tesei: “Je plains fort le hospodar de Moldavie. Ce pauvre Gète n’a pas joui longtemps de l’honneur de voir Tomyris. Pour le hospodar de la Valachie, puisqu’il a de l’esprit, il restera à votre cour”[7].

autocratori\ei Rusiei,]nc`t la congresul de la Bucure=ti ce se f[cuse pentru]ncetarea r[zboiului, la 15 februarie 1773, Cabinetul de Sankt-Petersburg,]ntre condi\iile p[cii, ceru ca Grigore Ghica s[primeasc[domnia Moldaviei pentru vecinicie din tat[ ]n fiu, ca bir s[deie la trei ani o dat[, dup[pilda republicii Ragusa, =i c[s[aib[dreptate de a ave la Poart[un agent sub siguran\a dritului gintelor. De=i aceste cereri nu se putur[ ]mplini din pricina desfacerii congresului, totu=i, c`nd pacea se]ncheie]ntre Rusia =i Turcia la Kuciuk-Kainargi (17 iulie 1774), Ghica primi tronul Moldaviei, m[car c[dragomanul Por\ii Constantin Muruz f[cuse tot felul de intrigi, ca s[primeasc[el domnia acei \[ri.

Grigore Ghica, cum ajunse]n Ia=i, se]ndeletnici de a]nchide r[nile r[zboiului, mic=or[=i regul[birul \[ranilor, u=ur[boierescul, re]ntocmi dreptatea,]ncuraj[agricultura. At`t ]n ]nt`ia, c`t =i ]n a doua domnie a lui, cea ]nt`i fapt[a oc`rmuirii sale fu s[ numeasc[ pe boierii cei mai cinsti\i ispravnici \inuturilor, “d`ndu-le porunci, cum zice un hronicar naiv de-ai no=tri, ca s[fie cu mare dreptate s[racilor, ne]ng[duind pe nimene ca s[-i calce =i s[-i n[p[stuiasc[; c[ci, de ar auzi c`t de pu\in c[ au p[zit hat`rul cuiva =i va veni vreun s[rac s[se j[luiasc[, atunce cu mare pedeaps[ ]i va pedepsi, f[c`nd mari drept[\i tuturor, ar[t`nd tuturor boierilor ca s[se p[zeasc[fie=tecare de a lua mit[de la s[raci, c`t de pu\in; =i, de va veni la urechile m[riei sale, s[ fie ]n =tiin\a tuturor c[ se va pedepsi cu pedeaps[, nec[ut`ndu-i nici chip de hat`r, de va fi =i boier, =i mare om, =i rud[; de vreme c[ Dumnezeu l-au trimis ]ntr-acest p[m`nt, ca s[p[zeasc[pe s[raci =i s[-i fie mil[de d`n=ii”. }ns[ Ghica ]n zadar f[cea aceste ]mbun[t[\iri; Constantin Muruz nu putea s[-i ierte c[ fusese mai fericit dec`t d`nsul.

}n zadar Ghica se f[cu ocrotitorul =tiin\elor =i al artelor, a=ez`nd =coli domne=ti ]n Mitropolie, ]n Sf`nt-Neculai =i prin \inuturi,]nfrumuse\`nd Ia=ii prin zidirea de acheducuri =i f`nt`ni publice, precum cele de la poarta Sf. Spiridon =i de la Golia, prin ajutarea cu bani la ridicarea

bisericii Sf. Gheorghe, hot[r`t[ s[ fie mitropolie, prin a=ezarea celor ]nt`i podele pe uli\ele capitaliei.

}n zadar Ghica vru s[introduc[ ]n \ar[industria,]ntemeind cea]nt`i post[virie cu lucr[tori nem\i, la Chip[re=tii de pe Jijia, =i]ntocmind]n apropierea Ia=ilor o colonie de protestan\i, ce se]ndeletnicea cu fabrica\ia ceasornicelor; Muruz nu dormea.

}n zadar Ghica, at`t ]n via\a sa cea public[, c`t =i]n traiul s[u cel privat, vru s[deie supu=ilor s[i numai pilde bune,]nc`t spre a obor] luxul straielor, care =i atunce ca =i acum era risipa multor familii, se ar[t[ ]n divan ]ntr-o zi de ceremonie mare ]mbr[cat cu libade =i giube de postav f[cut ]n \ar[, ca s[ ru=ineze pe curtezani, din care cel mai de pe urm[ era cu straie mai bogate dec`t a domnului. }n zadar Ghica se silea s[se fac[din zi]n zi mai vrednic de iubirea norodului, singura r[spl[tire ce principii cei buni ambi\ioneaz[, =i]ntr-at`ta c`=tig[aceast[dragoste,]nc`t cea dint]i a lui mazilie fu socotit[ ca o nenorocire ob=teasc[. }n zadar “cuv`ntul ce gr[ia era gr[it, zice acela=i hronicar, =i era l[udat de c[tre to\i =i pl[cut prostimii; boierii nu-l puteau suferi, c[ci ei nu puteau s[m[n`nce pe cei mici =i s[raci, c[ nu-i suferea domnul nicidecum”. Constantin Muruz ]n |arigrad =i boierii evgheni=ti ]n Moldavia hot[r`r[, dar, fie=tecare]ndeosebi pieirea bunului domn; cel dint`i pentru ca s[ se poat[ sui pe tronul rivalului s[u, cei de-ai doilea pentru ca s[ scape de un st[p`nitor care le amenin\a d[rmarea aristocra\iei prin dragostea =i ocrotirea ce da norodului.

Doi ani dup[suirea sa pe tron,]nalta Poart[d[duse, cum am spus, Bucovina austrienilor. Grigore Ghica nu vru, nici nu putu s[trag[asupra sa blestemul moldovenilor din toate veacurile viitoare =i protest[ ]mpotriva sf`=ierii bietei \[ri, =i prin urmare a c[lc[rii tratatului]ncheiat de Bogdan vod[[8] cu Poarta, prin care Moldavia cunoscu suzeranitatea Turciei numai cu condi\ie c[i se vor p[stra =i ap[ra]n]ntregime vechile sale hotare. Constantin Muruz se folosi]ndat[de acest prilej spre a]nnoi prigonirile sale asupra patriotului domn, pe care-l zugr[vi ca un prieten al ru=ilor =i, prin urmare,

ca un hain al }mp[r[\iei turce=ti. Poarta, totdeauna lesne crez[toare =i fricoas[, mai ales c`nd auzea de ru=i, ]n orbirea sa nu v[zu c[ tocmai acea protesta\ie a lui Ghica era cea mai mare dovad[ a supunerei =i a credin\ei sale c[tre }mp[r[\ie =i ]ncepu a da ascultare p`relor dragomanului s[u. O nou[furtun[mult mai groaznic[, pentru c[era st`rnit[ de vr[jma=i casnici =i ascun=i, veni de ]mplini dorin\ele lui Muruz =i arunc[ ]ntr-o pr[pastie f[r[ sf`r=it pe bietul Ghica vod[ ]mpreun[cu toat[familia sa. Boierii moldoveni, de la fugirea lui Dimitrie Cantemir]n Rusia la 1711 =i de la venirea fanario\ilor pe tronul Moldaviei,]=i]ntrebuin\a energia ce le mai r[m[sese numai]ntru a pricinui c`t se putea mai des domnii noue, ca prin aceasta fie=tecare din ei, cu partida sa, s[ ajung[ la putere. Spre a-=i ]mplini m`r=avul lor scop, ei se slujeau c`nd de domn spre a prigoni pe bietul norod, c`nd de norod spre a p`r] pe st[p`nitor. Un domn nu-=i putea, dar, p[stra tronul mult[vreme dec`t cu condi\ie c[va fi r[u, crud =i nemilostiv; =i, dimpotriv[, domnul bun era sigur, din pricina lor, s[cad[ ]n pu\in, =i de multe ori]=i pierdea]ns[=i via\a. Asemene fu =i cu Grigore Ghica, om bun care c[uta]n toate chipurile s[apere norodul de ap[sarea boierilor*. Aceasta fu pieirea sa. O partid[de boieri din cei mai de frunte,

* Pricina de c[petenie a urii =i a nemul\umirii boierilor asupra lui Grigore Ghica v. v. au fost pontul boierescului, adic[legiuirea statornicitoare rela\iilor]ntre proprietari =i]ntre locuitorii mo=iilor. Prin anaforaua din 14 april 1775, mitropolitul =i =ase boieri mari,]ndr[znind a se numi Adunare ob=teasc[=i critic`nd dezrobirea vecinilor rostit[ ]n 6 april 1749 de o adev[rat[ Adunare ob=teasc[, de vreme ce era alc[tuit[ de mai mult de una sut[ =aptezeci deputa\i, ale=i din toate st[rile \[rii, ace=ti =ase boieri, zic, propuser[ domnului Ghica, ca (vecin[tatea neput`ndu-se iar[=i a=eza) s[binevoiasc[a hot[r] m[car ca “locuitorii s[lucreze la st[p`nii mo=iilor pe care se hr[nesc =i se chivernisesc din zece zile una (adic[ 36 zile pe an!), d`nd =i dejma din roduri, din a zecea, dup[obicei. +i aceast[r`nduial[de slujb[a locuitorilor, ziceau acei =ase boieri filantropi, socotim c[nu numai nu le va fi lor de stric[ciune, ci]nc[=i spre]mbel=ugare =i fericirea \[rii si a tuturor de ob=tie”!!! Vod[arunc[acea anafora asupritoare =i nedreapt[; =i nu numai se \inu de hrisovul ce-l publicase]nc[ ]n]nt`ia domnie,]n 1 ianuarie 1766, ci]nc[ ]l]nt[ri prin un al doile hrisov din 1 april 1777. Prin aceste acturi, domnul u=ur[sarcina locuitorilor]nc[mai mult dec`t cum fusese hot[r`t[prin legiuirea Ob=te=tii adun[ri din

pov[\uit[de logof[tul B[l[nescu, vornicul Manolachi Bogdan, sp[tarul Ioan Cuza, sp[tarul Canta, c[minarul Romano =i D[rm[nescul, se scul[asupra lui Ghica =i asupra sfetnicilor lui, logof[tul Razu, visternicul Bal= =i mai ales asupra logof[tului Ioan Canta, sub cuv`nt c[ ace=ti boieri invitau pe domn a haini. Aceast[ partid[ se ]n\elese cu Muruz, =i Poarta nu mai ]nt`rzie de a hot[r] moartea lui Grigore Ghica, c[ci de la fugirea lui Cantemir* Moldavia nu mai fu un stat =i norodul ei o na\ie, pentru ca domnii ei s[fie trata\i]n suverani. De la 1711, to\i domnii fur[ale=i]ntre grecii Fanarului, raiele a]mp[r[\iei, =i ca raiele trata\i asemene =i c`nd erau pe tron. Ei erau ]n totul as[m[lui\i ca ceilal\i pa=i, numai cu at`ta deosebire c[erau mai umili\i, fiind ghiauri. Cel mai prost pascar sau hamal din Constantinopol, ajung`nd a fi mare vizir, ]i punea, ]i schimba, ]i pref[cea, ]i ]nchidea, ]i t[ia dup[ capricii =i dup[ interes; cea mai mic[ umbr[ de suveranitate, afar[ de dritul tiraniei, nu mai era ]n ei. Acela era domn care pl[tea mai mult =i, ]ndat[ cum altul da mai mult, cel dint`i, f[r[forme, f[r[vin[, se vedea r[sturnat de pe tronul cump[rat, =i mul\i avur[numai un pas s[fac[de la domnie la moarte. Moldovenii toate aceste catastrofe le priveau cu apatie, c[ci pierduser[vechea lor energie spre a putea aduce o alt[stare de lucruri; se m[rgineau numai]n ni=te dorin\e de=erte, a=tept`nd de la cer o norocire ce ei nu aveau curajul s[=i-o preg[teasc[singuri; trist[=i zadarnic[a=teptare, c[ci cerul ajut[numai acelora ce-=i ajut[singuri. Guvernul Moldaviei, cu totul robit, era o ma=in[ale

---

6 april 1749,]n care boierescul fusese a=ezat]n 24 de zile lucru pe an;]n loc c[Ghica]ndatorea prin hrisoavele sale pe \[rani s[lucreze proprietarilor numai 12 zile pe an. Nemul\umirea boierilor fu nem[rginit[; domnul]ns[r[mase statornic]n vroin\a sa. De-abia cu o zi]naintea mor\ii sale, c`nd v[zu c[ furtuna era s[ sparg[ asupra capului s[u, de-abia atunce se hot[r] a face ceva spre a-i ]mp[ca. Prin hrisovul s[u din 30 septembrie 1777, el a=ez[ ca, pe l`ng[acele 12 zile de lucru, locuitorii s[mai deie]nc[st[p`nilor dou[ zile de clac[ =i o podvoad[ pe an =i s[ ]ntocmeasc[ acareturile de pe mo=ii, ]ns[ numai pe acele vechi. Dar aceast[ m[sur[ era luat[ prea t`rziu =i nici nu putea mul\umi pe boieri.

* Cantemir]ncheie cel de pe urm[tratat ca domn suveran.

c[reia resorturi se mi=cau de vizir =i adeseori =i de cel mai tic[los al lui favorit. Toate primeau via\a lor din Constantinopol, toate se f[ceau prin fermanuri. Domnul era numai executorul vroin\elor vizire=ti =i din prerogativele suveranit[\ii avea numai tristul drit de a se intitula “Cu mila lui Dumnezeu”. Iar Adunarea ob=teasc[, acea care]n zilele domnilor p[m`nteni era singura putere d[t[toare de legi =i denaintea c[reia ]n=i=i domnii se supuneau, dezbr[cat[ de toate drept[\ile sale, ]njghebat[ numai de vro c`\iva boieri mari, seizi jura\i ai domnului, ale=i =i chema\i cu \idule domne=ti, iar nu slobod aleas[=i alc[tuit[de toate st[rile \[rii ca]n vremile vechi*, r[pit[ ]nsu=i de numele s[u =i sub turcescul titlu de divan, slujea numai a da o umbr[de putere legal[acturilor r[pitoare ale st[p`nitorilor. Ap[rarea drept[\ilor \[rii nu era de competen\a ei.

}n Moldova pref[cut[ ]n provincie turceasc[, nu mai era nici domn, nici stat, nici na\ie. Era numai un arendar cu puteri]ntinse, o turm[de robi =i c`\iva privilegia\i. De aceea, de la 1711, istoria Moldaviei nu mai este istoria unui stat, ci numai a unei provincii supuse, iar via\a domnilor numai tic[loasa biografie a unor mari ispravnici, ]n care nu vedem dec`t tiranie, ucideri, jacuri, mor\i cumplite =i alte asemene groaznice nelegiuiri, care au pustiit \ara mai mult de un veac. }n toat[aceast[epoc[nu]nt`lnim ]n istoria na\ional[ dec`t dou[fapte mari, adic[dezrobirea vecinilor rostit[de boierii moldoveni,]n biserica Sfin\ilor trei Ierarhi, la 6 aprilie 1749, fapt[vrednic[de o na\ie, =i protesta\ia lui Grigore Ghica voievod pentru darea Bucovinei, fapt[vrednic[de un domn. Toate celelalte sunt din partea domnilor tiranie =i c`teva faceri de bine m[runte — c[ci ei puteau face mult r[u =i numai at`ta bine c`t ar putea ast[zi face un bun ispravnic —, iar din partea norodului vedem numai suferin\e =i dezn[d[jduire.

---

* Cea mai de pe urm[Adunare adev[rat ob=teasc[fu adunat[spre dezrobirea \[ranilor. Vezi “Arhiva rom`neasc[“, tom. 1, pag 126.

Poarta, c`nd hot[r] moartea lui Ghica, =tiu foarte bine c[ nu-=i va putea ]mplini grozavul scop dec`t prin ascuns vicle=ug, c[ci cuno=tea vetejia domnului. Pentru aceea, dar, alese pe Ahmed-beg capigiba=a, cel mai bun prieten al lui Ghica, d`ndu-i =i ferman de mazilire =i de ucidere. Iar pentru celelalte, ]l r`ndui s[se pov[\uiasc[dup[instruc\iile lui Constantin Muruz =i a boierilor nemul\umi\i.

Capigiba=a, dup[ce-=i puse toate la cale ca s[-=i poat[ ]mplini stra=nica porunc[, purcese spre Ia=i,]ntov[r[=it de patruzeci bostangii =i mai mul\i robi, =i intr[ ]n capitalia Moldaviei cu ceremonialul ce am v[zut. }ndat[dup[sosirea sa, se]n\elese cu c[peteniile partidei nemul\umite; ne]ndr[znind s[-=i]mplineasc[ ]ns[rcinarea chiar]n curtea domneasc[, din pricina vitejilor delii =i copii din cas[care slujeau de gardie domnului, se f[cu bolnav, ca s[poat[mai bine]n=ela pe Ghica =i s[-l trag[ ]n vizunia sa; spre aceasta el se sluji de sc`rnavul chip ce am ar[tat.

}n zadar prietenii lui Ghica vod[din Constantinopol]i f[cuser[cunoscut adev[ratul \el al venirii lui capigiba=a,]n zadar domnul |[rii Rom`ne=ti, Alexandru Ipsilant, ]l ]n=tiin\[ tocmai ]n ziua sosirii turcului ]n Ia=i ca s[ se p[zeasc[ de cursele acestui oaspe; Ghica nu putea s[ cread[ ca prietenul s[u Ahmed-beg ar fi at`ta de m`r=av ca s[-i ascund[ adev[rul soliei, chiar de ar veni ]nsu=i asupra lui; el nu =tia, nenorocitul, c[ acolo unde tirania porunce=te prite=ugul este mut. Dumnezeu il orbise, el alerga f[r[ cea mai mic[ paz[ ]naintea soartei sale. At`ta lu[asupr[-=i, de trimise dint`i pe doftori, s[vaz[dac[capigiba=a era adev[rat bolnav.

Grigore Ghica era]n harem cu doamna =i cu domni\ele, c`nd vornicul despre doamn[veni de-i spuse c[doftorii cur\ii se]ntorseser[de la palatul Beilicului.

— Ei, le zise Ghica, dup[ce doftorii intrar[, ce are prietenul nostru? }i bolnav tare?

— }i bolnav, m[ria ta, r[spunse Fotachi, doftor str[in, care c[uta s[izgoneasc[din favorul lui vod[pe Gavrilachi, doftor b[tr`n, casnic al Ghicule=tilor,]i bolnav tare =i nu-i dau o zi de via\[. Dore=te s[te vad[, c[ci mi-a zis c[are un ferman pentru m[ria ta.

— S[mergim, dar, s[-l vedem. Bietul turc, s[vie tocmai din |arigrad ca sa moar[ ]n Ia=i.

— M[ria ta, ad[ug[cel[lalt doftor, Gavrilachi, te-am purtat]n bra\e, \i-am fost credincios]n domnie, \i-am fost =i mai credincios]n robie. Am]mb[tr`nit]n slujba familiei m[riei tale. Niciodaf[nu m-ai aflat nemul\umitor =i necinstit. Ascult[-m[ast[zi, doamne; nu te duce la capigiba=a; nu te]ncrede]n turci, c[viclean neam este!

— Da de unde aceast[fric[? Ce, nu-i bolnav?

— Era galben la fa\[, pulsul lui era foarte slab. Dar tot te rog, m[ria ta, nu te duce, ochii lui m-au speriat.

— Biete Gavrilachi, vedem c[ai]mb[tr`nit; te-ai facut muiere =i te sperii de ni=te de=erte n[luciri.

Aceste le zise vod[, doftorul str[in birui =i credinciosul Gavrilachi nu fu ascultat.

- Trimite, ad[ug[domnul c[tre vornicul despre doamn[, s[spuie prietenului nostru, lui capigiba=a, ca s[nu se supere, c[vom merge s[-l vedem la gazda sa. +i zi s[g[teasc[careta, dar degrab[, c[-i sar[. Vornicul despre poart[ie=i.

Doamna auzise cuvintele protomedicului Gavrilachi; inima i se]nghe\[. De mai mult[vreme ni=te grozave presimtimente]i tulburau lini=tea nop\ilor. De c`te ori adormea, visa s`nge. Ea cunoscu c[o mare primejdie amenin\a capul iubitului s[u domn. Se apropie de vod[=i prin cuvinte dulci c[ut[s[-l]ntoarc[de acea vizit[.

— Ce ai ast[zi?]i r[spunse vod[. De ce nu m[la=i]n pace? La r[zboi am fost, rob am fost, sub urgia]mp[r[teasc[am picat, =i niciodat[nu te-am v[zut a=a de]ngrijit[. E=ti nebun[c[ascul\i povestele lui Gavrilachi. Lini=te=te-te, ceasul mor\ii nu mi-a venit]nc[. Steaua mea str[luce=te]n toat[lumina sa la amiaz[-noapte.

— Da nu po\i s[zici c[e=ti bolnav? Dac[nu ascul\i sf[tuirile inimii mele, ascult[m[car pe prietenii t[i din |arigrad, ascult[pe domnul Ipsilant =i pe credinciosul Gavrilachi, care totdeauna te-au slujit cu cinste. Inima mea, care nu m-a]n=elat niciodat[,]mi spune c[mergi]naintea unei mari primejdii. O, iubitul meu domn, nu te

duce, ad[-\i aminte de soarta lui Grigore Calimah[9]. Fie-\i mil[de mine =i de domni\ele tale. G`nde=te c[ Muruz ]\i vrea moartea =i c[, dac[-i muri tu, voi muri =i eu, =i copiii t[i vor r[m`ne calici pe la u=ile cre=tinilor.

- Numai cu femeile s[n-aib[cineva a face, zise vod[ ]n m`nie. Ce, eu nu sunt]n Moldova, nu sunt]n scaunul domniei, nu-s puternic? Marea]mp[r[teas[nu m[ocrote=te? Cum ar]ndr[zni Poarta s[-mi vreie moartea! Destul, =tii c[sfaturi muiere=ti nu-mi plac!

Vod[ ]=i lu[gugiumanul =i vru s[ias[; dar, v[z`nd c[ doamna =i cu am`ndou[domni\ele, Elenca =i Rux[ndi\a,]ncepuser[a pl`nge, se potoli pu\in, se apropie de doamna, o s[rut[pe frunte =i ie=i]n sp[t[rie.

}n vremea domnilor fanario\i, curtea era locul de]nt`lnire al tuturor boierilor. Cu treab[sau f[r[treab[, to\i se aduna acolo,]n toate zilele, ca s[auz[nout[\i sau havadisuri, cum se zicea atunce, ca s[aib[ce spune pe la casele lor =i ce scrie pin \inuturi. Atunce gazete nu era, teatru asemene nu era iarna; =i vara foarte pu\ini mergeau la \ar[s[-=i caute de interesele casnice. A tr[i la mo=ie era ca c`nd ar fi fost surghiunit.

C`nd vod[ intr[, sp[t[ria era plin[ de boieri; to\i se scular[ ]n picioare =i-=i str`nser[beni=ele pe piept. }ntre d`n=ii, erau =i acei doi boieri pe care i-am v[zut mai]nainte]n odaia turcului la Beilic.

— Boieri, le zise vod[, capigiba=a care a sosit ast[zi cu ferman de la prea puternicul nostru]mp[rat trage de moarte. Ne ducem s[-l vedem.

La aceste cuvinte acei doi boieri r[s[rir[de bucurie. Fa\a lor sem[na cu a lui Mefistofeles, c`nd, prin un contract isc[lit cu s`nge, a c`=tigat sufletul doctorului Faust[10].

— Da n-au tras]nc[?]ntreb[vod[cu m`nie.

Deliba=a se apropie.

— M[ria ta, n-ar fi bine s[mai iau oameni cu mine?

— Ce vorbe=ti =i tu? r[spunse vod[. De c`nd te-ai f[cut a=a de mi=el? Ia-\i doi idiclii]n coad[=i doi delii c[l[ri dac[-\i trebuie

numaidec`t alai. Dar s[ trag[ mai degrab[. N-avem doar[ s[ facem b[t[lii. R[m`ne\i s[n[to=i, boieri, urm[domnul ie=ind.

— S[tr[ie=ti, m[ria ta, r[spunser[boierii. Iar acei doi boieri, ce stau mai ascun=i, ad[ug[r[ ]ncet cu o z`mbire satanic[: “Cale bun[, m[ria ta”!

La scar[era tras[o caret[domneasc[cu doi harm[sari ungure=ti, negri =i iu\i. Patru masalale ardeau]naintea tr[surii, c[ci]nnoptase. Vod[se sui, meterhaneaua]ncepu a c`nta =i caii purceser[la galop.

Dar, c`nd ajunser[ ]n poarta Beilicului, caii se oprir[ deodat[. }n zadar vezeteul le sf`=ia coastele cu biciul,]n zadar idicliii se cobor`r[ din coad[ =i-i tr[gea de z[bal[, ]n zadar deliii ]i ]mpungeau cu s[biile; caii se l[\iser[ pe p[m`nt =i stau nemi=ca\i. Ghica putea]nc[s[se]ntoarc[, dar orbit de soart[, prin o]ndr[zneal[nebuneasc[, nu vru s[vad[un semn]n=tiin\[tor]n st[tutul cailor; se cobor] =i-=i urm[drumul pe jos p`n[la palat.

La scar[doisprezece robi arapi a=teptau pe domn; unii]i luminau drumul cu f[clii de cear[alb[, al\ii]l t[m`iau cu c[\ui de argint, al\ii ]l stropeau cu ap[ de trandafir. C`nd Ghica, la lumina f[cliilor, lu[sama la fizionomia s[lbatic[=i crud[a acelor arapi, care sem[nau cu diavolii din “Pedepsele iadului” zugr[vite pe pere\ii bisericii Sf`ntului Nicolai din Ia=i, =i v[zu c[ to\i acei robi erau ]narma\i cu c`te un hangiar, lucru]mpotriva pravilei primit[ ]n Turcia, prin care numai oamenii slobozi au dreptate de a purta arme, cel]nt`i prepus de moarte ]i intr[ ]n inim[. El se pip[i la br`u =i v[zu ca uitase s[iaie hangerul ce-l purta necontenit cu sine, ziua =i noaptea, la mas[=i]n somn, pe tron =i la altar. O sudoare rece]i cuprinse tot trupul. Atunce]=i aduse aminte de scrisorile prietenilor s[i din Constantinopol, de sf[tuirile domnului |[rii Rom`ne=ti =i a lui Gavrilachi, de lacrimile doamnei =i ale domni\elor, de ]ntrebarea lui deliba=a, de st[tutul cailor ]n poarta Beilicului. Un v[l i se ridic[ de peste ochi =i v[zu tot groaznicul adev[r - moartea. El, care cu at`\ia oameni mari credea]n fatalitate, se mira singur cum r[mase orb la at`te semne ce-i ar[tau vederat pieirea sa. A se mai]ntoarce]napoi era prea

t`rziu. Cel ]nt`i pas era f[cut, trebuia s[-=i urmeze drumul. Se hot[r], dar, s[moar[, dar s[-=i v`nd[ ]ncaltea via\a c`t s-ar putea mai scump.

U=ile atunce se deschideau, =i domnul intr[ ]n odaia lui capigiba=a, care, f[c`ndu-se a-=i birui sl[b[ciunea, se scul[ ]n genunchi ]naintea lui. Ghica se duse de-l ]mbr[\o=[, ]i ajut[ s[ se culce iar[=i =i se pus[ l`ng[d`nsul pe divan.

}ndat[cum vod[intrase la capigiba=a, viteazul deliba=a]mpreun[cu deliii =i idicliii fur[pofti\i la cafine,]n vreme ce domnul era cinstit cu ceremonialul pompos obicinuit la marii Por\ii. Dulce\ele, cafelele, cibucul, sorbetele se urmar[cu cel mai mare lux. Tablalele, chiselele erau de argint, felegenele =i linguri\ele de aur, cibucul]mpodobit cu brilanturi. Robii erau unii]mbr[ca\i]n haine albe de ca=imir, al\ii]n costume bogate de catife ro=ie =i albastr[cusute cu fir =i cu m[rg[ritari. Cine cunoa=te c`t era luxul de mare, ]n vremile de atunce, pe la pa=ii lmperiei otomane, va socoti aceste de nimic[. Fie=tecare pa=[ ]nsu=i, c`nd mergea la drum, avea cu sine o armie]ntreag[de robi, slugi, buc[tari, vezetei =i comori]ntregi de argint[rii pentru slujba sa.

}n sf`r=it, dup[ aceste ceremonii, prelud neap[rat la orice vizit[ dat[ unui turc, c`t de s[rac s[fie, capigiba=a]ncepu a se j[lui de boala sa, a da domnului nout[\i de prietenii lui din |arigrad, a-i spune deosebitele schimb[ri]nt`mplate la Poart[. De \elul venirii sale ]ns[ nu-i zicea nici un cuv`nt. Domnul]ns[a=tepta din minut]n minut s[se vad[atacat; se uita]n toate p[r\ile, loc de sc[pare nu era. }n mijlocul conversa\iei, capigiba=a ceru de la vod[tabacherea sa. Dup[ce lu[o priz[:

— Tabacul, beg,]i zise, nu \i-i bun, s[-\i dau eu altul de fabric[ ]mp[r[teasc[! =i b[tu din palme.

Atunce perdeaua, prin care cu c`teva ceasuri mai ]nainte ie=iser[ boierii moldoveni, se mi=c[ deodat[ =i patruzeci de bostangii pov[\ui\i de haznetarul intrar[ ]n odaie =i se repezir[ asupra bietului domn. Tocmai ]n minutul acela capigiba=a scosese o n[fram[ de m[tas[ neagr[ =i o arunc[ pe umerele lui Ghica strig`nd: Mazil! Hain!

Domnul s[ri]n picioare. Haznetarul se apropie pe din dos =i

g[si vreme de-l lovi drept]ntre umere, f[c`ndu-i o ran[ de moarte. Ghica r[cni ca un leu ranit =i se smuci. Atunce o lupt[ amarnic[ se a\`\[: unul improtiva a patruzeci, dou[bra\e far[arme]mprotiva a patruzeci de hangiare. Dar, m`inile nenorocitului domn, ]nt[rite prin curajul dezn[d[jduirii, se f[cuser[ mai ]nfrico=ate dec`t cu\itele acelor tic[lo=i robi. De o mare putere fizic[, el se lupt[la]nceput cu c[l[ii s[i, smulge din m`na unuia hangiarul, ]mpinge pe ceilal\i, ]i r[stoarn[ prin lovituri voinice=ti =i omoar[ opt din ei, care arunca\i la pam`nt,]n cele mai de pe urm[minute, se]nv`rtesc ]n p`ng[ritul lor s`nge. Capigiba=a, ]n toat[ vremea aceasta, =edea pe divan =i se uita lini=tit la cruda priveli=te, a\`\`nd numai cu gura pe m`r=avii bostangii.

Dar, sim\ind c[pierdea prea mult s`nge din rana din spate, nenorocitul domn ]ncepe a striga, chem`ndu-=i slugile]n ajutor;]n zadar, viteazul deliba=a =i tovar[=ii s[i, am[gi\i, erau tra=i]ntr-o cafine, =i acolo]nchi=i sub o paz[numeroas[. Ei erau surzi la glasul st[p`nului lor. }ns[ ]n zadar se lupta Ghica ca un leu; sc[pare nu era, trebuia s[ moar[, c[ci ]ntr-o lupt[ a=a de nepotrivit[ ce poate vitejia singur[ ]mprotiva num[rului? El se trase l`ng[o fereastr[, c[ut`nd s[ saie ]n ograd[, n[d[jduind c[ va fi ajutat de slugile sale. Cerceveaua ]ns[ era prea str`mt[; =i,]n minutul c`nd strica geamurile cu pumnul, bostangiii, o bucat[ de vreme ]mpin=i, dar iar[=i a\`\a\i de capigiba=a, se apropiar[de el =i-i]mpl]ntar[ ]n trup toate cu\itele lor. Fapta nelegiuirii era sf`r=it[, Ghica pic[ mort l`ng[fereastr[, =i turcii strigar[: Allah! Atunce ceasornicul turnului de la Trei-Sfetitele b[tu trei ceasuri =i jum[tate de noapte.

A=a muri bietul Ghica vod[, jertf[a patriotismului =i a bun[t[\ii sale. Trupul s[u dezbr[cat de cabani\a regal[, gol]nsu=i de c[me=[, f[r' de cap, fu aruncat]n ograd[, unde z[cu mai multe zile batjocorit de turci. Averea lui toat[fu confiscat[ ]n folosul }mp[r[\iei; doamna =i cu domni\ele cernite fur[purcese]n robie la Constantinopol. Asemene =i capul s[u s`ngerat fu dus de ]mpodobi mai multe s[pt[m`ni poarta padi=ahului otomanilor.

Deasupra capului lui ar fi trebuit, ca la capul lui Grigore Calimah, s[se scrie o \idul[purt`nd c[: “Acesta-i capul blestematului ghiaur Ghica Grigore, Bogdan-beg, care, f[r[voia sultanului, au vrut s[p[streze }mp[r[\ia]n]ntregime”.

*

Boierii care au preg[tit moartea lui Grigore Ghica]n odaia Beilicului erau vornicul Manolachi Bogdan =i sp[tarul Ioan Cuza. Celelalte c[petenii ale nemul\umi\ilor nu se aflau]n Ia=i]n vremea acei tragedii, c[ci]nc[mult mai]nainte fugiser[la Hotin, ca sub ocrotirea pa=ei acei cet[\i s[poat[p`r] mai]n siguran\[pe bietul domn.

III

18 august 1778

> Capetele le-au pus]n poarta domneasc[,
> Tot norodul s[le priveasc[,
> S[vaz[cei ce pe domn p`resc
> Cum de grab[se v[desc
> +]]=i iau c[zuta plat[.
>
> *Stihul lui Bogdan =i lui Cuza*[11].

Cea mai veche, cea mai]nsemnat[, cea mai frumoas[zidire din Ia=i erau odat[cur\ile domne=ti. }nc[ ]n timpurile cele mai]napoiate, c`nd Traian]=i a=ezase aice reziden\a sa,]n vremea r[zboiului s[u]mprotiva lui Decebal =i a prefacerii Daciei]n provincie supus[vulturului]mp[r[tesc, acest palat, dup[tradi\ie, cuprindea peste o mie de apartamenturi. Dup[ce Moldova, din colonie roman[,]n urma multor veacuri, se pref[cu]n principat neat`rnat, aceast[antic[cetate, c[ci merita numele, fu prada unui cumplit foc, care la anul 1460, sub marele +tefan, pref[cu]n cenu=[tot ora=ul. Cinci

ani]n urm[,]ndat[ce eroul domn g[si odihna din partea du=manilor str[ini, el o rezidi iar[=i; =i poporul, iar nu el, o numi +tefanovi\a. La anul 1491 reziden\a domneasc[ ]n mare parte fu iar[=i ars[,]nc`t dup[ c`\iva ani ea num[ra numai =ase sute od[i, care =i aceste, prin nep[sarea urm[torilor st[p`nitori =i prin d[rmarea vremii, se]mpu\inar[tot mai mult, =i sub Constantin Muruz v. v. mai cuprindea de-abia o sut[de locuin\e*. Dar]nc[=i cu aceast[reduc\ie tot erau cur\ile un monument vrednic de v[zut; din toate p[r\ile alergau str[inii s[-l viziteze, =i moldovenii, prin o fal[na\ional[ce nu se poate discuviin\a,]l priveau ca martorul secular, ca p[str[torul istoriei lor. }n adev[r, aceast[zidire era plin[de suvenire pre\ioase inimii rom`nilor, aduc`ndu-le aminte de ni=te timpuri mai fericite =i mai sl[vite. Pe locul unde cu doi ani]n urm[era poarta domneasc[, ridicat[ ]n starea ce am v[zut-o =i noi de c[tre Alexandru Muruz,]n capul Uli\ii Mari era atunce un turn cadrat,]n felul celui ce este =i ast[zi deasupra por\ii Goliei. }n el se afla paraclisul domnesc,]n care se f[ceau toate ceremoniile religioase ale cur\ii; pe pere\ii lui,]n r`nd hronologic, erau a=ezate portretele domnitorilor Moldaviei, ]ncep`nd de la Bogdan-Drago=. }ns[toate aceste comori,]mpreun[cu partea ce mai r[m[s[se]n \ar[din Arhiva na\ional[dus[ ]n Polonia de c[tre mitropolitul Dosoftei, sub Sobie\chi,]mpreun[cu odoarele domniei, toate fur[prada unui al trielea foc, mai cumplit dec`t cele dint`i dou[, care la anul 1783, sub Alexandru Mavrocordat, din toat[curtea domneasc[nu l[s[piatr[peste piatr[. Domnul se mut[atunce]n casele Mitropoliei, care =i ele fur[pref[cute]n cenu=[; Mavrocordat urmat de pojar se trase]n cet[\uia Galata, =i de acolo fu iar[=i silit

---

* Vezi pentru aceste cartea foarte rar[ast[zi “De ob=te gheografie pe limba moldoveneasc[scoas[de pe gheografia lui Bufier, dupa or`nduiala care acum mai pe urm[ s-au a=ezat ]n Academie de la Parizi, acum ]nt`i tiparit[ ]n zilele pre luminatului =i pre]nv[\atului domnului nostru Alexandru Ioan Calimah v. vd., cu blagosloveniia si cu toat[cheltuiala preosfin\itului mitropolit a toat[Moldavia, chirio chir Iacov[12],]ntru a preosfin\iei sale tipografie,]n sf`nta Mitropolie ]n Iasi, let 1795, august 22”. Aceast[ carte este tradus[ din italiene=te rom`ne=te de]nv[\atul arhiereu a Hotinului Anfilohus[13].

a ie=i prin un foc ce izbucni]n m[n[stire =i a se trage]n casele hatmanului Costachi Ghica, ast[zi a hatmanului Alecu Roset-Rosnovanu, care slujir[de reziden\ie voievozilor p`n[ la anul 1804, c`nd Alexandru Muruz, din ruinele vechi, cu cheltuielile \[rii, ridic[iar[=i cur\ile domne=ti,]n propor\iile ce le vedem =i ast[zi,]ns[foarte departe de m[rimea =i de bog[\ia celor de mai]nainte.

Din toate aceste prefaceri ce au suferit vechiul loca= al domnilor Moldaviei, un singur turn se putuse p[stra p`n[ ]n zilele noastre. C`nd \i se]nt`mpl[ de treci pe Uli\a Mare =i, ajung`nd]n fa\a fostei por\i domne=ti, la=i paveua =i iei]n dreapta =oseua ce duce la Socola,]ndat[ce te vei afla]n preajma caselor r[posatului logof[t Grigore Ghica, uit[-te]n st`nga, =i ]n zidul cazarmei grenadirilor vei vedea un col\ ce iese ]n uli\[. Pe acel loc, ]nainte de 1834, se ]n[l\a acel turn, rotund, cu ferestruici mici s[pate ]n piatr[, pe care de-abia intra m`na =i care putea sluji mai bine de metereze ap[r[toare dec`t de ferestre aduc[toare de lumin[. Acel turn de o arhitectur[ mai mult dec`t simpl[, dar masiv, zdrav[n,]n forma turnurilor ce se mai v[d (poate p`n[ m`ine) la cele patru col\uri ale m[n[stirii Goliei, se tr[gea, cel pu\in temeliile sale,]nc[din vremea romanilor; el sute de ani fusese respectat de furia focurilor care de at`te ori au pustiit =i pustiesc nenorocita capitalie a Moldaviei; fusese respectat de furia =i mai cumplit[ a poporului, ades adus ]n dezn[d[jduire; fusese respectat chiar de coasa timpului; =i veacurile trec`nd peste d`nsul ]l l[saser[ ]n picioare, ca c`nd l-ar fi uitat. Compasul unor ingineri sacrilegi, care =i-au luat de datorie s[ne d[rme toate monumentele =i zidirile vechi r[mase de la domnii no=tri*, au venit tocmai]n vremile noue de l-au =ters de pe fa\a p[m`ntului, =i]n locul lui au zidit ni=te cazarmii efemere ca =i ei.

---

* Cu o durere nespus[, asemene am v[zut deun[zi d[rm`ndu-se frumoasa ci=mea de l`ng[palatul Societ[\ii istorico-naturale, =i aceea =i mai frumoas[ ]nc[de la poartaTrii-Sfetitelor. Dac[=i aceste pu\ine monumente, singurele ce le avem din timpuri vechi =i care toate zidite]n stil turcesc dau ora=ului un caracter oriental, dac[=i aceste se stric[, care, dar, vor mai fi frumuse\ile Ia=ilor?

Turnul acela,]mpreun[=i cu o alt[zidire veche care asemene era]n zidul cur\ilor =i pe al c[reia loc ast[zi este ridicat[o cas[a unui Gheorghi Arn[utu,]n dosul cazarmei cavaleriei, din timpurile cele mai vechi =i p`n[ la 1832, a slujit de temni\[ domneasc[. Generalul Kiselef, un nume pe care rom`nii]l g[sesc]n toate]ntreprinderile filantropice =i m`ntuitoare patriei noastre, privind =i ]n vinova\i oameni, ]ndur`ndu-se de soarta lor =i pentru int`ia=i dat[ rostind ]n Moldova cuv`ntul necunoscut p`n[ atunce de “reform[ peniten\iar[”, porunci de se p[r[si acel morm`nt,]n care tic[lo=ii se]ngropau de vii, =i o locuin\[ ]nc[p[toare, luminoas[, loca= adev[rat pentru oameni, fu hot[r`t[ bie\ilor os`ndi\i; iar turnul, priveli=te a at`tor dureri =i a at`tor lacrimi, fu p[strat ca un martor grozav al cruzimilor, dar =i al zdr[v[niei unor timpuri mai barbare dec`t ale noastre.

}n acel turn,]n partea subp[m`ntean[, unde niciodat[ lumina zilei nu r[zb[tea, vineri, ]n 18 august 1778, tocmai acum =asezeci =i =ase de ani, o grozav[ tragedie se preg[tea... Pe un pat de sc`nduri, acoperit numai cu un mundir de paie mucede, =edeau doi nenoroci\i fereca\i]n obeze, ce erau legate cu l[c[\i de fier de patru belciuge]nfipte]n pere\i. O [o]pai\[palid[, neput`nd r[zbate deasa]ntunecime, slujea numai a m[ri groz[via locului.

Acei nenoroci\i erau vornicul Manolachi Bogdan =i sp[tarul Ioan Cuza, uciga=ii lui Grigore Ghica vod[. P[catul]i ajunsese; ei picaser[sub ghearele de o\el ale lui Constantin Muruz, pe care ei singuri]l suiser[pe tronul Moldaviei.

O asemene catastrof[, care de pe treptele puterii aruncase]n fundul temni\ei pe ambii boieri, cei mai cu]nr`urire de pe atunce, pentru ca s[ fie bine ]n\eleas[, trebuie s[ fie precedat[ cu o mic[ ochire asupra ]nt`mpl[rilor petrecute]n \ara noastr[dup[t[ierea lui Ghica vod[.

}ndat[ce Grigore Ghica v. v. se ucisese]n casele Beilicului, imbrohorul]mp[r[tesc trimisese ca s[caute pe boierii cei mai]nt`i. Nici unul]ns[nu avu curajul de a se ar[ta, ci to\i se ascunseser[prin pivni\e =i prin podurile caselor. De-abia dup[ ]ndelungi cercet[ri,

turcii izbutir[a gasi pe logof[tul Razu. Acesta, adus la trimisul sultanului, dinaintea trupului st[p`nu-s[u ]ntins pe p[m`nt, fu numit caimacam ale \[rii, cu porunc[aspr[ca s[\ie norodul]n lini=te =i supunere, p`n[la numirea domnului.

Acest domn se =i or`nduise ]n Constantinopol. +i cine putea fi altul dec`t Constantin Muruz, du=manul =i uciga=ul lui Ghica? Tronul Moldaviei fu pre\ul s`ngelui nevinovat v[rsat]n odaia Beilicului. }n 11 noiembrie 1777, noul voievod fu primit de c[tre sultanul,]n palatul s[u, =i de c[tre Mu=ir-aga,]mpodobit cu cuca ienicereasc[,]n semn de]nt[rire a vredniciei sale; dus pe urm[ ]n biserica patriarhal[spre a se unge cu sf. mir, el purcese de acolo spre Ia=i; =i]n 24 a aceea=i luni intr[ ]n capitalia principatului =i precedat de alaiul obicinuit se a=ez[ ]n scaunul domniei.

N[dejdile m[gulitoare ce boierii partizani lui Muruz f[cuser[asupra lui, c[adic[ei vor oc`rmui \ara cu fapta =i domnul numai cu numele, se ]mpr[=tiar[ ]ndat[ ce acesta lu[ c`rma st[p`nirii ]n m`n[. De-ndat[ce-=i ispr[vi planul s[u, noul stap`nitor nu mai avea trebuin\[ de tr[d[tori =i, neav`nd pentru ce a=tepta de la d`n=ii mai mult[ credin\[ dec`t predecesorul s[u, el c[ut[c`t mai ]n grab[ a dep[rta de l`ng[sine ni=te oameni care]n tot minutul]i aduceau aminte s`ngeroasa slujb[ ce-i facuser[ =i r[splata ce a=teptau de la el. Ochiul s[u de vultur privind starea Moldaviei, v[zu din toate p[r\ile numai intrigi, siluiri, neunire =i o venalitate ce r[zb[tuse p`n[ ]n cele de pe urm[clasuri a societa\ii; aurul era singurul mobil a tuturor faptelor =i el singur prezida la darea drept[\ii, a slujbelor =i a rangurilor. Cangrena era ob=teasc[=i Muruz]nsu=i, tremur`nd, se puse a cerceta pricina unei asemene dezorganiza\ii =i corup\ii; ]n cur`nd fu =i el convins de ispita]nt[rit[de veacuri, c[mai tot r[ul venea din intrigile =i neunirea boierilor; atunce, f[r[s[vrea, el trebui a da dreptate lui Grigore Ghica v. v.; =i pov[\uit at`t de interesul s[u ]n parte, c`t =i de binele \[rii, el se hot[r] a r[spl[ti vremile trecute =i viitoare, =i, nou L[pu=nean, jur[ur[=i d[rmare unei aristocra\ii care prin surpare ispr[vise a se face

asupritoarea domnilor =i noroadelor. El se f[g[dui a urma planului lui Ghica, numai cu at`ta deosebire de predecesorul s[u c[ dinaintea sa slobozenia individual[, via\a unui om nu ]nsemna c`t un gr[unte de mu=tar, c`nd se atingea de m`ntuirea statului. El sim\i c[,]n corup\ia ob=teasc[ ]n care ajunsese Moldavia, guvernul patriarhal, m[surile bl`nde nu se mai potriveau =i c[ trebuia o oc`rmuire de despot, un toiag de fier pentru ca s[poat[cuceri boierimea.

}ndat[, dar, dup[suirea sa pe tron, Muruz slobozi cele mai aspre porunci]n tot principatul, pentru a se introduce iar[=i]n \ar[ ]mp[r[\ia pravililor; =i, ce este mai greu, =tiu a le pune =i a le p[zi]n lucrare. Boierii fur[priveghea\i mai cu deosebire, =i cea mai mic[gre=al[, cea mai slab[nesupunere era stra=nic pedepsit[de un domn ce]n gura mare declara c[,]n]mprejur[rile de fa\[, singurul simtiment ce vroia s[insufle moldovenilor era spaima.

Boierii, cum se v[zur[ ]n=ela\i]n socotin\ele lor,]ncepur[a c[ina pe bietul Ghica, care, chiar c`nd se ]mpotrivea la asupririle lor, era bun =i bl`nd. Jurar[, dar, =i noului domn ur[=i]ndat[se =i apucar[de obicinuita lor meserie, "intriga =i p`ra”, singurele conjura\ii ce le mai r[m[sese curajul s[ fac[ ]mprotiva st[p`nitorilor de care erau nemul\umi\i. Dar =i]n aceasta fur[ ]n=ela\i; ei aveau a face acum cu Constantin Muruz,]n a c[ruia m`ini sabia =i buzduganul, date de Poart[, nu erau numai ni=te simple juc[rii =i care era hot[r`t a le]ntrebuin\a]n tot minutul, spre ap[rarea persoanei si tronului s[u...

CUPRINS

INTRODUC|IE [LA “DACIA LITERAR{”]

La anul 1817, dl Racocea[1], c. c. translator rom`nesc ]n Lemberg, public[ prospectul unei foi periodice ce era s[ ias[ pentru ]nt`ia=i dat[ ]n limba rom`neasc[. Planul s[u nu se putu aduce]n]mplinire. La anul 1822, dl Z. Carcalechi[2],]n Buda, cerc[pentru a doua oar[

o asemene]ntreprindere, dar =i aceasta fu]n zadar. }n sf`r=it, la 1827, dl I. Eliad vru =i ar fi putut, pe o scar[ mult mai mare, s[ ispr[veasc[ aceea ce Racocea =i Carcalechi nu putur[ face. Oc`rmuirea de atunce a |[rii Rom`ne=ti nu-i d[du voia trebuincioas[. A=a, pu\inii b[rba\i care pe atunce *binevoia* a se mai ]ndeletnici ]nc[ cu literatura na\ional[ pierdur[ n[dejdea de a vedea vreodat[ gazete rom`ne=ti. Numai doi oameni nu pierdur[curajul, ci a=teptar[toate de la vreme =i de la]mprejur[ri. Ace=tii fur[dl aga Asachi =i dl I. Eliad; unul]n Moldavia, altul]n Valahia p[strau]n inima lor focul lumin[tor al =tiin\elor. A=teptarea lor nu fu]n=elat[. }mprejur[ri cunoscute de to\i le venir[ ]ntru ajutor. A=a, la 1 iunie 1829]n Ia=i, ALBINA ROM~NEASC{ v[zu lumina zilei pentru]nt`ia=i dat[. Pu\in dup[ ea se ar[t[ =i CURIERUL ROM~NESC[3] ]n Bucure=ti. De atunce, unsprezece ani sunt aproape; ]ntre alte multe ]naint[ri ce s-au f[cut ]n ambele principaturi, literatura n-a r[mas ]n lenevire. Ajutat[ de st[p`nire, ap[rat[=i]mbog[\it[de ni=te b[rba\i mari =i patrio\i adev[ra\i, a c[rora nume vor fi trainice ca veacurile,]nlesnit[prin miile de =coli ce s-au f[cut]n t`rgurile =i satele Moldo-valahiei, literatura noastr[ f[cu pasuri de uria= =i ast[zi se num[r[ cu m`ndrie]ntre literaturile Europei.

Dupa *Albin[* =i dup[*Curier*, multe alte gazete rom`ne=ti s-au publicat ]n deosebitele trei mari provincii ale vechii Dacii. A=a, ]n pu\in[ vreme, am v[zut ]n Valahia: *Muzeul na\ional, Gazeta teatrului, Curiozul, Romania, P[m`nteanul, Mozaicul, Curierul de ambe sexe, Vestitorul bisericesc, Cantorul de avis*;]n Moldova: *Al[uta rom`neasc[, Foaia s[teasc[, Oziris*;]n Ardeal: *Foaia Duminicii, Gazeta de Transilvania* =i *Foaia inimii*[4]. Unele dintr-]nsele, adic[acele care au avut un]nceput mai statornic, tr[iesc =i ast[zi; celelalte au pierit sau din nep[sarea lor, sau din vina altora. Cele mai bune foi ce avem ast[zi sunt: *Curierul rom`nesc*, sub redac\ia dlui I. Eliad, *Foaia inimii* a dlui Bari\ =i *Albina rom`neasc[*, care,]n anul acesta mai ales, au dob`ndit]mbun[t[\iri sim\itoare. }ns[, afar[de politic[, care le ia

mai mult de jum[tate din coloanele lor, tustrele au mai mult sau mai pu\in o color[local[. *Albina* este prea moldoveneasc[, *Curierul*, cu dreptate poate, nu prea ne bag[ ]n seam[, *Foaia inimii*, din pricina unor greut[\i deosebite, nu este]n putin\[de a avea]mp[rt[=ire de]naintirile intelectuale ce se fac]n ambele principaturi. O foaie, dar, care, p[r[sind politica, s-ar]ndeletnici numai cu literatura na\ional[, o foaie care, f[c`nd abnega\ie de loc, ar fi numai o foaie rom`neasc[=i prin urmare s-ar]ndeletnici cu produc\iile rom`ne=ti, fie din orice parte a Daciei, numai s[ fie bune, aceast[ foaie, zic, ar ]mplini o mare lips[ ]n literatura noastr[. O asemenea foaie ne vom sili ca s[ fie DACIA LITERAR{; ne vom sili, pentru c[ nu avem sumea\a preten\ie s[ facem mai bine dec`t predecesorii no=tri. }ns[urm`nd unui drum b[tut de d`n=ii, folosindu-ne de cerc[rile =i de ispita lor, vom avea mai pu\ine greut[\i =i mai mari]nlesniri]n lucr[rile noastre.

Dacia, afar[de compunerile originale a redac\iei =i a conlucr[torilor s[i, va primi]n coloanele sale cele mai bune scrieri originale ce va g[si]n deosebitele jurnaluri rom`ne=ti. A=adar, foaia noastr[ va fi un repertoriu general al literaturii rom`ne=ti,]n care, ca]ntr-o oglind[, se vor vedea scriitori moldoveni, munteni, ardeleni, b[n[\eni, bucovineni, fie=tecare cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul s[u.

Urm`nd unui asemene plan, *Dacia* nu poate dec`t s[fie bine primit[de publicul cititor. C`t pentru ceea ce se atinge de datoriile redac\iei, noi ne vom sili ca moralul s[ fie pururea pentru noi o tabl[ de legi =i scandalul o ur`ciune izgonit[. Critica noastr[va fi nep[rtinitoare; vom critica cartea, iar nu persoana. Vr[jma=i ai arbitrarului, nu vom fi arbitrari]n judec[\ile noastre literare. Iubitori ai p[cii, nu vom primi nici]n foaia noastr[discu\ii ce ar putea s[se schimbe]n vrajbe. Literatura noastr[are trebuin\[de unire, iar nu de dezbinare; c`t pentru noi, dar, vom c[uta s[ nu d[m cea mai mic[ pricin[ din care s-ar putea isca o ur`t[=i nepl[cut[neunire. }n sf`r=it, \elul nostru este realizarea dorin\ei ca rom`nii s[aib[o limb[=i o literatur[comun[pentru to\i.

Dorul imita\iei s-a f[cut la noi o manie primejdioas[, pentru c[omoar[ ]n noi duhul na\ional. Aceast[manie este mai ales cov`r=itoare ]n literatur[. Mai ]n toate zilele ies de sub teasc c[r\i ]n limba rom`neasc[. Dar ce folos! c[sunt numai traduc\ii din alte limbi =i]nc[=i acele de-ar fi bune. Traduc\iile]ns[nu fac o literatur[. Noi vom prigoni c`t vom putea aceast[manie ucig[toare a gustului original,]nsu=irea cea mai pre\ioas[a unei literaturi. Istoria noastr[are destule fapte eroice, frumoasele noastre \[ri sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitore=ti =i de poetice, pentru ca s[putem g[si =i la noi sujeturi de scris, f[r[s[avem pentru aceasta trebuin\[s[ne]mprumut[m de la alte na\ii. Foaia noastr[va primi c`t se poate mai rar traduceri din alte limbi; compuneri originale]i vor umple mai toate coloanele.

Dacia, ce prin urmare va cuprinde toate ramurile literaturii noastre, va fi desp[r\it[ ]n patru p[r\i. }n partea dint`i vor fi compuneri originale a conlucr[torilor foaiei; partea a doua va avea articole originale din celelalte jurnaluri rom`ne=ti. Partea a treia se va]ndeletnici cu critica c[r\ilor nou ie=ite]n deosebitele provincii ale vechii Dacii. Partea a patra, numit[*Telegraful Daciei*, ne va da]n=tiin\[ri de c[r\ile ce au s[ias[ ]n pu\in, de cele ce au ie=it de sub tipar, rela\ii de adun[rile]nv[\a\ilor rom`ni, =tiri despre literatorii no=tri =i, ]n sf`r=it, tot ce poate fi vrednic de]nsemnat pentru publicul rom`n.

Ia=ii, 30 ghenarie 1840

CUPRINS

VIA|A LUI A. HRISOVERGHI

Alexandru Hrisoverghi ca =i Andrei Chénier[1], modelul s[u, murind nu l[sase dec`t un nume f[g[duit slavei: ]n via\[, talentul s[u nu fusese cunoscut dec`t prin o singur[od[: *Ruinele cet[\ii Neam\ul*[2]. Pu\ini prieteni =tiau c[poetul mai avea =i alte compuneri; dar,

nefiind date la lumin[, ele r[m[seser[str[ine la cea mai mare parte a publicului. Dup[moartea lui, familia sa,]ncurcat[ ]n pro\esuri, nu putu s[se]ndeletniceasc[cu tip[rirea scrierilor r[mase; de-abia acum =ase ani dup[ce l-am pierdut, frate-s[u cel mai mic, dl Manolachi Hrisoverghi, a g[sit vreme s[ ]mplineasc[dorin\a ob=teasc[prin publicarea acestei edi\ii, care cuprinde toate operele poetului, at`t cele originale c`t =i cele traduse. Recuno=tin\a tuturor iubitorilor de poezie na\ional[ ]i este dinainte c`=igat[.

Aceast[colec\ie este mic[. Pu\ine buc[\i pot g[si har]naintea unei aspre critici; dar trebuie g`ndit c`t de scurt[a fost =i via\a autorului =i c`t de pu\in ]mprejur[rile, nenorocirile =i durerile l-au l[sat slobod, pentru ca s[ poat[ cultiva poezia, pe care el o iubea at`ta! Spre a-l dezvinov[\i de lenevire, s[ne fie, dar, iertat de a da o idee repede despre via\a sa.

A. Hrisoverghi s-a n[scut]n la=i, la 27 februarie l8ll; el era al doilea n[scut din patru fii ai vornicului Neculai Hrisoverghi, ce se tr[gea din o familie veche, venit[de mai multe veacuri din Constantinopol]n Moldavia =i care figur[ ]n lista ce ne d[domnul Dimitrie Cantemir de familiile boiere=ti ale \[rii noastre, cele mai cunoscute din vremea sa.

Hrisoverghi nu se m`ndrea nicidecum de aceast[ de=art[ noble\e; el avea destul merit personal, f[r[ s[ aib[ trebuin\[ =i de cel de la p[rin\i. El tr[ia tocmai ]ntr-o vreme c`nd]n toate zilele i se]nf[\i=au pilde c[virtutea =i meritul pot fi =i f[r[str[mo=i. Armiile ruse=ti, care cuprindeau destui b[rba\i mari sui\i a=a de sus din a=a de jos, fiind]n Moldavia, rupseser[v[lul prejudec[\ilor care ne ascundeau civiliza\ia Europei =i ne puseser[ ]n contact cu ideile drepte =i liberale ale Apusului. Atunce aristocra\ia primi cea]nt`i lovire, =i ast[zi nu mai suntem departe de pieirea ei cu totul. }n adev[r,]n\eleptul principiu, adoptat de c[tre Reglement, =i dup[care fie=tecare moldovan poate s[ocupe slujbe publice =i apoi s[primeasc[=i ranguri r[spl[titoare, trebuie neap[rat s[sporeasc[din zi]n zi num[rul boierilor; o aristocra\ie]ns[care tot urmeaz[a se]nmul\i

va sf`r=i negre=it a se amesteca =i a face una cu norodul. Pe de alt[ parte, aristocra\ia p`n[acum a putut \inea, pentru c[p[stra asupra celor mici superioritatea banilor, a puterii =i a educa\iei, care toate ast[zi]ncep a se r[sp`ndi =i ]n celelalte st[ri. A=adar, trecerea bog[\iilor, =i prin urmare =i a puterii, de la cei pu\ini la cei mul\i, de la cei mari la cei mici, ]mpr[=tierea ]n clasele mai de jos a luminilor =i a ideilor, care p`n[deun[zi erau monopolul numai al boierilor celor mari, toate aceste reforme ne vestesc]n pu\in ziua frumoas[c`nd aristocra\ia na=terii va pieri, f[c`nd loc aristocra\iei meritului, singura aristocra\ie ce de acum va mai fi putincioas[. +i aceast[revolu\ie pacinic[, f[r[s`nge =i cu totul ]n folosul omenirii =i al regenera\iei lumii, o vor s[v`r=i-o vaporul[3] =i tipariul, propoveduitorii cei mai puternici ai civiliza\iei. Tipariul va omor] prejudec[\ile, va]mpr[=tia]n norod luminile =i =tiin\ele morale, politice =i sociale, iar vaporul, obor`nd dep[rt[rile, va amesteca oamenii din toate \[rile =i din toate st[rile, le va ]mp[rt[=i ideile nou[, va da ]n m`na ob=tiei descoperirile geniului =i, prin urmare, va nivela toate clasele societ[\ii.

Educa\ia lui A. Hrisoverghi fu nenorocirea, cum zice un biograf al lui*. La 1818, c`nd era de-abia de =apte ani, pierdu pe tat[-s[u. Patru ani ]n urm[, la 1821, trebui s[ lase cu familia sa locurile unde v[zuse ziua =i s[ fug[ ]n Basarabia, pentru c[ atunce izbucnise Eteria ]n patria sa. Moldovenii, deprin=i la jug prin o tiranie de mai mult de un veac =i amestec`nd]n aceea=i ur[pe prigonitorii lor =i pe eteri=ti, nu vrur[s[se p[trund[de adev[rul c[planul lui Rigas[4], afar[de slobozenia Greciei, cuprindea =i dezrobirea tuturor popoarelor cre=tine din Turcia; ei, dar, fur[surzi la chemarea de fr[\ie ce li se f[cu =i se \inur[departe de aceast[revolu\ie, pe care nu o credeau c[ar fi pentru na\ionalitatea lor. De nu c[tre patrie, dar negre=it c[tre Poart[, ei r[maser[credincio=i;]ns[o=tile turce=ti,

---

* Precuv`ntarea dlui C. Negruzzi la *Antoni*, dram[tradus[de A. Hrisoverghi, Bucure=ti, tipografia lui Eliad, 1837.

intr`nd ]n principat, nu f[cur[ deosebire ]ntre vinova\i =i nevinova\i =i bie\ii locuitori, p[r[si\i de acei ce ar fi trebuit s[ stea s[-i apere ]n primejdie, pl[tir[ cu via\a =i cu averea lor o prea mare credin\[ c[tre sultan. }ns[ m[car c[ rom`nii nu =tiur[a se folosi de prilej, totu=i Eteria,]n rezultatele sale, le fu folositoare;]i deprinse iar[=i cu cuv`ntul λευθερα - slobozenie - pe care-l uitaser[ de mai mult de un veac; =i mavroforii le d[dur[ pild[ cum trebuie s[ moar[ pentru patrie. Revolu\iei, dar, de la 1821 ]i suntem datori cu cel ]nt`i impuls ce am primit spre a ne]ndrepta]n c[ile patriotismului =i a civiliza\iei!

}n vremea acea plin[de nenorociri pentru biata patria noastr[, t`n[rul Hrisoverghi ]ncepu a lua cele ]nt`i principii de limba greceasc[veche, de la un dasc[l din Chi=in[u, anume Constantin. }nv[\[tura sa fu superficial[; dar aceasta nu fu din vina sa, ci din lipsa a=[z[m`nturilor de instruc\ie, ce se sim\ea atunce ]n Moldavia. Domnii fanario\i, de=i ]ntr-un duh str[in na\ionalit[\ii rom`ne=ti, tot f[cur[mult pentru luminarea poporului; Mavrocorda\ii, Ghicule=tii, Ipsilan\ii, Muruze=tii, C[lim[he=tii, Su\e=tii]ntemeiar[ ]n Ia=i =i mai]n toate t`rgurile \inutale =coli domne=ti, din care au ie=it mai mul\i b[rba\i ]nsemna\i pe vremea lor, ce figur[ cu cinste ]n istoria =i ]n literatura noastr[. Dar toate acele izvoare de luminare pierir[ la 1821, cu cel de pe urm[ domn fanariot, Mihail Su\ul; =i, p`n[la 1828, Moldavia fu cu totul lipsit[de =coli, c[ci de-abia]n cel de pe urm[an al domniei sale Ioan Sturza vv. se]ngriji a restatornici Jimnaziul Vasilian,]n Trei-Ierarhi. }n toat[acea vreme,]nv[\[tura se da sau]n pansioane private, sau cu ceasul, de ni=te oameni care cei mai mul\i nici nu fuseser[preg[ti\i pentru nobila sarcin[de a fi lumin[torii junimii; numai nevoia]i silise a fi profesori =i a ar[ta ni=te cuno=tin\e ce ei singuri nu]n\elegeau. Toat[instruc\ia pentru tineri se m[rginea atunce]ntru a-=i bate capul vro zece ani cu limba greceasc[, f[r[ ]n sf`r=it a o putea ]n\elege ]nc[, =i pentru a ]nv[\a a vorbi fran\uze=te. Asemene obiceiul de a-=i des[v`r=i educa\ia]n \[rile luminate a Europei nu se primise]nc[de c[tre tineri. Hrisoverghi, dar, se folosi numai de]ndem`n[rile ce g[si]n patria sa =i urm[=i el

metodul primit atunce ob=te=te de to\i dasc[lii. Dup[ce doi ani]ntregi]nv[\[τὸ Ἀλφ□βητον, τὸ Ὀ□τώηχον, =i τῆν Ἀποθή□ τῶν παιδῶν [5], la 1824 se]ntoarse din Basarabia]n patria sa,]n care lini=tea se a=ezase]n sf`r=it. Ajung`nd]n la=i, familia sa]l puse la anul urm[tor]n pansionul grecesc al p[rintelui singhel, care, cu al lui Kiriac, era cele de c[petenii izvoare de]nv[\[tur[pe atunce. }n acel pansion, t`n[rul nostru poet urm[ metodul obicinuit, adic[ trei ani ]ntregi ]nv[\[ gramatica τοῦ Π□α Εὐϑυμ□ [6] =i t[lm[ci de rost din Ἑλλην□ [7] ]n π□ [8] fabulele lui Esop, cuv`ntul Sf`ntului Vasile pentru post, N□□λογοι τοῦ Λου□νοῦ [9] cuv`ntul Sf. Ioan Gur[de Aur pentru]nchin[ciune, Ἡρωδιανὸς[10], Epistolariul lui Sinesie[11] =i ceva din Θου□□ης [12]. R[m[=i\a cursului de]nv[\[turi era Δημοσθ□ης, Σοφώ□ης, Εὐρι□□ης =i Ὅμηρος[13]; de ace=tii, Hrisoverghi nu se folosi, pentru c[la 1827, ie=ind de la p[rintele singhel, intr[ ]n pansionul lui Muton, francez, om destul de]nv[\at pentru atunce, care, pred`ndu-i principiile limbii franceze, ]l puse ]n stare de a citi c[r\ile moderne =i folositoare scrise ]n aceast[ limb[ =i de a putea, prin mijlocirea lor, c`=tiga ceva idei despre geografie, istorie, literatur[=i poezie moderne, care]n pansioanele grece=ti nici nu se pomeneau. La 1829, dup[ce]nv[\[destul de bine limba =i literatura francez[, Hrisoverghi l[s[pansionul lui Muton =i mai lu[acas[c`t[va vreme lec\ii de la Franguli, unul din cei mai buni profesori greci de pe atunce =i care se deosebea prin un metod simplu =i ra\ional de ceilal\i dasc[li. Acesta]l f[cu cunoscut cu frumuse\ile literaturii clasice a elinilor, =i prin citirea lui Euripidie, Sofocle =i Omer dezveli]n el duhul poeziei. Franguli fu cel de pe urm[profesor al lui. Hrisoverghi se apropia acum de dou[zeci de ani; vremea]i venise ca s[lase]ndeletnicirile adolescentului =i s[intre]n luptele b[rbatului.

Familia sa era cu totul]ncurcat[ ]n pro\esuri, de la moartea p[rintelui s[u. }ntr-o a=a fraged[v`rst[, el fu, dar, silit s[ caute interesurile casei care-l chema, fu silit s[ se lupte, cum zice dl Negruzzi, cu cursele =icanei =i cu nedrept[\ile oamenilor; s[ bat[ la u=a celor mari - el care nu =tia ce este lingu=irea =i minciuna - ca s[ poat[ dob`ndi drept[\ile sale.

}n anul 1830, se public[porunca]nform[rii o=tirii na\ionale,

sub nume de straj[p[m`nteasc[. Entuziasmul care se a\`\[atunce nu se poate ast[zi descrie. Din toate p[r\ile, din toate st[rile, junimea alerg[la arme, pe care moldovenii uitaser[de a le purta de mai mult de un veac. A. Hrisoverghi era t`n[r =i poet; ]n formarea mili\iei el vedea o er[ nou[ pentru \ara sa; =i ar fi fost el vrednic s[ c`nte patria, dac[n-ar fi]mbr[\i=at tot ce putea contribui la regenera\ia ei? M[car c[nevoile familiei sale cereau toat[vremea sa, totu=i el fu unul din cei]nt`i care ]ncinse sabia ]n cavaleria Moldaviei. Dar, ]n pu\in, iluziile sale se pierdur[: mili\ia nu putea s[-i deie slava ce dorea =i a=tepta. Tot ca Andrei Chénier, el se f[cuse o=tean =i, tot ca =i d`nsul, el se dezgust[de via\a monoton[a ofi\erilor]n vreme de pace; pe de alt[parte, nevoile casei sale]l chemau numaidec`t; c[ci, afar[ de sup[r[rile judec[\ilor, ]ntr-aceast[ vreme pierduse doi fra\i =i el r[mase acum singurul sprijin a maic[-sa =i a unui frate ]nc[ mic ]n vr`st[. A=adar, la sf`r=itul anului 1832, el reintr[ ]n via\a privat[, urmat de p[rerile de r[u ale =efilor =i tovar[=ilor s[i, de care era pre\uit =i iubit.

}n noua sa pozi\ie, Hrisoverghi]ntrebuin\[cea mai mare parte a vremii sale]n dezbaterea nesf`r=itelor pro\esuri a familiei, iar ceasurile slobode le petrecea ]n ]ndeplinirea studiilor, care, cum am zis, ]i erau superficiale. }nchipuirea sa cea vie cerea impresii vii; aceste le avu ]n citirea romanticilor francezi =i mai cu deosebire ]n Andrei Chénier, ]n a c[ruia via\[ g[sea at`te asem[n[ri cu]nsu=i a sa via\[; scrierile acestor autori dezvelir[ ]n el]nc[mai mult sim\[ciunea ad`nc[ ce o avea din fire =i pe care acum o ar[t[ ]n priete=ug =i amor tocmai ]n vr`sta c`nd ]n vine circuleaz[ foc ]n loc de s`nge, c`nd tot porul r[sufl[ energie =i putere, c`nd tot g`ndul ]n cap este cinste =i slav[, el era silit s[ tr[iasc[ ]n nelucrare, nev[z`nd nici]n arme, nici]n vreo alt[carier[slava de care era beat, sau mac[r chipul de a se face folositor patriei sale. Se dedu, dar, cultului sexului frumos; =i a=a amorul, simtiment care are at`ta analogie cu poezia, ]i st[p`ni toate mi=c[rile inimii.

}ns[boala, care]n sf`r=it ]l =i cobor] f[r[ vreme ]n morm`nt,

]ncepuse de pe atunce a i se ar[ta amenin\[toare; era dint`i ni=te colici cumplite. Doctorii ]i sf[tuir[ mi=carea =i aerul curat. Aceast[ ]mprejurare =i o specula\ie ce vroia s[ fac[ cu boi ]l ]ndemnar[, la august 1833, s[ ]ntreprind[ o c[l[torie ]n Turcia, p`n[la Adrianopol. Via\a patriarhal[a bulgarilor, obiceiurile lor at`t de deosebite de ale altor na\ii mai civilizate =i prin urmare mai prozaice, priveli=tea m[rea\[a Balcanilor plini]nc[de suvenirele biruin\elor ruse=ti, toat[acea natur[primitiv[l[s[ ]n memoria lui]ntip[riri ne=terse =i de=tept[ ]n el geniul poetic.

Dup[ ]ntoarcerea sa]n Moldova, public[,]n 1834, cea]nt`i compunere a sa: *Oda ruinelor Cet[\ii Neam\u*. Aceast[ od[ avu o ]nr`urire ce rareori poezia cap[t[ ]n \ara noastr[. Locuitorii din Neam\, neg`ndind nici la respectul ce tot omul trebuie s[ aib[ pentru antichit[\ile patriei, nici la strig[rile ce vandalismul st`rne=te ori=iunde se afl[b[rba\i ce-=i iubesc slava str[mo=easc[, ci pov[\ui\i numai de un m`r=av interes, se sileau care din care s[ =tearg[ de pe fa\a p[m`ntului cetatea lui +tefan, =i, cu pietrele scoase, s[ridice zidiri]n t`rgul lor. }ntre to\i, unul, anume Beli-Bou, se deosebea prin furia sa cea d[r`m[toare; acesta, numai din pietrele trase din zidurile pe care odat[se]nf[\i=as[Elena[14], ridic[un rato=]ntreg, cel mai mare din Neam\. Hrisoverghi, auzind de aceast[nelegiuire, exaltat de o sf`nt[ ur[ asupra barbarilor ce necinsteau numele de rom`n,]ntr-o singur[noapte compuse frumoasa od[ ]n care strig[:

O, fra\ilor moldoveni, b[tr`ni, tineri, de-a valm[,
Veacurilor viitoare nu g`ndi\i c[-i s[da\i sam[?
+i pute\i cu s`nge rece privi ace d[r`mare?
Nu opri\i barbara fapt[, nu n[l\a\i toti o strigare?

....

Iar[voi care p[catul nu v[sume\i\i a-l face,
Ci patimii v[-nchina\i, cugetul poate v[tace?
L[comia de voi]nsu=i =i de a voastr[avere
Bucure-se, aib[parte, st[p`neasc-o]n putere,
Iar blestemul cu-a sa m`n[ ]n firea toat[s[s[pe
A voastre nume ur`te! =. c...

Entuziasmul ce aceste frumoase =i energice versuri a\`\ar[ fu ob=tesc. Las' c[ oc`rmuirea de-ndat[, aspru, opri barbara fapt[, cum zice poetul, dar tot publicul se sim\i electrizat. Literatura,]n Moldova, pe atunce de-abia incepuse a renvia, dar slab[, ne]nsemnat[=i alc[tuit[numai din proaste traduc\ii sau imita\ii =i mai rele]nc[de originaluri str[ine; poezia era mai mult]n form[,]n cuvinte, dec`t ]n idei. Mitologia p[r[ginit[, afecta\ia =i con\etele italiene=ti erau de mod[; la fie=tecare r`nd a compunerilor din vremea aceea nu g[se=ti dec`t muze =i iar muze, Apolon, Orfeos, Belona, c`nd Mars, c`nd Aris, Aheron, Dafnis, Tirsis =i to\i zeii din Olimp =i Tartar. Toate acele compuneri erau ode imitate, versuri anacreontice, imne, fabule =i mai ales sonete, felul de poezie favorit al Orfeilor care ne asurzeau urechile pe atunce. }n |ara Rom`neasc[poezia avea mai mult[nerv[=i]ncepuse a se]ndrepta dup[gustul na\ional; multe buc[\i de o adev[rat[poezie se =i publicar[de V[c[re=ti[15], Eliad, C`rlova; cele ]nt`i cerc[ri a lui Alexandrescu ie=iser[asemene de sub tipar[16] =i vesteau rom`nilor un mare poet. Dar, din nenorocire, scrierile lor sau nu p[trunseser[ ]nc[ ]n Moldavia, sau erau cunoscute numai de un mic num[r de cititori; Milcovul este o stavil[ destul de mare, care ]nc[ ast[zi opre=te sau cel pu\in ]nt`rzie sloboda trecere a rodurilor duhului din o \ar[ ]n alta. Publicul nostru, dar, nu cuno=tea dec`t pe autorii moldoveni, care, din pricina mediocrit[\ii lor, l[sau pe cititor rece, c[ci nu aveau nimic[ cu ce s[-l intereseze. Cu at`ta mai mare fu senza\ia produs[de Hrisoverghi prin ideile sale drepte =i patriotice, prin versurile sale c`teodat[aspre =i nesupuse regulilor versifica\iei, dar totdeauna energice, fire=ti, uimitoare, pline de o gra\ie deosebit[ ]n mai multe locuri =i toate scrise intr-un ton simplu =i lesne de]n\eles.

Negre=it c[poetul nostru,]ndemnat prin via]mbr[\o=are ce primi cea]nt`i a sa compunere, ar fi urmat ]n cariera tras[ lui de c[tre geniu =i s-ar fi silit sa c`=tige slava literar[la care-i era dat s[ajung[; dar un amor viu, mare, vecinic, de vreme ce se sf`r=i numai

cu via\a sa, veni de-l r[pi ocupa\iilor sale. El era t`n[r, frumos, avea tot ce poate pl[cea unei femei, socotea c[ avea ]nc[ multe zile de tr[it; toate aceste ]i pot sluji de dezvinov[\ire, pentru c[ conteni de a lucra pentru public; =i dac[ mai fu poet, dac[ mai lu[ condeiul ]n m`n[, aceasta o f[cu numai pentru ca s[sl[veasc[pe aceea care-i realizase toate volupt[\ile ce visase]n nop\ile sale de t`n[r. Via\a noastr[ este at`t de scurt[, at`t de monoton[, at`t de plin[de sup[r[ri =i de necazuri,]nc`t, c`nd ni se]nf[\i=az[un minut de fericire, ar fi o nebunie pentru noi dac[l-am l[sa s[treac[, f[r[s[ne bucur[m de d`nsul. Inima lui Hrisoverghi era plin[ de iluzii, precum sufletul ]i era plin de poezie; =i precum el era adev[rat poet, asemene era =i adev[rat sim\itor. C`nd el iubea, iubea din toate puterile sufletului, =i lumea pentru d`nsul se m[rginea ]n amoreza sa. Amorul nou ce sim\i fu mai ales hot[r`tor pentru d`nsul; aceast[ pl[cut[ =i misterioas[ leg[tur[ avu o prea mare ]nr`urire asupra vie\ii sale ca s[o putem trece sub t[cere, f[r[ ]ns[a o dezveli mai mult dec`t ne iart[ cuviin\a. Era o femeie t`n[r[, frumoas[, cu o]nchipuire vie, ce-=i p[strase]nc[toate iluziile copil[riei sale =i care, tremur`nd la cuvintele de foc ale t`n[rului poet,]i r[spunsese: iube=te-m[, fii norocit; f[-\i un nume str[lucit]ntre oameni, ca s[m[acoperi =i pe mine cu slava ta. Hrisoverghi afl[idealul eroinelor ce v[zuse]n Byron, Dumas =i]n at`\ia romancieri; el ci=tig[ un suflet ca s[-i ]n\eleag[ sufletul, o inim[ pentru inima sa, o stea pentru orizonul s[u. El uit[, dar, tot, slav[, cinstiri, viitor, ca s[ tr[iasc[ numai pentru iubita sa. De aceea, mai ]n toate poeziile ce pe atunce a compus sau a tradus, el nu-\i arat[ dec`t starea inimii sale;]l vezi c`nd vesel, pentru c[-i fericit - atunce chipul ei ]l vede ]n cristalul p`r[ului, numele ei]l aude]n murmura naturii, glasul ei]n adierea zefirului; c`nd trist, pentru c[ ceasul ]nt`lnirii]nt`rzie a veni; c`nd dezn[d[jduit, blestem`nd cerul =i p[m`ntul, pentru c[o prepune necredincioas[;]i hot[r`t s[ fug[, s[ o lase, ]i pare r[u c[ a jertfit pentru d`nsa p`n' =i slava ce ar fi

putut s-o c`=tige, se c[ie=te de zilele ce a pierdut; =i strig[:

Nici o zi din ale mele vrun suvenir n-au l[sat;
Numele meu]nc[este sub umbr[acufundat.

+i, dup[pu\in, uit[tot =i]=i aduce numai aminte de fericirea ce a gustat, se]ntoarce iar[si la picioarele ei, mai bl`nd, mai supus dec`t totdeauna, zic`ndu-i:

Te iubesc, s-au sf`r=it toate; dragostea margini nu are;
Te iubesc -]i rug[ciunea ce]nal\ c[tre altare!

Negre=it, b[tr`nii, filozofii sau acei care n-au sim\it fericirea de a fi iubit de o femeie ce-\i vorbe=te =i sim\urilor =i inimii vor zice c[amorul nu trebuie s[ ]njoseasc[pe om, c[poetul, a c[rui menire este de a iubi numai idealitatea, nu trebuie s[-=i piard[vremea]ntru o dragoste sim\ual[=i c[numai oamenii de r`nd ]ngenuncheaz[ ]naintea unei femei. La aceste, mul\i - ]ntre care =i eu - sunt de o alt[ socotin\[; ei zic c[ nimic[ nu poate ]n lume ]ndemna la fapte mari, ]nseta pentru slav[, de=tepta geniul, mai mult dec`t femeia, fiin\a cea mai poetic[; =i c`nd n-am numi dec`t pe Petrarca, Dante, Tasso, a c[ror capodopere le-au fost insuflate prin amor,]nc[am dezvinov[\i pe Hrisoverghi c[s-a dedat unei fericiri pentru care noi, tinerii,]n vremile monotone =i triste]n care tr[im, n-ar trebui s[-l mustr[m, ci]nc[s[-l pizmuim.

Dar, prec`t poezia spore=te ]nc`nt[rile amorului, tot at`t =i amorul de=teapt[ gustul poeziei. Hrisoverghi, mul\umit de fericirea sa, era dator publicului, sie=i, s[ nu-=i adoarm[ geniul ]ntr-o vinovat[ tr`nd[vie, ci s[se sileasc[a agonisi slava ce o iubea ca un adev[rat poet. Lu[, dar, iar[=i condeiul; =i a=a compuse *Oda pentru venirea]. s. domnului st[p`nitor* - ]n care cea ]nt`i strof[mai ales este minunat[—, buc[\ile originale *O vi\[de p[r, Ei* =i traduc\iile *Lampa* cu *Adaosul* f[cut de d`nsul, *Neera*, *Mina*, care toate v[desc senza\iile inimii sale, =i mai ales drama lui Alexandru Dumas, *Antoni*,]n care el vedea, ca]ntr-o oglind[, toate desf[t[rile, toate tulbur[rile =]]ndoielile, toate n[lucirile =i dezn[d[jduirile amoru-

lui, ce el singur le sim\ea. Negre=it c[talentul s[u s-ar fi dezvelit, s-ar fi copt, cu c`t ar fi ]naintit ]n vr`rst[; negre=it c[reputa\ia sa din zi]n zi s-ar fi]ntemeiat pe adev[rate titluri; dar slujba]n care intr[=i boala de care am vorbit, ar[t`ndu-i-se iara=i, nu-l l[sar[mult[vreme slobod, ca s[-=i urmeze]ndeletnicirile poetice de care se apucase de nou.

Dup[venirea]. s. domnului st[p`nitor din Constantinopol, bucur`ndu-se cu to\i moldovenii pentru a=ezarea unui guvern na\ional =i pentru existen\a politic[ ]nchez[=luit[\[rii prin numirea unui domn p[m`ntean, A. Hrisoverghi se hot[r] a intra de nou ]n slujbele statului. La 16 august 1834, el ]mbr[\o=[ iar[=i cariera militar[, ca lieutenant =i adiotant al hatmanului, =i tot ]n acela=i an, la 24 decembrie, ]n[l\imea-sa ]l numi domnesc adiotant. }n acest de pe urm[ post, el c`=tig[ ]n cur`nd ]ncrederea prin\ului, fu or`nduit]n mai multe]ns[rcin[ri importante =i, pentru bunele sale slujbe, la 1 ianuarie 1836 fu numit c[pitan.

Dar boala care-l rodea]nl[untru nu-l l[s[s[-=i urmeze cariera. Zdrav[na sa constitu\ie luptase mai mult[vreme]mpotriva r[ului;]ns[el se gr[bea s[tr[iasc[=i de aceea nu =tia ce este paza =i dieta. El era]n=elat prin puterea sporitoare a duhului s[u; =i a=a nu-=i cunoscu starea dec`t c`nd nu mai era chip de a o]ndrepta. }n luna lui februarie 1836, la un bal m[scuit, dat de curtea Ia=ilor, tocmai la acela]n care o dam[ ]nsemnat[zicea lui Hrisoverghi,]mbr[cat]ntr-un bogat costum de templier: “E=ti frumos ca un soare” — la acel bal, el avu nenorocire s[r[ceasc[tare =i nu se p[zi. A doua zi, pe o vreme viscoloas[, se duse la Pribe=ti,]ntru o comisie la care era r`nduit: dup[ c`teva zile se]ntoarse de acolo r[u cu totul =i de atunce nu mai v[zu zi bun[. Boala se complic[=i doftorii singuri nu mai fur[ ]n stare de a o cunoa=te; neput`ndu-i folosi,]l sf[tuir[s[caute ajutor str[in. La 2 iunie 1836 el se porni cu frate-s[u la Viena; doftorii de acolo]l trimiser[la b[ile de I=el. Cura aceasta, asemene, nu-i prii, =i a=a, tot]n acela=i an,]n octom-

brie, se]ntoarse]n Moldova, mai slab]nc[dec`t se dusese =i numai cu micul folos ce poate aduce un aer curat =i un trai departe de intrigile =i de tulbur[rile lumii. Pu\in dup[ sosirea sa ]n Ia=i, pic[ la pat, din care nu se mai scul[ dec`t ca s[mearg[la groap[. Boala se f[cu mai amenin\[toare dec`t totdeauna; puterea trupeasc[ era pierdut[ =i, v[z`ndu-l]n acea tic[loas[stare, nimene n-ar fi putut crede c[avea dinaintea sa unul din cei mai frumo=i tineri din Moldova; el ajunsese a fi numai umbra sa. Moartea sa fu precedat[de luni de nedormire =i de dureri,]n care]ns[ ]=i p[strase toat[agerimea duhului =i toat[veselia caracterului. Dimpotriv[, cu c`t puterile trupe=ti ]i sc[deau, cu at`ta facult[\ile intelectuale]i sporeau; numai dac[avea vreun minut de odihn[,]ndat[lua condeiul sau dicta altuia; =i a=a, slab, bolnav, la dou[degete de moarte, compuse c`teva fragmente de poezie, ce sunt adev[rate sc`ntei de geniu. Dar suferin\ele din zi]n zi se]nmul\eau, =i a=a,]n 9 martie 1837, pe la patru ceasuri de diminea\[,]=i d[du sufletul, f[r[agonie, dar cu c[in\[c[murea t`n[r, plin de viitor =i c[ nu putuse adeveri n[dejdile ce compatrio\ii puseser[ ]n el. Cu c`teva ceasuri]naintea mor\ii el f[cuse aceste versuri:

Gata a l[sa via\a, pl`ng, suspin nem`ng[iat,
A tristelor mele zile n[dejdea s-a-mpr[=tiat.
C-o privire t`njitoare mi-e drag a m[mai uita
La fericirile lumii ce nu le-am putut gusta.

A. Hrisoverghi,]ntov[r[=it la loca=ul s[u de pe urm[de fra\ii cei de arme =i de toat[tinerimea, s-a]ngropat l`ng[tat[-s[u,]n biserica Sf. Neculai de la Deal. Tocmai dup[moartea sa, la autopsia ce i se f[cu, doftorii cunoscur[c[boala-i fusese oftica la m[duva spin[rii sau, cum se zice cu terminul tehnic, *tabes dorsalis*.

A=a muri, de-abia de 26 ani, acest t`n[r favorit al muzelor, ridicat prea devreme veacului, pe care negre=it c[, venind ]ntr-o v`rst[mai coapt[, l-ar fi]mbog[\it =i str[lucit cu produc\iile geniului s[u. El era de o talie nalt[, bine propor\ionat[; figura sa smolit[era

frumoas[=i b[rb[teasc[; fizionomia sa at`t de expresiv[, ]nc`t, dac[o vedea cineva o dat[, nu o mai putea uita;]nf[\i=area sa era slobod[=i pl[cut[. }nsu=irile inimii nu-i erau]n nimic[mai jos dec`t ale trupului. Patria o iubea mai mult dec`t via\a; ideile sale erau liberale =i potrivite cu veacul; prejudec[\ile nu l-au avut niciodat[de partizan. Sufetul s[u era]ndur[tor =i deschis la toate]ntip[ririle nobile; =i pentru prietenii s[i el era de miere, cum zice un proverb rom`nesc. P[rerile noastre de r[u c[ l-am pierdut cu at`ta trebuie s[fie mai mari, cu c`t vedem]n ce lips[se afl[patria noastr[de b[rba\i cu]nsu=irile lui.

Nu ne r[m`ne acum dec`t a arunca o mic[ochire asupra acestei edi\ii, ce cuprinde toate scrierile lui A. Hrisoverghi, afar[de traduc\ia dramei *Antoni*, care,]n acela=i an dup[moartea lui, s-a publicat la Bucure=ti,]n tipografia lui Eliad. Cele mai multe din buc[\ile poetice ce se cuprind]n aceast[colec\ie nu sunt dec`t ni=te eschise, ni=te cerc[ri ne]ndeplinite; dup[ opinia noastr[, *Fragmentele* sunt cele mai vrednice de ]nsemnat; multe din aceste sunt adev[rate \anduri de pietre scumpe. Autorul singur cuno=tea gre=elile =i ne]ndeplinirile lucr[rilor sale; pe buc[\elele de h`rtie]mpr[=tiate, pe care el le scrisese, se v[d]n mai multe locuri versuri subliniate, cuvinte =terse, semne de]ndoial[. Negre=it c[criticii vor g[si ades ideea r[u]nf[\i=at[, noima ne]n\eleas[, expresiile nu prea alese, rima r[u p[zit[. Noi singuri m[rturisim c[privim aceste poezii nu ca modeluri de perfec\ie, ci numai ca o dovad[c[t`n[rul avea geniu =i ca o prob[ de ce ar fi putut face, dac[ nu l-ar fi r[pit moartea a=a de timpuriu, c[ci, ]nainte de toate, trebuie g`ndit c[ele n-au petrecut din cariera omeneasc[dec`t v`rsta patimilor. Iar acelora care, f[r[a lua sam[la]mprejur[ri, s-ar sili a ar[ta numai gre=elile lui Hrisoverghi, le vom zice tot acele cuvinte ce =i biograful lui Andrei Chénier le adreseaz[criticilor poetului francez, mort asemene]n floarea tinere\ii: “Dac[vroi\i de la d`nsul o corec\ie absolut[, duce\i-v[ de-l cere\i morm`ntului, care s-a]nchis asupra lui la v`st[

de dou[zeci =i =ase de ani. Iar p`n[atunce, nu pretinde\i de la rodul timpuriu picat]nainte de a se coace, prin lovirea fulgerului, dulcea\a poamelor de toamn[!”

1 ianuarie 1843

SCRIERI ISTORICE +I SOCIALE

CUPRINS

CUV~NT PENTRU DESCHIDEREA CURSULUI DE ISTORIE NA|IONAL{

]n Academia Mih[ilean[, rostit]n 24 noiembrie 1843

Domnilor,

Dup[priveli=tea lumii, dup[minunile naturii, nimic[nu este mai interesant, mai m[re\, mai vrednic de luarea noastr[aminte dec`t *Istoria*.

Istoria, domnilor mei, dup[zicerea autorilor celor mai vesti\i, este adev[rata povestire =i inf[\i=are a]nt`mpl[rilor neamului omenesc; ea este rezultatul v`rstelor =i al experien\ei. Se poate, dar, cu drept cuv`nt, numi glasul semin\iilor ce au fost =i icoana vremii trecute. Karamzin[1],]n alte cuvinte, o nume=te testamentul l[sat de c[tre str[mo=i str[nepo\ilor, ca s[le slujeasc[de t[lm[cire vremii de fa\[=i de pov[\uire vremii viitoare.

}n aceast[privire at`t de important[, istoria, dup[*Biblie*, trebuie s[fie, =i a fost totdeauna, cartea de c[petenie a popoarelor =i a fie=tec[rui om]ndeosebi; pentru c[fie=tecare stare, fie=tecare profesie afl[ ]n ea reguli de purtare, sfat la]ndoirile sale,]nv[\[tur[la ne=tiin\a sa,]ndemn la slav[=i la fapta bun[.

Domnitorul, prin istorie, se de=teapt[la nobila ambi\ie de a face lucruri mari =i drepte =i, prin urmare, de a tr[i]n viitorime. Lauda ne=tears[=i nemurirea cu care sunt]ucununa\i oc`rmuitorii cei buni, def[imarea =i hula care sunt totdeauna partea celor r[i,]i mai cu neputin\[ca s[nu le insufle]n inim[dorin\a spre bine =i

spre virtute, dac[inima lor nu le este]nc[stricat[prin cangrena lingu=irii. Cele mai]nalte izb`nzi, cele mai sl[vite fapte nu vedem oare c[ s-au ]ndemnat prin istorie? Spre pild[, biruin\a Asiei, dup[ m[rturisirea tuturor istoricilor vechi, s-a pricinuit prin deasa citire a *Iliadei* de c[tre Alexandru cel Mare. Cine nu =tie c[ acest falnic izb`nditor purta necontenit cu sine,]ntr-o cutie de aur, poema lui Omir; =i ce este *Iliada* alt[dec`t o istorie ]n versuri, cea mai veche =i cea mai frumoas[ din toate! F[r[ a merge ]n veacuri a=a dep[rtate, nu s-a v[zut mai ]n zilele noastre un alt Alexandru, Carl XII[2], de=tept`ndu-=i geniul spre izb`nzi =i slav[prin citirea vie\ii Macedoneanului, scris[de Quint Cur\ie?[3] Care, dar,]mp[rat, care domn nu trebuie s[tremure dinaintea istoriei, acestui stra=nic tribunal, ce are s[-i judece cu aceea=i nep[rtinire precum odinioar[egiptenii judecau pe regii lor ie=i\i din via\[?

D[t[torul de legi, b[rbatul de stat]n istorie]nva\[tocmelile oc`rmuirilor, puterea =i sl[biciunea lor, pricinile de sporire sau de sc[dere a staturilor, felurile de guvern sub care au ]nflorit mai mult, legile care au avut ]nr`urirea cea mai priincioas[sau cea mai stric[cioas[asupra puterii, asupra culturii, asupra moralului noroadelor.

O=teanul]n istorie g[se=te pildele cele mai drepte =i mai adev[rate despre strategie; c[rturarul, filozoful,]n ea v[d]naintarea duhului omenesc, r[t[cirile sale, descoperirile geniului, pricinile ne=tiin\ei, a supersti\iei =i a]ntunericului.

Simplul particular]n citirea istoriei g[se=te m`ng`iere pentru relele de fa\[; ea]i arat[c[, prin o trist[fatalitate, perfec\ie n-a fost niciodat[ ]n lume, c[virtutea mai totdeauna a fost prigonit[ ]n via\[=i c[r[splata ei, cele mai multe ori, nu i-a venit dec`t dup[ moarte. Cine nu trebuie s[-=i uite durerile =i nemul\umirile, c`nd istoria]i arat[pe ni=te cet[\eni vrednici de a porunci lumii, care au fost jertfa tiranilor =i de multe ori chiar a compatrio\ilor lor? Nenorocirile noastre trebuie s[le socotim de nimic[, c`nd vedem pe un Socrat[4] silit s[ primeasc[ otrava chiar din m`na atenienilor, pe un Aristid[5]

supus ostracismului numai pentru c[era numit cel Drept, pe un Caton[6] d`ndu-=i singur moartea, ca s[ nu-=i vad[ patria ]n robie. }i cu neputin\[ ca cineva, insuflat de asemene pilde, s[ nu-=i ]mb[rb[teze caracterul, s[ nu doreasc[ de a imita pe ace=ti str[luci\i b[rba\i, f[c`nd abnega\ie de sine =i r`vnind numai folosul ob=tesc!

C`t trebuie, dar, s[ ne fie drag[ aceast[ =tiin\[ ]nalt[, care, las'c[ ne d[ o petrecere folositoare =i prin citirea ei ne ]ndestuleaz[ curiozitatea cea mai nobil[, dar ne ]nva\[ ]nc[ a fi buni, ne m`ntuie de prejude\e, ne spore=te ispita prin ispita veacurilor trecute =i ne lunge=te, cum am zice, via\a!

“A nu =ti ce s-a]nt`mplat ]nainte de a fi n[scut este, zice Ciceron[7], tot aceea ca c`nd ai fi necontenit prunc; c[ci, ce este v`rsta omului, dac[memoria faptelor noastre nu s-ar uni cu veacurile cele mai denainte?”*.

Istoria singur[poate, ca]ntr-o panoram[ ]ntins[, s[ne ar[te]mp[r[\iile trecute]nainte de mii de ani; ea ne face privitori la luptele, la revolu\iile, la sfaturile, la serb[rile]nt`mplate de la ]nceputul lumii; ea scoate din morminte pe str[mo=ii no=tri =i ni-i ]nf[\i=eaz[ ca vii dinaintea ochilor, cu toate virtu\ile, cu toate patimile, cu toate n[ravurile lor. Ea, dar, ne leag[ cu vecia, pun`nd]n comunica\ie semin\iile trecute cu noi, =i iar[=i =i pe noi cu semin\iile viitoare, c[rora are s[le tr[deie povestirea faptelor noastre.

Pe l`ng[toate acestea, istoria mai are =i nepre\uitul dar de a judeca cu nep[rtinire faptele contemporanilor no=tri, pe care noi nu avem curajul sau destoinicia de a-i cunoa=te drept =i adev[rat.

Studia istoriei, domnilor mei, a fost]n toate timpurile ocupa\ia de predilec\ie a oamenilor g`nditori. Niciodat[ ]ns[n-a avut importan\a =i universalitatea de care se bucur[ast[zi. La cei vechi, ea era partea numai a politicilor, a o=tenilor =i a filosofilor, din pricina scumpetei manuscripturilor. Ast[zi]ns[, ori=iunde na\ia este

---

* Cicero]n Orat., cap. 34.

ceva]naintat[, istoria este citirea ob=teasc[a tuturor st[rilor, p`n[ =i celor ]njosite. }n Fran\a, \[ranul, sara, la col\ul focului, ca s[ se odihneasc[ de trudele zilei, cite=te m[re\ele reforme ale Constituantei =i str[lucitele biruin\e ale lui Napoleon. }n Prusia, de c`te ori mi s-a]nt`mplat s[ v[d, ]n vremea popasului, pe muncitorul de p[m`nt citind, la umbra unui copac, faptele marelui Frideric? Aceast[norocit[popularitate a istoriei vine, mai ales, din dou[pricini: cea]nt`i este c[ ast[zi fie=tecare cet[\ean are drit =i ]ndatorire de a se ocupa cu trebile statului, c[ fie=tecine dore=te a =ti care sunt =i cum se p[zesc drepturile na\ionale, c`=tigate de c[tre str[mo=i; =i unde poate cineva s[le g[seasc[mai bine deslu=ite dec`t ]n istorie? A doua pricin[, =i cea de c[petenie, este aflarea tiparului; mul\umit[, =i de o mie de ori mul\umit[, acelui care dint`i a g[sit aceast[art[, cea mai mare]mpr[=tiitoare =i p[str[toare a]nt`mpl[rilor, f[r[ care istoria niciodat[ n-ar fi ajuns ]n cinstea universal[ ]n care se afl[; nici nu pot s[ v[ ar[t c`t lipsa acestei]nalte afl[ri arunc[nedumerire]n povestiri, nesiguran\[ ]n opinii, ne=tiin\[=i]ntuneric]n tot. Aceast[lips[, domnilor mei, este pricina c[ ]ntre rom`ni, chiar =i ]ntre cei mai ]nsemna\i, se g[sesc a=a de pu\ini care cunosc istoria. Tiparul, la noi, nu este ]nc[ destul de slobod =i de ]mpr[=tiat; noi n-avem ]nc[ publicat[ ]n limba na\ional[ m[car o istorie universal[, =i ce vorbesc de istorie universal[, c`nd chiar analele patriei noastre zac]n]ntuneric, p[strate numai]n ni=te manuscripte, din care dou[, din pricina copi=tilor, nu se potrivesc! +i, cu toate acestea, tiparul ar fi cel mai sigur =i mai grabnic mijloc ca s[ajungem la civiliza\ia societ[\ii europene. Noi, care ne f[lim cu prop[=irile ce socotim c[facem, noi, care nu vorbim dec`t luminare =i civiliza\ie, dac[ vroim s[ avem ]n fapt[ aceea ce vorbim, ar trebui s[ urm[m pildei nord-americanilor, a c[rora cea ]nt`i treab[de care se apuc[, c`nd ]=i fac vreo nou[ a=ezare, este s[ deschid[ un drum =i s[ aduc[ cu d`n=ii un teasc, spre tip[rirea unui jurnal. Prin aceast[ ]ndoit[opera\ie, ei ajung \elul =i fac analizul a orice

sistem social, pentru c[, cum zice Volney[8], societatea nu este alta dec`t comunica\ia u=oar[=i slobod[a persoanelor, a lucrurilor =i a ideilor.

Dac[istoria]ndeob=te, adic[a neamului omenesc, este a=a de interesant[ ]n rezultatele sale, cu c`t mai mult trebuie s[ ne fie istoria patriei, a locului unde am v[zut ziua? Omul, totdeauna, ]nainte de neam =i-a iubit familia, ]nainte de lume =i-a iubit neamul =i partea de p[m`nt, fie mare, fie mic[,]n care p[rin\ii s[i au tr[it =i s-au]ngropat,]n care el s-a n[scut, a petrecut dulcii ani ai copil[riei ce nu se mai]ntorc, a sim\it cea]nt`i bucurie =i cea ]nt`i durere de b[rbat. Acest simtiment sf`nt, nu cunosc ]nc[ nici un neam, nici o semin\ie c`t de brut[, c`t de s[lbatic[, care s[nu-l aib[. M-a=]ntinde prea departe de sujetul meu dac[m-a= pune a v[ar[ta pilde despre aceasta; ele sunt nenum[rate.

Ce interes mare trebuie s[aib[istoria na\ional[pentru noi,]mi place a crede c[=i d-voastr[o]n\elege\i ca =i mine. Ea ne arat[ ]nt`mpl[rile, faptele str[mo=ilor no=tri, care prin mo=tenire sunt =i ale noastre, inima mi se bate c`nd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui +tefan cel Mare, lui Mihai Viteazul; dar, domnilor mei, =i nu m[ru=inez a v[zice c[ace=ti b[rba\i, pentru mine, sunt mai mult dec`t Alexandru cel Mare, dec`t Anibal, dec`t Cesar[9]; ace=tia sunt eroii lumii, ]n loc c[ cei dint`i sunt eroii patriei mele. Pentru mine b[t[lia de la R[zboieni are mai mare interes dec`t lupta de la Termopile, =i izb`nzile de la Racova =i de la C[lug[reni]mi par mai str[lucite dec`t acelea de la Maraton =i Salamina, pentru c[ sunt c`=tigate de c[tre rom`ni! Chiar locurile patriei mele ]mi par mai pl[cute, mai frumoase dec`t locurile cele mai clasice. Suceava =i T`rgovi=tea sunt pentru mine mai mult dec`t Sparta =i Atena; Baia, un sat ca toate satele pentru str[in, pentru rom`n are mai mult pre\ dec`t Corintul, pentru c[ ]n Baia avanul rig[a Ungariei, Matei Corvinul, viteazul vitejilor, craiul crailor, cum]i zicea Sixt al IV-lea, r[nit de sabia moldovan[, fu pus]n fug[=i uit[drumul patriei noastre.

Trebuin\a istoriei patriei ne este neap[rat[chiar pentru ocrotirea driturilor noastre impotriva na\iilor str[ine. Neav`nd istorie, fie=tecare popor du=man ne-ar putea zice cuvintele dlui Aaron[10]. “}nceputul ce ai este necunoscut, numele ce por\i nu este al t[u, nici p[m`ntul pe care locuie=ti; soarta ta a=a a fost ca sa fii tot dup[cum e=ti; leap[d[-te de]nceputul t[u, schimb[-\i numele sau prime=te pe acesta ce \i-l dau eu, ridic[-te =i du-te din p[m`ntul pe care locuie=ti, c[ci nu este al t[u, =i nu te mai munci ]n zadar, c[ci tu nu po\i fi mai bine de cum e=ti”. +i, ]n adev[r, toate aceste cuvinte ni s-au zis de c[tre str[ini; ]nceputul nostru ni s-a t[g[duit, numele ni s-a pref[cut, p[m`ntul ni s-a sf`=iat, driturile ni s-au c[lcat]n picioare, numai pentru c[n-am avut con=tiin\a na\ionalit[\ii noastre, numai pentru c[n-am avut pe ce s[ne]ntemeiem =i s[ne ap[r[m drept[\ile.

Domnilor, c`nd a= fi a=a de norocit s[ dezvoltez mai mult ]n inima d-voastr[ interesul pentru istoria patriei, m-a= f[li c[ am sporit ]n d-voastr[ =i iubirea c[tre patrie =i c[, prin urmare, am contribuit la p[strarea na\ionalit[\ii; c[ci ce poate mai mult s[ ne-o p[streze dec`t aceast[istorie, care ne arat[ce am fost, de unde am venit, ce suntem =i, ca regula de trei, ne descopere =i num[rul necunoscut, ce avem s[fim!

O asemene carte ar trebui s[fie pentru noi aceea ce *Iliada* era pentru greci. +i s[m[crede\i, domnilor, c[=i istoria noastr[are]nt`mpl[ri, are portreturi care nicicum n-ar r[m`nea mai jos dec`t eroii celor vechi dac[acestora li s-ar scoate aureola poetic[cu care pana geniului i-a]nfrumuse\at. Totul este c[veacurile eroice =i mitologice au trecut de mult, c[ast[zi poezia nu se g[se=te nici m[car]n versurile poe\ilor =i c[numai un Omer a fost]n lume.

Negre=it c[istoria Spartei, a Atenei, a Romei, are mai mult interes dec`t a noastr[ pentru tot str[inul; dint`i, pentru c[grecii =i romanii sunt popoarele care p`n[ acum rezum[ civiliza\ia =i lumea veche; al doile, pentru c[ ]nr`urirea lor]nc[p`n[ ast[zi se p[streaz[ asupra noastr[ prin pravile religioase =i civile, prin =tiin\e, prin arte, prin p[m`nt ce le-am mo=tenit de la d`n=ii, =i, ]n sf`r=it, pentru c[toat[instruc\ia clasic[a junimii]nc[ast[zi se razem[pe istoria

grecilor =i romanilor =i, mai ales, pentru c[faptele acestor popoare s-au scris de ni=te b[rba\i ca Tucidid[11], ca Tacit[12], ca Tit-Livie[13]. Sub aceste priviri, eu singur m[rturisesc interesul universal al istoriei grece =i romane; dar,]n ce se atinge de curajul individual, de]ndr[zneala faptelor, de statornicia ap[r[rii, de m[rinimia =i b[rb[\ia voievozilor no=tri, care, de=i pe un teatru str`mt =i cu mici mijloace, au s[v`r=it lucruri uria=e,]n toate acestea, domnilor mei, nu m[tem de a zice c[istoria noastr[ar fi mai jos dec`t istoria a oric[rui popor vechi sau nou. Lupta na\ional[ a rom`nilor, care, mai trei veacuri, au ap[rat cu sabia cre=tin[tatea]mpotriva tuturor puterilor islamismului; domnia lui Alexandru cel Bun =i a lui Mircea cel B[tr`n[14], a c[rora nume r[sunau de la Marea Baltic[ p`n[la por\ile Bizan\iei; str[lucitele fapte ale unui +tefan cel Mare; bl`nda figur[ a lui Neagu v. v., care, ca Ludovic al XII-lea al Fran\ei, l[s[ sf[tuiri fiului s[u cum s[ domneasc[[15]; abdicarea lui Petru Rare=, care prefer[ s[ se coboare de pe tronul Moldaviei dec`t s[pl[teasc[bir turcilor; chipul m[re\, =i]ntocmai ca al lui Ahil, al lui Mihai Viteazul, singurul voievod ce ajunse a uni p[r\ile Daciei vechi =i a se putea intitula: “Mihail, cu mila lui Dumnezeu, domn Valahiei, Moldaviei =i Transilvaniei”; inima de erou =i geniul b[rb[tesc a doamnelor Elena =i Florica; patriotismul preotului Farca= =i]nalta]n\elepciune a lui Miron Costin, care cu aceea=i m`n[ purta sabia spre ap[rarea patriei =i condeiul spre scrierea analelor na\ionale; rivalitatea numai spre bine a domnilor Matei =i Vasilie[16], marile planuri, sprijinite de mari talenturi, ale lui +erban Cantacuzino[17], pentru care tronul Valahiei se p[rea prea mic =i r`vnea tronul Bizan\iei; ap[rarea a nou[sprezece pl[ie=i]n cetatea Neam\ului]mpotriva armiei]ntregi a lui Sobieski[18], m`ntuitorul Vienei, toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merita mirarea chiar =i a str[inilor, c`nd istoria noastr[ar fi mai bine cunoscut[. Vroi\i]ns[un interes de roman, varietate de]nt`mpl[ri, episoduri patetice, tragedii care s[ v[ scoat[ lacrimi din ochi, groz[vii care s[ v[ ridice p[rul pe cap, apoi nu voi avea trebuin\[ dec`t s[v[povestesc cruzimile =i via\a aventurier[a lui Vlad Tepe=, moartea vrednic[de un princip

a lui Despot Eraclidul, domnia lui Alexandru L[pu=neanu, intrarea cazacilor sub Hmelni\ki]n Moldova, care singur[este o poem[ ]ntreag[, n[v[lirile t[tarilor, t[ierea lui Br`ncoveanul =i a familiei sale, una din cele mai triste priveli=ti ce istoria universal[ poate ]nf[\i=a, catastrofa lui Grigore Ghica, ]n care se ]nt`lne=te tot neprev[zutul dramei, =i c`te alte scene grozave =i uimitoare, c`te alte]nt`mpl[ri de cel mai mare interes chiar pentru indiferen\i!

Pe l`ng[ aceste, istoria rom`neasc[mai are un interes =i mai universal. Patria noastr[, prin o vrednic[de toat[jalea soart[, a fost menit[din cea mai b[tr`n[ vechime s[ fie teatrul n[v[lirilor =i a r[zboaielor str[inilor. }naintea veleatului cre=tinesc, g[sim pe Darie[19], pe Alexandru cel Mare, pe Lisimah[20] lupt`ndu-se cu dacii, a c[rora p[m`nt l-am mo=tenit noi. O sut[ de ani dup[ Hristos, ]nt`lnim pe Decebal, cel mai]nsemnat rig[barbar care a fost vreodat[, mai m[re\, mai vrednic de a fi pe tronul Romei dec`t mi=eii urma=i ai lui August. }n adev[r, acest Decebal merita at`t de pu\in numele de barbar c`t =i orice alt b[rbat mare care dore=te a-=i civiliza \ara. “Este barbar, zice domnul Saint-Marc Girardin[21], acela care, sub Domi\ian, biruitor legioanelor romane, cerea ca ]mp[ratul, ]n loc de bir, s[-i trimit[ me=teri =i lucr[tori de tot felul, at`t]n artele r[zboiului precum =i]n acele ale p[cii? Este un barbar acela care,]nainte de a]ncepe r[zboiul]mpotriva romanilor, c[uta p`n[ ]n fundul Asiei alian\a unui alt du=man al Romei, a rig[i par\ilor?”. P`n[acolo se]ntinde politica acestui b[rbat]nsemnat. }ns[un erou mai mare se porne=te asupra lui; Decebal trebuie s[se plece, patria i se supune =i, nevr`nd a o vedea roab[, el, care o \inuse slobod[ =i m`ndr[c[lua bir chiar de la domnitorii lumii,]=i d[singur moartea =i scap[de a figura]n triumful lui Traian, singurul]mp[rat p[g`n pe care, din pricina virtu\ilor sale, cre=tinii l-au pus ]n rai. A=a, domnilor mei, se sf`r=e=te r[zboiul dacilor, una din epocile cele mai importante din istoria Romei.

Plinie cel T`n[r[22],]ntr-una din scrisorile sale, ne d[ideea cea mai dreapt[despre acest cumplit r[zboi,]n care era s[se hot[rasc[pricina

civiliza\iei =i a barbariei. Caninius, unul din prietenii s[i, f[cea o poem[asupra acestui r[zboi; Plinie]l]ndeamn[ ]n]ntreprinderea sa: “Ai dreptate,]i scrie, s[iei acest sujet; nu este altul mai nou, mai bogat, mai]ntins, mai poetic =i voi zice]nsu=i mai fabulos, m[car c[totdeauna adev[rat. Vei avea a zugr[vi canaluri s[pate]n ni=te \[ri necunoscute, poduri aruncate pentru]nt`ia=i dat[ pe fluvii r[pide, lag[re a=ezate ]n mijlcoul unor mun\i neapropia\i p`n[atunce, un rig[silit s[fug[, silit s[se omoare, dar care moare cu tot curajul s[u =i,]n sf`r=it, dou[ triumfuri; unul care fu cel dint`i pe care romanii]l c`=tigar[ asupra dacilor, p`n[atunce nebirui\i, =i cel[lalt care fu cel de pe urm[ ]n care biruin\a ispr[vise pieirea acestui popor. Greutatea este ca s[te po\i \inea deopotriv[cu m[rimea sujetului”. Pagub[c[acest poem s-a pierdut; el ar fi putut s[ne deie o mul\ime de detailuri asupra acestei lupte.

Trece o sut[de ani, =i patria noastr[, schimbat[ ]n colonie roman[,]ncepe a se face teatrul unde soarta imperiei se hot[r[=te de c[tre barbari; la Dun[re este lupta]ntre barbarie =i civiliza\ie. Alani, avari, gepizi, go\i, huni, lombarzi[23], bulgari, pe to\i ace=tia]i vedem trec`nd =i petrec`nd prin \[rile noastre, sf`=iind, una dup[ alta, imperia cesarilor, risipindu-o ]n urm[ de tot =i pref[c`nd,]n sf`r=it, fa\a Europei. Istoria tuturor acestor popoare barbare, care este lipit[ cu ]nceputul tuturor na\iilor nou[, ar r[m`nea]ntunecoas[dac[nu s-ar deslu=i prin istoria rom`neasc[.

}n vremile moderne, iar[=i, vedem Moldavia =i Valahia menite, ca =i]n timpurile de demult, a fi locul luptelor celor mai s`ngeroase. Ungurii, polonii au hot[r`t aice cea mai mare parte a r[zboaielor lor cu Turcia. Sub zidurile Hotinului, Sobieski c`=tig[ reputa\ia militar[ care pe urm[ il cheam[ pe tronul Iagelonilor. Imperiali=tii[24], mo=tenitorii ungurilor, culeg iara=i ]n \[rile noastre cele mai frumoase trofee asupra osmanl`ilor. Vine]nceputul veacului al optsprezecelea =i Moldavia vede figura cea mai m[rea\[din toate, a lui Petru cel Mare. De atunce, mai toate biruin\ele Rusiei asupra Turciei se c`=tig[ ]n Principaturi; b[t[liile, trataturile, generalii izb`nditori ai acestei puteri poart[nume de locuri

rom`ne=ti. Nime, dar, nu poate t[g[dui interesul universal al unei istorii care ne inf[\i=eaz[ ni=te ]nt`mpl[ri a=a de importante, ni=te b[rba\i a=a de str[luci\i, ni=te na\ii a=a de numeroase =i deosebite, care toate pe p[m`ntul patriei noastre au l[sat urme de trecerea lor, monumenturi de existen\a ce au avut, binecuv`nt[ri sau blestemuri, unele =i altele meritate prin facerile de bine sau prin r[ut[\ile ce ne-au l[sat.

}ns[cu c`t aceast[ istorie este interesant[, cu at`ta este =i grea de]nf[\i=at; =i cu toate acestea, eu]ndr[znesc a primi asupra mea o sarcin[a=a de mare; nimene nu simte mai bine dec`t mine c`t ea este mai presus de putin\a mea. Las'c[chiar slabul meu talent este nedestoinic de a trata dup[cuviin\[un asemene]nalt sujet, dar chiar]mprejur[rile din afar[sunt]mpotriva mea. O singur[istorie complet[=i sistematic[nu avem]nc[despre rom`ni; ]nsu=i =irul domnilor nu este ]nc[ clasificat =i statornicit prin f[clia unei critici s[n[toase. Documenturile oficiale =i acturile publlce, care sunt cea ]nt`i =i cea mai puternic[dovad[a adev[rurilor istorice, ne lipsesc cu totul; din pricina deselor revolu\ii care]n at`te r`nduri ne-au pustiit patria, ele sunt pierdute pentru totdeauna sau]mpr[=tiate prin \[ri str[ine, pe la particulari sau]n m[n[stiri sau]n bibliotecile Ungariei, Poloniei, Transilvaniei, ale Moscovei, Petersburgului, Vienei =i chiar ale Stockholmului. A=adar,]n lipsa acestor izvoare de c[petenie, noi nu avem dec`t letopise\ele \[rii =i istoriile Ungariei, Poloniei =i Turciei, cu care patria noastr[ a st[tut ]n str`nse rela\ii; dar =i aceste izvoare sunt]nc[departe de a fi des[v`r=ite. Hronografurile rom`ne=t],]n ce se atinge mai ales de]nt`ile timpuri a Principatelor, nu se potrivesc nicidecum cu autorii str[ini, nu se potrivesc m[car ]ntre d`nsele. Istoricii vechi, unguri, poloni =i turci nu cuprind, precum se]n\elege de la sine, dec`t fragmenturi despre istoria noastr[, =i acestea ]nc[ ades ]ntunecate prin duhul partidei =i a urii. Ne mai r[m`n]nc[istoriile, observa\iile istorice, c[l[toriile publicate despre \[rile noastre de deosebi\i str[ini]n deosebite limbi; aceste sunt ajutorul de capetenie pentru compunerea analelor na\ionale, =i mai ales scrierile lui Gebhardi[25] =i ale lui Engel, care, prin ostenitoarele lor lucr[ri, au meritat bine de la rom`ni. Lipsa

cea mai mare ni s-ar putea]ndeplini prin nepre\uitele uvrajuri ale lui Samuil Clain =i ale lui George +incai, a c[ror via\[n-a fost dec`t o lung[ lupt[ =i o ]ntreag[ jertf[ pentru patrie; dar, din nenorocire, aceste mult dorite =i mult a=teptate scrieri p`n[acum n-au ie=it de sub tipar =i, cum m[tem, nu vor ie=i]nc[mult[vreme.

Pe l`ng[ greutatea sarcinii ce se pricinuie=te prin haosul at`tor materiale, a=a de]nfelurite, a=a de]mpr[=tiate, a=a de]ncurcate =i, c`teodat[, =i a=a de s[race, apoi se mai]nf[\i=eaz[=i]ndatoririle ce se cer de la orice istoric, f[r[privire asupra formei de afar[, adic[talentul =i stilul compunerii. Lucian[26], n[scut sub Traian, cere urm[toarele calit[\i =i datorii de la un bun istoric: el vrea ca istoricul s[fie]n\elept, s[aib[simtimentul cuviin\elor, s[=tie a g`ndi =i a-=i ]nf[\i=a g`ndirile, s[fie cunoscut]n trebile politice =i militare, s[fie slobod de fric[=i de ambi\ie, nelipicios mitei sau amenin\[rii; s[spuie adev[rul f[r[sl[biciune =i f[r[am[r`re, s[ fie drept f[r[ asprime, cenzor f[r[ o\[r`re =i f[r[clevetire; s[n-aib[nici duh de partid[, nici]nsu=i duh na\ional;]l vreau, zice el, s[fie cet[\ean al lumii, f[r[st[p`n, f[r[ pravil[, f[r[ privire c[tre opinia vremii sale =i nescriind dec`t pentru stima oamenilor cu dreapt[judecat[=i pentru lauda viitorimii.

Aceste sunt]nsu=irile unui bun istoric;]n vremea lui Lucian poate c[se]nt`mpla la mul\i; dar ast[zi, c`nd egoismul =i ambi\ia]ntunec[talenturile cele mai mari, pu\ini s-ar g[si care s[le adune. F[r[s[vroiesc sau sa m[pot pune mai sus sau m[car deopotriv[cu al\ii, socot c[nu-mi ve\i lua r[u]ncredin\area ce v[dau, c[r[ul =i minciuna nu vor g[si niciodat[ ]n mine un ap[r[tor =i c[totdeauna m[voi sili a v[spune adev[rul, caracterul principal al istoriei; iar c`nd nu-l voi putea zice, voi t[cea =i d-voastr[ve\i]n\elege pentru ce. }mi ve\i ierta numai o mic[plecare pentru na\ia mea, f[r[ ]ns[s[crede\i c[a= denatura faptele sau c[a= escuza aceea ce merit[ocar[. }ns[, cum zice Karamzin, pe care nu m[pot opri de a-l]mprumuta a=a de des: “*Simtimentul* de *noi* =i al *nostru*]nsufle\eaz[povestirea; pentru c[at`t o p[rtinire groas[, partea unui duh slab =i a unui suflet f[r[ ]n[l\are, este nesuferit[ ]ntr-un istorian, pe at`ta]i afl[m c[ldur[, energie =i]nc`ntare, c`nd iubi-

rea patriei]i]ndreapt[condeiul. Niciodat[nu va fi suflet]n care s[nu domneasc[acest simtiment generos. }n Tucidid noi vedem totdeauna un atenian; Tit-Livie este pururea un roman”.

}n mine ve\i g[si un rom`n, ]ns[ niciodat[ p`n[acolo ca s[contribuez la sporirea romanomaniei, adic[mania de a ne numi romani, o patim[care domne=te ast[zi mai ales]n Transilvania =i la unii din scriitorii din Valahia. Petru Maior de fericit[aducere aminte, prin cartea sa *Despre]nceputul rom`nilor*[27], publicat[ pentru ]nt`ia=i dat[la anul 1812, ca un nou Mois[28], a de=teptat duhul na\ional, mort de mai mult de un veac; =i lui]i suntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atuncea s-a pornit]n tustrele provincii ale vechii Dacii. Pe de alt[parte,]ns[, a avut =i nevinovata nenorocire s[produc[o =coal[, destul de numeroas[, de rom`ni noi, care, f[r’ a-=i sprijini zisele cu faptele, socot c[ trag respectul lumii asupr[-le-=i c`nd strig[c[se trag din romani, c[sunt romani =i, prin urmare, cel]nt`i popor din lume. Aceast[ manie s-a ]ntins p`n[acolo]nc`t unii ]=i ]nsu=esc chiar =i faptele =i istoria b[tr`nilor romani de la Romulus[29] =i p`n[ la Romulus Augustul[30]. A=a dl Aristia[31], pe care ]l cinstesc ca bun traduc[tor ale unei p[r\i a *Iliadei*, ]ntr-un poem epic, unic ]n felul s[u, exaltat de un entuziasm pu\in potrivit cu un rom`n, dl Aristia, zic, nume=te roman pe Longin, suta=ul roman care a str[puns coasta Domnului nostru Iisus Hristos c`nd era r[stignit pe cruce, =i nu-=i poate ascunde bucuria c[ cel ]nt`i cre=tin a fost un rom`n.

S[ne ferim, domnilor mei, de aceast[manie care trage asupra noastr[r`sul str[inilor. }n pozi\ia noastr[ de fa\[, cea ]nt`i datorie, cea]nt`i ]nsu=ire trebuie sa ne fie modestia; almintrelea, am putea merita aceea ce zice dl Eliad, c[ numai na\iile bancrute vorbesc necontenit de str[mo=ii lor, bun[oar[ ca =i evgheni=tii sc[p[ta\i. S[ ne cobor`m din Ercul, dac[vom fi mi=ei, lumea tot de mi=ei ne va \inea; =i, dimpotriv[, dac[, izgonind demoraliza\ia =i neunirea ob=teasc[care ne darm[spre pieire, ne vom sili cu un pas mai sigur a ne]ndrepta pe calea fr[\iei, a patriotismului, a unei civiliza\ii s[n[toase =i nu superficiale, cum o avem, atunci vom fi respecta\i de Europa, chiar dac[ne-am trage din hoardele lui Gengis-Han. A=adar,

domnilor mei, eu nu voi ascunde c[legile, c[obiceiurile, c[limba, c[ ]nceputul nostru se trag din romani; istoria de mult a dovedit aceste adev[ruri; dar,]nc[o dat[v[mai spun, sunt departe de a m[guli o manie ridicol[, vorbindu-v[de faptele romanilor, ca c`nd ar fi ale noastre; ci voi face ceva mai folositor; m[voi sili a v[ ]ndemna c[, dac[vroi\i s[fi\i cunoscu\i de adev[ra\ii fii ale romanilor, apoi s[face\i =i d-voastr[ceva care s[se poat[sem[lui cu ispr[vile poporului de lume domnitor.

}nainte de a sf`r=i, da\i-mi voie, domnilor mei, s[chem luarea voastr[aminte asupra cursului meu. Dac[grecii au c[zut odat[sub jugul lui Filip[32] =i]n urm[sub jugul romanilor, este pentru c[au voit s[fie plateani, tebani, ateniani, spartia\i, =i nu heleni; tot a=a =i str[mo=ii no=tri au vroit s[fim ardeleni, munteni, b[n[\eni, moldoveni, =i nu rom`ni; rareori ei au vroit s[ se priveasc[ ]ntre d`n=ii ca o singur[=i aceea=i na\ie;]n neunirea lor, dar, trebuie s[vedem izvorul tuturor nenorocirilor trecute, a c[rora urme,]nc[p`n[ ast[zi, sunt vii pe p[m`ntul nostru. Departe de a fi p[rtinitorul unui simtiment de ur[c[tre celelalte p[r\i ale neamului meu, eu privesc ca patria mea toat[acea]ntindere de loc unde se vorbe=te rom`ne=te =i ca istoria na\ional[ istoria Moldaviei ]ntregi, ]nainte de sf`=ierea ei, a Valahiei =i a fra\ilor din Transilvania. Aceast[istorie este obiectul cursului meu;]ntinz`ndu-m[, cum se ]n\elege de la sine, mai mult asupra ]nt`mpl[rilor Moldaviei, nu voi trece sub t[cere =i faptele vrednice de]nsemnat ale celorlalte p[r\i ale Daciei =i mai ales ale rom`nilor din Valahia, cu care suntem fra\i =i de cruce, =i de s`nge, =i de limb[, =i de legi. Prin urmare, v[rog s[ ]nsemna\i c[eu nu voi descrie faptele deosebit dup[ani =i zile, ci]ntr-un chip colectiv.

P`n[ acum to\i acei ce s-au ]ndeletnicit cu istoria na\ional[ n-au avut ]n privire dec`t biografia domnilor, nepomenind nimic[de popor, izvorul tuturor mi=c[rilor =i ispr[vilor =i f[r[care st[p`nitorii n-ar fi nimic[. M[ voi sili s[ m[ feresc de aceast[ gre=eal[ de c[petenie; ci, pe l`ng[istoria politic[a \[rilor, at`t c`t voi fi ajutat de documenturile =i tradi\iile vechi, voi c[uta a v[da =i o idee l[murit[

asupra st[rii sociale =i morale, asupra obiceiurilor, prejude\elor, culturii, nego\ului =i literaturii vechilor rom`ni. Departe de a m[ pune ca oc[r`torul vremii trecute,]mi voi face o deosebit[datorie s[v[ ]nf[\i=ez acea veche]ntocmire guvernamental[, acea adunare de pravili fundamentale, cunoscute sub numele de *obiceiul p[m`ntului*, sub care patria noastr[ s-a p[strat mai multe veacuri tare =i puternic[. Prin aceasta ve\i cunoa=te, domnilor, c[ acel trecut nu era a=a de r[u, a=a de barbar, precum se plac unii =i al\ii a vi-l ]nf[\i=a, =i c[ avea =i el multe a=ez[m`nturi, multe or`nduieli pe care chiar politicii =i economi=tii de ast[zi le m[rturisesc de bune!

Istoria rom`nilor, ca =i a tuturor na\iilor moderne, se ]mparte ]n istorie veche, de mijloc =i nou[; fie=tecare din aceste se sub]mparte ]n mai multe perioade, care toate se ]ncep cu vreo epoc[ ]nsemnat[. Nu v[ voi vorbi dec`t de]mp[r\eala principal[.

Istoria veche se]ncepe de la cele]nt`i timpuri istorice ale Daciei =i merge p`n[la]ntemeierea staturilor Valahiei (1290)[33] =i Moldaviei (1350)[34]. }n aceast[ ]ntindere de vreme, vedem risipa dacilor,]mpoporarea \[rii lor cu colonii romane,]nflorirea acestora p`na sub ]mp[ratul Aurelian =i risipirea lor prin nav[lirea barbarilor, care, unii dup[ al\ii, s-au schimbat necontenit pe p[m`ntul nostru de la 270 =i p`n[ la 570, c`nd avarii s-au tras]n Panonia, l[s`nd Dacia slobod[. }ntr-aceste vremi grele, vedem ]nsa, din c`nd]n c`nd, pe micul popor rom`n, chiar]n mijlocul semin\iilor de alt neam, retras =i ascuns]n v[ile =i poienele Carpa\ilor, p[str`ndu-=i na\ionalitatea, legile, limba =i obiceiurile, ca un scump patrimoniu primit de la p[rin\i. }n veacurile X =i XI, r[sufl`ndu-se de nav[lirile barbarilor, rom`nii prind la ]ndr[zneal[, ies[ din azilurile lor =i, pe coastele sau la poalele mun\ilor, se alc[tuiesc ]n mici c[pitanaturi =i voievozii, sub =efi de s`ngele lor; =i,]n sf`r=it, ]n veacurile XIII =i XIV se ]ntind pe =esuri, ies[ ]n \ar[, dup[ expresia vechilor cronici, =i ]ntemeiaz[ dou[ staturi neat`rnate: a Valahiei =i a Moldaviei.

Cu formarea principaturilor se]ncepe istoria de mijloc =i se sf`r=e=te cu des[v`r=ita lor c[dere sub domnii fanario\i (1716). Aceast[parte

a istoriei este adev[rata istorie a rom`nilor. }ndat[ dup[ ]ntocmirea lor ]n staturi neat`rnate,]i vedem lupt`ndu-se cu popoarele megie=ite pentru p[strarea na\ionalit[\ii lor; niciodat[ duhul izb`nzii =i al n[v[lirii nu i-a pov[\uit, ci toate r[zboaiele lor au avut un \el nobil =i sf`nt: ap[rarea patriei =i a legii. Dar, ]n aceste lupte, statornicia, curajul, ispr[vile, biruin\ele lor ne par fabuloase, potrivindu-le cu micul lor num[r =i cu pu\inele mijloace ce le-au st[tut dinainte. Du=mani de zece ori mai puternici dec`t d`n=ii ]i vedem b`ntui\i =i pu=i]n fug[. }ns[un colos stra=nic, un nour cumplit se ive=te pe orizonul Europei: islamismul se arat[, =i toate na\iile tremur[pentru legea =i na\ionalitatea lor. Serbia, Bulgaria, Albania, Macedonia, Iliria, Friulul, Cr`mul se fac provincii turce=ti; cetatea lui Constantin, Roma cea nou[, maica ora=elor, se face capitala sultanilor, =i semiluna se ]nal\[ ]n locul crucii pe bolta Sfintei Sofii. }n vreme c`nd islamismul este biruitor pretutindene, c`nd chiar Grecia clasic[ se face prada osmanilor, c`nd tuiurile acestora r[zbat p`n[ ]n inima Ungariei, numai rom`nii se]mpotrivesc =uvoiului care]nghite toate, numai ei stau ca un val ap[r[tor cre=tin[t[\ii]mpotriva musulmanilor.

De multe ori birui\i, de multe ori supu=i, dar[niciodat[ab[tu\i p`n[ la p[m`nt =i dezn[d[jdui\i,]i vedem folosindu-se de tot prilejul =i, de la 1366 =i p`n[ la 1688, st`nd de-a purure]n lupt[. Mircea cel B[tr`n, Vlad |epe=, +tefan cel Mare, Mihai Viteazul =i +erban Cantacuzino au fost mai ales ne]mp[ca\i du=mani a sectatorilor lui Mohamed, ap[r`nd cu s`ngele lor sf`nta cruce. De=i necontenit]n r[zboaie, rom`nii ]ns[ nu uit[ reformele =i ]mbun[t[\irile din l[untru; ]n veacurile XVl =i XVII, mai ales, ei fac mari ]naint[ri ]n civiliza\ie. +coalele lor sunt vestite ]n tot Orientul; Moldavia este una din cele ]nt`i \[ri ale Europei]n care inven\ia lui Gutenberg, tipografia, se introduce. Dasc[lii, caligrafii =i pravili=tii rom`ni se cheam[ la curtea \arilor Rusiei, =i un fiu al Moldaviei se ]nvrednice=te a fi ]nv[\[torul lui Petru cel Mare[35]. }n cea ]nt`i jum[tate a veacului XVII limba rom`neasc[ se dezrobe=te =i c`=tig[dritul de limb[a statului; mai multe tipografii se a=eaz[ ]n am`ndou[principatele; Vasile Lupu =i

Matei Basarab, prin aceste faceri de bine,]=i fac un nume nemuritor]n istoria patriei. B[rba\i r`vnitori dezvolteaz[ literatura =i duhul na\ional; =i, c`t vor fi rom`ni, memoria =i scrierile vornicului Ureche, a logof[tului Eustratie, a mitropoli\ilor Dosoftei =i Varlaam, a lui Miron Costin, Neculai Costin, Radu Greceanu, Radu Popescu =i Ioan Neculce nu se vor uita, nici se vor pierde. Str[mo=ii no=tri, cu un pas grabnic, se]naintesc pe calea civiliza\iei Apusului;]ns[, toate aceste prop[=iri se fac]napoieri. Vremea c[derii le vine;]n pizma na\iilor str[ine,]n neunire]ntre d`n=ii, uitind c[ sunt un singur =i acela=i neam, ci desp[r\i\i, lupt`ndu-se =i sl[bindu-se]ntre d`n=ii, unii pe al\ii, sub nume de moldoveni =i munteni, rom`nii se apropiu de pieire. Tirania otoman[se]ntemeiaz[asupra lor, =i cu d`nsa supersti\ia, ignoran\a =i ]ntunericul. La ]nceputul veacului trecut se ive=te biruitorul lui Carl XII, Petru cel Mare; m[rinimosul monarh ]=i pleac[ un ochi ]ndur[tor asupra popoarelor cre=tine ale Turciei; rom`nimea salt[de bucurie. Eroul Rusiei, spre m`ntuirea ob=teasc[, se une=te cu Br`ncovanu =i cu Cantemir; dar zavistea =i pizma acestor domni nimicnice=te un plan a=a de mare =i a=a de bine]nceput. Pacea de la Prut]ntemeiaz[,]nc[pe un veac, jugul osmanilor asupra principatelor de la Dun[re; cu tragerea o=tilor ruse=ti, rom`nii pierd cea de pe urm[ n[dejde de m`ntuire, cea de pe urm[sc`nteie de na\ionalitate =i cel de pe urm[ drit ce le mai r[mase, dritul de a fi oc`rmui\i de c[tre domni p[m`nteni; =i fanario\ii se fac st[p`nii Moldaviei =i Valahiei!

Istoria nou[se]ncepe cu veacul cel mai cumplit care vreodat[a ap[sat \[rile noastre. Toate elementele de na\ionalitate =i de patriotism sunt de mult pierdute; legile fundamentale ale \[rii se calc[ ]n picioare; adun[rile ob=te=ti sub nume de divanuri se fac numai ni=te formalit[\i f[r[interes. O aristocra\ie ignorant[, sprijinit[de Poart[=i de cler, pe de o parte \ine]n lan\uri un popor de mai mult de dou[milioane de oameni, iar pe de alta se face stavil[chiar binelui ce unii din domnii fanario\i vroiesc a face; driturile \[rii, care din care se sile=te s[le v`nd[mai cu mic pre\ =i mai degrab[; izvoarele de]navu\ire public[se]ntrebuin\eaz[numai]n folosul

unor familii prilvilegiate. Moldavia se sf`=ie ]n trei p[r\i, Valahia este ]nconjurat[ cu cet[\i turce=ti, zidite pe p[m`ntul ei. F[r[ajutor din afar[, far[ajutor din l[untru, rom`nii scap[ toate prilejurile de m`ntuire; =i,]n vreme c`nd toate popoarele Europei se ]nainteaz[ spre o mai zdrav[n[ ]ntemeiere, din l[untru =i din afar[, noi, cu aceea=i repejune, ne apropiem de pieire. Revolu\ia francez[, zguduind Europa p`n[ ]n cele mai ad`nci ale sale temelii, se resim\i =i ]ntre rom`ni; unii dintre ei se pun]n comunica\ie cu directoriul francez; dar prea multe \[ri, prea multe stavile]mpiedic[orice bun[isprav[. Pe urm[, biruitorul de la Marengo,]n expedi\ia sa]n Egipet, vroind a da treab[turcilor, trimite emisari]n Valahia =i Moldavia ca s[formeze partizani ideilor nou[; generosul Rigas, m[gulindu-se cu f[g[duin\ele lui Bonaparte, se face propov[duitorul slobozeniei; oprit]n]ntreprinderea sa, el se d[c[l[ilor de la Belgrad =i moare pentru patrie. Dar moartea sa nu r[m`ne neroditoare; =i ea este menit[ s[ preg[teasc[ regenera\ia noastr[; . moartea lui Rigas de o parte, ap[s[rile nesuferite a tiranilor de alt[ parte; ideile veacului care, de=i ]ncet, dar tot ]ncepuser[ a p[trunde ]ntre rom`ni; scrierile lui Petru Maior =i ale altor b[rba\i patrio\i; contactul cu armiile ruse=ti ce au ocupat Principatele de la 1806 p`n[ la 1812, toate acestea preg[tesc ]nt`mpl[rile de la 1821. }n vreme c`nd, ]n Moldavia, Eteria izbucne=te =i cheam[ la slobozenie nu numai pe greci, dar pe toate popoarele cre=tine care gemeau sub jugul Turciei, Tudor Vladimirescu ridic[, pe de alt[ parte, ]n Valahia, steagul na\ional, vestind rom`nilor c[vremea venise puntru ca \ara s[scuture st[p`nirea str[inilor, s[ dep[rteze abuzurile care o rodeau =i s[ dob`ndeasc[guvern na\ional, intemeiat pe o =art[liberal[. Pornirile =i a lui Ipsilanti =i a lui Vladimirescu au un r[u sf`r=it, dar[, cu toate acestea, rezultatele lor pentru noi sunt nem[surate. }nt`mpl[rilor de la 1821 suntem datori cu orice prop[=ire ce am f[cut de atunce, c[ci ele ne-au de=teptat duhul na\ional ce era adormit cu totul. De atunce multe]mprejur[ri din afar[ne vin]n ajutor; Curtea protec-

toare, ca o r[splat[pentru jertfele ce rom`nii i-au f[cut de la Petru cel Mare =i p`n[la pacea de Adrianopol, sim\e=te o]ngrijire adev[rat[pentru soartea noastr[; =i, de=i]nc[rom`nismul nu triumf[, cum zice Aaron, totu=i existen\a politic[ ]ncepe a ni se a=eza pe temeiuri mai statornice. }n urma multor p[timiri, multor nenorociri, un orizon mai senin ni se arat[, pacea de la Adrianopol se]ncheie]ntre Rusia =i Turcia, =i drituri pierdute de veacuri ni se]ntorc]napoi. Kisselef, un nume pe care rom`nii nu trebuie s[-l rosteasc[ dec`t cu recuno=tin\[=i dragoste, este]ns[rcinat cu regenera\ia patriei, cu punerea]n lucrare a pravilelor menite s[ne fac[o na\ie p`n[ la ]mplinirea cei mai mari f[g[duin\e, p`n[la cea mai temeinic[ ]nchez[=luire a na\ionalit[\ii noastre, adic[numirea de domni p[m`nteni, =i pe via\[, pe tronurile Moldaviei =i Valahiei.

P`n[aici, domnilor mei, vine istoria ce am s[v[inf[\i=ez. Sprijinul cel mai temeinic ca s[pot ajunge la \elul dorit]l a=tept de la indulgen\a d-voastr[=i de la n[dejdea, m[gulitoare, c[prin prelec\iile mele voi putea de=tepta]n d-voastr[un duh de unire mai de aproape]ntre toate ramurile neamului rom`nesc =i un interes mai viu pentru na\ie =i patrie. Aceasta mi-ar fi cea mai scump[r[spl[tire =i cea mai bun[ ]mb[rb[tare]n trudnicul meu drum.

}ntr-o asemene]ntindere de istorie, care cuprinde at`tea timpuri =i at`tea locuri, chiar cu cea mai mare luare-aminte, trebuie s[fac gre=eli; oricine]ns[va binevoi a m[asculta ceva, va]nsemna c[ele se vor]nt`mpla d]n lipsa cuno=tin\elor =i nicidecum din reavoin\[ sau cu vreun scop ascuns. }n inf[\o=area ]nt`mpl[rilor care sunt aproape de noi =i pe care sau noi sau p[rin\ii no=tri le-au v[zut, voi fi cu cea mai neadormit[priveghiere, m[rginindu-m[a v[ar[ta numai faptele implinite, f[r[a vroi a v[descoperi =i \elurile ascunse.

}n epoca de la 1822 =i p`n[ la 1834, voi fi mai ales c`t se va putea mai scurt =i mai ob=tesc,]nf[\o=`ndu-v[ numai ]nt`mpl[rile publice =i acele care au avut o]nr`urire sim\itoare asupra \[rii. Noi n-am ajuns]nc[a=a departe ca s[putem trata cu nep[rtinire isto-

ria contemporan[; aceasta este treaba viitorimii. Dumnezeu dar s[m[fereasc[de a vroi a m[pune cenzorul convie\uitorilor mei, judec`ndu-le sau critic`ndu-le purtarea =i faptele. "Acela care]=i]nal\[duhul la vrednicia unui istoriograf, zice loan Müller[36], pierde din privirea sa orice atingeri momentale =i particulare. Jurnaluri pot aduna personalit[\i;]n tablele istoriei se scrie numai vecinicul adevar”.

CUPRINS

PREFA|{ [LA LETOPISE|ELE |{RII MOLDOVEI]

Dac[vreodinioar[studiul istoriei a fost trebuitor, aceasta este]n epoca noastr[,]n acest timp de haos, c`nd =i oameni publici =i oameni priva\i, b[tr`ni =i tineri, ne-am v[zut individualit[\ile sf`=iate =i iluziile ce ni erau mai pl[cute, =terse. }ntr-un asemenea timp, limanul de m`ntuire, altarul de r[zimat pentru noi este studiul istoriei, singurul oracol care ne mai poate spune viitorul.

Acest mare adev[r]l sim\esc mai cu deosebire na\iile civilizate. Noi vedem c[la d`nsele istoria singur[a mo=tenit tot interesul ce alt[dat[ ]l aveau alte cuno=tin\e teoretice; c[ci, tocmai ele sim\esc nevoia de a-=i lega prezentul cu trecutul. De aceea, nici]ntr-un secol, chiar]n acel al benedictinilor, nu s-au publicat ca ast[zi colec\ii mai mari de cronice =i de urice originale spre a completa istoria. }n adev[r, spre a avea o istorie, =i]ndeosebi istoria \[rii sale, nimic mai bun, mai folositor, mai neap[rat este dec`t de a se ]ntoarce la izvoarele originale, adic[ de a avea ]naintea sa cronicile, biografiile, diplomele, toate acele acte scrise care se raporteaz[ la ]nt`mpl[rile politice, la dreptul public, la legile, la institu\iile, obiceiurile =i moravurile timpurilor trecute; c[ci, pu=i]n fa\[cu aceste originaluri, suntem, cum am zis, la izvoarele istoriei, f[r[ca nici un intermediar s[se pun[ ]ntre noi =i]ntre aceste monumente vrednice de tot onorul. Noi vedem c[ ]n toate p[r\ile unde este ceva progres staturile, oc`rmuirile, societ[\ile,]nv[\a\ii, cu o deosebit[emula\ie, se ocup[cu adunarea, cu publi-

carea, cu cercetarea cronicilor, hrisoavelor, actelor,]n sf`r=it a tuturor r[m[=i\elor *secolilor* trecu\i. Numai dup[aceast[uria=[lucrare na\iile au putut ajunge a avea o istorie.

Insuflat de o asemenea convic\ie, din frageda mea june\e m-am ocupat cu adunarea cronicilor \[rii mele =i a orice acte privitoare la istoria ei. O colec\ie a acestor din urm[am publicat-o]n dou[tomuri a “Arhivei rom`ne=ti”, cea dint`i revist[retrospectiv[ ]n literatura noastr[. F[g[duin\a dat[ ]n prefa\a acestei reviste ast[zi o]mplinesc. Dup[mai mult de zece ani de munc[, public,]u sf`r=it, *]ntreaga colec\ie* a *Letopise\elor Moldaviei*.

Munca aceasta a fost pentru mine m`ng`ierea]n dezn[dejde, refugiul]n contra ur`tului, un azil ]n contra ]nt`mpl[rilor =i a prigonirilor din afar[, precum =i a tulbur[rilor din l[untru. }n=elat]n toate speran\ele mele,]nchis]n R`=ca, de dou[ ori des\[rat, studiul letopise\elor, singura istorie na\ional[ ce avem p`n[acum, a fost pentru mine o nevoie =i o m`ntuire. Nici c[ m[ c[iesc, dar, de munca material[ ce m-a costat adunarea manuscriselor, confruntarea =i cola\ionarea deosebitelor texturi, =i, ]n sf`r=it, publicarea unei edi\ii pe c`t cu putin\[ corect[ =i deplin[. Dimpotriv[, m[ bucur cu r[spl[tirea cea mai frumoas[ ce o puteam a=tepta: astazi istoria \[rii mele, cuprins[ mai ]nainte ]n c`teva manuscrise pe care timpul =i poate =i reaua-vroin\[din zi]n zi le]mpu\ina, nu mai este]n pericol de a pieri; inven\ia lui Gutenberg,]nmiind-o, a asigurat-o pentru totdeauna; =i ast[zi ori=icine poate citi,]n adev[ratele sale izvoare, istoria na\ional[, acest mare sacerdot al g`ndirii, flac[ra religiei, a patriei =i a artelor.

Munca mea cu aceast[publica\ie nu a fost nici a unui autor, nici a unui compilator; dar,]n privirea greut[\ilor materiale, pot zice c[a]ntrecut =i pe a unuia =i pe a altuia. Spre a nu vorbi de timpul =i cheltuielile ce mi-au trebuit]ntru adunarea manuscriselor r[zle\ite]n toate p[r\ile, s[-mi fie numai iertare de a observa c[originalele cronicarilor no=tri sunt, cu pu\ine excep\ii, pierdute; copiile ce ne-au r[mas sunt ori gre=ite, ori]ntunecate prin

r[i prescriitori; la altele g[sim ori sim\itoare lipsuri, ori prescurt[ri f[cute de ni=te nepricepu\i compilatori ce pretindeau a forma o cronic[din analele deosebi\ilor scriitori, din care cauz[letopise\ele lui Ureche =i a lui Miron Costin ajunser[a nu fi dec`t un singur trup, atribuit c`nd unuia, c`nd altuia. Din acestea provine c[ cronicile, care, cum am zis, sunt cel mai sigur =i temeinic izvor al istoriei na\ionale, c[zuser[ ]ntre rom`ni]ntr-un discredit at[t de mare,]nc`t cine zicea letopise\e zicea basne, cine zicea *cronici* zicea *mituri*. Numai str[inii au fost mai drep\i pentru operele lui Ureche, ale Costine=tilor =i ale lui Neculce. Traducerea acestora]n limba greceasc[de Amiras, f[cut[din porunca domnului Grigore Ghica, o alt[traducere]n limba latineasc[, pe care a]ntrebuin\at-o Engel la compunerea istoriei Moldovei, scris[ ]n limba german[, =i mai ales tratatul despre cronicile Moldaviei, scris]n fran\uze=te de dl Haase*, dovede=te]ndestul de pre\ul ce cronicarii no=tri au]naintea]nv[\a\ilor str[ini.

Insuflat de acesta=i respect pentru aceste monumente p[rinte=ti, eu m-am ferit de a face cea mai mic[schimbare, sporire sau scurtare]n ele; toat[silin\a mea a fost deos[birea =i]ndreptarea textelor sau dup[originaluri, unde le-am avut, sau dup[cele mai vechi =i mai pu\in gre=ite copii ce am putut g[si; =tiu c[=i cu aceasta colec\ia mea va avea]nc[multe lipsuri, multe facturi r[u citate, multe daturi nepotrivite; dar,]ndreptarea acestora este treaba ori a istoricilor ce vor]ntrebuin\a-o, ori a criticilor ce vor l[muri-o. Eu, editor, socot c[am f[cut destul, aduc`nd la bun sf`r=it, ca simplu particular, neajutat de nimeni, o]ntreprindere care la na\ii mai mari =i cu un public mai numeros =i mai interesat pentru istoria patriei, spre a se]ndeplini, a avut trebuin\[de sprijinul ori al guvernului, ori al societ[\ilor]nv[\ate.

N[d[jduiesc c[,]n privirea importan\ei sale, aceast[colec\ie va

---

* Vezi *Notices et extraits des manuscrits de la bibliotheque du roi et autres bibliothèques, publiés par l'Institut royal de France*, Paris, Imprimerie rayale, t. XI[1].

fi bine primit[de rom`ni; ca temelie a istoriei \[rii, ea trebuie s[fie]mbr[\i=at[de to\i ce se intereseaz[de na\ionalitatea =i de civiliza\ia noastr[, care se pot dezvolta numai prin ajutorul istoriei.

C[derea Imperiului constantinopolitan, preponderen\a islamismului, marea dep[rtare de centrul luminilor, desp[r\irea prin neamuri de alt[origine de celelalte ginte romane, neunirea]ntre ambele Principate, mai ales r[zboaiele civile =i destule schimb[ri de guvern care le sunt urma, toate acestea au contribuit la decaden\a na\ionalit[\ii =i la sporirea ignoran\ei prin uitarea chiar a originii noastre. De la readucerea aminte a acesteia at`rn[ acum =i dezvoltarea din nou a na\ionalit[\ii =i a civiliza\iei. F[r[ acestea, nu trebuie s[ ne mir[m dac[ la noi arta nu este ]nc[ n[scut[ =i dac[ literatura t`nje=te, palid[=i slab[. Artele =i literatura, expresiile inteligen\ei, n-au speran\[de via\[dec`t acolo unde ele ]=i trag originea din ]ns[=i tulpina popoarelor. Altmintrele ele nu sunt dec`t ni=te plante exotice pe care cel]nt`i v`nt ori le]nghea\[, ori le usuc[. Ca s[avem arte =i literatur[na\ional[, trebuie ca ele s[fie legate cu societatea, cu credin\ele, cu obiceiurile,]ntr-un cuv`nt cu istoria noastr[. Niciodat[ n-am fi avut frumoasele biserici a Arge=ului, a Trei-Ierarhilor, a Dragomirnei, dac[ arta n-ar fi fost insuflat[ de sim\[m`ntul religios ce era mobilul str[mo=ilor no=tri =i care la ei era at`t de str`ns unit cu sim\[m`ntul na\ional, nef[c`nd, pot zice, dec`t unul =i acela=i. Asemene =i ast[zi, nu vom avea art[=i literatur[dac[nu ne vom ad[pa]n izvoarele na\ionalit[\ii noastre, care este religia secolului al XIX.

N[d[jduiesc c[prin publicarea cronicilor Moldaviei, contribuind la dezvoltarea patriotismului, voi contribui totodat[=i la p[r[sirea utopiilor care pe mul\i au]n=elat p`n[ acum, f[c`ndu-i a crede c[triumful na\ionalit[\ii st[ ]n m[suri silnice, c`nd acestea, am deplin[ convic\ie, nu pot dec`t a o pierde sau cel pu\in a o compromite. |ara noastr[nu prin grabnice =i zgomotoase schimb[ri se poate ridica. Reformele bl`nde =i graduale,]mbun[t[\irile serioase,

r[sp`ndirea instruc\iei publice, *respectarea dreptului tuturor claselor*, ]ndreptarea moravurilor ]n familie, ]nt[rirea, statornicirea =i respectarea puterii oc`rmuitoare, ca organ al legii, acestea sunt singurele elemente de regenera\ie pentru noi. Orice schimbare silnic[, orice prefacere n[prasnic[nu pot s[ne fie dec`t fatale. C`nd revolu\iile]ncep, civiliza\ia]nceteaz[; r[zboiul niciodat[n-a f[cut dec`t a mistui rodurile sem[nate]n timpul p[cii.

G`ndul meu este gros de toate aceste priviri; a= dori s[rup v[lul ce ascunde viitorul patriei mele; a= dori s[fiu m[car un minut pe tripodul Pitiei[2] =i s[prorocesc \[rii =i na\iei mele soartele cele mai aurite!

}n tot chipul, s[nu ne speriem dec`t c`nd vom p[r[si toat[\intirea spre bine =i progresul pacinic =i vom sta cu bra\ele]ncruci=ate, crez`nd c[ tot este pierdut. }n noi este ceva tare, puternic, providen\ial, care ne-a ap[rat ]n ni=te epoci c`nd au c[zut imperii mult mai zdravene. Con=tiin\a na\ional[este]nc[vergur[; coaja singur[este]mb[tr`nit[. “Existen\a unui popor este un lung an, cum a zis un scriitor francez, care =i el are zilele sale de p`cl[=i de lumin[str[lucitoare, timpurile sale de amor\eal[=i de m[noase seceri=uri. S[nu uit[m c[patru secole de sclavie au ap[sat asupra Greciei, f[r[ca s[poat[smulge din inima fiilor ei acea antic[na\ionalitate pe care palo=ul lui Mahomed II amenin\a de a o stinge pentru de-a pururea”.

Asemene]nalte considera\ii,]nt`mpl[rile timpurilor trecute, adic[ istoria, ni le pot insufla mai cu u=urin\[. }ntr-o epoc[ ca a noastr[, plin[ de toate decep\iile, ]n care spiritele at`t de mult lucreaz[=i inimile at`t de viu sim\esc nevoile unei credin\e, ce hran[ putem s[ avem mai ]ndestul[toare pentru ner[bd[rile =i ]ndoielile noastre dec`t cultul \[rii noastre? Citindu-i istoria, am avea mai mult[ispit[prin trecut, ne-am pre\ui mai mult prezentul =i am spera mai mult de la viitor, c[ci analele noastre ne-ar ar[ta vederat c[providen\a niciodat[nu ne-a lipsit =i c[p[rin\ii no=tri,

de=i au avut greut[\i =i piedici pe care noi nu le vom]nt`lni, ei nici odinioar[ n-au dezn[d[jduit de d`n=ii =i de \ara lor.

Ca sf`r=it a acestei prefe\e, s[-mi fie iertat de a o]ncheia cu cuvintele unui istoric francez*:

“}n acest timp de patimi politice,]n care este a=a de greu c`nd cineva ]=i simte ceva activitate de spirit de a se ascunde agita\iei generale, cred c[ am g[sit un mijloc de repaos ]n studiul serios al istoriei. Nu c[ privirea trecutului =i ispita secolelor m[ fac s[ m[ lep[d de ]nt`ile mele dorin\i de libertate, ca de ni=te iluzii ale june\ii; dimpotriv[, eu m[lipesc c[tre ele din mult]n mai mult. Tot iubesc libertatea, dar[cu o afec\ie mai pu\in ner[bd[toare. }mi zic c[ ]n toate epocile =i]n toate \[rile s-au aflat mul\i oameni care,]ntr-o situa\ie =i cu opinii deosebite de ale mele, au resim\it aceea=i nevoie ca =i mine, dar[c[cei mai mul\i au murit]nainte de a vedea realiz`ndu-se aceea ce ei anticipau ]n idee. Lucrarea acestei lumi se s[v`r=e=te]ncet, =i fiecare genera\ie ce trece nu face dec`t a l[sa o piatr[ pentru zidirea edificiului ce-l viseaz[ spiritele fierbin\i. Aceast[ convic\ie, mai mult grav[ dec`t trist[, nu sl[be=te pentru indivizi datoria de a merge drept printre]n=el[ciunile interesului =i ale de=ert[ciunii, nici pentru popoare datoria de a-=i p[stra demnitatea na\ional[; c[ci, dac[nu este dec`t nenorocire de a fi]mpilat prin puterea]mprejur[rilor, este ru=ine de a se ar[ta servil”.

Ia=ii, 10 april 1852.

CUPRINS

PREFA|{ [LA CRONICILE ROM~NIEI SAU LITOPISE|ELE MOLDAVIEI +I VALAHIEI]

La 10 aprilie, anul acesta, 1872, s-au]mplinit dou[zeci de ani de c`nd am dat la lumin[ ]nt`ia edi\iune a *Letopise\elor Moldovei*. Ast[zi public, ca a doua edi\iune, *Cronicile Rom`niei*.

---

* *Lettres sur l’histoire de France* par Augustin Thierry, *Lettre première*[3].

}n acest interval de dou[zeci de ani, c`te s-au petrecut ]n \ara noastr[! }ns[=i \ara s-a transformat! Visul str[mo=ilor no=tri, marele scop na\ional al lui +tefan =i al lui Mihai, s-a realizat: *ast[zi avem o Rom`nie.*

}n istoria popoarelor lumii moderne, cu deosebire demn[de toat[mirarea este soarta na\iunii rom`ne! Din ]nceput ]nconjurat[ de puternici vecini, ]n lupt[ secular[ cu ei, supus[ apoi =i sf`=iat[ ]n mai multe trunchiuri, nu o dat[ea a fost pe marginea pr[pastiei; nu o dat[existen\a =i chiar numele s[u au fost]n ajunul de a fi =terse din cartea omenirii; =i, fapt curios, tocmai]n acele momente de durere, c`nd fiii ei cei mai energici, cei mai plini de credin\[ ]n vitalitatea gintei rom`ne desperau, tocmai atunci providen\a lua de m`n[ pe na\iunea noastr[ ca pe o fiic[ iubit[ ]ntre fiicele cele mai iubite, o scotea din toate pericolele =i o re]n[l\a mai t`n[r[=i mai zdrav[n[dec`t fusese ]naintea orei pieirii. N-avem, dar[, drept, noi rom`nii, de a sus\ine c[la gurile Dun[rii de Jos nou[ni s-a dat o misiune de]mplinit?

Se apropie 200 de ani de c`nd —]n mijlocul rezbelelor exterioare =i civile,]n mijlocul a tot felul de tiranii din l[untru, sub care apoi =i-a pierdut =i via\a — Miron Costin,]n 1677, scriind *Litopise\ul Moldovei*, zicea aceste dureroase cuvinte: “Ce sosir[asupra noastr[cumplite aceste vremi de acum, de nu st[m de scrisoari, ci de grije =i suspinuri; =i la acest fel de scrisoare g`nd slobod =i f[r[ valuri trebuia=te; iar[ noi privim cumplite vremi =i cump[n[ mare p[m`ntului nostru =i nou[!”

Cincizeci de ani mai t`rziu, situa\iunea devenise =i mai rea; =i bietul Ion Neculce, aproape de a-=i ]nchide ochii, dup[ o lung[ via\[ plin[ de furtuni, striga ]n marea sa durere: “Oh! Oh! Oh! S[rac[ \ar[ a Moldovei! Ce sor\i de via\[ \i-au c[zut! Cum a mai r[mas om tr[itor ]n tine de mare mirare este, cu at`tea spurc[ciuni de obiceiuri ce se trag p`n[azi]n tine, Moldovo!” etc.

C`nd asemene accente dureroase ie=eau din pieptul b[tr`nilor no=tri cronicari, fiecare din ei om de stat]nsemnat al timpului s[u

— Miron Costin, mare vornic al Moldovei, care zicea lui Duca vod[: “S[nu d[m locul, c[p[m`ntul acesta este fr[m`ntat cu s`ngele mo=ilor =i str[mo=ilor no=tri”; =i Ion Neculce, ultimul hatman, purt[tor de rezbel, care,]n fruntea o=tirii moldovene, a contribuit la salvarea lui Petru cel Mare pe \[rmul Prutului, ei nu numai ar[tau durerile tristului secol]n care tr[iau, dar[prevedeau =i prevesteau viitoarele nenorociri ale \[rii: t[ierea sau izgonirea ultimilor domni rom`ni, secolul de fier =i de tin[ al fanario\ilor, prefacerea ora=elor dun[rene ]n cet[\i turce=ti, cedarea pe un timp a banatului Craiovei, pierderea p`n[ast[zi a Bucovinei =i a Basarabiei,]n fine mai mult dec`t iminenta =tergere a \[rilor rom`ne de pe harta Europei!

+i, cu toate acestea, dup[grozavul potop str[luce=te curcubeul re]nsenin[rii orizontului rom`nesc! Marea revolu\iune francez[ zice popoarelor, ca =i Christ lui Laz[r, *Scula\i-v[*! Numele lui Napoleon, ca ]n toat[ lumea, str[bate =i la Dun[rea de Jos! Sim\[m`ntul na\ional rena=te. Tudor Vladimirescu revendic[drepturile nu numai ale \[rii, dar =i ale claselor dezmo=tenite. El ia arma nu numai]n contra fanario\ilor, dar =i]n contra boierilor sau a *despoitorilor norodului*, spre a]ntrebuin\a propriile sale cuvinte*. Revolu\iunea sa na\ional[, =i totodat[social[, este s`mburele nu numai al revolu\iunii din 1848, dar =i al actului de emancipa\iune din 2 mai 1864. Fanario\ii se izgonesc din domnia Moldovei =i a |[rii Rom`ne=ti. Pe urm[na=te rezbelul]ntre Rusia si Turcia din 1828-1829. Pacea de la Adrianopol se]ncheie. Autonomia principatelor se consfin\e=te prin acest tratat]n chip pozitiv. *Domniile rom`ne viagere =i alese, dup[ datina str[bun[, se re]nfiin\eaz[*. Un guvern ]ntemeiat pe anume legi =i a=ez[minte, supus controlului *adun[rilor ob=te=ti*, ]nlocuie=te oc`rmuirea desfr`nat[ =i destructrice a despo\ilor str[ini; =i *gintea rom`n[nu piere*.

---

* Scrisoare inedit[a lui Tudor Vladimirescu c[tre b[tr`nul Nicolae Golescu, din colec\iunea dlui Dimitrie A. Sturdza-Micl[u=eanu.

Dar[noi nenorociri vin s[apese vechile colonii ale lui Traian. Protectoratul rusesc degenereaz[ ]n proconsulat. Domnii nu sunt dec`t ni=te locotenen\i ai consulilor \arului. Tot sim\[m`ntul de na\ionalitate =i de libertate este interzis =i]n[bu=it!

Revolu\iunea francez[din 1848]=i afl[r[sunetul — ca]n toat[Europa —]n Ia=i =i]n Bucure=ti! }ns[mi=carea este]n cur`nd reprimat[. Ocupa\iunea turco-ruseasc[ vine ]n ajutorul reac\iunii din l[untru. Autonomia \[rii redevine un simplu cuv`nt, garan\iile na\ionale =i constitu\ionale ale tratatului de la Adrianopol se]nlocuiesc prin hidoasa conven\iune de la Balta-Liman, care este nega\iunea a toat[independen\a, a toat[libertatea =i legalitatea din l[untru! Domnii nu se mai aleg de \ar[; ei se numesc]n Constantinopol sau, mai bine zic`nd, ]n Petersburg; =i nota contelui Nesselrode contest[ na\iunii rom`ne p`n[=i glorioasa sa origine!

C`nd prezentul era at`t de negru, iat[=i viitorul ce]n 1852 ne a=tepta! Principatele erau]n ajunul de a fi luate de c[tre Rusia *z[log pentru cheia Sf`ntului Morm`nt*! Sub pretext de a se ocroti grecii ortodoc=i, rom`nii ortodoc=i aveau a-=i vedea \ara ocupat[de armiile]mp[ratului ortodox =i dat[prad[tuturor relelor rezbelului!

Cu asemenea trecut, prezent =i viitor, cum, dar[, s[nu desper[m de soarta \[rii =i a na\iunii noastre, cu toate c[atuncea eram]n v`rsta speran\ei, eram juni! Cum, dar[, ]n 1849-1852, c`nd am s[v`r=it publicarea colec\iunii cronicilor moldovene, s[ nu fiu =i eu lovit de acea ]ngrijire dureroas[ despre viitorul nostru, pe care o resim\ea toat[ genera\iunea contemporan[, *sf`=iat[ ]n individualit[\ile sale, lovit[ ]n iluziunile sale mai pl[cute*; =i a=a, chiar]n capul acelei edi\iuni s[recomand inimilor lovite de durerile patriei studiul istoriei na\ionale, ca limanul de m`ntuire, ca singurul oracol ce ne mai putea spune viitorul?*

Ei bine, tocmai atuncea, c`nd na\iunea renun\a chiar la speran\[, Francia, Anglia =i Italia ridicau m[nu=a ce Rusia aruncase lumii

---

* Vezi mai departe prefa\a la]nt`ia edi\iune.

civilizate. Rezbelul Crimeei na=te! Drapelele puterilor aliate f`lf`ie pe zidurile sf[r`mate ale Sebastopolei. }n acela=i timp, o m`n[de rom`ni se fac pelerinii =i apostolii na\ionalit[\ii lor. Ei str[bat ]n oficinile presei =i ]n cabinetele diploma\ilor; glasul lor ajunge p`n[la tronurile monarhilor, arbitrii lumii! Energia =i elocven\a lor devine st[p`na opiniei publice; =i Rom`nia este copilul de predilec\iune al Europei, precum fusese Elada]n 1821-1828!

Pacea de la Paris se]ncheie]n 18/30 martie 1856. Rom`nii sunt chema\i de a se rosti ]n=i=i ei ]n privin\a viitoarei organiza\iuni a patriei lor; =i ]nadins trimi=i ai Areopagului european vin ]n Bucure=ti =i ]n Ia=i spre a asculta glasul =i dorin\ele unei na\iuni de=teptat[ din morm`nt!

V`ntul libert[\ii ]mpr[=tie nourii negri de pe orizontul Dun[rii de Jos. Ce mare, ce frumoas[ epoc[ ]ncepe atunci! Dup[ secole de despotism =i de ]njosire na\ional[ =i social[, toate clasele poporului rom`n se]ntrunesc]n adun[rile-mume din 1857![1] Fr[\ia rom`neasc[ rena=te! Pe acelea=i b[nci =i pentru acela=i mare scop: formarea statului rom`n, se]ntrunesc,]ntr-o str`ng[tur[ de m`n[, domni, boieri =i s[teni. Atunce n-am mai avut a scrie istorie, *am f[cut istorie*!

Moldova, cu toat[individualitatea sa istoric[, cu toate interesele sale proprii, av`nd con=tiin\a marilor sacrificii materiale ce avea s[fac[ ]n favoarea unei mari idei, este sublim[de abnega\iune! Ea se roste=te unanim[ ]n favoarea Unirii! Spre a ajunge la putin\a de a se rosti liber, ea avea nevoie a se lupta, =i se lupt[cu b[rb[\ie, =i]n contra influen\ei active din afar[din partea Turciei =i a Austriei, =i]n contra presiunii f[r[de margini a guvernului vitrig al lui Vogoridi, r`nduit caimacam cu misiune anume de a combate aspira\iunile na\ionale! Protector activ =i generos al acestor aspira\iuni este Napoleon III, c`t a]mp[r[\it geniul binef[c[tor al Rom`niei.

Rusia atunci]=i p[r[se=te =i ea politica gre=ita =i se]ntoarce la politica dreapt[din timpul tratatelor de Kainargi =i de Adrianopol. Al[turea cu Francia, ea sprijin[ideea Unirii, pe care deja o recunoscuse =i o garantase]n principiu prin Regulamentul organic din 1832.

Prusia =i Italia, =i apoi =i Anglia, iau sub scutul lor dorin\ele =i trebuin\ele na\iunii rom`ne. +i astfel se]ncheie Conven\iunea de la Paris, care, dac[nu ne da Unirea, dar[cel pu\in ne da mijloacele =i putin\a de a ajunge la realizarea ei!

+i a=a rena=terea Rom`niei devine o realitate!

De la 1859 p`n[ la 1864, ce n-am f[cut! Alegerea unui singur domn pentru ambele principate; =i, ]n cur`nd, ca consecin\[, *unirea \[rilor plin[=i]ntreag[*, secularizarea averilor m[n[stirilor]nchinate =i ne]nchinate; obor`rea cl[cii (boierescul), ]mpropiet[rirea \[ranilor! Marea chestiune social[ care pretutindeni a costat sacrificii materiale colosale, ruina de clase ]ntregi =i =iroaie de s`nge,]n Rom`nia se dezleag[ f[r[ nici o pic[tur[ de s`nge, f[r[ruina nim[nui; ba chiar din contra, de la al doilea an produc\ia agricol[se]ndoie=te =i bonurile rurale salv[averea a sute de proprietari]ndatora\i! +i apoi egala]ndrituire a tuturor claselor societ[\ii rom`ne; sufragiul universal; ]nstruc\iunea public[ general[, gratuit[ =i obligatoare; ]narmarea ]ntregii na\iuni, ca principiu, =i ]n fapt o armat[ numeroas[ =i bine organizat[, cum Dun[rea de Jos nu v[zuse o asemenea din timpurile lui +tefan =i Mihai! +i c`te alte reforme, adev[rat liberale! Unificarea codurilor, cu maritagiul civil, cu juriul, cu obor`rea pedepsei de moarte; legea jude\ean[; legea comunal[; camere de comer\ =i de agricultur[; concursurile =i expozi\iunile de agricultur[=i de industrie na\ional[, sistemul metric, zecimal etc. etc.

+i mai presus de toate, ruperea Conven\iunii de la Paris,]nc`t ea m[rginea autonomia \[rii, =i, ca preambulul la Statutul din 1864, Europa recunosc`nd Rom`niei *dreptul absolut de a-=i preface guvernul =i legile dinuntru dup[trebuin\ele =i interesele sale, f[r[cel mai mic amestec =i interven\iune din afar[*!

+-apoi, s-a putut sus\ine c[*Dou[Mai* a fost o lovitur[de stat, un act care]n deafar[restatornicea Rom`nia ]n toate drepturile sale de na\iune liber[ =i autonom[, =i ]n l[untru sf[r`ma oligarhia =i chema un milion de rom`ni la via\a politic[=i la proprietatea emancipat[de leg[turile cl[cii =i ale drepturilor feudale!

Iat[ce a f[cut genera\ia de la 1848-1864, genera\iune la care, s[-mi fie permis, nu f[r[oare=icare m`ndrie, de a m[num[ra =i eu!

Dar[, aceste reforme odat[proclamate, nu mai era dec`t de a le aplica cu]n\elepciune, cu sinceritate =i de a le conserva cu b[rb[\ie. Din nenorocire, cei de sus n-au avut]ndestul[putere moral[spre a evita]n punerea lor]n lucrare gre=elele =i mai ales abuzurile! Ba, mai mult, aplicarea lor a fost]ncredin\at[unor oameni care nu puteau s[le iubeasc[, c[ci nici n-au profesat, nici n-au luptat vreodat[ ]n via\a lor pentru dob`ndirea lor!

Dac[am fost f[r[cru\are pentru cei de sus, nu se cuvine s[fiu mai indulgent pentru cei de jos, care n-au avut]ndestul[r[bdare =i b[rb[\ie spre a se lupta, pe cale legal[, pentru vindecarea gre=elilor =i]nl[turarea abuzurilor! *+i astfel se f[cu 11 februarie 1866*![2]

Las genera\iunei june, actuale, care succedeaz[genera\iunii mele, care are a tr[i sub regimul creat]n 1866, s[fac[ca actul s[v`r=it ]n noaptea de 11 februarie =i consecin\ele sale s[ fructifice ]n bine pentru m[rirea =i fericirea Rom`niei!

Departe dar de mine ideea de a zice un singur cuv`nt de blam asupra acestor evenimente! }ns[ ]mi voi permite numai o ]ntrebare: c`nd vedem c[, cu toate garan\iile de independen\[=i de putere ce ne asigur[ilustra dinastie c[reia na\iunea rom`n[ a ]ncredin\at prezentul =i viitorul s[u, autonomia \[rii recunoscut[ de ]ntreaga Europ[ ]n 1864, ]ntr-un chip solemn, ast[zi este pus[ din nou ]n chestiune; c`nd necontenit suntem amenin\a\i cu conferin\e =i cu interven\iuni str[ine,]n afaceri cu totul de resortul administra\iunii noastre din l[untru, dl e. conferin\a pentru c[ile ferate, conferin\a pentru jidovi etc., nu ne vedem prin]ns[=i aceasta re]napoia\i]n acele timpuri de pericole =i de]njosire na\ional[, de care ne socotisem salva\i pentru de-a pururea; =i a=a, nu suntem poate sili\i de a repeta =i noi \ip[tul de durere al lui Miron Costin: *Noi privim cumplite vremi =i cump[n[mare p[m`ntului nostru =i nou[*!

S[sper[m, s[credem c[Dumnezeul p[rin\ilor no=tri, care nu o dat[ne-a salvat p[m`ntul =i neamul, chiar]n ora pieirei, nu ne va

lipsi =i acum cu puternicul s[u bra\! S[ne]nt[rim cu iubire]n]ncrederea c[genera\iunea jun[va avea destul[inteligen\[, patriotism =i b[rb[\ie spre a p[stra =i ap[ra existen\a =i drepturile Rom`niei, ]ntrunit[ =i organizat[ de genera\iunea b[tr`n[, nu f[r[oare=icare trude =i sacrificii!

}n aceste cuget[ri retrospective am]ntreprins publicarea acestei noi edi\iuni a unei lucr[ri laborioase a june\ei mele. M-am folosit de vacan\ele politice la care au acum recurs mai mul\i b[rba\i politici, care, ca =i mine, cred c[nu prin restaura\iunea trecutului se poate fonda =i asigura viitorul acestei \[ri!

C`nd rostesc aceste cuvinte, eu sunt departe de a exprima, pentru mine, cea mai mic[ p[rere de r[u pentru neactivitatea mea politic[. Din contra, eu binecuv`ntez retragerea mea, pentru c[mi-a dat timpul =i pl[cerea de a m[ ]ntoarce la ni=te studii care din frageda v`rsta mi-au fost iubite. Aceste studii ]mi sunt acum =i mai scumpe, fiindc[, dup[ at`tea lupte care]n curs de mai bine de treizeci de ani au agitat via\a mea, ast[zi]mi dau o pl[cut[distrac\iune =i o dulce m`ng`iere! Ba, mai mult; ele]mi]nt[resc caracterul =i, puindu-mi]nc[o dat[ ]nainte exemplul at`tor b[rba\i ai vechei Rom`nia, care drept r[splat[a marilor lor fapte n-au cules dec`t moartea, exilul =i prigonirea, m[ ]nva\[ a privi cu s`nge rece du=m[niile la care am fost =i sunt]nc[expus. Astfel, tare de asemenea lec\iuni, eu nu p[strez pentru mine nici o rancun[.

Si aceste odat[zise]n treac[t, cum s[nu-mi iubesc \ara, \ara str[mo=ilor mei =i, o sperez, =i \ara copiilor mei? Cum s[nu o binecuv`ntez =i s[ nu-i doresc destinatele cele mai lungi =i cele mai frumoase, ei, care au f[cut pentru mine ceea ce n-a f[cut pentru fiii s[i cei mai ilu=tri, d`ndu-mi ocaziunea, rar[ ]n via\a tuturor b[rba\ilor politici din toate \arile =i din toate epocile, de a putea secera,]nc[ ]nainte de a ajunge la batr`ne\e, s[m`n\a ce]n timpul tinere\ii am pus]n p[m`ntul na=terii mele? Da, binecuv`ntez \ara mea, pentru c[mi-a dat rara fericire de a putea transforma]n legi pozitive principiile care mi-au]nc[lzit inima]n prim[vara vie\ii =i au format baza activit[\ii anilor mei politici.

Eram student la Universitatea din Berlin, c`nd, ]n 1836, de-abia ]n v`rst[de 19 ani, am intrat pe scena publicit[\ii cu o bro=ur[, scris[ ]n limba francez[*, prin care, descriind soarta \iganilor din Rom`nia, am ]nceput a combate sclavia neagr[. Cur`nd dup[aceea am comb[tut cu o ur[mai energic[sclavia alb[.

Astfel din tinere\ele mele m[f[lesc c[am f[cut parte din acea mica cohort[de juni care din emanciparea \iganilor =i a \[ranilor au f[cut programul vie\ii lor politice.

Sub domnia lui Mihai Sturdza am avut onoarea de a felicita,]n numele junimii liberale, pe acest domn, pentru emanciparea \iganilor domne=ti =i m[n[stire=ti. Sub domnia bunului =i fericitului]ntru amintire Grigore Ghica am lucrat]mpreun[cu partidul unionist pentru emanciparea \iganilor particulari. }n fine,]n 14 august 1864, ca prim ministru al \[rii mele, am dirijat =i contrasemnat decretul prin care Alexandru Ion I *oborea claca =i]mproprietr[rea pe \[ranii rom`ni*. Cum dar[ s[ nu iubesc aceast[ \ar[ at`t de bun[, care m-a pus]n pozi\iunea de a-mi lipi numele la toate acele legi nemuritoare din 1864, ce au sf[r`mat oligarhia, pururea fatal[ Romaniei, =i un milion de ilo\i i-au f[cut cet[\eni, d`ndu-le vot, pam`nt, pu=c[=i =coala?

Iat[ceea ce m[face sa-mi iubesc \ara din toate puterile inimii; eu o iubesc chiar pentru du=manii ce mi-a dat; caci,]n prigonirile

---

* *Esquisse sur les Cigains*, par M. Kogalniceano, Berlin, chez B. Behr. Nu-mi place a vorbi de mine; ast[-data]ns[sa-mi fie permis de a zice dou[cuvinte despre persoana mea. Unele colec\iuni biografice =i c`teva calendare au binevoit a descrie =i via\a mea. Nu m[voi pune a]ndrepta erorile comise]n privin\a actelor mele politice; dar[voi]ndrepta eroarea]n privin\a datei na=terii mele, pe care unele din scrierile mai sus citate o fixeaz[ ]n anul 1807 sau 1809.

Constat c[nu sunt at`t de b[tr`n. Din *ceaslovul* p[rintelui meu, culeg]nsemnarea scris[chiar cu m`na sa, din care rezult[c[sum n[scut]n Ia=i, la anul 1817, luna septembre]n =ase.

Tat[l meu a fost vornicul Ilie Kog[lniceanu; muma mea a fost so\ia sa Catinca, n[scut[Stavill[, familie rom`neasc[ din Basarabia; de pe tat[ =i de pe mum[, din mo=i =i str[mo=i, m[ f[lesc, dar[, c[ sum rom`n moldovan, =i cn m`ndrie recunosc c[familia mea nu a c[utat niciodat[originea sa]n \[ri =i neamuri str[ine.

ce ace=tia mi-au f[cut, ei s-au ar[tat at`t de mici cu sufletul =i cu mijloacele cu care m-au atacat, ]nc`t au dovedit ca ei nu voiau a lovi persoana =i defectele mele, ci principiile la triumful c[rora am lucrat — poate pe c[i diferite — cu to\i companionii mei de june\e =i de v`rst[b[rb[teasc[, pentru care libertatea =i na\ionalitatea n-au fost numai ni=te zadarnice cuvinte.

Dar[ ]ntorc`ndu-mi ochii spre mi=carea politic[ din ultimii dou[zeci de ani, f[r[ sa voiesc, m-am alunecat pe t[r`mul actualit[\ii; =i, regret`nd aceast[sc[pare din vedere, revin direct la sujetul meu, spre a vorbi acum de mi=carea literar[-istoric[din aceea=i epoc[.

Afara de N. B[lcescu, care promitea Rom`niei un istoric, dar pe care moartea l-a r[pit far[ de timp, un singur mare talent nu s-a ivit spre a da \[rii ceea ce-i lipse=te p`n[ast[zi: *o istorie na\ional[*. Nu a fost tot a=a =i cu publicarea acelor scrieri =i acte menite de a preg[ti =i]nlesni calea viitorului istoric. Aici ne putem f[li c[ultimii dou[zeci de ani n-au fost deloc sterili!

“Arhiva rom`neasc[”, ]nt`ia colec\iune istoric[, publicat[de mine cu mult]naintea anului 1848, =i “Magazinul istoric”, publicat dup[aceea de N. B[lcescu =i Treb. Laurian, au avut ca demni succesori “Uricarul” lui Th. Codrescu, “Tezaurul de monumente istorice” al lui A. Papiu Ilarianu, “Arhiva istoric[“ a lui B. H[jdeu, “Columna lui Traian”, ce se redige =i acum tot de acesta=i, “Ateneul” =i “Anuarul instruc\iunii publice” de V. Alexandrescu, revista de peste Carpa\i “Transilvania” =i alte reviste =i colec\iuni care au scos la iveal[nenum[rate =i pre\ioase documente! Cronica lui +incai a fost salvat[de pieire prin d[rnicia =i]ngrijirea patriotic[a lui Grigore Ghica, domnul Moldovei. Lucr[ri importante pentru istoria rom`neasc[ s-au publicat apoi ]n Ungaria =i Transiivania, ]n Rusia, Polonia =i celelalte \[ri slave! }nv[\ata Germanie =i binevoitoarea nou[ Francie au scos la lumin[ mai multe publica\iuni de interes pentru rom`ni. Astfel,]n condi\iunile actuale ale literaturii noastre istorice =i mul\umit[liberalismului cu care ast[zi toate guvernele =i toate societ[\ile]nv[\ate deschid bibliotecile =i arhivele lor investiga\iunilor

]nv[\a\ilor, mul\umit[asemenea =i]nlesnirii =i ieftin[t[\ii cu care, prin c[ile ferate, rom`nii pot ast[zi c[l[tori p`n[la extremit[\ile Europei, eu cred c[timpul a sosit ca =i Rom`nia s[aib[o istorie na\ional[!

Ca preg[tire la aceast[viitoare istorie, cred a contribui =i eu prin publicarea colec\iunii complete a cronicilor rom`ne, c`te ne sunt cunoscute =i p[strate p`n[ ast[zi. Ba, sus\in c[ p`n[la publicarea unei istorii na\ionale, tot letopise\ele scrise de b[tr`nii no=tri, cu toate defectele =i ne]ndeplinirile lor, sunt cea mai bun[ =i mai interesant[ istorie a Rom`niei!

D-l B. Hasdeu, a c[ruia lucr[ri, merite =i aptitudine rar[pentru istoria \[rii, sunt eu cel dint`i a le recunoa=te, ]n concluziunile sale critice asupra unei cronici vechi a Moldovei, pe care d-sa a descoperit-o, ]ntr-o traducere polon[, =i pe care d-sa o calific[ de *Cronica putnean[*, zice c[ lucrarea mea, adic[ ]nt`ia edi\iune a *Letopise\elor Moldovei*, este par\ial[=i nu satisface toate exigen\ele =tiin\ei moderne. Apoi, continu[: “Nu]=i poate]nchipui cineva c`t[ lumin[ ar rev[rsa asupra istoriei noastre, m[car contextul analitic al variantelor. Vom da un exemplu: analele lui Ureche ne sunt cunoscute p`n[acum numai]n ni=te copii, mai mult sau mai pu\in moderne =i modernizate. Fiecare copie difere=te de toate celelalte, =i numai critica ar fi]n stare a restabili textul primitiv etc.”

Dorin\a]nt`i a dlui Hasdeu, de a se face ]n privin\a cronicilor rom`ne o lucrare complet[, ast[zi se realizeaz[prin aceast[edi\iune, care cuprinde toate cronicile Moldovei =i ale |[rii Rom`ne=ti, tip[rite =i manuscrise, c`te ne sunt cunoscute p`n[ast[zi.

Dorin\a a doua, de a se publica contextul variantelor, cred c[ ]n privin\a cronicii lui Ureche =i a lui Miron Costin este]mplinit[! La celelalte cronici, contextul variantelor ar fi de prisos, c`nd s-au luat de baz[ la tip[rire mai totdeauna ]nse=i originalele! C`t de a se face o lucrare modern[critic[despre letopise\e,]n conformitate cu prescrip\iunile =tiin\ei moderne, =i eu am exprimat aceea=i dorin\[deja la publicarea]nt`iei edi\iuni. Iat[ce ziceam]n prefa\a acelei

edi\iuni: “+tiu c[colec\iunea mea va avea]nc[multe lipsuri, multe fapte r[u citate, multe date nepotrivite; dar]ndreptarea acestora este treaba ori a istoricilor ce vor]ntrebuin\at-o, ori a criticilor ce vor l[muri-o”. Ce ziceam atunce, o zic =i acum. Odat[\ara]nzestrat[cu publicarea unei colec\iuni complete a cronicilor sale, va veni desigur un erudit care va face lucrarea cerut[de d-l H[jdeu. Poate d-sa]nsu=i va]ndeplini aceast[trebuin\[, ca unul ce are toat[capacitatea pentru a o putea face cu succes. }ns[, p`n[atunci, lucrarea de mare importan\[era =i este de a sc[pa de la pieire analele noastre, care, fiind numai]n manuscrise, din zi]n zi au disp[rut =i, din nenorocire, dispar =i ast[zi!

C`nd ]ns[ dl Hasdeu pretinde c[ cronica lui Ureche ar fi reprodus[ numai dup[ ni=te copii mai mult sau mai pu\in modernizate, d-sa este ]n mare eroare. Cronica lui Ureche, publicat[ pentru ]nt`ia=i dat[de mine, este scoas[de pe un manuscris care, dac[nu este originalul, dar este net[g[duit cea dint`i sau una din cele dint`i copii ale cronicii lui Ureche compilat[de Miron Costin! Manuscrisul acesta num[r[o vechime de cel pu\in dou[sute de ani!

Ceea ce s-a f[cut cu Ureche s-a f[cut cu to\i ceilal\i cronicari. Edi\iunea mea este f[cut[nu dup[copii moderne sau modernizate; ea reproduce cu un respect filial textul chiar al originalului sau al copiilor celor mai vechi cunoscute p`n[ ast[zi. Nu cred, o spun cu oare=icare fal[, ca cineva s[ fi avut sub ochi =i s[ fi studiat un num[r mai mare de cronice dec`t eu*. Biblioteca public[din Ia=i posed[o colec\ie interesant[de vreo zece letopise\e manuscrise. Toate acestea s-au studiat de mine, fiindc[au fost ale mele, =i dup[s[v`r=irea ]nt`iei edi\iuni au fost cedate bibliotecii**.

Biblioteca din Bucure=ti are asemenea vreo patru letopise\e; =i pe acestea le-am cercetat, cu toate c[nu ofer[nimic interesant, fiind numai ni=te copii moderne.

---

* Aceast[studiere =i colec\ionare am inceput a le face]nc[din anul 1833!

** }ntre aceste manuscrise se afl[=i cartea de muzic[religioas[(*psaltiki*) a capelei domne=ti din Cetatea Neam\ului, din timpul lui +tefan cel Mare.

Pretutindeni unde am aflat c[exist[vreun letopise\ manuscris n-am cru\at nici timp, nici sacrificii spre a-l putea dob`ndi pentru studiere. Aceasta se va dovedi prin lista manuscriselor ce am]ntrebuin\at la publicarea acestei colec\iuni =i cu care se va]ncheia tomul al V-lea al edi\iunii!

Din aceast[list[,]ndestul de numeroas[, am preten\iunea de a poseda manuscrisele cele mai vechi, =i prin urmare cele mai pre\ioase*

---

* A=a, eu posed copia cea mai veche a lui Ureche, compilat[de Miron Costin, de care am vorbit mai sus. Posed originalele cronicilor lui Ion Neculce, a lui Enache Kog[lniceanu =i poate =i a lui Simion Dasc[lul. Mai am dou[copii foarte vechi ale cronicilor lui Nicolai Costin =i a lui Radu Greceanu, care se afl[ ]n posesiunea familiei mele de *una sut[unsprezece ani*. Ele,]mpreun[cu cronica lui Simeon Dasc[lul, au fost cump[rate]n Constantinopol,]n anul 1761, precum o afirm[ ]nsemnarea autograf[a str[unchiului meu Enache Kog[lniceanu, frate cu str[bunul meu Constantin Kog[lniceanu, =i el]nsu=i cronicar. Originalul *Tragediei* lui Alexandru Beldiman mi s-a pus la dispozi\iune de domnul Dimitrie A. Sturdza, care]n pre\ioasa sa colec\iune de la Micl[u=eni posed[=i d-lui un mare num[r de letopise\e manuscrise, dar[care sunt mai noi dec`t manuscrisele p[strate de mine.

Cronica calificat[de *cronic[inedit[*, scris[de un *logof[t +tefan* =i care se public[ ]n “Trompeta Carpa\ilor”, nu este dec`t o copiare foarte modern[a cronicilor lui Nicolai Costin =i a lui Radu Greceanu, a c[riia singurul merit este c[, dup[ce reproduce o pagin[din manuscrisul moldovean, apoi prescrie o alt[pagin[din manuscrisul muntean, =i a=a cuprinde analele ambelor \[ri.

}n anul 1858, adic[=ase ani dup[publicarea cronicilor complete ale Moldaviei =i zece ani dup[publicarea]n “Magazinul istoric” a cronicilor lui Radu Greceanu =i a lui Radu Popescu, domnul Georgi Ioanid, *chiar]n Bucure=ti*, a publicat dou[volume calificate de *istoria moldo-rom`n[* =i d`ndu-le ca *reproduc\iunea a ni=te manuscrise vechi*, cele despre Moldavia g[site]n m[n[stirile Cozia =i +erb[ne=ti, =i cele despre Valahia ca aflate]n ora=ul Chi=in[u, de ierodiaconul Daniil, c`nd se afla acolo ]n surghiun cu mitropolitul Grigori. +i domnul librar Ioanid afirm[, ]nc[, c[ marea descoperire din m[n[stirile Cozia =i +erb[ne=ti s-a f[cut de un eminent profesore de istorie din gimnaziul Sf`ntului Sava! Ei bine,]n fapt volumele publicate de dl Ioanid nu sunt dec`t reproduc\iunea unor copii moderne ale cronicilor lui Nicolai Costin, Radu Greceanu =i Radu Popescu, publicate cu zece ani mai ]nainte, cea ]nt`i cronic[de mine,]n *Letopise\ele Moldovei*, si cele dou[din urm[ ]n “Magazinul istoric” al lui N. B[lcescu.

Singurul lucru nou ce con\in acele volume este *fragmentul despre]nceputul rom`nilor*, pe care domnul H`jdeu]l atribuie moldoveanului Nicolae Milescu. Eu reproduc acest

Cele expuse mai sus]mi dau dreptul de a sprijini c[colec\iunea mea, departe de a moderniza pe vechii cronicari,]i reproduce]n toat[fidelitatea textului aflat]n originale =i]n copiile cele mai vechi cunoscute. }n reproducerea lor, eu am pus un deosebit =i sf`nt scrupul, pentru a p[stra limba ]n care ei au scris. Modernizarea nu s-a f[cut dec`t]n privin\a caracterelor latine pe care le-am adoptat la aceast[edi\iune, din cauz[c[literele chirilice au devenit necunoscute la cea mai mare parte din cititori =i c[scopul principal al lucr[rii mele este de a populariza,]n genera\iunea actual[, cuno=tin\a vechilor no=tri cronicari, =i prin urmare istoria noastr[na\ional[, a=a cum ea este scris[de d`n=ii,]n limba lor naiv[, pitoreasc[=i adesea chiar sublim[.

Sunt, dar,]n drept de a m[m[guli c[lucrarea mea, f[r[a fi perfect[, n-a fost a unui simplu editor.

}nainte de a fini, voiesc a ar[ta diferen\a ce exist[ ]ntre]nt`ia =i a doua edi\iune. Cea dint`i cuprindea numai letopise\ele Moldovei; aceasta a doua cuprinde =i letopise\ele Valahiei, care]n cea mai mare parte au fost publicate, precum am mai zis,]n “Magazinul istoric” =i s-au tip[rit =i]n deosebi]ntr-un mic num[r de exemplare. Aceast[edi\iune mai cuprinde =i un num[r de cronici =i de fragmente care mi-au venit la cuno=tin\[dup[editarea primei colec\iuni. Cele privitoare la Moldova vor fi tip[rite]n tomul al treilea, cele ce se rapoart[la |ara Rom`neasc[voi da]n tomul al patrulea!

Edi\iunea aceasta mai are un merit. Putem sprijini c[cronicile noastre]=i iau finitul cu anul 1766; de atunci,]n curs de un secol]ntreg, mai nu avem anale care s[ne fi p[strat evenimentele acestui secol. O singur[excep\iune formeaz[Eteria greceasc[ ]n 1821; ea a dat na=tere *Tragediei* lui Beldiman =i unei descrieri a]nt`mpl[rilor sau, mai bine zic`nd, unei colec\iuni de documente

---

fragment]n volumul]nt`i al acestei edi\iuni; ]ns[ din ]nceput fac rezervele mele ]n privin\a paternit[\ii dat[ de domnul Hasdeu. Din cele ]nt`i pagine cititorul se va convinge c[acest fragment are de autor un *rom`n de peste Olt*, care se vede c[nici a cunoscut Moldova.

din acea epoc[, care s-au publicat de domnul Cezar Bolliac]n “Trompeta Carpa\ilor”*.

Lacuna am socotit a o]ndeplini cu *Tablele istorice ale Rom`niei*, care, f[r[ a fi o istorie, ]n sim\ul larg al cuv`ntului, totu=i vor reproduce]n ordine cronologic[toate evenimentele, toate actele importante s[v`r=ite ]n Rom`nia de la 1766 p`n[ la 11 februarie 1866! La aceast[ dat[ m[ voi opri, nevoind a face istorie contemporan[ =i ]nc[ mai pu\in a m[ rosti asupra unor evenimente recente care au schimbat fa\a Rom`niei =i a c[ror consecin\e nu suntem]nc[ ]n stare de a le aprecia, ca unele ce nu sunt]nc[deplin desf[=urate.

Tabelele istorice vor forma volumul al cincilea al colec\iunii, care se va]ncheia cu noti\ele biografice ale cronicarilor =i cu facsimilele manuscriselor celor mai vechi =i mai remarcabile.

Socotesc c[este timpul de a pune cap[t unei prefe\e care deja a devenit prea lung[. +i aci, nu pot a-mi lua de la cititori un adio mai potrivit dec`t reproduc`nd acelea=i cuvinte ale marelui istoric al Fran\ei** cu care am]ncheiat =i prefa\a la]nt`ia edi\iune. Aceste cuvinte mai cu deosebire se potrivesc cu situa\iunea actual[ a Rom`niei, c`nd vedem at`t de pu\in[inim[pentru a ap[ra demnitatea na\ional[=i at`ta servilism din partea acelora ce au dreptul =i datoria de a pune pe guvernan\i pe calea dreapt[, pe calea rom`neasc[.

“}n acest timp de patimi politice,]n care este a=a de greu, c`nd cineva]=i simte ceva activitate de spirit, de a se ascunde agita\iunii generale, cred c[am g[sit un mijloc de repaos]n studiul serios al istoriei. Nu c[privirea trecutului =i ispita secolelor m[fac s[m[

---

* Dl Papiu Ilarian a publicat]n “Thezaurul de monumente istorice” un *Chronograf al |[rii Rom`ne=ti, scris de Dionisie Ecclesiarchul de la 1764 la 1814*. Public[m =i noi aceast[ cronic[ ]n colec\iunea noastr[, t. IV. }ns[ trebuie s[ not[m c[ autorul ei nu se deosebe=te, precum o recunoa=te =i domnul Papiu Ilarian, dec`t prin o mare ignoran\[, chiar]n privin\a evenimentelor din l[untru ale Rom`niei.

** *Lettres sur l’histoire de France* par Augustin Thierry: lettre première.

lep[d de]nt`ile dorin\e de libertate, ca de ni=te iluziuni ale june\ei; din contra, eu m[lipesc c[tre ele din mult]n mai mult. Tot iubesc libertatea, dar cu o afec\iune mai pu\in ner[bd[toare. }mi zic c[ ]n toate epocile =i]n toate \[rile s-au aflat mul\i oameni care,]ntr-o situa\iune =i cu opiniuni deosebite de ale mele, au resim\it aceea=i nevoie ca =i mine, dar c[cei mai mul\i au murit]nainte de a vedea realiz`ndu-se aceea ce ei anticipau ]n idei. Lucrarea acestei lumi se des[v`r=e=te]ncet; =i fiecare genera\iune ce trece nu face dec`t a l[sa o piatr[ pentru zidirea edificiului ce-l viseaz[ spiritele fierbin\i. Aceas\[ convic\iune, mai mult grav[ dec`t trist[, nu sl[be=te pentru indivizi datoria de a merge drept printre in=el[ciunile]nteresului =i ale de=ertaciunii, *nici pentru popoare datoria de a-=i p[stra demnitatea na\ional[*! C[ci, dac[nu este dec`t nenorocire de a fi impilat prin puterea]mprejur[rilor, *este ru=ine de a se ar[ta servil*!”

Satul R`pile,]n 14 august 1872,
a opta aniversare a promulg[rii legii rurale.

CUPRINS

DORIN|ELE PARTIDEI NA|IONALE }N MOLDOVA

At`t cur\ilor Turciei =i Rusiei, c`t =i Europei]ntregi, sunt acum deplin cunoscute]nt`mpl[rile din luna lui mart trecut. O peti\ie]n 35 puncturi]ntemeiate pe principiile Organicescului Reglement, isc[lit[de mai multe sute de persoane din toate clasele sociale ale Moldovei, fu tratat[de c[tre domul Mihail Sturdza ca o rebelie manifest[si zugr[vit[ ]naintea Puterilor ca o crim[contra driturilor lor. Crudele =i nelegiuitele pedepse, s[v`r=ite f[r[nici o judecat[asupra multora din isc[litorii acestei nevinovate peti\ii, au revoltat toate inimile; ele sunt prea cunoscute spre a avea trebuin\[de a se]n=ira din nou.

Cur\ile de Constantinopol =i de Sankt-Petersburg, voind a cerceta starea lucrurilor din Principate =i reformele de care au neap[rat[

trebuin\[, au r`nduit la fa\a locului ca comisari]mp[r[te=ti pe EE. LL Talaat Efendi[1] =i Duhamel[2].

De la 1 april =i p`n[ acum, sf`r=itul lui august,]n toate tristele]mprejur[ri ce au]nconjurat \ara, moldovenii au r[bdat cu cea mai mare resigna\ie (c[ci nu putem zice curaj) toate biciurile ce le-au venit =i de la Dumuezeu =i de la oameni. Cruda c`rmuire a domnului, ridicarea tuturor garan\iilor legii, r[pirea libert[\ii =i a averilor, l[custele, holera, intrarea o=tilor str[ine, =i alte asemenea nenorociri, care pe alt[ na\ie ar fi adus-o ]ntr-o des[v`r=it[dezn[dejde =i anarhie, toate aceste le-am suferit cu durere,]ns[cu r[bdare, =i \ara f[r[guvern urmeaz[ ]nc[a se guverna singur[=i de la sine; c[ci nu putem numi guvern pe acela ce-=i m[rgine=te atribu\iile sale numai]ntru a]nchide, a pedepsi, a j[cui]n dreapta =i]n st`nga, f[r[ cuv`nt, f[r[vin[, f[r[dreptate. Scrupulo=i de a ne \ine pe drumul legal, noi ne-am]mpins modera\ia p`n[ la o vinovat[ mol[ciune, numai =i numai ca s[ nu d[m domnului nou[ ocazii de p`ri =i calomnii. +i cu toate aceste, moalea =i moderata noastr[purtare tot a fost tratat[de *purtare scandaloas[*.

C`nd mai to\i moldovenii, b`ntui\i de biciul holerei, erau r[sp`ndi\i pe toat[ fa\a \[rii, c`nd mai fie=tecare familie era]mbr[cat[cu doliu pentru pierderea unui p[rinte, unei so\ii, unui frate, unui fiu, urgia domneasc[ ]i ajunse p`n[ ]n azilurile lor. Mul\i erau ]nc[ cu lacrimile pe obraz, mai mul\i ]nc[ ]n patul durerilor sau de abia convalescen\i, c`nd se v[zur[lovi\i de liste de proscrip\ii, ca]n timpurile lui Marius[3] =i ale lui Sylla[4]. Unii sunt sub paz[opri\i pe la mo=iile lor, al\ii urm[ri\i din loc]n loc ca ni=te f[c[tori de rele, spre a fi]nchi=i prin m[n[stiri, sau arunca\i peste hotar, toate aceste f[r[cea mai mic[cercetare, f[r[cea mai mic[judecat[,]n contra art. 358 =i 433 din Organicescul Reglement. Terorismul dar ast[zi domne=te]n Moldova, =i moldovenii sunt os`ndi\i a vedea]n anul 1848 aceea ce niciodat[, =i]n timpurile cele mai barbare, str[mo=ii lor n-au cugetat m[car. O \ar[ ]ntreag[este l[sat[ ]n libera =i

ne]ngr[dita urgie a unui domn]mb[tat de pofta r[zbun[rii, aprins de setea de a desfiin\a tot ce mai este b[rbat de cinste =i de bine, tot ce mai are curaj de a protesta]n contra r[ului. Toate armele, toate mijloacele]i sunt bune, numai s[poat[ajunge la scop. Spaima, pedepsele, lovirea libert[\ii =i a intereselor materiale, p`ri mincinoase, =i chiar calomnia, chiar pamfletul, aceste sunt tic[loasele inven\ii, tic[loasele instrumente, cu care ast[zi pretinde a-=i urma guvernul. Spre aceasta, M[ria Sa de=teapt[ patimile cele rele, insufl[ ne]ncrederea, a\`\[pizma =i zavistea,]ntart[st[rile sociale una asupra alteia, aprinde f[clia discordiei =i a r[zboiului civil, clevetind pe acei ce nu-i poate g[si vinova\i, imput`ndu-le plec[ri retrograde, planuri reac\ionare, f[c`ndu-i *aristocra\i* =i declar`ndu-se el, prin urmare, *liberal*. Clerul cu mitropolitul ]n cap, =i care cu via\a =i-a pl[tit curajul arhip[storesc, boierii cei mai ]nsemna\i, b[tr`ni =i tineri, to\i b[rba\ii vrednici, amploia\i, profesori, avoca\i, litera\i, clasa negu\itoreasc[, to\i ace=tia, care constitueaz[adev[rata Moldov[,]naintea ochilor M[riei Sale, a agen\ilor =i a pamfletarilor s[i, sunt aristocra\i. Un asemene nume]n dreptul s[u]n\eles, ei]l primesc cu bucurie, c[ci *aristocra\ie* nu]nsemneaz[alta dec`t *guvernul celor buni*, =i acesta nu poate s[fie guvernul M[riei Sale domnului Mihail Sturdza v. v.

Ace=ti aristocra\i, adic[*partida na\ional[*, cleveti\i =i prigoni\i, opri\i pe la mo=ii, fug[ri\i de c[tre zbirii domne=ti, v[z`ndu-=i \ara ocupat[cu armii str[ine, =i prin urmare]n neputin\[material[de a se]ntruni]n pace, de a se pune chiar]n rela\ie cu acei trimi=i de c[tre cur\i spre a cerceta nevoin\ele \[rii, se v[d dar sili\i a ar[ta prin lumina tiparului care sunt planurile lor, care sunt reformele ce le socot mai neap[rate pentru \ar[.

Prin aceasta, noi n[d[jduim c[vom]mplini un]ndoit scop. }nt`i, vom ]nchide gura clevetitorilor ce ne ]nvinov[\esc cu plec[ri care sunt a lor, adic[ retrograde; =i al doilea, vom ar[ta ambelor cur\i =i Europei starea opiniei publice ]n Moldova, de vreme ce p`n[acum comisarii]mp[r[te=ti au suferit ca domnul s[\in[de-

parte de d`n=ii pe oricine ar fi ]ndr[znit s[ le vorbeasc[ altfel dec`t]n struna domneasc[.

C`nd la 28 mart, ob=tea adunat[ ]n Ia=i din toate \inuturile Moldovei a cerut numai acele 35 puncturi ]ntemeiate pe Reglement, ea prin aceasta n-a ar[tat c[ n-ar avea trebuin\[ =i de alte reforme mai radicale. }ns[, t`nguindu-se numai pentru ilegalit[\i, ea vroia a fi rea=ezat[ ]n legalitate, ca atunci legal s[-=i poat[da =i alte mai mari]mbun[t[\iri. Timpul acesta a venit. Ast[zi nu se mai atinge numai de]ndreptarea abuzurilor =i de izgonirea s[v`r=itorului lor. C[derea acestora]i ca =i]mplinit[. }ns[o chestie mult mai mare se ive=te: *regenera\ia Moldovei*]ngenuncheat[sub Mihail Sturdza v. v.,]nzestrarea ei cu institu\ii analoage cu epoca noastr[. }n fiin\a a ambelor cur\i ce vroiesc a cunoa=te spiritul Principatelor,]n fiin\a Europei, care simpatizeaz[cu noi, moldovenii ar fi vinova\i]naintea lui Dumnezeu, a popoarelor =i a lor]nsu=i, dac[nu =i-ar declara f[\is, far[sfial[, si]n adev[r: Care sunt dorin\ele si nevoin\ele lor, care sunt institu\iile ce le socot neap[rate pentru fericirea lor, =i f[r[care nu poate s[fie]n \ar[nici pace, nici prop[=ire.

Prin o asemene *solanel[declara\ie*, f[cut[cu vrednicie =i cu unanimitate, moldovenii nu sunt rebeli, nu se pun]n lupt[cu nimeni. Ei sunt prea slabi spre a lovi driturile altora; dar cer ca =i driturile lor s[fie respectate, dac[este ca *dreptatea*, iar nu *puterea* s[prezideze la soarta lor.

}nainte dar de toate, moldovenii protest[despre nestr[mutata lor hot[r`re de a nu lovi driturile cuiva; ]ns[ vroiesc asemene ca =i al\ii s[ nu le jigneasc[ drept[\ile ce le au ]nfiin\ate =i ]nchiz[=luite de sute de ani, pe care str[mo=ii no=tri pururea =i cu crude jertfe au =tiut a le p[stra, =i pe care =i noi vroim a le l[sa ]ntregi str[nepo\ilor no=tri. Cel mai sf`nt din aceste drituri este *neat`rnarea noastr[ dinl[untru* =i prin urmare autonomia. Aceast[ neat`rnare a fost]nt`ia condi\ie a urm[torului tratat din 1512, prin care Moldova]n domnia lui Bogdan, fiul lui +tefan cel Mare, a cunoscut suzeranitatea Turciei, =i anume:

1) Poarta recunoa=te pe Moldova de p[m`nt slobod =i nesupus.

2) Legea cre=tineasc[, care se \ine]n Moldova, nu va fi nici odinioar[c[lcat[sau tulburat[, ci]nc[norodul va avea slobode bisericile sale ca =i]nainte.

3) Poarta se]ndatore=te de a ap[ra pe Moldova de to\i cei ce ar putea s[o calce, p[zind-o]n starea]ntru care a fost mai]nainte f[r[a i se face vreo nelegiuire, sau s[sufere ca s[i se fac[vreodinioar[cea mai mic[dezbinare sau desp[r\ire.

4) Moldova va fi st[p`nit[ =i c`rmuit[dup[pravilele =i canoanele sale, f[r[s[se amestece Poarta c`t de pu\in.

5) Domnii vor fi ale=i de norod =i]nt[ri\i de la Poart[, ca s[st[p`neasc[ ]n c`t vor tr[i.

6) Domnii vor fi c`rmuitori a tot p[m`ntul Moldovei =i vor putea s[aib[ ]ntru st[p`nirea lor osta=i cu plat[ de la sine, p`n[la 20 000 p[m`nteni sau oameni str[ini.

7) Moldovenii vor putea \ine =i cump[ra o cas[la |arigrad pentru =ederea capichihaelilor lor, unde vor putea face =i o biseric[.

8) Turcii nu vor putea cump[ra p[m`nturi]n Moldova, ori a avea case sau a se a=eza, nici a avea sau a face geamii nici]ntr-un chip.

9) Domnul]mpreun[cu tot norodul, pentru semn de supunere, va avea purtare de grij[a trimite pe tot anul prin doi boieri ai Moldovei la Poart[, =i 4 000 bani ro=ii, 40 =oimi =i 40 iepe f[t[toare. Aceste toate se numesc pe=che=, adic[dar.

10) }n vreme de o=tire, domnul Moldovei, asemene dup[cum i s-ar porunci de la Poart[, va fi ajutor cu o=tile sale la slujba]mp[r[teasc[.

Acesta=i tratat s-a mai]nt[rit =i la 1530 de c[tre Soliman cel Mare[5] =i toate hati=erifurile =i firmanurile Por\ii]n urm[slobozite s-au]ntemeiat pe acestea=i capitula\ii; acestea asemene s-au cunoscut =i de toate tratatele]ncheiate]ntre Turcia =i Rusia, care, declar`ndu-se ocrotitoarea driturilor noastre, s-a ]ndatorit prin urmare a ne ap[ra =i cel mai sf`nt drit, ce este n*eat`rnarea noastr[dinl[untru*.

}n adev[r, las`nd a vorbi de tratatul]ncheiat]ntre Petru cel Mare =i Dimitrie Cantemir,]n 13 aprilie 1711* (adic[cu dou[sute de ani]n urma capitula\iei Moldovei c[tre Poarta otoman[, =i care dovedesc c[Moldova a fost privit[de Curtea Petersburgului ca stat suveran, de=i tributar, iar nu ca provincie, cum o declar[acum depe=a din 19 iulie 1848, c[ci atuncea n-ar fi putut]ncheia tratat cu o provincie), prin care tratat reformatorul Rusiei cuno=tea domnului Moldovei titlul de *autocrator* =i \[rii o deplin[neat`rnare. Rusia, prin tratatul de la Kainargi din 1774, cunoa=te pe st[p`nitorii Moldovei =i Valahiei de suverani** =i prin urmare =i \[rile de staturi suverane.

Pe acest tratat]n care pentru]nt`ia=i dat[ prin\ipul mijlocirii Rusiei ]n favorul Principatelor este stipulat (]ns[ numai ]nc`t aceasta se poate ierta de c[tre considera\ia prieteneasc[=i lu[rile aminte ce Puterile au unele pentru altele*** sunt]ntemeiate =i toate celelalte tratate]ncheiate]ntre Rusia =i Turcia pentru Principate.

---

* |ara Moldovei cu Nistrul s[-i fie hotarul =i Bugeagul; =i cu toate cet[\ile tot a Moldovei s[fie. Bir \ara s[nu dea. Titlul Domniei s[fie: Seninatul Domn al |[rii Moldovei, Samoderje\, adic[singur st[p`nitor, =i colegator, adic[prieten \[rii moschice=ti. Extract din tratatul de pace din 13 april 1711. Vezi Cronica lui Ioan Neculce, p. 341, =i Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques, p. 46.

** De a]nvoi suveranilor ambelor Principate al Moldovei =i al Valahiei de a avea fie=tecare pentru sine l`ng[ }nalta Poart[ agen\i(chargés d'affaires) cre=tini de legea greceasc[, care le vor c[uta trebile, =i ace=ti agen\i se vor ]ngriji de interesele ziselor Principate =i vor fi trata\i cu priin\[ de c[tre }nalta Poart[, care ]i va privi ]nsu=i, cu toat[ a lor pu\in[ importen\ie, ca oameni bucur`ndu-se de dritul gintelor =i prin urmare feri\i de orice asuprire. — Art. XVI. 9. din tratatul de Kainargi. Este o reproduc\ie a art. 7 din tratatul Moldovei din 1512; c[ci moldovenii au avut pururea capichihaele sau agen\i la Constantinopol.

*** }nalta Poart[se prime=te]nc[c[dup[ ]mprejur[rile]n care se vor afla ambele mai sus zise Principate, mini=trii Cur\ii Imperiale a Rusiei s[poat[vorbi]n favorul lor; =i }nalta Poart[se f[g[duie=te de a lua]n privire aceste reprezenta\ii, potrivit considera\iei prietene=ti a lu[rilor aminte ce Puterile au unele pentru altele. No. 10 al aceluia=i art. =i tratat. - Acest punct, prin conven\ia explicativ[a tratatului de Kainargi,]ncheiat[ ]n 10 mart 1779, m[rgine=te anume dritul Rusiei de a mijloci pentru Principate: "Curtea Imperial[a Rusiei, din partea sa, f[g[duie=te de a nu]ntrebuin\a dritul de mijlocire ce este p[strat ministrului s[u]n tratatul de pace]n favorul ambelor Principate, dec`t numai

Tratatul de Ia=i din 29 decembrie 1791, prin art. 4, nu cuprinde]n adev[r alt[nimica dec`t]nt[rirea condi\iilor cuprinse prin tratatul de Kainargi =i prin conven\ia explicativ[din 10 mart 1779.

Tratatul de Bucure=ti din 16 mai 1812, prin art. 5,]nt[rind tratatele =i conven\iile de mai]nainte, nu le face alt[modifica\ie dec`t c[ puterea protectri\[, adic[ Epitropul, ]=i ]nsu=e=te =i une=te c[tre staturile sale jum[tate din \ara protegat[, din averea orfanului, adic[ toat[ Moldova din st`nga Prutului*,]n contra principiilor a orice drit public =i privat.

Actul separat al Conven\iei de Akerman,]ncheiat]n privin\a Principatelor, cuprinde anume aceste cuvinte despre dritul rom`nilor de a-=i da legiuirile ce li s-ar cuveni: “Tulbur[rile ]nt`mplate]n anii din urm[ ]n Moldova =i Valahia, aduc`nd cea mai grea v[t[mare r`nduielii]n diversele ramuri ale administra\iei din l[untru, domnii cu respectivele lor divanuri vor fi datori a se ocupa f[r[cea mai mic[ ]nt`rziere de m[surile trebuitoare, spre a ]mbun[t[\i starea Principatelor ]ncredin\ate lor; =i aceste m[suri vor fi obiectul unui regulament general pentru fiecare provincie, care ]ndat[ se va =i pune ]n lucrare”. Tot acest act cunoa=te vechiul drit al rom`nilor de a-=i alege domnul cu primirea general[a locuitorilor.

Proclama\ia feldmar=alului Witgenstein, adresata]n 8 mai 1828,]n numele M. S. I. Neculai, c[tre locuitorii |[rii Rom`ne=ti =i Moldovei, f[g[duie=te Principatelor o existen\[legal[=i statornic[dup[vechile drituri.

Art. 5 din tratatul de Adrianopol din 1829, care au realizat f[g[duin\ele feldmar=alului =i a r[spl[tit]n parte jertvile f[cute Rusiei de c[tre rom`ni de la Petru cel Mare]ncoace, cuprinde: “Princi-

---

pentru p[strarea nejicnit[a condi\iilor specificate]n acest articol”. Adic[libertatea religiei,]ntoarcerea c[tre proprietari a mo=iilor din raielele Br[ilei, Hotinul =i Bender, respectarea clerului, regularea birului, p[zirea vechilor hati=erife =i dritul rom`nilor de a avea agen\i la Constantinopol.

* M. S.]mp[ratul tuturor Rusiilor las[=i]ntoarce }naltei Por\i partea Moldovei din a dreapta Prutului. +i }nalta Poart[va face ca birul viitor al Moldovei s[fie propor\ionat cu]ntinderea de fa\[a \[rii — Tratatul de Bucure=ti, art. 5.

patele se vor bucura de o slobod[lucrare a credin\ei lor, de o des[v`r=it[ siguran\ie, de o administra\ie na\ional[ neat`rnat[, =i de o]ntreag[slobozenie de comer\”.

Hati=eriful publicat la]ntronarea domnilor celor dint`i numi\i, dup[tratatul de Adrianopol, cuprinde de asemenea: “Domnii vor]ntocmi slobod toate pricinile din l[untru ale Principatelor lor, sf[tuindu-se cu ale lor divanuri, far[a se putea aduce v[t[mare drepturilor ce s-au]nchez[=luit acestor \[ri, prin deosebitele tratate =i hati=erifuri, =i nu vor fi sup[ra\i]ntru cea din l[untru a lor oc`rmuire, prin nici o porunc[ ]mpotrivitoare acestor drituri”. Acesta=i hati=erif mai adauge: “Aceste dou[Principate vor avea drepturile celei de sine-=i legiuiri =. c. l.”.

}n puterea dar acestui drit de neat`rnare din l[untru, de autonomie,]ntemeiat pe titlul Moldovei de stat suveran, pe o]ntrebuin\are de veacuri =i pe toate tratatele, partida na\ional[cu]ntreaga =i plina convic\ie arat[c[Reglementul organic nu poate nici]ntr-un chip s[fac[fericirea \[rii, =i ca puternic[dovad[despre aceasta este ispita de =aptesprezece nenoroci\i ani. }n adev[r, l[s`nd a zice c[ acest Reglement, prin mai multe ale sale dispozi\ii, este contrariul spiritului tuturor tratatelor =i love=te =i driturile Turciei =i Moldovei, dar apoi are dou[ metehne de c[petenie, care anuleaz[ celelalte ale sale hot[r`ri, menite spre a ferici \ara. Aceste metehne sunt:

1. Prin dispozi\ia sa]ncheietoare ce zice c[: “Pe viitorime orice schimbare domnul ar voi s[fac[ ]n Reglementul organic nu va putea s[aib[loc, nici a se pune]n lucrare dec`t dup[ ]nadins[ ]mputernicire a }naltei Por\i, cu]mpreun[unire a Cur\ii Rusiei. Reglementul ridic[deodat[Moldovei toate driturile ce le p[strase de la capitularea sa =i care ni s-au fost]nchez[=luit de toate tratatele vechi =i nou[, =i ce este mai r[u si mai nenorocit, c[o love=te cu imobilitate]n contra legilor progresului =i a perfectibilit[\ii pentru care toate popoarele sunt f[cute. C`nd o na\ie nu ]nainteaz[, ea d[ ]napoi, =i aceasta ]n veacul nostru este mai adev[rat dec`t ori=ic`nd. Reglementul]ns[silindu-ne, c[pentru cea mai mic[prefacere, chiar]n cea mai ne]nsemnat[lege de poli\ie, s[cerem]nadins]mputer-

nicirea a }[naltei] Por\i cu]mpreun[unire a Cur\ii Rusiei, ne os`nde=te a fi sta\ionari; =i starea de pe loc, imobilitatea este moartea unei na\ii. Este cunoscut c`t[opozi\ie a]nt`mpinat aceast[ ad[ugire la articole Reglementului din partea ob=te=tei Adunari a |[rii Rom`ne=ti; =i r[spunsul ei din 21 iulie 1837 la nota din 17 iulie acela=i an a general-consulului Rusiei, este cea mai manifest[protesta\ie]n contra dezbr[c[rii na\iei de dritul ei de autonomie. Ob=teasca Adunare a |[rii Rom`ne=ti n-a cunoscut dar niciodat[aceast[fatal[ad[ugire; =i redac\ia jurnalului, prin care Adunarea ob=teasc[a Moldovei a primit-o, dovede=te c[aceasta s-a f[cut dup[prea]nalt[ ]ncuviin\are (en vertu d'une sanction suprême), iar nu din libera sa voin\[.

2. A doua meteahn[capital[a Reglementului este c[acesta,]n loc de a regula (precum]nsu=i numele s[u arat[misia ce trebuie s[aib[) dup[spiritul timpului vechile institu\ii ale Moldovei, a d[r`mat =i a desfiin\at toate legiuirile \[rii; ne-a t[iat toat[rela\ia cu trecutul, f[r[a ne]ntemeia prezentul. O lege fundamental[a |[rii trebuie]ns[s[fie o plant[indigen[, expresia n[ravurilor =i nevoin\elor na\iei. Aceasta]ns[nu este Reglementul; el este redigat]n timpul ocupa\iei armielor rosiene=ti, dup[instruc\ii str[ine, sub preziden\ia consilierului de tain[rosienesc Min\iaki, de c[tre doi boieri numi\i de prezidentul plenipotent al Principatelor si numai de c[tre al\i doi boieri numi\i de divanul \[rii, adic[de vreo c`teva persoane, iar nu de adev[rata Adunare na\ional[a \[rii. Aceste toate se dovedesc prin chiar jurnalul-prefa\[, ce este pus]naintea Reglementului Moldovei, din 29 iulie 1829, =i isc[lit de prezidentul comitetului Min\iaki, visternicii Iordachi Catargiu =i Costachi Cantacuzino, vornicii Costachi Conachi =i Mihalachi Sturdza, =i secretarul =i redactor aga Gheorghe Asachi. Sf`r=itul acestui jurnal, prin chiar cuvintele sale, arat[modul =i mijloacele cu care s-a f[cut acest Reglement. “Noi, m[dulari ai comitetului pentru sec\ia Moldovei, am deschis sean\ele noastre la Bucure=ti 29 iulie 1829, sub preziden\ia domnului de Min\iaki,]nzestrat cu instruc\ii privitoare c[tre aceste]mbun[t[\iri, =i ne vom ocupa cu toate p[r\ile ce trebuie s[compun[acest Reglement; =i f[c`nd din fie=tecare

c`te un cap de o parte, ]l vom supune, ]ndat[ ce va fi preg[tit =i redigat, cercet[rii Excelen\ei Sale domnului Prezident plenipotent, p`n[c`nd toat[ lucrarea reformei pentru Moldova va fi cu totul sf`r=it[“. Reglementul dar nefiind nicidecum expresia voin\ei moldovenilor, ner[spunz`nd la nevoin\ele \[rii, ne]ntemeiat pe acele legiuiri vechi care, cu toate greut[\ile timpurilor =i ale]mprejur[rilor din afar[sute de ani ne-au p[strat na\ionalitatea, nici au putut, nici poate s[fac[fericirea \[rii noastre. De aceea dar vroim a ne]ntoarce la acele institu\ii, a c[rora origine este din p[m`ntul nostru, care]n timp de cinci veacuri le-am avut, =i pe care vroim numai a le adapta dup[luminile =i trebuin\ele epocii. Pentru c[ele au oare=icare asem[nare cu constitu\iile altor popoare, s[nu socoat[cineva c[sunt imita\ii =i]mprumut[ri, un plagiat al propagandei democratice =i socialiste, cum ar vrea nota cabinetului rusesc din 19 iulie s[le numeasc[; s[nu se ieie dup[forme =i dup[termine. lnstitu\iile ce le vroim sunt curat ale \[rii noastre]n cea mai mare parte, =i aceasta o dovedesc istoria =i acturile publice ale rom`nilor.

Aceste institu\ii pe care partida na\ional[le socoate ca neap[rate =i singurele m`ntuitoare pentru \ar[sunt urm[toarele:

1. *Neat`rnarea administrativ[=i legislativ[ ]n toate cele din l[untru, f[r[amestec a orice puteri str[ine.* — Considera\iile de mai sus au dovedit pe ce drepturi se]ntemeiaz[acest princip fundamental.

2. *Egalitatea drepturilor civile =i politice*. — Prin aceasta, moldovenii s-ar]ntoarce la un vechi =i m`ntuitor prin\ip. }n vechea Moldov[, to\i erau deopotriv[; c[ci]ns[=i vecin[tatea era numai un abuz introdus din \ari str[ine, precum o declar[formal actul ob=te=tii Adun[ri din 6 aprilie 1749, cuprins =i]n Reglementul Organic, art. 435. }n Principate nici una din st[rile sociale nu era privilegiat[; to\i rom`nii puteau ajunge la boierie, adic[ la func\ii publice, c[ci una =i alta ]nsemna tot una. Acesta=i princip, de=i ]mbrobodit cu multe abuzuri =i excep\ii ]n practic[, exist[ ]nc[ =i ast[zi ]n teorie; a decreta dar acelea=i drepturi civile =i politice pentru orice rom`n (cu oare=icare restric\ii legale) ar fi a]mpiedica ura]ntre deosebitele clase ale societ[\ii =i prin urmare ruina des[v`r=it[a \[rii.

3. *Adunarea ob=teasc[compus[de reprezentan\ii tuturor st[rilor societ[\ii.* — A=a erau vechile adun[ri ale rom`nilor; =i isc[liturile puse sub vestitul act al dezrobirii vecinilor din 1749, pomenit mai sus, dovedesc destul dritul ce aveau toate st[rile, adic[ toate interesele \[rii, de a fi reprezentate ]n Adunare. Prin urmare, Adunarea ob=teasc[ de astazi (chiar nefiind ]nr`urit[de guvern), ne]nf[\i=`nd dec`t interesele unei st[ri, adic[a boierilor, trebuie modificat[ ]ntr-astfel, ca s[fie reprezentate]n ea cele de c[petenie interese ale \[rii, adic[proprietatea, comer\ul, slujbele f[cute statului, capacitatea =i agricultura.

4. *Domnul ales din toate st[rile societ[\ii dup[vechiul obicei.* — Aceasta iar[=i nu este o inova\ie; istoria dovede=te c[fie=tecare rom`n putea fi chemat la domnie. Petru Rare= ]n minutul alegerii sale era pescar. Constantin Cantemir era de abia serdar; =i unul =i altul au fost mari si buni domni. Acest drit pentru ]nt`ia=i dat[s-a restr`ns ]n clasa boierilor celor mari =i p`n[la rangul de vornic, de catre vornicul Mihail Sturdza, unul din redactorii Reglementului din 1832.

5. *Lista civil[propor\ionat[cu veniturile =i mijloacele \[rii.* — Astazi M[ria Sa Mihail Sturdza v. v. prime=te de la \ar[1 600 000 lei, c`nd venitul \[rii se suie deabia la 10 000 000 lei; prin urmare trage ]n folosul s[u a =asea parte din veniturile publice; =i a=a 250 000 de moldoveni tr[iesc =i muncesc pentru a \ine pe un singur om. Pe l`ng[aceast[ ]nsemnat[sum[, domnul a =tiut a-=i mai trage =i venitul exporta\iei gr`nelor, care se suie la suma de 600 000 lei; ]nc`t aceast[list[civil[, f[c`nd propor\ia micilor venituri ale \[rii, este cu mult mai mare dec`t lista civil[a celor mai mari suverani ai Europei.

6. *Responsabilitatea mini=trilor =i a tuturor func\ionarilor]n func\iile ce ocup[.* — Acesta este un princip prea feritor =i at`t ]n interesul \[rii, c`t =i al domnului]nsu=i. El este cunoscut =i de Reglementul de ast[zi, art. 137, Anexa Q. XVIII, =i 282. Mini=trii trebuie s[fie r[spunz[tori]naintea ob=te=tii Adun[ri, potrivit vechiului obicei. Vezi *Magazinul Daciei*, tom. I, pag. l26.

7. *Libertatea tiparului*. — Tiparul,]n orice timp, a fost liber]n Moldova; =i p`n[acum nici]ntr-o legisla\ie veche sau nou[nu se afl[vreo lege care s[-l opreasc[sau s[-l m[rgineasc[m[car. Dimpotriv[, la]ntrebarea f[cut[de prezidentul plenipotent la 1830,]n timpul ocupa\iei rosiene=ti, ce legi sunt]n Mloldova pentru tipar, este declara\ia *Divanului]mplinitor*, adic[*a autorit[\ii celei mai]nalte a guvernului* c[ ]n \ara Moldovei tiparul n-a avut niciodat[alt[cenzur[dec`t religia =i moralul public.

8. *R[spl[tirile na\ionale date de c[tre na\ie prin Adunarea ob=teasc[, iar nu prin domn*. — }n \[rile rom`ne=ti, unde decora\ii nu sunt, =i rangurile se oboar[, singurele r[spl[tiri sunt b[ne=ti; ca cheltuieli dar ele nu pot fi f[cute dec`t de c[tre Adunarea ob=teasc[, dup[chiar Reglementul de ast[zi, art. 54 =i 117 =i Anexa E. X.

9. *Reprezentan\ii \[rii]n tot timpul mandatului lor s[nu primeasc[func\ii, cinstiri de la guvern*. — Servilismul Adun[rilor ob=te=ti de la 1832 =i p`n[ acum, compuse ]n cea mai mare parte de deputa\i func\ionari, care ]n mandatul lor privesc numai un mijloc de a dob`ndi]naintare]n func\ii, ranguri mai]nalte, r[spl[tiri b[ne=ti, ni=amuri, cere neap[rat aceast[reform[feritoare de corup\ie.

10. *Publicitatea sean\elor Adun[rii ob=te=ti =i a tribunalurilor*. — Princip recunoscut =i de c[tre Reglement, art. 327, pe l`ng[ vechiul obicei al \[rii, care s-a p[strat =i p`n[ast[zi, de=i intr-un chip imperfect.

11. *Dritul ini\iativ =i de peti\ie pentru Adunare*. — Dritul ini\iativ este cunoscut de Reglement, art. 57. Dritul peti\iei este iertat de c[tre obiceiul vechi =i nu este oprit prin nici o lege nou[.

12. *Reprezentantul \[rii la Constantinopol ales de c[tre Adunare dintre rom`ni*. — Reprezentantul \[rii de ast[zi este str[in, ]n contra chiar a Reglementului, art. 403. El trebuie s[ fie ales de c[tre Adunare, pentru ca s[ reprezenteze la }nalta Poart[ interesele \[rii, iar nu interesele domnului, precum se ]nt`mpl[cu agentul de ast[zi, dl Vogoridi, socrul M[riei Sale Mihail Sturdza v. v. =i care de 14 ani]naintea Cur\ii Suzerane nu numai a ascuns, dar]nc[a prigonit interesele Moldovei.

13. *}nchiz[=luirea libert[\ii individuale =i a domiciliului*. — Aceste drituri sunt]nchiz[=luite de hrisovul lui Ioan Sturza, 1 april 1828, =i de Reglement, art. 358 =i 433,]ns[numai *boierilor*, dar =i pentru ace=tia sunt numai pe h`rtie. Domnul, cu sau f[r[ Sfatul administrativ, ]n contra tuturor drepturilor vechi =i nou[, sub cuv`nt de m[suri de ordin public,]nchide, surghiune=te, dep[rteaz[peste hotar, f[r[cea mai mic[judecat[, dovedind =i prin aceasta c[o lege publicat[, dar nep[zit[este o lege moart[. Libertatea individual[=i domiciliul trebuiesc dar]nchiz[=luite pentru to\i rom`nii f[ra deosebire.

14. *Instruc\ie egal[=i gratuit[pentru to\i rom`nii*. — Acest princip este cunoscut prin hrisoavele lui Grigore Ghica v. v., prin Reglement, Anexa F. LXVI =i LXVII =i prin dispozi\iile departamentului din l[untru,]n ministeria r[pos. logof[t Lupu Bal=. Principul]ns[trebuie dezvoltat =i pus]n lucrare. Fie=tecare ora= =i sat trebuie s[aib[=coala sa, ca fie=tecare rom`n s[poat[primi instruc\ia la care]l cheam[facult[\ile sale.

15. *}ntemeierea unei garde urbane =i rurale*. — Aceast[gard[,]nt`i puterea \[rii, de=i ]n urm[ degenerat[, a existat p`n[la introducerea Reglementului; spre a]mpu\ina num[rul slujitorilor, care sunt un izvor de abuzuri =i de]mpil[ri pentru locuitorii s[teni, =i mai ales spre a avea o garan\ie temeinic[pentru averile materiale =i morale, =i pentru p[zirea \[rii =i a fericirii publice, garda este neap[rat[.

16. *}ntemeierea juriului pentru pricini politice, criminale =i de tipar*. — Aceast[institu\ie, provenind din pruncia societ[\ii, p[strat[=i]mprumutat[de toate popoarele, care o privesc ca cea mai mare garan\ie pentru siguran\a =i libertatea cet[\enilor, au avut-o =i rom`nii mo=tenire de la vechii germani, =i au p[strat-o p`n[la introducerea Reglementului]n procesurile civile. Chiar =i sub domnul Ioan Sturza v. v. fie=tecare]mpricinat ce era a se]nf[\i=a]naintea divanului domnesc avea dreptate, pe l`ng[ m[dul[rile divanului, s[-=i aleag[ =i al\i c`\i boieri vroia, care]mpreun[cu ceilal\i]l judeca.

}n cele criminale, juriul era ob=te=te adoptat de rom`ni; =i exist[

chiar un tratat]ncheiat]ntre Stef[ni\[Vod[, nepotul lui Stefan cel Mare, =i Sigismund, riga Poloniei, pentru]ntrebuin\area juriului]n procesurile supu=ilor mic=ti. La pricinile de hot[rituri, juriul alc[tuit de *purgari*, adic[concet[\eni, era asemenea]ntrebuin\at. Ast[zi dar c`nd chiar acele na\ii care nu cuno=teau ]nc[ juriul ]l adopt[ ca ]nchiz[=luirea cea mai sigur[ =i mai priincioas[, pentru ce numai rom`nii nu s-ar]ntoarce la o institu\ie str[mo=easc[at`t de pre\ioas[!

17. *Desfiin\area pedepsei de moarte =i a b[t[ilor trupe=ti*. — Epoca]n care vie\uim face de prisos orice comentar]ntru aceasta.

18. *}ntemeierea unui ordin de avoca\i spre libera ap[rare at`t ]n cele civile, c`t =i]n cele criminale*. — A=ez[m`ntul pentru vechili din 1839 a pus temelia ordinului avoca\ilor ]n pro\esurile civile. Trebuie ]ns[ ca =i ]n cele criminale s[ li se dea dritul ap[r[rii, care este primit at`t de legile]mp[r[te=ti ce au]nc[putere]n \ar[, c`t =i de art. 346 din Reglement. O organiza\ie dar mai temeinic[este trebuincioas[.

19. *}ntemeierea ministeriului public*. — A=ezarea avoca\ilor cere neap[rat =i a procurorilor, care =i exist[ ]n |ara Rom`neasc[.

20. *Reforma tribunalelor =i inamovibilitatea judec[torilor*. — O mare parte a]ngenunchierii \[rii se poate atribui tribunalelor. R[u organizate, r[u compuse, sub]nr`urirea direct[ a domnului, ]n loc de a fi organul =i expresia drept[\ii, ele nu sunt dec`t instrumentul str`mb[t[\ii =i al venalit[\ii =i nu]nf[\i=az[nici o garan\ie]mpricina\ilor. Reforma lor =i mai ales inamovibilitatea judec[torilor, cerut[=i de art. 285 al Reglementului, sunt dar de toat[nevoia.

21. *Neamestecarea domnului]n ramul judec[toresc =i aducerea]n]mplinire a sentin\elor f[r[ ]nt[rirea sa*. — Domnul prin]ns[=i fiin\a sa de domnitor trebuie s[se \in[departe de luptele judec[tore=ti ale particularilor; c[ci prin amestecarea sa]n ele nu face dec`t a-=i comprometa influen\a suveran[. El nu trebuie, prin urmare, dec`t a privighea la mar=a justi\iei, iar nu =i la darea ei; caci altmintrele dreptatea n-ar fi dec`t un instrument ]n m`inile domnitorului, precum a =i fost]n m`inile M[riei Sale Mihail Sturdza v. v. C`te hot[r`ri date de c[tre divanul domnesc]n congl[suire de =apte m[dul[ri, =i

care dup[art. 363 al Reglementului r[m`n pentru veci sfinte, =ed de la ]nceputul domniei sale ne]nt[rite =i neaduse la ]mplinire =i c`te alte asemenea s-au sf[rmat =i nelegiuit s-au trimis]n noua cercetare a tribunalelor!

22. *Desfiin\area a orice tribunaluri =i comisii excep\ionale.* — Aceste chiar dup[Reglementul de ast[zi nu sunt tolerate;]ns[,]n contra acestuia, guvernul de fa\[ ]n mai multe r`nduri s-a slujit de ele.

23. *Libertatea culturilor.* — Moldova a avut pururea de fal[de a cunoa=te libera]ntrebuin\are a tuturor culturilor. Religiile prigonite]n alte \[ri au g[sit pururea]n \ara noastr[un azil sigur; =i p[m`ntul rom`nesc este singurul care nu s-a udat cu s`nge v[rsat]n r[zboaie religioase.

24. *Ridicarea moral[=i social[a clerului ortodox.* — Formarea clerului =i aducerea sa]ntr-o stare]mbun[t[\it[=i]nsufle\itoare de respect este una din cele mai mari =i sfinte]ngrijiri ale fie=tec[rui guvern p[truns de datoriile sale c[tre popor. La rom`ni, guvernul de 14 ani n-au f[cut nimic[ pentru cler, care cu toate veniturile cele mari =i cu toate mijloacele =i legile ce sunt de fa\[, =i anume art. 415 din Reglement, s-a l[sat ]n ]njositoarea condi\ie ]n care se afla =i mai ]nainte. Clerul de jos mai ales este at`t de par[sit,]nc`t este de mirat cum poporul a mai p[strat]nc[vreun simtiment religios.

25. *Organizarea clerului catolic pentru rom`nii de aceast[ religie.* — Peste 50 000 rom`ni sunt catolici. P`n[ acum, guvernul nu s-a ocupat nicidecum cu educa\ia at`t moral[, c`t =i religioas[a lor. Clerul lor este str[in =i nu se ingrije=te de c[tre stat. Este dar neap[rat[trebuin\a ca =i ace=ti fii ai patriei s[trag[parte din folosurile publice. Clerul lor trebuie dar organizat =i \inut, ca toate celelalte cleruri cunoscute, cu cheltuiala statului. Vechii domni o cuno=teau aceasta prea bine =i singurul venit ce biserica catolic[are]n Moldova]i vine]nc[din vechile d[nuiri domnesti.

26. *Drepturi politice pentru orice compatrio\i de orice credin\[cre=tin[.* — Ast[zi numai ortodoc=ii cred a avea drepturi politice, dritul de a st[p`ni mo=ii etc. lstoria =i actele publice ne dovedesc

]ns[c[ ]n timpurile dinainte =i catolicii se foloseau de asemene drituri. +i]nc[astazi dintre moldovenii catolici sunt unii care au ajuns la]ntrebuin\area driturilor politice =i al\ii st[p`nesc mo=ii ]nc[ din vechile d[nuiri. Sunt mai multe sate r[z[=e=ti locuite de catolici. Drepturile politice, =i aceasta o cere epoca, trebuie dar date la to\i rom`nii de lege catolic[, protestant[, arian[etc.

27. *Emancipa\ia gradual[a israeli\ilor moldoveni*. — Marele num[r de israeli\i str[ini veni\i]n Mloldova, ignoran\a ad`nc[ ]n care aceast[ stare se afl[ cere ca guvernul s[ se ocupe neadormit cu aceast[ chestie important[ pentru \ar[; trebuie ca prin m[suri umane =i progresive s[ se opereze c`t mai]n grab[fuzia israeli\ilor =i prefacerea lor]ntr-o stare de cet[\eni folositori ai statului.

28. *}nturnarea c[tre stat a averilor m[n[stirilor]nchinate la locuri str[ine*. — Toate averile d[nuite de c[tre evlavio=ii no=tri domni locurilor de jos sunt *condi\ionate*. |inere de *sobor*, de =coli, de spitaluri, de case de nebuni, de mese pentru s[raci, aceste sunt principalele condi\ii din care]ns[nici una nu s-au \inut de c[tre p[rin\ii greci. O singur[m[n[stire]nchinat[nu mai \ine sobor; mai multe sunt pref[cute]n case de arendatori =i ocupate de mireni, bun[oar[m[n[stirile Buhalni\a =i Aron Vod[. Celelalte condi\ii sunt tot a=a de pu\in p[zite. C[lcarea acestora se dovede=te prin actele d[nuitorilor ivite]n parte]n procesurile ora=ului Boto=eni cu m[n[stirea Sf. Niculai din P[p[u\i, a =coalelor publice cu m[n[stirea Trei-Ierarhilor etc. }ntrebuin\area]nsemnatelor venituri a acestor m[n[stiri este un scandal public. Ele trebuie dar trase numaidec`t spre folosul statului, ca prin ele s[ se poat[ u=ura sarcinile publice. Iar locurilor de jos, spre pomenirea d[nuitorilor, se va trimte pe tot anul f[clii, t[m`ie, untdelemn =i]nsu=i bani; c[ci ar fi un p[cat na\ional de a l[sa a=a averi publice]n m`inile unor c[lug[ri str[ini, pururea rebeli la legile \[rii ce-i ]ngra=[ de at`te veacuri, =i care de la 1832 =i p`n[ ast[zi se ]mpotrivesc ]nc[ de a r[spunde statului mica dare hot[r`t[prin art. 79, IV al Reglementului.

29. *Dritul fiec[rui \inut, ora= =i comun[de a-=i controla administra\iile*

prin sfaturile \inutale, municipale =i comunale. — “Privigherea asupra a tot ceea ce se atinge de fericirea unui ora= nu poate fi mai bine]ncredin\at[dec`t acelor care c`=tig[mai cu deosebire folosurile din el”, zice chiar Reglementul, Anexa H. Cu toate aceste, oc`rmuirea intereselor comunale, de=i dat[ prin acesta=i Reglement sfaturilor comunale, a r[mas pururea ]n m`na administra\iei centrale, care =i cu aceste venituri a f[cut aceea ce a f[cut cu tote veniturile \[rii,]nc`t a omor`t cu totul via\a municipal[ ]n Moldova. Trebuie dar dat fie=tec[rui \inut, ora= =i comun[dritul ca, prin respectivele sale sfaturi, sa-=i controleze interesele locale, f[r[amestecarea puterii centrale. Aceste sfaturi ar]nvia din nou via\a municipal[=i interesul pentru lucrul public; =i prin urmare,]naint`nd bun[starea comunelor, ora=elor =i \inuturilor, ar face =i bun[starea \[rii]ntregi. Trebuie dar priimit de princip, c[tot ce se poate face pe loc s[se fac[de c[tre puterile locale.

30. *Desfiin\area a orice d[ri asupra exporta\iei productelor na\ionale*. — }n vreme c`nd]n alte \[ri guvernele se silesc de a]nlesni chiar prin premii exportarea productelor na\ionale, guvernul Moldovei, chiar]n contra legiuirilor]nfiin\ate, s-a silit a-i pune stavile. A=a,]n contra art. 65 al Reglementului, =i cu toate protesta\iile Adun[rii ob=te=ti, a pastrat *po=lina* asupra gr`nelor, pentru c[ea este l[sat[ ]n libera dispozi\ie a M[riei Sale Mihail Sturdza v. v. =i-i formeaz[o a doua list[civil[. Spre dezvoltarea dar a agriculturii =i a nego\ului vitelor, care sunt cele de c[petenie izvoare a bog[\iei noastre na\ionale, trebuie desfiin\ate orice d[ri asupra exporta\iei gr`nelor, vitelor =i fabricatelor na\ionale.

31. *Reforma codicelor civil[, comercial[=i criminal[=i a procedurii lor*. — Reforma codicelor, de=i cerut[=i de art. 426 din Reglement (=i cu anume rostire ca aceasta s[se fac[de o comisie mixt[, numit[de guvernele ambelor Principate, spre a da am`nduror \[rilor o singur[ =i aceea=i legisla\ie civil[ =i penal[), de abia a ]nceput ]n anii trecu\i, ]ns[ ]n chipul str`mt =i viclean care caracterizeaz[sistemul =i toate]mbun[t[\irile guvernului de ast[zi. De abia partea

]nt`i a codicei civil[este preg[tit[,]ns[trebuie cur[\it[de ad[ugirile =i schimb[rile f[cute de M[ria Sa domnul Mihail Sturdza.

Cea mai neap[rat[ ]ns[reform[este aceea a codicei criminale, care face ru=ine epocii =i Moldovei. Procedura civil[=i criminal[trebuie asemene radical pref[cut[; c[ci colec\ia ofisurilor =i dezleg[rilor judec[tore=ti, publicat[de M[ria Sa domnul Sturdza, f[r[mai]nainte]ncuviin\are a Ob=te=tii Adun[ri]n contra art. 56 din Reglement, este numai un n[mol de str`mb[t[\i =i de interesuri particulare aduse la teorii de legiuiri generale.

32. *}ntemeierea legilor de poli\ie =i a a=ez[mintelor penitenciare potrivite cu veacul*. — Starea de fa\[a poli\iei,]ntemeiat[numai pe vroin\a =i interesul func\ionarilor]ns[rcina\i cu acest ram delicat al adminstra\iei, =i mai ales jalnica =i neomeneasca trata\ie a nenoroci\ilor]nchi=i, lipsi\i de orice c[utare, =i l[sa\i]n cruda dispozi\ie a temnicerilor, cer neap[rat reforma sistemului de ast[zi.

33. *O lege energic[pentru secarea corup\iei r[sp`ndit[ ]n \ar[de c[tre guvernul de ast[zi.* — Abuzurile care au adus \ara]n tic[loasa stare]n care se afl[ast[zi explic[trebuin\a unei asemene legi.

34. *}nlesnirile comer\ului =i libert[\ii muncii prin: 1. Promulgarea legilor de credit spre a asigura pl[tirea datoriilor f[r[excep\ie de persoane. 2. }ntemeierea unei b[nci na\ionale =i de escont[=i a caselor de p[strare. 3. A=ezarea de =coli profesionale. 4. Deschiderea canalurilor =i drumurilor de comunica\ie. 5. Regularea tarifurilor =i 6. Mai ales desfiin\area a orice beilicuri, c[r[turi =i havalele, precum la drumuri publice etc. Toat[munca public[trebuind a fi f[cut[cu bani.* — Toate aceste]mbun[t[\iri practice n-au trebuin\a de un mai departe comentar.

}n privirea acestor m`ntuitoare institu\ii, propuse de partida na\ional[, nu]n folosul s[u]n parte, ci]n folosul na\iei]ntregi, intitula\ii aristocra\i, de la sine =i cu bucurie se leap[d[de privilegiile ce le au, sau prin mo=tenire, sau prin legile]nfiin\ate, =i se primesc:

I. *A se obor] orice ranguri =i privilegiuri personale sau de na=tere.*

}n |[rile Rom`ne=ti nimic n-a fost mo=tenitor, afar[ dec`t proprietatea =i numele familiei. Ca]n toate staturile Orientului, *noble\a* este necunoscut[: c[ci *boieria* nu]nsemneaz[dec`t func\ie public[, la care fie=tecare rom`n poate ajunge dup[chiar legile de ast[zi. Boieria de abia]n timpurile nou[a luat mersul unei *noble\e*, nepotrivite =i contrare cu toate institu\iile \[rii. Boieria chiar ast[zi nu se poate c`stiga dec`t prin slujba c[tre stat, =i nu d[alt drit dec`t acel al elec\iei =i al eligibilit[\ii, precum =i al scutirii de *bir*, care asemene este numai un privilegiu personal. *Boieria este* dar personal[, pentru c[ feciorul de boier ce nu are rang nu se poate alege deputat =i fiii s[i sunt birnici. Dritul de elec\ie =i de eligibilitate p[str`ndu-se, =i]nc[ ]ntinz`ndu-se, iar scutirea de bir nemaiput`ndu-se p[stra pentru nimene, la ce ar mai trebui rangurile de *logof[t mare*, *vornic mare*, sp[tar =i =[trar, ni=te titluri seci care de mult nu mai reprezenteaza func\iile la care erau lipite. Ele dar ast[zi trebuiesc obor`te ca ni=te r[m[=i\e ale timpurilor feudale =i care odat[ trec`nd grani\a, sunt necunoscute]ntregii Europe =i, prin urmare, nu procur[titularilor nici m[car de=arta glorie ce prin tractiruri aduc]nc[cuvintele de duc[, conte =i baron. Logofe\ii cei mari, vornicii, agii, banii, pitarii =i al\i asemene boieri de ast[zi pot fi, =i vor fi =i f[r[aceste titluri,]n capul na\iei prin cultura, bog[\ia =i iubirea lor c[tre patrie. Mult[vreme dar vor avea]nc[spre a nu se teme de concuren\ie; singurul lucru ce le r[m`ne s[ fac[ este s[ p[streze prin *merit* aceea ce p`n[acum au avut numai prin *privilegiu*. Rangurile dar, ad[ugim]nc[, ca ni=te juc[rii date numai de=ert[ciunii, trebuiesc desfiin\ate; c[ci a p[stra o noble\[, o aristocra\ie acolo unde exist[, se]n\elege; dar a o crea la anul 1848 acolo unde n-a fost niciodat[, ar fi o prea mare nebunie, =i de care rom`nii vor =ti a r[m`ne str[ini.

II. *A face parte la]ndatoririle, sarcinile =i d[rile statului, prin urmare a se supune la contribu\ie general[, fie=tecare]n propor\ia facult[\ilor =i a averii sale.* }n vechea Moldov[, to\i moldovenii luau deopotriv[parte la]ns[rcin[rile statului; to\i pl[teau birul s`ngelui,

to\i contribuau la d[rile publice, logof[tul cel mare, c`t =i cel de pe urm[ s[tean, fie=tecare dup[ mijloacele sale. O singur[ excep\ie era f[cut[ ]n favorul func\ionarilor mari ai statului, *pe c`t[vreme erau]n func\ii lucrative*, de la vel-logof[t p`n[la vel-stolnic, pentru c[aceast[scutire le era singura leaf[. De abia domnul fanariot Constantin N. Mavrocordat, vroind a trage]n partida sa pe boieri, adic[func\ionari, pentru ca mai lesne s[poat[ ]mpila poporul, obor] acest princip de dreptate, =i introduse clase privilegiate, adic[scutite de bir. Pentru]nt`ia=i dat[ prin hrisovul s[u din mart 1737, se hot[r] ca *“boierii de la vel-logof[t p`n[treti-logof[t, at`t dumnealor c`t =i fiii dumilor-sale, nu numai c`nd vor fi ]ntru dreg[torii, ce =i lipsi\i fiind de dajbe mazileasc[ ce da pe an s[ fie slobozi =i ierta\i”*, ]ns[ =i aceasta cu condi\ie *“pentru c[ de sub leg[turile dajdiei slobozindu-se =i odihnindu-se, mai cu fierbinte s`rguial[s[se afle c[tre slujbele =i poruncile st[p`ne=ti”*.

Aceast[excep\ie, o dat[f[cut[, toate clasele]nst[rite au mijlocit a se folosi de ea; =i ast[zi toate greut[\ile =i d[rile statului,]n contra a orice drept[\i, razim[numai pe acel mai s[rac, pe acel ce n-are ale lui dec`t trupul s[u, adic[ pe locuitorul s[tean: numai acesta pl[te=te pe domn, care nu =tie de d`nsul, pe administrator care-l fur[, pe judec[tor la care niciodat[nu cere dreptate, pe slujitor care-l \ine sub bici, pe militar care n-are ce s[-i apere, c[ci \[ranul n-are nimic al lui sub soare, nici m[car bordeiul unde]=i odihne=te obositele m[dul[ri.

At`t dreptatea, c`t =i epoca]n care vie\uim, nu mai pu\in =i chiar interesul bine]n\eles al patriei, cer dar neap[rat ca s[ne]ntoarcem la vechiul =i m`ntuitorul princip al contribu\iei generale; pentru c[ numai din libera =i deopotriv[ dezvoltare a tuturor puterilor statului =i ]ntrebuin\area lor spre folosul general, at`rn[fericirea \[rii.

Ob=tesc =i adev[rat patriotism]ns[poate s[fie numai acolo unde patria i=i trateaz[fiii cu o deopotriv[dreptate =i dragoste, supuindu-i la acelea=i]ndatoriri =i drituri.

III. *A jertfi]n folosul statului banii desp[gubirii scutelnicilor, p[str`ndu-se ca pensie numai acei pentru nevoia=i, v[duve =i orfani*. De]ndat[ce rangurile =i privilegiurile se desfiin\eaz[, de la sine cade =i aceast[desp[gubire pentru un privilegiu trecut; =i apoi acest condei al bugetului,]mp[r\it la mai multe sute, d[benefician\ilor un venit prea pu\in]nsemnat, c`nd,]ntrebuin\at]ntreg, ar putea s[aduc[\[rii un folos mult mai mare.

IV. *A se desfiin\a robia de pe p[m`ntul rom`nesc, cu desp[gubirea numai acelora ce ar cere-o*. Un stat constitu\ional cu robi ar fi o monstruozitate. Dezrobirea \iganilor statului =i a m[n[stirilor rostit[de Ob=teasca Adunare,]n anii trecu\i, trage de la sine =i dezrobirea \iganilor particulari; c[ci un princip nu poate s[fie primit de bun pentru unii, =i aruncat de r[u pentru al\ii. }n sean\a din 5 august 1746, Ob=teasca Adunare a |[rii Rom`ne=ti zicea c[ "ea nu cunoa=te mai greu =i mai mare p[cat dec`t a avea pe fra\ii no=tri]ntru Cristos sub jugul robiei noastre, de vreme ce sf. Evanghelie ne zice: iube=te pe aproapele t[u ca]nsu=i pe tine.

Ca urm[tori dar acestei porunci, nu trebuie s[robim pe fra\ii no=tri. C[ci robia n-a fost de nici un folos, ci]nc[un obicei de mare pagub[sufletelor noastre, r[mas[fiind de la str[mo=i ca un blestem asupra capetelor noastre". Aceea ce dar cu mai mult de o sut[de ani o ziceau str[mo=ii no=tri nu vom zice-o =i noi ast[zi]n veacul luminilor, =i am putea oare r[bda de a avea robi, noi, care voim a fi o na\ie liber[?

V. *A se obor] boierescul =i a se face proprietari pe to\i gospodarii s[teni, d`ndu-se ]ns[ o dreapt[ desp[gubire vechilor st[p`ni ai p[m`ntului. Aceast[ desp[gubire =i modul ei se vor hot[r] de c[tre cea ]nt`i Ob=teasc[Adunare, aleas[dup[noul chip ar[tat la art. 3 al reformelor de mai sus*. Puterea =i fericirea unui stat se afl[ ]n puterea =i]n fericirea mul\imii, adic[a na\iei. O na\ie]ns[, care num[r[numai trei mii de oameni]nzestra\i cu drituri =i averi, singurii adev[ra\i cet[\eni, nu merit[acest nume. Moldova]ns[n-are mai mul\i cet[\eni; c[ci to\i ceilal\i care peste ace=ti trei mii de privilegia\i =i p`n[la un milion =i jum[tate formeaz[popula\ia \[rii, sunt numai ni=te locuitori dezbr[ca\i

de toate driturile, de toat[buna stare material[=i intelectual[=i supu=i numai d[rilor =i greut[\ilor \[rii. Locuitorii s[teni sunt, mai ales,]n cea mai tic[loas[stare, nefiind dec`t ni=te instrumente de munc[ ]n m`inile guvernului, ale proprietarilor =i ale posesorilor de mo=ii,]n practic[lipi\i]nc[pam`ntului, pe care de sute de ani ]l lucreaz[ ]n folosul altora, =i prin urmare ]ntor=i la *vecin[tate*. }n toate reformele bune sau rele, c`te s-au f[cut p`n[acum pentru \ar[,]n timpurile mai nou[nimic[nu s-a statornicit pentru aceast[numeroas[=i nenorocit[clas[, n[dejdea =i puterea patriei; ba]nc[Reglementul,]n loc de a-i]mbun[t[\i, i-a asprit =i mai mult tic[loasa soart[. Omenirea, dreptatea, interesul \[rii =i chiar interesul proprietarilor de mo=ii cer dar neap[rat]mbun[t[\irea radical[a acestei st[ri, prin desfiin\area boierescului =i prefacerea \[ranilor]n mici proprietari, d`ndu-li-se p[m`nturile pe care le-au]nrodit cu sudorile lor. *Omenirea* pentru c[nu este omenesc ca omul s[exploateze pe om, ca cei mul\i s[fie instrumentele de munc[ale celor pu\ini, =i ca un popor]ntreg s[-=i jertfeasc[via\a]n folosul unora,]n contra principiilor evanghelice =i ale adev[ratei libert[\i. *Dreptatea*, pentru c[desfiin\`nd boierescul =i ]ntemeind proprietatea ]ntre locuitorii s[teni, ar fi a ]ndrepta crudele str`mb[t[\i ale veacurilor trecute. Este istorice=te dovedit c[,]n timpurile din]nceput, mai fie=tecare rom`n era proprietar =i c[ numai sila =i puterea celor mari au dezbr[cat pe o mare parte din sateni de pam`nturile =i de chiar libertatea lor*. +i chiar]n zilele de ast[zi, c`te mo=ii r[z[=e=ti s-au desfiin\at prin sil[ =i str`mb[tate? *Interesul* \[rii, pentru c[proprietatea este cel mai puternic instrument de civiliza\ie =i dac[vroim serios s[ne civiliz[m \ara, trebuie s[avem mul\i proprietari. Numai o \ar[ce are mul\i proprietari este tare; c[ci numai acolo unde este r[sp`ndit[ *iubirea p[m`ntului*, este r[sp`ndit[=i *iubirea patriei*. Ast[zi]ns[pentru ce \[ranul =i-ar iubi =i =i-ar ap[ra o patrie unde

* Vezi anaforaua Ob=te=tii Adun[ri a Moldaviei din 1817, pentru felul propriet[\ii]n \ar[ ]n vechime. +i “Magazinul Daciei,” t. 2, p. 229.

el nu are nici un drept, ci numai]ndatoriri =i sarcine? *Interesul particular al proprietarilor*, pentru c[pragmatic se poate dovedi c[desfiin\area boierescului nu numai n-ar]mpu\ina, dar]nc[ ]n cur`nd ar spori pre\ul p[m`ntului, prin]nmul\irea popula\iei =i libertatea muncii; =i c[, prin urmare, o falce le-ar da un venit mai mare dec`t ast[zi le aduce dou[ f[lci; pentru c[ este =tiut c[ munca liber[ ]i mai roditoare dec`t munca silit[, adic[boierescul =i pentru c[,]n sf`r=it, proprietarii s-ar vedea scuti\i =i de multe]ndatoriri ce au c[tre muncitori, spre pild[: de a-i hr[ni]n vreme de foame, de a le pl[ti birul]n timp de lips[etc. }n tot felul dar boierescul trebuie desfiin\at, ca r[m[=i\[a robiei, ca contrariu veacului, ca]ns[rcin[tor =i pentru acel ce-l face =i pentru acel ce se folose=te de el, =i,]n sf`r=it, ca ]nlesnitor asupririlor =i arbitrarului =i, prin urmare, exers`nd o]nr`urire rea asupra caracterului =i moralit[\ii locuitorilor s[teni, puterea cea mai mare a unui Stat. Boierescul este desfiin\at ]n Transilvania, ]n Bucovina =i |ara Rom`neasc[; cum dar, dec`t prin sil[ s-ar mai putea \inea ]n munc[ pe rom`nul din Moldova, c`nd el vede pe frate-s[u din ]nvecinatele \[ri liber =i bucur`ndu-se de toate driturile cet[\ene=ti? Sila]ns[n-ar face dec`t a ]nrodi s[m`n\a de ur[ce]ncepe a se r[sp`ndi asupra *st[p`nilor* de mo=ii. De datoria dar =i de interesul acestora este ca s[dep[rteze primejdia, ca nu din excesul numai al r[ului s[ias[binele; iar]nt`mpl[rile din Gali\ia s[ le slujeasc[ de o cumplit[ =i m`ntuitoare pild[. Ast[zi mai toat[Europa au obor`t munca silit[, numit[robot[, clac[, boieresc, sau cu orice alt[numire. Chiar]n Turcia, =i anume]n Bosnia, augustul nostru suzeran a desfiin\at-o. Cum dar numai Moldova ar putea s[se]mpotriveasc[acestei reforme adev[rat *european[*, tocmai Moldova, care din pricina]nvecin[rii cu Bucovina =i Transilvania, desfiin\area boierescului =i apropria\ia \[ranilor este o chestie de siguran\ie public[, de pace, de via\[,]n sf`r=it, =i care prin urmare trebuie hot[r`t[c`t mai ]n grab[? C[ci nimene din acei ce vroiesc binele \[rii nu ignoreaz[ c[ timpul face necontenit mai grele de hot[r`t chestiile ce sunt de-a pururea prelungite

pe alt[dat[. *Pa=nica* dar hot[r`re a chestiei *apropria\iei \[ranilor*, ast[zi ]nc[ u=oar[, ]ntr-un an va fi mai grea, =i ]n doi va fi cu neputin\[. Ea ast[zi at`rn[ ]nc[de la noi; s[lu[m dar seama, ca]n cur`nd s[ nu se hot[rasc[ f[r[ de noi =i cu v[rsare de p`raie de s`nge!

Pe l`ng[ aceste radicale institu\ii, singurele care ne pot regenera patria, apoi partida na\ional[ mai propune una, ca cunun[ tuturor, ca cheia bol\ii, f[r[ care s-ar pr[bu=i tot edificiul na\ional: aceasta este *Unirea Moldovei cu |ara Rom`neasc[*, pe temeiul puncturilor de mai sus, =i care se vor putea modifica de c[tre Adunarea Ob=teasc[Constituant[a ambelor \[ri unite; o *unire*, dorit[de veacuri de to\i rom`nii cei mai ]nsemna\i, a am`nduror Principatelor, o *unire* pe care, dup[spiritul timpurilor, cu armele]n m`n[ au vroit s[ o s[v`r=easc[+tefan cel Mare =i Mihai Viteazul, care =i ajunsese a se intitula: *Cu mila lui Dumnezeu, Domn al |[rii Rom`ne=ti, al Moldovei =i al Ardealului*. Prejude\ele veacului =i intrigile str[inilor p`n[acum au st[vilat aceast[unire. Ast[zi,]ns[,]mprejur[rile ne sunt mai favorabile ca s[putem realiza aceea ce str[mo=ilor no=tri le-a fost cu putin\[numai de a dori. Prejude\e =i antipatii na\ionale nu mai sunt de mult]ntre noi. Chiar str[inii n-ar putea cu drept a ne fi contrari, fiindc[aceast[unire n-ar jigni driturile nim[nui. Turcia este acum deplin convins[c[, deosebindu-se de timpurile trecute =i de p[rin\ii lor de a fi str`ns uni\i cu Imperia otoman[, =i c[ singura lor m`ntuire este de a se \ine sub egida integrit[\ii Turciei,]nchez[=luit[de marile Puteri ale Europei. Unirea Principatelor,]nt[rindu-le pe aceste, ar]nt[ri]ns[=i leg[turile care se lipesc c[tre puterea suzeran[; =i iar[=i numai leg[turile cu aceast[din urm[pot s[fac[pe rom`ni puternici prin neat`rnarea Turciei, care]nchiz[=luie=te pe a noastr[. C[ci Turcia, prin dritul suzeranit[\ii sale, este]ndatorit[a ne ap[r[=i libertatea noastr[. C`t pentru Rusia, chiar ]n imput[rile =i amenin\[rile ce face rom`nilor prin depe=a din 19 iulie trecut, ca tot ce se]ntemeiaz[pe vechile trataturi; prin aceasta]ns[ea nu numai c[nu sl[be=te, dar]nc[ ]nt[re=te driturile rom`nilor, c[ci tocmai pe tratate =i ace=tia se]ntemeiaz[

spre a reclama *autonomia* lor =i dritul de a-=i uni \[rile. }n zadar depe=a ministerial[zice c[Principatele *nu pot s[-=i prefac[regimul administrativ, f[r[ ]ncuviin\area ambelor Cur\i de vreme ce au]ndatoriri pozitive c[tre puterea suzeran[, c`t =i c[tre puterea protectri\[*, c[ci articolul 5 al tratatului de Adrianopol, pe care Rusia ]ns[=i ]=i ]ntemeiaz[ reclama\iile, prin chiar cuvintele sale, cunoa=te rom`nilor vechile capitula\ii, =i, prin urmare, =i cea dint`i condi\ie a acestora, adic[ dritul *autonomiei*. “Fiindc[ principatele Moldova =i |ara Rom`neasc[, zice acest articol al tratatului,]n urma unei *capitula\ii* s-au pus sub suzeranitatea }naltei Por\i, =i fiindc[Rusia a chez[=luit *fericirea* lor, s-a hot[r`t ca ele s[ \ie toate privilegiile =i slobozeniile ce li s-au fost ]nvoit, sau prin capitula\iile lor, sau prin tratatele ]ncheiate ]ntre aceste dou[ imperii, sau prin hati=erifurile slobozite ]n deosebite vremi” etc. }n z[dar, asemene aceasta=i depe=[ face rom`nilor o crim[din dorin\a lor de a-=i]mpreuna \[rile, zic`nd c[ *Rusia nu poate ierta de a vedea, ]n locul ambelor Principate, ivirea unui nou stat* etc. La acestea va r[spunde iar[=i Rusia, adic[ chiar Reglementul f[cut de ea, =i pe care ea ast[zi vroie=te prin baionete a-l impune rom`nilor. }n adev[r, acest Reglement, f[cut dup[instruc\iile sale, sub preziden\ia unui amploiat al s[u, redigat de oameni ale=i de ea, singur invit[pe rom`ni de a se uni, rostind l[murit c[ noile institu\ii nu li s-au dat dec`t spre a preg[ti =i a aduce]n]mplinire aceast[unire. “}nceputul, religia, zice Reglementul Moldovei, art. 425, cap. IX, obiceiurile =i asem[narea limbii locuitorilor acestor dou[Principaturi, precum =i trebuin\ele ale ambelor p[r\i cuprind din]ns[=i desc[lecarea lor elementurile *nedesp[r\itei uniri*, care s-a]mpiedicat =i s-a]nt`rziat de ]nt`mpl[toarele]mprejur[ri. M`ntuitoarele folosuri ale rodului ce s-ar na=te din ]ntrunirea acestor dou[ na\ii sunt net[g[duite. *Elementurile ]ntrunirii moldo-rom`nilor se afl[a=ezate prin acest Reglement*, prin asem[natele temeiuri ale administra\iei acestor dou[\[ri.” A=adar, chiar c`nd rom`nii n-ar fi g`ndit la folosurile ce le-ar veni prin unirea Principatelor, acest articol ar fi fost]n destul spre a-i lumina despre adev[ratele lor interesuri. Tot acest articol este cel mai bun r[spuns,

cea mai mare dezvinov[\ire ce ei pot face la imput[rile depe=ei din 19 iulie. Ei dar las[ministerului]mp[r[tesc al Rusiei de a explica contradic\ia manifest[ce este]ntre acest articol al Reglementului din 1830, opera sa, care singur[ne sf[tuie=te *unirea Principatelor*, =i]ntre depe=a sa din 1848, care din aceast[unire ne face crim[. Acestea sunt singurele m`ntuitoare institu\ii care pot introduce ]n Principate lini=tea, pacea =i buna stare material[ =i intelectual[ =i, prin urmare, a le aduce *acea fericire pe care Rusia a ]nchez[=luit-o rom`nilor]n fa\a Europei*. Turcia, prin mai multe dovezi, ne-a ar[tat c[nu ne este contrarie:]n adev[r, ea sim\e=te c[este at`t interesul s[u c`t =i al nostru, ca Rom`nia s[ fie tare =i neat`rnat[ ]n cele din l[untru, =i aceasta a declarat-o prin mai multe acte publice. Iat[ce zice unul din cele mai luminate organe ale sale, jurnalul din Constantinopol, din 26 iunie trecut: “}n Valahia =i Moldavia, cur\ile suzeran[=i protectri\[au trimes fie=tecare un comisar extraordinar, spre a se]ncredin\a acolo de starea lucrurilor =i a lini=ti duhurile, precum =i a]nt[ri, dac[ar fi trebuin\[, driturile ce ele au din trataturi. Noi nu socotim c[ar rezulta din misia reprezentan\ilor din ambele cur\i ceva care s[fie]n opozi\ie cu interesele Principatelor =i duhul conven\iilor. *Epoca noastr[are de cel]nt`i caracter triumful dritului asupra t[riei*, =i se deosebe=te prin aceasta]nsu=i de timpurile de mai]nainte. Este statornic, c[ ]naintea unei bune drept[\i, dritul celui mai slab are tot aceea=i putere ca =i dritul celui mai tare. Dar aice nu este locul de a pomeni acest adev[r; nimene, negre=it, nu-l t[g[duie=te. Turcia, care se arat[liberal[acolo, unde suveranitatea sa este plin[=i]ntreag[, n-are, dup[cum =tim, cea mai mic[dorin\[, lucr`nd ca curte suzeran[, adic[ cu un mai mic grad de putere, de a se dep[rta de la fireasca sa dreptate. }n Turcia =i ]n Principaturi este aceast[ convic\ie intim[ =i foarte m`ntuitoare, c[adic[dac[p[strarea leg[turilor ce sunt]ntre Turcia =i Principate este trebuincioas[acestora din urm[, neat`rnarea lor nu este mai pu\in trebuitoare celei dint`i; =i din aceast[convic\ie izvor[sc neap[rat rela\ii nu numai de prietenie, dar]nc[de drep-

tate, care sf[tuiesc de a]nt[ri necontenit, =i nu de a sl[bi tot ce \ine de existen\a staturilor tributare =i la securitatea puterii suzerane. A]ncheia din aceast[dreapt[aprecia\ie c[Turcia nu poate nici nu trebuie s[se]mpotriveasc[la]mbun[t[\irile ce Principatele judec[folositor de a introduce]n legile lor, este un lucru u=or =i logic. Turcia nu are drit =i]nc[mai pu\in interes de a se]mpotrivi la aceasta, =i c`nd ea a ]nv[\at at`t =i]nva\[ ]n toate zilele a estima c`t pre\uie=te neat`rnarea staturilor, negre=it c[nu ea tocmai ar putea avea ideea de a o jigni c`t de pu\in. Nu este asemenea de socotit, urmeaz[acela=i jurnal, c[aceea ce curtea suzeran[nu va face, se va face de c[tre curtea protectri\[. Driturile acestea sunt m[rginite ca =i driturile celeilalte, prin deosebitele tratate ce formeaz[temelia constitu\iei de acum a Principatelor. Caracterul ei chiar arat[natura misiei sale. Dac[vreo putere oarecare ar vroi s[str`mtoreze sau s[ ]mpu\ineze neat`rnarea lor, sau s[exerseze asupra lor o ap[sare care ar fi primejdioas[intereselor lor, dup[cererea ce i s-ar face de ele sau din una din ele, ar avea loc]ntrebuin\area protec\iei sale. Ce noi zicem de curtea protectri\[, vom zice-o]nc[mai bine de curtea suzeran[, c[reia codica na\iilor d[o superioritate de drit =i, prin urmare, o datorie de obliga\ie mai mare. Ac\ia ambelor cur\i privesc mai mult *primejdiile din afar[ce ar putea s[amenin\e Principatele, dec`t direc\ia din l[untru* a trebilor lor. Aceasta se dovede=te l[murit din actul anexat la articolul 5 din tratatul de Adrianopol isc[lit la 1829, =i ]n care este zis, pentru ceea ce prive=te Moldo-Valahia: “C[ domnii vor oc`rmui slobod pentru tot ce se atinge de trebile din l[untru ale \[rii, =i c[ei nu vor fi opri\i]n oc`rmuire prin nici o porunc[ ]mpotrivitoare driturilor lor”.

Aceast[stipula\ie este potrivit[cu dritul gintelor. Iat[ce zice]ntru aceasta Vettel[6]: “Un stat slab care pentru siguran\a sa se pune sub protec\ia unui mai puternic, =i se]ndatore=te, spre recuno=tin\[, la mai multe]ndatoriri]n echivalentul acestei protec\ii, f[r[ ]ns[a se dezbr[ca de guvernul =i suveranitatea sa, prin aceasta nu

contene=te de a figura]ntre suveranii ce nu cunosc alt[lege dec`t dritul gintelor”.

Aceste drepte considera\ii,]ntemeiate pe adev[rata stare a lucrurilor, pe duhul tratatelor =i pe dritul gintelor, arat[ ]ndestul care sunt driturile, datoriile =i rolul Rusiei c[tre Principatele Rom`ne=ti. Nu este]ns[de prisos de a ad[ogi =i urm[toarele facturi, trase din nep[rtinitoarea istorie:

A fost o vreme c`nd Valahia =i Moldova, de=i de sute de ani puse de bun[voie sub suzeranitatea }naltei Por\i, p[strau ]nc[ mai toate libert[\ile ce le fuseser[ asigurate prin tratatele lui Mircea =i al lui Bogdan. Am`ndou[\[rile aveau deplin[neat`rnare, oc`rmuiri =i domni na\ionali, hotarele, institu\iile =i religia sf`nt respectate, =i, ]n sf`r=it, toate driturile =i]nsu=irile a dou[staturi suverane, destul de puternice, pentru ca alian\a lor s[fie c[utat[de cei mai mari monarhi ai Europei. Imp[ratul Germaniei =i \arul Rusiei rivalizau spre a dob`ndi priete=ugul =i coopera\ia acestor Principate, oc`rmuite de domnii Constantin Br`ncoveanu =i Dimitrie Cantemir. Aceasta era la anul 1711, c`nd Petru cel Mare se hot[r] de a pune]n lucrare *planurile sale de cucerire asupra Turciei*. Spre aceasta el propuse =i f[cu trataturi cu Valahia =i Moldavia, =i r[zboiul fu declarat Inaltei Por\i. Moldova fericit[=i bine organizat[, dup[m[rturisirea a]nsu=i reformatorului Rusiei*, se jertfi pentru coreligionarii s[i. Pacea]ns[cea de la Prut fu totu=i]ncheiat[. Sute de familii, din cele mai]nt`i ale \[rii cu domnul Cantemir, jertfe ale r`vnei lor,]=i p[r[sir[patria; =i ambele Principate fur[l[sate de c[tre Petru cel Mare nenorocitei lor soarte. Atunci Turcia, spre a le pedepsi de plecarea lor c[tre o imperie str[in[, le d[du (mai ales pe Moldova)]n prada t[tarilor, le c[lc[ ]n picioare vechile trataturi, le]nconjur[hotarele cu cet[\i turce=ti, zidite pe p[m`nt rom`nesc cu bani =i cu munc[rom`neasc[, t[ie pe domnul Br`ncoveanu cu toat[familia sa (c[ci Cantemir era fugit), =i pu\in lipsi ca Principatele s[se prefac[ ]n pa=al`curi.

* Cronica lui Ioan Neculce, pag. 348.

Umbre de domni fur[p[stra\i,]ns[=i ace=tia numi\i numai dintre grecii Fanarului; c[ci, de la 1711, domni p[m`nteni nu se mai suir[ pe robitele tronuri ale Moldovei =i Valahiei. A=a, aceste nenorocite \[ri, cu pierderea celor mai mari =i sfinte drituri, pl[tir[ cea ]nt`i alian\[a lor cu Rusia ortodox[!

O mai bun[r[spl[tire rom`nii nu avur[ pentru celelalte ale lor ]ndelungate =i dureroase jertfe c[tre Rusia, ]n r[zboaiele ce aceasta a mai avut cu Turcia, ]ntr-un timp de aproape de un veac. }n a doua campanie, de la 1736 p`n[la 1740, c`nd feldmar=alul Münich[7] intr[ ]n Moldova, \ara cu mitropolitul ]n cap ]i ie=i ]nainte, primi armia rosian[ ca o armie de fra\i, o hr[ni ani ]ntregi, o spori cu trupe rom`ne=ti, =i-i d[du,]n sf`r=it, ajutor =i ospitalitate. C`nd]ns[se]ncheie pacea, mitropolitul Anton =i cu alte sute de familii fur[din nou sili\i a-=i p[r[si turma =i \ara. Iar Moldova fu iar[=i l[sat[prad[r[zbun[rii Turciei, f[r[nici o ap[rare din partea Rusiei, c[ci Münich,]n retragerea sa, spre r[spl[tire se m[rgini a da la=ii]n jaful o=tenilor s[i, amenin\[ora=ul cu foc dac[nu i s-ar da o nou[sum[de bani, lu[spre aceasta pe caimacamii \[rii]n fiare p`n[ la Hotin, =i c`nd trecu Nistrul, “a trimis, zic istoricii contemporani, de a robit mul\i oameni din \inuturile Hotinul =i Cern[u\ii =i-i]mp[r\ea ca pe dobitoace; unii luau b[rba\ii, al\ii femeile, al\ii copiii, =i-i vindeau unii la al\ii, f[r[leac de mil[, mai r[u dec`t t[tarii”*. }n a treia campanie de la 1769 p`n[la 1774, rom`nii au dat Rusiei acelea=i dovezi de credin\[ =i de ajutor, prin arme, oameni, proviant; ei au ]mpreun[ lucrat at`t de mult cu o=tile]mp[r[te=ti]n contra Turciei,]nc`t }nalta Poart[ spre pedeaps[, prin o fetva a marelui Muftiu a dat Moldova =i Valahia ]n prada o=tilor sale, d`ndu-le voie s[jefuiasc[, s[ard[, s[taie, f[r[ ]ngr[dire. Imperatri\a Ecaterina prin manifestul s[u din 16 decembrie 1769, citit de =ase ori prin bisericile rom`ne=ti, f[g[duise statornic c[va ap[ra]n veci

* Engel. Geschichte der Moldau, p. 300, =i cererile feldmar=alului Münich,]n Neculce, pag. 450 etc.

Principatele *despre turci*. Pacea de la Kainargi s-a f[cut]ns[; *suveranii* Moldovei =i Valahiei s-au]ntors Turciei, ca r[spl[tire pentru pustiirea \[rilor =i pentru p`raiele de s`nge rom`nesc v[rsat pentru Rusia; =i o a treia oar[mii de moldoveni, comprometa\i,]=i p[r[sir[patria l[sat[r[zbun[rii Turciei, =i din nou dezbr[cat[(cu toat[protec\ia Rusiei, =i numai din pricina Rusiei) de pu\inele drituri ce-i mai r[maser[nejignite; =i ce este mai mult, cu toate cererile mitropolitului =i a Ob=te=tii Adun[ri, pentru *integritatea* Moldovei =i cu toat[protesta\ia domnului Ghica V. V., care pe urm[spre pedeaps[fu =i omor`t, Rusia smulse Bucovina =i o d[du ca dar aliatei sale, Austriei.

Rusia a]ntreprins asupra Turciei *a patra campanie*, acea de la 1787 p`n[la 1791.

}n vreme c`nd cei mai]nsemna\i boieri ai Moldovei =i Valahiei, jertfe ale simpatiei lor pentru curtea de Sankt-Petersburg, erau unii dezbr[ca\i de averile lor =i al\ii prin porunca sultanului]nchi=i]n insulele arhipelagului,]n m[n[stirile Bulgariei =i ale Atosului,]n Albania =i]n temni\ele Constantinopolului*, am`ndou[ \[rile sufereau toate greut[\ile unui r[zboi cumplit, fiind teatrul a s`ngeroaselor lupte dintre austro-ru=i =i turci. Pacea de lasi se]ncheie, f[r[ ]ns[s[aduc[patriei noastre vreo fericit[prefacere. Biata \ar[, pustie =i pref[cut[ ]n cenu=[, fu]ntoars[Turciei cu oare=icari]nchez[=luiri, care niciodat[nu s-au p[zit; c[ci at`t Moldova, c`t =i Valahia, tocmai pentru r`vna lor pentru Rusia, a urmat a se trata de c[tre Inalta Poart[ca ni=te \[ri haine, pururea gata, precum din nenorocire au =i fost, de a se uni cu imperia coreligionar[ ]n contra suzeranului lor.

O a cincea campanie se deschise asupra Turciei, acea de la 1806 p`n[la 1812. Cine ignoreaz[, c[ci faptele sunt mai contemporane, toate nenorocirile, toate greut[\ile, toat[pustiirea, ce Principatele, =i mai ales Moldavia, au p[timit]n acest crunt r[zboi, care n-a

* Fotino, Istoria Daciei, t. 2, p. 360, =i t. 3, p. 376.

\inut mai pu\in dec`t =ase ani. U=urarea ]ns[ =i r[spl[tirea la ]ncheierea p[cii de Bucure=ti fu luarea a jum[tate de Moldova de c[tre acea putere protectri\[, pentru care rom`nii s-au fost jertfit]n at`tea r`nduri. Basarabia se]ntrup[cu Rusia, =i pu\in era ca proprietarii moldoveni s[se vad[lipsi\i de chiar mo=iile ce le r[m[seser[din a st`nga Prutului. A trebuit bun[tatea personal[ a ]mp[ratului Alexandru, pentru ca s[ le lase aceast[ m`ng`iere pentru ]njum[t[\irea patriei. Incorpora\ia ]ns[ a Basarabiei este cel mai bun r[spuns la depe=a din 19 iulie, care zice c[: “*Trecutul r[spunde pentru vremea de fa\[. Mai mult dec`t odat[ ]n timpuri de mai nainte, noi(Rusia) am ocupat totul sau o parte a Principatelor, =i credincio=i parolei ce daser[m despre aceasta mai]nainte, noi le-am de=ertat, de]ndat[ce s-au]mplinit condi\iile ce am fost pus pentru retragerea noastr[*”.

Aceasta este numai scurta descriere a jertfelor f[cute Rusiei de c[tre rom`ni, de la Petru cel Mare =i p`n[la epoca celei de pe urm[campanii asupra Turciei din 1828. A t[g[dui aceste jertfe ar fi a t[g[dui]ns[=i istoria. }ns[spre nu a fi]nvinov[\i\i de rea credin\[, trebuie s[ar[t[m =i folosurile protec\iei, de c`nd aceasta s-a asigurat Principatelor. }n adev[r, prin tratatele de Kainargi, Ia=i, Bucure=ti =i Akerman, Rusia, dob`ndind dritul de a ap[ra aceste \[ri despre asupririle Turciei (c[ci aceasta numai este principul =i datoria protec\iei), ea]n mai multe r`nduri a reclamat ca Poarta s[puie oare=icare]ngr[dire sistemului s[u de a s[r[ci cu totul Moldova =i Valahia, — am v[zut din ce pricin[. A=a marele vizir, dup[cererea cabinetelor de St. - Petersburg =i de Viena*, a slobozit la 1783 un

---

* Tableau de la Valachie et de la Moldavie par Wilkinson, traduit par M. de La Roquette, p. 355. — Depe=a contelui de Nesselrode din 19 iulie seam[n[a vroi s[dep[rteze mijlocirea a orice puteri europene]n chestia Principatelor Rom`ne=ti. L[s`nd a vorbi c[tuscinci marile puteri, care au garantisat integritatea Imperiei Otomane, prin]nsu=i tratatul de Londra au dritul =i datoria de a ap[ra Moldova =i Valahia ca staturi ale }naltei Por\i, dar apoi =i trecutul ne dovede=te c[Fran\a, Anglia =i mai ales Austria au intervenit ades]n favorul rom`nilor l`ng[curtea suzeran[. Imp[ratul Austriei cunoa=te Moldova =i Valahia ca principaturi autonome, c[ci ca mare princip al Transilvaniei are trataturi]ncheiate de-a dreptul cu domnii acestor \[ri, =i anume din 1638 =i 1685. Aceste

sened care oborea mai multe abuzuri; la 1802 sultanul a mai dat un hati=erif]mp[r[tesc care cuno=tea eptaetia domnilor, desfiin\area birurilor nelegiuite, nec[lcarea hotarelor =i mijlocirea consulilor ruse=ti, la]nt`mplare c`nd Poarta sau domnii ar c[lca drept[\ile Principatelor. Conven\ia de Akerman a mai sporit]nc[aceste privilegiuri. Dup[aceste s-ar crede c[Principatele c`stigar[ mult prin asemenea ]nchez[=luiri, =i c[ dac[ ele nu redob`ndir[vechile lor drituri, dar m[car bun[starea dinl[untru a lor]nflori. Pentru ce]ns[simpla expunere a faptelor dovedesc cu totul dimpotriv[? Moldova]n vremea protec\iei a pierdut Bucovina =i Basarabia. Valahia, cu toat[protec\ia, fu necontenit c[lcat[de pa=ii m[rgina=i. Domnii, de=i prin trataturi asigura\i, c[nu vor putea fi detrona\i, f[r[vin[dovedit[=i f[r[=tirea ministrului rusesc, totu=i fur[schimba\i pe an =i pe lun[, ca ni=te simpli func\ionari turce=ti. C`t pentru starea dinl[untru a Principatelor cu toat[ priveghere a consulilor-cenzori ai Rusiei, abuzurile ajunseser[ la sistem[, =i tic[lo=ia nu mai avu margini. Cu toate stipula\iile dob`ndite de Cabinetul de St. -Petersburg]n favorul rom`nilor, birurile se ]mplineau de opt ori mai mult dec`t erau legiuite; Adun[rile Ob=te=ti erau numai ni=te nume de=erte; podvozile domne=ti, zaherelele pentru Constantinopol, havalele =i beilicurile de salahori pentru cet[\ile turce=ti, cherestelele pentru admiralitate, toate aceste]n opozi\ie cu hati=eriful din 1802]=i urmau ne]ngr[ditul lor drum. Veniturile publice erau l[sate]n libera dispozi\ie a domnilor, f[r[nici un

---

trataturi sunt =i ast[zi la putere, fiind]nt[rite prin fermanul Por\ii din 1786 =i pacea de la +istova din 4 august 1791. In puterea tratatelor din 1638 =i 1685, negu\[torii =i mai ales p[storii transilv[neni au deosebite folosuri]n Principate; tot]n puterea acestora, Austria este]ndrituit[de a avea st[rostii prin deosebitele scaune ale \inuturilor, =. a. (Engel, Geschichte der Walachei, 2. Theil, p. 53). La 1788 Moldova a cerut formal ap[rarea Austriei. La 1821 Principatele s-au de=ertat de armiile otomane, dup[cererea Angliei. Asemenea =i mai la toate tratatele dintre Rusia =i Poarta otoman[, precum =i la hot[r`rea intereselor Principatelor, Austria =i Anglia mai ales au f[cut parte important[. Prin urmare, existen\a politic[a Valahiei =i Moldaviei este cunoscut[=i de alte puteri, iar nu numai de Rusia.

control, toate posturile publice se vindeau ziua mare; eforiile =coalelor, ale caselor binef[c[toare =i ale spitalelor se pref[cuser[ ]n izvoare de chiverniseal[, =i c`te alte asemenea abuzuri, care aduser[ mai ales pe locuitorul s[tean la nevoia de a-si p[r[si bordeiul, spre a se face ho\ sau a bejeni ]n Turcia. Neor`nduiala =i tic[lo=ia era]n toate*. Iat[starea Principatelor sub auspiciile protec\iei rosiene=ti de la 1774 =i p`n[ la 1828, c[ci toat[ isprava st[ruin\elor ei se m[rgini numai ]n ni=te de=erte stipula\ii pe h`rtie, care]n fapt[nu se p[zir[niciodat[.

}n asemenea]mprejur[ri nenorocite se deschise *a =asea campanie* asupra Turciei, acea de la 1828, =i care, pentru Moldavia =i Valahia, prin ocupa\ia militar[, se prelungi p`n[ la 1834. Suferin\ele rom`nilor =i jertfele f[cute de ei Rusiei]n aceast[de pe urm[campanie, au]ntrecut pe toate cele din veacul trecut. Este cu neputin\[de a da m[car o slab[idee despre tic[loasa stare a Principatelor,]n anii 1828 =i 1829. }ntreaga s[r[cie a locuitorilor =i totala pustiire a \[rii, acestea fur[rezultatul greut[\ilor de a \ine o armie de mai mult de 200 mii solda\i, =i a biciului ciumei =i a holerei, aduse de c[tre o=tiri, una de la Sud =i alta de la Nord. R[ul era at`t de mare, ]nc`t]nsu=i generalul Kisselef, numit prezident plenipotent al Moldo-Valahiei, nu-l putu t[g[dui]n cuv`ntul ce f[cu boierilor |[rii Rom`ne=ti,]n 14 noiembrie 1829. A trebuit]ndelunga\i ani, nespusa fecunditate, =i nenum[ratele izvoare ale acestor provincii, pentru ca ele s[-=i poat[vindeca ranele, =i a se]ntoarce la starea lor de mai nainte.

Cu toate acestea, rom`nii luar[ parte vie la r[zboi, =i s`ngele lor, mai ales]n Valahia Mic[, curse]n toate luptele dintre ru=i =i turci; c[ci to\i aveam]nc[ ]ncredere]n f[g[duin\ele Rusiei, =i cu bucurie ne jertfeam \ara, via\a =i averea a=tept`ndu-ne r[spl[tirea

* Acest trist tablou nu poate fi]nvinov[\it de exagera\ie, dimpotriv[el este sl[bit din altul mult mai grozav, =i care este f[cut de un partizan entuziast al Rusiei,]n scrierea: La Principauté de Valachie sous le Hospodar Bibesco, par B. A***, ancien Agent diplomatique dans le Levant, Bruxelles, 1847, pag. 14 et 15.

la]ncheierea p[cii. Aceast[pace mult dorit[se =i f[cu la Adrianopol]n 2 septembrie 1829. Rusia ast[dat[se ar[t[dreapt[=i uman[. Prin porunca M. S.]mp[ratului Neculai, plenipoten\ii s[i,]n condi\iile p[cii, fur[cu o deosebit[luare-aminte pentru driturile Principatelor. Prin art. 5 al tratatului =i prin un act osebit, Rusia =i Turcia cunoscur[=i]nt[rir[Principatelor *Capitula\iile* prin care acestea s-au fost pus sub suzeranitatea }naltei Por\i *toate privilegiile =i slobozeniile* ce li s-au fost]nvoit at`t prin capitula\ii, c`t =i prin tratatele]ncheiate]ntre ambele imperii sau prin deosebite hati=erifuri, =i prin urmare o deplin[siguran\ie, o administra\ie na\ional[neat`rnat[, libertatea comer\ului, alegerea domnilor pe via\[ si, cu primirea general[ a locuitorilor, nev[t[marea p[m`ntului Moldovei =i Valahiei de c[tre o=tirile turce=ti,]nturnarea c[tre aceste \[ri a cet[\ilor =i a locurilor de pe malul st`ng al Dun[rei, ocupate de c[tre turci, ]nvoire ca guvernele rom`ne=ti, *ca unele ce au toate driturile unei neat`rnate dinl[untru administra\ii*, s[a=eze un cordon de s[n[tate =i carantini despre Turcia, =i s[aib[o=ti regulate, al c[rora num[r s[se hot[rasc[de c[tre domn cu respectivele lor Adun[ri, dup[temeiul vechilor pilde, desfiin\area tuturor d[rilor]n natur[c[tre Poart[, precum: zaherele, cherestele, salaori =i alte havalele,]n locul acestora hot[r`rea unui simplu bir (dup[ principul vechilor capitula\ii). +i, ]n sf`r=it, dritul de naviga\ie cu steagul =i pa=aporturi na\ionale*. +i dup[toate acestea, Rusia]nchez[=luia fericirea Principatelor: =i M. S.]mp[ratul Neculai, prin vestitul s[u manifest din 19 sept. 1829, ar[t`nd Europei binefacerile nouei p[ci, f[cea =i rom`nilor, ca o dreapt[r[spl[tire a jertfelor lor de un veac, aceast[personal[=i solanel[declara\ie: “*Ingrijirea noastr[s-a]ntins asemenea asupra soartei noroadelor de o religie cu noi, supuse st[p`nirii otomane. Vechile privilegiuri ale Principatelor Moldovei =i Valahiei au luat formal[ ]nt[rire =i fericirea lor s-a statornicit prin nou[folosuri*”.

---

* Aceste]nchez[=luiri sunt scoase din cuv`nt ]n cuv`nt din art. 5 al tratatului de Adrionopol =i actul separat ad[ogit c[tre el]n privirea Principatelor.

Cu bucurie ne oprim ochii asupra acestei epoce care se p[rea a r[spl[ti]ndelungatele acte de r`vn[ =i credin\[ ale p[rin\ilor no=tri c[tre Rusia. La ]ncheierea p[cii, la asemenea auguste f[g[duin\e, entuziasmul =i recuno=tin\a noastr[ era f[r[ margini, =i dup[ numele lui Dumnezeu, numele ]mp[ratului Neculai era cel mai adorat ]ntre rom`ni! Reforma abuzurilor veacului trecut, vindecarea relelor r[zboiului s[v`r=it, organizarea =i, prin urmare, regenera\ia Principatelor, fur[ ]ncredin\ate contelui Kisselef, care =i-a l[sat o ne=tears[ aducere-aminte ]n inimile rom`nilor. La apelul f[cut de acest nobil b[rbat, to\i alergar[spre a contribua la rena=terea patriei.

To\i jertfir[interesul particular, privilegiurile =i driturile mo=tenite. R[ii se f[cur[buni; =i]n binef[c[toarele sale planuri, prezidentul plenipotent nu]nt`lni pretutindeni, de la st[rile cele mai ]nalte p`n[la cele mai]njosite, dec`t abnega\ie =i r`vn[. Societatea dar,]n cur`nd se reorganiz[. Rom`nii nu fur[ingra\i; ei]nc[ast[zi fac un apel la suvenirile generalului Kisselef; aduc[-=i inima sa aminte de viile p[reri de r[u, care i-au]ntov[r[=it purcederea din Principate la 1834. Recuno=tin\a c[tre monarhul Rusiei era atunci asemenea general[ ]n \ar[, c[ci to\i rom`nii aveau ]ncredere ]n viitorul patriei lor, a c[reia fericire se ]nchez[=luise at`t de solanel.

Pentru ce]ns[aceast[m[gulitoare]ncredere se pierdu]n cur`nd, pentru ce toate n[dejdile de fericire se nimicir[, pentru ce toate ]nchez[=luirile tratatului de Adrianopol nu izbutir[ dec`t la asuprire, la abuzuri, la corup\ie =i la o ob=teasc[nenorocire? Pentru ce,]n sf`r=it, binecuv`nt[rile s-au schimbat]n blestemuri, =i rom`nii, care la 1830 erau at`t de recunosc[tori protec\iei, ast[zi o resping ca o cumplit[nenorocire ce at`rn[ pe \ara lor? Vina nu este a rom`nilor, ci a acelora care, dintr-o m`ntuitoare ap[rare, au f[cut o nesuferit[*ap[sare*!

Bunele cuget[ri ce prezidar[la redac\ia articolului 5 al tratatului de Adrianopol]n cur`nd se retraser[, =i driturile asigurate rom`nilor prin acela=i articol se c[lcar[de c[tre aceea=i putere, care le]nchez[=luise. Reglementul organic care, prin actul separat

al tratatului, se impunea Turciei, ca expresia *dorin\elor celor mai de frunte locuitori ai Principatelor*, se redig[dup[instruc\ii str[ine de functionari ru=i, sau de oameni ale=i de guvernul rusesc, =i revizia sa de c[tre Adun[rile Ob=te=ti se f[cu sub auspiciile baionetelor. }n cur`nd, ca cap[t unei asemenea libere constitu\ii, se punea fatala ad[ogire* , ca *pe viitorime, orice schimbare domnul ar voi s[ fac[ ]n Reglementul organic nu va putea s[ aib[ loc, nici a se pune ]n lucrare, dec`t dup[ ]nadins[ ]mputernicire a }naltei Por\i, cu]mpreun[unire a Cur\ii Rusiei*, articol care anuleaz[de odat[toat[autonomia recunoscut[Principatelor nu mai t`rziu dec`t prin tratatul de Adrianopol, =i care (]nsu=ind =i Rusiei deopotriv[drituri cu Turcia) jignesc =i driturile de suzeranitate ale }naltei Por\i, c`nd aceasta nu s-a ]ndatorit a cunoa=te aceste institu\ii dec`t cu condi\ia l[murit[, adic[: *numai]n at`ta, ]nc`t pomenitele Regulamenturi nu vor face vreo atingere dritului suzeranit[\ii }naltei Por\i.*

}ns[acesta=i Reglement, bun, r[u, cum era, trebuia respectat =i de unii =i de al\ii. Tratatele de Akerman =i Adrianopol hot[r[sc ca domnii s[se aleag[de c[tre \ar[, =i cap. I al Reglementului prescrie chipul alegerii. Rusia]ns[, ea cea]nt`i, calc[aceste legiuiri, =i prin

---

* Generalul Kisselef,]n edi\ia Reglementului Valahiei din 1832, nu]ndr[zni a cuprinde acest fel de adaus, cum]l nume=te vestita anafora a Ob=te=tii Adun[ri a |[rii Rom`ne=ti din 21 iulie 1837 (vezi]n Foaia pentru minte, etc., anul 1848, nr. 29). Acest adaus s-a impus Adun[rii de abia la 1837 prin un ferman al sultanului, dup[cererea ministrului rusesc. Vezi mai sus citata scriere: La Valachie sous le Prince Bibesco, p. 45. Autorul acestei brosuri, care sub numele de B. A. *** ascunde pe unul din cei ce au f[cut parte mare la redac\ia Reglementului, singur m[rturise=te chipul cum aceast[costitu\ie se compunea, liber de cei mai de frunte locuitori ai \[rii: “Can\elaria diplomatic[a generalului Kisselef, zice el, p. 30, pref[cea articol dup[articol lucr[rile Comitetelor”. }n Moldova, Reglementul]n edi\ia rom`neasc[ p`n[acum]nc[, din porunca Rusiei, nu are tip[rite capul I despre alegerea domnului, =i cap. VII, pentru organiza\ia mili\iei. Edi\ia francez[a Reglementului,]nceput[a se publica]n Ia=i, s-a oprit de c[tre general-consulul Da=kov. Tip[rirea a fost s[i se urmeze]n Lipsca; =i acolo iar[=i s-a oprit, dup[cererile ministrului rusesc de la Dresda, =i de abia a putut a se ispr[vi la New York. A=a acest Reglement, care ast[zi se impune cu sila baionetelor, singur[Rusia i-a refuzat cea]nt`i condi\ie a valabilit[\ii a orice legi, adic[publicitatea.

un nou tratat (din 29 ghenarie 1834,]ncheiat la Sankt-Petersburg), stipuleaz[: c[*domnii Moldovei =i Valahiei se vor numi de c[tre Cur\i, numai pentru ast[dat[, =i ca un caz cu totul particular*. A=adar, Rusia singur[d[cea]nt`i pild[ a nep[zirii Reglementului; =i noii domni numi\i de ambele Puteri, iar *nu de na\ie*, urmeaz[ ]n cur`nd unei asemenea pilde!

Ca moldoveni, noi nu vom vorbi dec`t de rolul protec\iei ]n Moldova, de la intrarea ]n domnie a M. S. Mihail Sturdza. C`nd, la iulie 1834, ocupa\ia militar[a Rusiei conteni]n Principate, era de n[d[jduit, =i conform =i cu tratatele, c[=i guvernul Rusiei va conteni, spre a face loc *administra\iei na\ionale neat`rnate*. Schimbarea ]ns[ a fost numai ]n nume; oc`rmuirea rosian[tot urm[=i urmeaz[=i ast[zi, cu deosebire, c[ ]n loc de un Kisselef, avem pe domnul Mihail Sturdza. Turcia c[reia, ca suzeran[, codica na\iilor]i d[un drit mai mult prin trataturi, este]ngr[dit[de a se amesteca]n cele dinl[untru ale Principatelor; =i credincioas[leg[turilor sale, ea de la 1834 respecteaz[neat`rnarea administra\iei noastre. Rusia, al c[ruia singur drit este de a ne ap[ra, c`nd Poarta ar vroi a se amesteca]n aceast[oc`rmuire, =i c[reia nici un tratat nu-i d[ putere de a ]nr`uri =i a pov[\ui trebile noastre dinl[untru, prin consulii s[i, este adev[rata oc`rmuitoare a Principatelor. }n adev[r, de la 1834 =i p`n[ast[zi, ce m[sur[ob=teasc[se adopteaz[ ]n \ar[, ce lege se propune Ob=te=tii Adun[ri, se]nt[re=te =i se pune]n lucrare,]nainte de a se primi]nvoirea ministerului rosienesc; ce func\ionari m[car se or`nduiesc f[r[ primirea consulilor-cenzori? +-apoi ni se zice c[ avem administra\ie neat`rnat[, adunare legiuitoare, institu\ii na\ionale! Consulii sunt totul; ei prescriu =i privegheaz[mar=a lucr[rilor, c[ci Turcia suzeran[n-are m[car dritul dat puterilor str[ine de a avea]n Principate agent care s[observeze starea lucrurilor. - Dar dac[aceast[influen\ie extralegal[a Rusiei,]n oc`rmuirea noastr[dinl[untru, ar avea m[car de \el de a priveghea la p[zirea legilor, la izgonirea abuzurilor, la oprirea a tot ce poate jigni acea fericire f[g[duit[nou[. Aceasta]ns[nici n-a fost, nici

nu este; ea n-a slujit dec`t a ap[ra pe domnul Sturdza =i abuzurile sale. Cine nu cunoa=te ast[zi pe M[ria Sa, acest zaraf ]nvelit ]n haine domne=ti, o lipitoare care a supt toat[ avu\ia \[rii, un st`rv care a corupt tot ce a avut nenorocire de a-l apropia, =i chiar pe fiii s[i, un =erpe care cu balele sale a otr[vit pe moldovenii cei mai vrednici, un crocodil ale c[rui lacrimi mincinoase vroiesc a]n=ela pe Dumnezeu, dup[ce nu mai pot]n=ela pe oameni, o fiin\[a c[ruia inim[, dac[mai are, nu bate dec`t la sunetul aurului, nesim\itor la orice ocar[ public[, surd la pl`ngerile compatrio\ilor s[i, orb la nenorocirea \[rii sale, pe care a s[r[cit-o =i a v`ndut-o. Pe un asemenea m`r=av, spionul s[u de la 1828, Rusia l-a pus domn moldovenilor. Pre acesta, consulii s[i de 14 ani au]ndatorire de a-l ap[ra]n contra glasului unui popor]ntreg, c[ci \ara]nc[p`n[ acum n-a g[sit ]n Rusia ap[rare =i ]ndurare. Au fost unii din consuli care, ca cre=tini =i ca oameni drep\i, au ridicat c`teodat[glasul]n favorul rom`nilor. Ministerul din Sankt-Petersburg ori i-a rechemat, ori le-a impus t[cere. Din aceast[ ]mprejurare, cine a mai putut g[si dreptate =i ap[rare la reprezentantul puterii protectri\e? Curajosul deputat izgonit nelegiuit din Adunare, boierul surghiunit sau]nchis f[r[judecat[, proprietarul dezbr[cat de mo=ia sa de c[tre]nsu=i domnul, locuitorii s[teni goli\i p`n[la piele de oamenii domne=ti =i lua\i sub biciurile lor g[sit-au vreodat[punere la cale la consulat, c[ruia]n zadar]i ar[tau c[cutare tratat este jignit, c[cutare articol din Reglement este c[lcat? Jeluirile =i protesta\iile lor slujeau numai a]nmul\i delele cancelariilor ruse=ti, =i singurul r[spuns ce li se da era c[consulul nu putea pentru un particular s[deconsidereze autoritatea domneasc[, =i c[Moldo-Valahia avea un guvern neat`rnat! Ajutat de asemenea cuvinte, =i mai mult de t[cerea agentului Rusiei, domnul a c[lcat toate institu\iile \[rii =i din popor a ajuns a face o gloat[ bun[ numai de a-i umple l[zile cu bani, de a-i zidi palaturi, de a-i face gr[dini, de a-i l[rgi =i a-i lucra mo=iile, o turm[ de oi, ]n sf`r=it, bun[de tuns p`n[ la s`nge, =i c[reia sub aspre pedepse]i este oprit m[car de a pl`nge, de a jelui =i de a-=i ar[ta p[timirile =i ranele!

Oc`rmuirea de 14 ani a acestui vampir, care ]n analurile \[rii n-are deopotriv[, n-a avut alt \el dec`t de a-=i]ntemeia puterea =i avu\ia pe corup\ia =i s[r[cia ob=teasc[. Ca s[ajung[la un asemenea sf`r=it criminal, el pe cliros ori l-a compus de creaturile sale, ori l-a def[imat, sau l-a l[sat ]n ]ntuneric =i ne=tiin\[, pentru ca s[-i omoare duhovniceasca ]nr`urire. Pre b[rba\ii cei mai vrednici =i cu mai reputa\ie de virtute s-a silit a-i cump[ra, =i pe acei ce nu i-a putut dob`ndi i-a prigonit ]n interesuri, i-a clevetit, le-a g[sit vini ]nchipuite =i i-a ]nchis, l[s`ndu-i s[viseze la dreptate =i la libertate prin m[n[stiri, loca=urile lui Dumnezeu pref[cute de d`nsul ]n ]nchisori ale tiraniei. Tinerimii i-a pus ]n spate toate calomniile, ]nf[\o=`nd-o ca imoral[, ca netrebnic[, ca]nsufle\it[de simtimente primejdioase, =i s-a silit de a o \ine departe de orice trebi ale statului, spre a nu-i da m[car prilej de a ar[ta ce vrea =i ce poate. Tiparul =i orice organ al opiniei publice l-a \inut]n[du=it, ca nu cumva adev[rul s[ias[la iveal[. Poporul l-a]ndobitocit, netoler`nd facerea =coalelor, desfiin\`nd pe acele]ntemeiate, sau izgonind din ele orice doctrini na\ionale =i lumin[toare. Posturile statului le-a]ncredin\at numai la acei care nu urmau altei legi dec`t poruncilor sale, tic[loase ma=ini, robi ai literei, creaturi ]njosite =i gata la toate m`r=[viile, =i a=a a a=ezat o clas[de birocra\i, necunoscu\i]nc[ ]n \ar[, =i a c[rora soarte este]n m`inile sale, c[ci ]n tot minutul poate s[-i trimit[ la ocn[ sau la sp`nzur[toare; =i din ace=ti tic[lo=i,]mpodobi\i cu ranguri =i cu decora\ii, a alc[tuit Adunarea Ob=teasc[, ce este menit[a reprezenta \ara! Spioneria a organizat-o pe o treapt[ ]nalt[, ca parte important[a administra\iei statului, =i a introdus-o p`n[ =i ]n s`nul familiilor, spre a putea afla toate tainele, spre a se folosi de toate sl[biciunile, =i a a\`\a ]n toate clasele intriga, ura =i corup\ia. Ei bine, pe un asemenea om, care pentru veci a necinstit protec\ia, Rusia ni l-a dat de oc`rmuitor, =i cu toate strig[tele poporului, cu toate dovezile ale nelegiuirilor sale, cunoscute de toat[Europa, de mai mult de 14 ani]l \ine domn. +i s[nu zic[Rusia c[ea nu =tie despre aceste tic[lo=ii: Adun[rile

Ob=te=ti s-au ales cu =tirea consulilor, boierii s-au]nchis =i s-au surghiunit sub ochii lor, r[ze=ii s-au dezbr[cat de mo=iile lor, \[ranii s-au]nc[rcat cu beilicuri oprite de Reglement, casele publice s-au pr[dat de M[ria Sa, toate aceste s-au f[cut]n fiin\a agen\ilor Rusiei, toate aceste li s-au ar[tat cu degetul. Patrusprezece ani Moldova s-a jeluit, a r[bdat =i a a=teptat]n zadar ziua drept[\ii. Cancelariile consulaturilor de Ia=i =i de Bucure=ti, a ambasadei de la Constantinopol, a ministerului de la St.-Petersburg, sunt pline de peti\iile, memoarele =i protesta\iile moldovenilor, =i la toate aceste li s-au r[spuns cu cea mai indiferent[t[cere, t[cere de care domnul s-a folosit, c[ci]i era o]ncurajare ca s[urmeze]n drumul tras. Protec\ia Rusiei dar,]n toat[aceast[ ]ndelungat[vreme, a fost dat[persoanei lui Mihail Sturdza =i abuzurilor sale, iar nu \[rii, iar nu legilor!

}ns[c`nd dup[ 14 ani de durere, de r[bdare, de lacrimi, Moldova cu at`ta mai mult]=i sim\i nenorocita soarte, cu c`t mai mult v[zu pe celelalte popoare ale Europei, pe chiar fra\ii din Bucovina, reform`ndu-=i institu\iile =i d`ndu-=i altele potrivite cu veacul =i cu nevoin\ele lor, c`nd, zic, =i Moldova]=i ridic[glasul, atunci M. Sturdza se folosi de prilej, spre a ar[ta c[, pe l`ng[ toate celelalte viciuri, avea =i acela de a fi *crud*. Pacinica manifesta\ie din 28 mart avu loc. Nu se cerea dec`t stricta p[zire a Reglementului, c`t de defectuos =i de antina\ional este, =i, prin urmare, o Adunare Ob=teasc[legiuit aleas[, ca prin aceasta s[se poat[desfiin\a f[r[zgomot =i zdruncinare abuzurile sub care geme \ara, =i a se opera totodat[=i reformele ce sunt neap[rate pentru fericirea ei. Sturdza se folosi de nota contelui de Nesselrode din 15 mart c[tre dl de Kotzebue, prin care se ar[ta domnilor Moldo-Valahiei vroin\a M. S.]mp[ratului Neculai, ca ei s[opreasc[cu energie orice mi=care revolu\ionar[din Principate; =i ajutat de o asemenea]mp[r[teasc[vroin\[, el dintr-o manifesta\ie f[cut[numai]n contra abuzurilor sale,]nchipui o revolu\ie de principii, =i ca un tigru ne]mp[cat]=i r[zbun[stra=nic asupra du=manilor s[i politici. Sturdza b[tu, leg[,]nchise pe acei ce cereau numai p[zirea unei legi solanel jurat[de el

la]ntronarea sa, =i]n fiin\a general-consulului Rusiei, treisprezece tineri ca revoltan\i fur[dep[rta\i peste Dun[re, nejudeca\i, ca c`nd ]n Moldova n-ar fi fost legi, tribunaluri =i ]nchisori; iar depe=a ministrului rusesc fu ]mpr[=tiat[ ]n public, ca m`ng`iere pentru acei b[tu\i, surghiuni\i =i deporta\i. Veni generalul Duhamel, comisar M. S.]mp[ratului Neculai, trimis spre a sprijini *ordinul legal.* Acest ordin s-a sprijinit]ntr-acest fel c[, pentru c[am]ndr[znit numai a ne jelui comisarului suzeranului \[rii, despre tic[lo=iile domnului, un nou num[r de cei mai]nsemna\i boieri s-au v[zut aresta\i pe la mo=ie, ca pricinuitori de scandal; =i Mihail Sturdza]nt[rit de *ajutorul moral* ce-i trimisese M. S.]mp[ratul Neculai, =i-a]ndoit asprimile =i abuzurile! +i pentru c[fra\ii no=tri din *|ara Rom`neasc[*, expu=i la acele nenorociri, jertfe ale aceluia=i r[u, nu le mai putur[ r[bda, =i se scular[ ]n contra pricinei lui, o armie ruseasc[ a intrat ]n *Moldova*; =i pe l`ng[toate biciurile de care am fost lovi\i, l[custele, seceta, epizootia, holera, criza comercial[, cruda oc`rmuire a domnului, noi acei mai r[bd[tori suntem os`ndi\i unui nou bici, aceluia de a avea o ocupa\ie militar[, =i de a preg[ti hran[pentru acei ce preg[tesc fiare pentru fra\ii no=tri... =i pentru noi! De trei luni de zile, de c`nd aceast[armie se afl[ ]n \ar[, ce legalitate =i ce respect c[tre persoane =i c[tre proprietate s-a p[zit? F[r[mai]nainte declara\ie, \ara s-a pus]n stare de r[zboi. Propriet[\ile s-au f[cut prada o=tirilor =i a creaturilor domne=ti]ns[rcinate cu]ndestularea lor; hambarele s-au spart; sem[n[turile]nc[necoapte s-au luat de pe c`mpuri ]n putere, =i s[r[cia ob=teasc[ s-a f[cut izvor de bog[\ie pentru c`\iva tic[lo=i! Persoanele n-au fost mai bine respectate; boierii, unii]nchi=i sau pu=i]n fiare, al\ii sili\i de a-=i p[r[si casele pref[cute]n cazarmii sau spitaluri, =i de a fugi peste hotar. Locuitorii s[teni, cu sila smul\i de la c`mpe=tile lor ]ndeletniciri =i lua\i la beilicuri =i podvozi pentru slujba armiei rosiene=ti! Nici arhiereii, nici clerul, care ar fi trebuit s[ fie respecta\i de c[tre reprezentantul =i armia ]mp[ratului ortodox, n-au sc[pat terorismului ob=tesc. Mitropolitul... Moldova =tie ce sf`r=it a avut. Un alt arhiereu este

silit s[-=i p[r[seasc[patria. Preo\ii se]nchid pe la cazarmii, Vl[dica de Roman se r[pe=te din episcopia sa =i nejudecat,]nchis]n m[n[stirea Soveja (unde poate acum]=i sf`r=e=te zilele), ]n contra articolului 413 din acel Reglement, pe care Rusia cu armele voie=te a-l p[stra, articol care l[murit roste=te c[: la ]nt`mplare de politiceasc[gre=eal[, care sunt aceste: c`nd vor ]nt[rta r[zvr[tire cu tulburarea norodului, =i c`nd se vor]mpotrivi la poruncile domnului, *acele legiuite =i cunoscute de Obsteasca Adunare, pe temeiul pravilelor =i al Reglementului*, la o a=a]nt`mplare, comitetul cercet[torilor numitelor]nvinov[\iri se va alc[tui de doisprezece arhierei din ambele Principaturi =i de doisprezece boieri din acei mai cu ipolipsis, ale=i de c[tre Ob=teasca Adunare. +i raportul comitetului de cercetare mai sus zis[, de cunoscuta vinov[\ie, se va]ncheia pe mul\imea glasurilor, se va]nt[ri de c[tre domnul =i se va trimite la patriarhul, spre catarisire, etc. Nici una din aceste]nchez[=luiri nu s-a p[zit, nici pentru episcopul de Roman, nici pentru alte fe\e duhovnice=ti, asemenea pedepsite. +i a=a biserica ortodox[a lui Cristos,]n arhiereii =i preo\ii s[i cei mai vrednici de cinste, este batjocorit[de c[tre un domn f[r[cuget, sprijinit de comisarii =i armia]mp[ratului ortodox!

+i c`nd moldovenii, v[z`ndu-=i jertfele de un veac, a=a de r[u r[spl[tite, adic[: c[protec\ia Rusiei de la 1774 =i p`n[ la 1828 a fost numai nominal[; iar de la 1834 =i p`n[acum a slujit numai abuzurilor lui Mihail Sturdza, au]nceput a cerceta izvorul r[ului, =i suindu-se de la efect la cauz[, cu durere =i ad`nc[durere s-au]ncredin\at c[toat[pricina nenorocirii \[rii =i a lor este protec\ia Rusiei, falsat[ ]n principul =i]n aplica\ia sa, atunci, spre cumplit[pedeaps[, pentru o asemenea]ntrist[toare descoperire, f[cut[de o na\ie batjocorit[ ]n toate driturile,]n toate legile,]n toate simpatiile sale, contele de Nesselrode a]mp[rt[=it Europei depe=a sa din 19 iulie trecut, care deosebindu-se de toate manifesturile, proclama\iile =i f[g[duin\ele f[cute rom`nilor de Rusia,]ntr-un period de mai mult de una sut[ani, adun[asupra capului nostru ocara,]nvinov[\irile

cele mai ridicole, un n[mol de aser\ii =i preten\ii, unele mai nedrepte dec`t altele, =i ne contest[ chiar aceea ce Rusia nu ne-a dat =i, prin urmare, cu drept, nu ne poate lua, adic[: existen\a noastr[ politic[, driturile ce le p[str[m de la capitula\iile str[mo=ilor no=tri c[tre Poarta otoman[, drituri toate ]nfiin\ate c`nd Rusia]nc[nu cuno=tea m[car hotarele noastre — *da]nc[s[ne proteag[*, — =i,]n sf`r=it, chiar na\ionalitatea noastr[, chiar numele nostru de *rom`ni*!

Ins[ce trebuie s[ne m`ng`ie este c[depe=a contelui de Nesselrode stric[mai mult Rusiei dec`t nou[ rom`nilor; ea]i oboar[pentru veci influen\a ce p`n[ acum a exersat ]n Orient, numai prin simpatiile ce a =tiut a-=i p[stra ]ntre popoarele cre=tine, supuse Por\ii otomane, simpatii care ]n mare parte au fost pricina biruin\elor ei asupra Turciei. Las' c[ cu o ran[ nevindecat[, ea jigne=te pentru totdeauna inima rom`nilor, dar apoi]=i]nstr[ineaz[=i pe toate celelalte popoare coreligionare. O! voi, fra\ii no=tri]n dureri =i]n n[dejde, voi, bulgarilor, voi, rumelio\ilor, voi, to\i acei care ca noi cu pustiirea \[rilor voastre, =i cu s`ngele, averea =i truda voastr[, ]n toate campaniile trecute, a\i fost ]mpreun[ cu noi piedestalul pe care Rusia =i-a ]ntemeiat colosala putere, cu care ea ast[zi se sluje=te spre a ne ]mpila, asculta\i ce m`ng`iere pentru cele trecute, ce speran\[ pentru cele viitoare v[ d[ Rusia: “Dac[ rom`nii, zice, acest act,]n numele unei]nchipuite na\ionalit[\i, a c[reia origine se pierde]n]ntunericul timpurilor, se vor desp[r\i de Turcia (o desp[r\ire la care rom`nii nici nu g`ndesc), atunci]n puterea aceluia=i principi, sub]nr`urirea aceleia=i dorin\e, ]n cur`nd =i Bulgaria, Rumelia =i toate neamurile de limb[deosebit[, din care Imperia otoman[se compune, vor pretinde asemenea a se emancipa”, etc., etc. A=adar, chiar c`nd Turcia ast[zi ar vroi =i ar socoti c[este de folosul =i interesul s[u]nsu=i, ca s[v[dea =i vou[, ca =i nou[, ni=te institu\ii mai liberale, o organiza\ie mai na\ional[potrivit[marilor =i dreptelor principuri ale epocei noastre, Rusia ortodox[, aceea care se zice protectoarea noastr[, ca =i a voastr[, cu armele]n m`n[ va opri pe Turcia s[ fie dreapt[, generoas[, liberal[ cu voi =i cu noi, zic`nd c[aceasta ar jigni driturile sale, interesele sale,

cinstea sa, =i c[siguran\ia sa cere ca noi s[fim]n veci nenoroci\i. Voi dar, care mai crede\i]nc[ ]n ajutorul Rusiei, pildui\i-v[de la protec\ia ce ea ne d[nou[, rom`nilor, =i apoi mai n[d[jdui\i dac[ pute\i! Vede\i c`te imput[ri, c`te ]nvinov[\iri, c`te aser\ii, unele mai neadev[rate dec`t altele, adun[ aceast[ depe=[ asupra capului nostru. Am vroit, ni se zice, noi moldovenii, s[ ucidem pe domnul Mihail Sturdza, ca =i c`nd ar fi]ntre noi o fiin\[destul de tic[loas[, care s[vrea s[-=i p`ng[reasc[ m`nile]ntr-un s`nge a=a de spurcat, sau ca c`nd un popor]ntreg poate s[fie r[spunz[tor pentru fapta unui desperat. Ne imput[c[avem emisari]n Basarabia, =i c[voim s[revolt[m aceast[provincie]n contra Rusiei, noi, acei care pe noi singuri nu ne putem ap[ra, noi acei care pentru chiar interese de avere =i de familie nu putem str[bate]n acea \ar[ermetic]nchis[, =i]n care — chem[m m[rturia guvernatorului de acolo =i a consulatelor rosiene=ti — defiem pe ori=icine s[ne dovedeasc[c[a g[sit m[car umbra unui propagandist rom`nesc. Ne p`r[=te]naintea Europei, c[vroim “*a constitua sub numele de regatul Daco-Rom`n un nou stat desp[r\it =i neat`rnat, la forma\ia c[ruia chem[m pe fra\ii no=tri din Bucovina, din Transilvania =i din Basarabia*”, ca c`nd Moldova =i |ara Rom`neasc[, ce nu-=i pot ap[ra chiar p[m`ntul lor ]nsu=i, chiar pu\inele drept[\i ce le-au r[mas ]nc[ nec[lcate, ar fi ]n stare =i ar putea s[ fac[ nebunia de a se pune deodat[ ]n r[zboi cu Austria, cu Ungaria =i cu Rusia, =i toate acestea spre a reconstitua vechea Dacie! O ]nvinov[\ire at`t de ridicol[, care n-ar merita s[vie de la un guvern, ce porunce=te la =asezeci de milioane de oameni, =i are peste un milion de baionete! +i dup[toate aceste imput[ri, unele mai de r`s dec`t altele, apoi depe=a ne contest[=i chiar aceea ce Rusia nu ne-a dat, =i nici ne poate, prin urmare, lua, ne contest[driturile care le avem de la str[mo=ii no=tri, ne contest[na\ionalitatea, care o avem de la Dumnezeu, o na\ionalitate de *opt milioane de rom`ni*, pe care o avem de 18 veacuri, =i care a rezistat tuturor viforelor ce au trecut peste \[rile noastre, ]ntr-aceast[ lungime de timp. Noi n-avem drit s[ ne numim rom`ni =i nici nu trebuie s[cerem ca s[ni se respecteze

na\ionalitatea, acei care]n veacul de mijloc, sub guvernele =i domnii no=tri, am fost valul cre=tin[t[\ii]n contra islamismului, noi al c[rora p[m`nt este un p[m`nt de moa=teni, pentru c[fie=tecare parmac din el este ad[pat cu s`ngele mucenicilor mor\i pentru lege =i patrie, noi, care ]n vreme de patru veacuri am dat lumii pildele cele mai str[lucite de curagiu =i de patriotism, care am fost avangvardia cre=tin[t[\ii, =i cu s`ngele nostru am contribuit la p[strarea civiliza\iei europene. Ast[zi,]n epoca]nvierii celor mai slabe na\ionalit[\i, noi n-avem drit s[proclam[m na\ionalitatea noastr[de rom`ni cu care ne-au cunoscut veacurile trecute. Noi n-am fost nimica, noi n-avem istorie, noi n-avem \ar[, noi n-avem drituri; c[ci tot ce suntem, =i *cea mai mare parte a folosurilor asigurate patriei noastre le suntem datori protec\iei binevoitoare a Rusiei*; ca c`nd]naintea celei]nt`i veniri a ru=ilor ]n \[rile noastre, ]naintea tratatului de la Kainargi =i a celor urm[toare, noi n-am fi avut capitula\iile noastre, noi n-am fi avut drituri respectate de Turcia, noi n-am fi avut domni mult mai na\ionali dec`t acei de ast[zi, guverne mult mai neat`rnate dec`t acele de acum — libere numai cu numele, — ca c`nd religia noastr[ ar fi fost prigonit[, ca c`nd mo=iile noastre nu le-ar fi st[p`nit str[mo=ii no=tri, =i legile noastre nu s-ar fi f[cut ]n p[m`ntul nostru. Toate aceste, dovedite prin istorie, toate aceste de o cuno=tin\[ob=teasc[, n-au fost, =i Rusia singur[ne-a dat tot. Ea a izgonit pa=ii din \[rile noastre, ea a risipit geamiile]n[l\ate]n locul bisericilor noastre, ea ne-a dat dritul s[ne st[p`nim mo=iile, p`n[atunci]n m`inile turcilor, ca ]n Serbia =i Grecia, ea a izgonit alcoranul din legisla\ia noastr[; ea ne-a dat, ]n sf`r=it, o patrie =i un guvern na\ional, =i de aceea Rusia ne declareaz[ast[zi c[: *Moldova =i Valahia sunt numai ni=te curate =i simple provincii, care au de]mplinit at`t c[tre puterea suzeran[, c`t =i c[tre puterea protectri\[,]ndatoriri pozitive, de la care ele nu pot a se sustrage f[r[mai]nainte]nvoire a ambelor cur\i*. +i dup[toate aceste, Rusia ne declar[c[noi nu avem m[car drit de a n[zui la acea Europ[, pentru a c[reia religie =i civiliza\ie str[mo=ii no=tri au v[rsat at`tea p`raie de s`nge, la acea Europ[, care]n mai multe

r`nduri ne-a cunoscut existen\a ca staturi =i dritul de \[ri autonome. Chestiile Libanului =i ale Egiptului s-au putut hot[r] de c[tre Puterile Europei; numai pentru noi, popor cre=tin =i asuprit, Europa nu poate s[interveneze nici]n numele omenirii, nici]n puterea drept[\ilor sale =i ale noastre; =i aceasta pentru c[*tratatele]ncheiate]ntre }nalta Poart[=i Rusia n-au nimic comun cu tranzac\iile pe temeiul c[rora este]ntemeiat dritul public al Europei; c[driturile Rusiei sunt]ntemeiate]n Orient pe trataturi care]n Occident nu exist[, =i c[dup[aceste trataturi numai Turcia =i Rusia au dritul de a regula condi\ia ambelor provincii a Moldovei =i Valahiei*!

+i pentru c[asemenea]nvinov[\iri, departe de tot adev[rul, pentru c[asemenea teorii contrarie cu orice drit al gin\ilor, cu tratatele noastre cu Poarta Otoman[, cu chiar tratatele ce Rusia are]ncheiate cu Turcia, pentru c[asemenea preten\ii de autoritate exclusiv[asupra soartei noastre — preten\ii contrare dritului omnipotent al Europei, — nu ne plac, pentru c[avem de datorie na\ional[de a le respinge, pentru c[ar fi a ne os`ndi singuri la o sinucidere politic[, dac[ dinaintea Europei n-am protesta ]n contra lor, Rusia, prin depe=a sa, ]ncheie a ne face ingra\i pe noi, rom`nii, care cu]n=esit[pustiire a \[rilor noastre, cu s`ngele nostru, cu s[r[cia familiilor noastre, cu primejduirea \[rii =i a driturilor noastre, cu pierderea Bucovinei =i a Basarabiei, am slujit Rusiei =i am ajutat-o ]n toate campaniile sale ca s[-=i sporeasc[ p[m`ntul, puterea =i influen\a! Noi, care Rusiei nu suntem datori dec`t cu o slab[ =i mic[ restitu\ie a driturilor ce am pierdut din pricina credin\ei noastre c[tre d`nsa, noi]i suntem ingra\i =i uit[m c[*Rusiei suntem datori cu binefacerile pozi\iei =i ast[zi*. Aceasta poate s[fie,]ns[l[s[m lumii s[judece, dac[se poate zice c[pozi\ia noastr[de ast[zi ne]nf[\i=eaz[ceva *binefaceri*!

Dac[dar rom`nii sunt ingra\i c[tre Rusia, apoi ce este ea c[tre noi, ea care spre r[spl[tirea ]ndelungatelor noastre dovezi de credin\[ =i crudelor noastre jertfe nu ne-a dat dec`t o protec\ie ce]n veacul trecut a fost o iluzie, =i]n veacul acesta un jug nesuferit? Recuno=tin\a este un simtiment ce nu se porunce=te, ce nu se poate cere cu sila

de la un individ, =i cu c`t mai pu\in ]nc[ de la o na\ie. Recuno=tin\[ dar nu vom putea avea niciodat[ pentru acea putere, care cu numele de ocrotitoare ne \ine ]n lan\uri, care sub bra\ul s[u de fier ne apas[ ]ntr-at`ta,]nc`t ne ]n[du=[, care ne ap[r[ numai abuzurile, care ne contest[ chiar driturile ce nu le avem de la d`nsa, =i pe care ea numai ni le-a]nchez[=luit, care]n Valahia amenin\[s[ ]ntrebuin\eze armele]n contra tinerei libert[\i, iar]n Moldova, sub]mp[r[te=tile sale vulturi, umbre=te o fiar[at`t de spurcat[ca Mihail Sturdza!

Poporul rom`n nu este ingrat; el pururea a pl[tit ]nzecit binele ce i s-a f[cut, istoria o dovede=te. Recuno=tin\[ poporul rom`n poate dar sim\i,]ns[numai pentru acea na\ie, care =i-ar]ntrebuin\a influen\a =i armele spre ap[rarea neat`rn[rii, libert[\ii =i driturilor sale, pentru ca sub scutul acestora s[ poat[ ajunge la acea bun[stare =i la acea dezvoltare material[ =i intelectual[ la care este =i el chemat. Numai pentru o asemenea na\ie dreapt[ =i adev[rat protectoare poate dar poporul rom`n s[aib[recuno=tin\[. Dac[dar Rusia dore=te s[merite =i s[dob`ndeasc[ din partea rom`nilor acest sentiment, conteneasc[ap[s[toarea =i machiavelica politic[ce, de la 1832 mai ales, p[ze=te c[tre noi; =i nu mai fac[din tratatele sale o punte pe care trage Principatele de sub suveranitatea nominal[a sultanului sub adev[rata suveranitate a \arului. }ntr-aceast[stare de lucruri, care este dovedit[prin 16 ani de practic[, prin arbitrara amestecare a generalilor =i a consulilor ruse=ti]n toate trebile dinl[untru ale Principatelor, prin punerea trimi=ilor turcesti]ntr-o pozi\ie cu totul secundar[=i neb[gat[ ]n seam[, rom`nii au toat[ dreptatea a se lep[da de o protec\ie, a c[reia Rusia este cea dint`i care i-a denaturat prin\ipul; c[ci dac[ar urma de a suferi mai mult o asemenea protec\ie, ei n-ar face dec`t de a schimba un jug mai u=or ]n contra altuia mult mai greu. Politice=te, cum a zis foarte bine redactorul “Gazetei de Transilvania”, am sta cu o asemenea ocrotire mult mai r[u, dec`t am fost cu o sut[de ani mai]nainte, =i cu at`ta mai mult c[ Turcia, aceea pe care p[rin\ii no=tri pururea au jertfit-o Rusiei, se arat[ ast[zi cu mult mai dreapt[ =i mai m[rinimoas[ dec`t aceast[de pe urm[putere, c[reia am f[cut

at`tea =i at`tea]ndelungate =i s`ngeroase slujbe; =i c[dac[mai avem a ne mai teme de un despotism, negre=it c[nu este de acel care ne-ar veni de la Constantinopol!

Principul protectoratului rusesc este numai de a ap[ra Principatele]n contra pericolelor ce le-ar veni din partea Turciei, este numai de a]ndatori pe aceast[din urm[putere s[p[zeasc[driturile rom`nilor. Oficial, a=a singur[, Rusia =i-a cunoscut natura protec\iei. }n adev[r, c`nd prin tratatul de Kainargi, Rusia =i-a mijlocit dritul de a interveni prin mini=trii s[i]n favorul Principatelor la }nalta Poart[, n-a fost aceasta numai spre a stavila ap[sarea Turciei? C`nd prin tratatul de Akerman, Rusia a cerut ca domnii s[ fie p[stra\i o eptaetie, =i s[ poat[ liber oc`rmui cele dinl[untru ale \[rilor lor, n-a fost iar[=i spre a dep[rta abuzurile Turciei =i amestecarea ei]n administra\ia Principatelor? C`nd prin tratatele de Adrianopol =i de Petersburg a]ndatorit pe Poart[s[recunoasc[Reglementul f[cut]n timpul guvernului rosienesc, n-a fost aceasta iar[=i numai ca s[mijloceasc[ ]n numele Principatelor de la Turcia]nt[rirea acestor legi fundamentale, zugr[vite ca expresia vroin\elor =i lucr[rilor celor mai]nt`i locuitori ai \[rilor rom`ne=ti =i, prin urmare,]ntemeiate pe driturile de autonomie ale acestora =i]nchez[=luite de Rusia? Acesta este tot rolul protectoratului; c[ci nic[iri]n aceste tratate nu i se vede pref[cut principul =i aplica\ia; nic[iri nu se roste=te c[el are s[se schimbe]n suveranitate, nic[iri nu se hot[r[=te, c[aceea ce nu este iertat Turciei suzerane — adic[de a se amesteca]n trebile dinl[untru ale Principatelor =i de a c[lca, prin urmare, capitula\iile lor — este iertat Rusiei, numai garanta acestora. Ei bine, ce p`n[ acum Cabinetul din Sankt-Petersburg a f[cut numai oficial, numai pe h`rtie, fac[-o ast[zi =i]n fapt[, fie adev[rat protector. Rom`nii au dovedit ]ndestul de vederat, c[ ei nu pot fi ferici\i cu Reglementul, =i c[ sim\esc trebuin\a de a-=i da alte institu\ii mai na\ionale, mai drepte, mai potrivite cu secolul =i cu nevoile lor materiale =i intelectuale. La ]nt`mplare, c`nd Turcia s-ar refuza — ]n contra capitula\iilor — s[ recunoasc[ rom`nilor dritul

de a-=i da aceste institu\ii, Rusia]mplineasc[-=i datoria de ocrotitoare, puie la mijloc puternica sa mijlocire, =i sileasc[pe curtea suzeran[s[respecteze driturile de autonomie ale rom`nilor. Iar nu c`nd Poarta nu cere mai bine dec`t ca Principatele s[ fie libere, puternice =i fericite — c[ci acesta este =i interesul s[u, — Rusia, cu puterea baionetelor sale, s[ o opreasc[ de a fi dreapt[ =i liberal[, =i ca culme a nedrept[\ii apoi s[ declare ]naintea Europei, c[ este pentru d`nsa chestie de drituri, chestie de cinste, chestie de interese politice, ca rom`nii s[fie dezbr[ca\i de driturile, de autonomia, de na\ionalitatea, de chiar existen\a lor, =i c[ei]n veci s[fie nenoroci\i! +i apoi mai pretinde]nc[=i recuno=tin\[!

Rusia a]nchez[=luit fericirea Principatelor, zice rostit tratatul de Adrianopol. Fericirea unui popor este]ns[numai]n bun[starea sa material[, moral[=i intelectual[. Aceasta ne lipse=te de tot; spre a o dob`ndi, avem trebuin\[ de o bun[ legisla\ie =i de o bun[ administra\ie. Cum dar le vom putea avea, dac[ nu ne va fi iertat s[ ne d[m institu\iile ce ni le pot preg[ti? Reformele ]ns[, ce at`t Valahia c`t =i Moldavia doresc, =i de care mai ]nainte am dat o scurt[ privire, sunt curat p[m`nte=ti, pentru c[au originea lor]n p[m`ntul nostru, =i m`ntuitoare, pentru c[sunt drepte pentru to\i. Ele asemenea nu jignesc pe nime, nici]n cele din afar[, nici]n cele dinl[untru. }n cele din afar[, rom`nii, chiar s[vrea, n-ar putea s[fie ap[s[tori. }n cele dinl[untru, prin aceste institu\ii, ei nu pretind nicidecum de a]njosi clasele cele]nalte — precum oare=icari du=mani ai binelui ar vroi s[ ]n=ele opinia public[, — ci numai de a ridica clasele cele ap[sate. Nimeni prin aceste]mbun[t[\iri nu se poate afla jignit, dec`t acei care ]n interesul statului privesc numai interesul lor, dec`t acei care exploateaz[nenorocirea =i s[r[cia poporului, spre fericirea =i]mbog[\irea lor]n parte. Nou[le]mbun[t[\iri, o mai ad[ogim]nc[o dat[, n-au alt \el dec`t de a pune dreptatea]n locul privilegiului, dragostea]n locul urii,]ntre deosebitele clase, =i ob=teasca mul\umire =i fericire]n locul ob=te=tii]ntrist[ri =i nenorociri, ce domne=te ast[zi, de la o margine a Principatelor la cealalt[.

}nalta Poart[a cunoscut at`t de bine neap[rata nevoie a ]mbun[t[\irii st[rii politice, materiale =i intelectuale a rom`nilor,]nc`t de mult, =i ]nainte chiar ca ace=tia s[-=i fi exprimat dorin\ele lor ea =i-a rostit bunele sale plec[ri =i via dorin\[ ce are de a vedea l[rgit[ sfera libert[\ii =i a neat`rn[rii lor,]ntr-un chip potrivit cu epoca noastr[, =i cu]nsu=i interesul Turciei.

“Nu ar fi vrednic de epoca]n care vie\uim, urmeaz[a zice acela=i jurnal de Constantinopol, pe care l-am citat mai sus, =i conform cu tendin\a liberal[ce se manifesteaz[pretutindeni]ntr-un chip a=a de vederat, ca libertatea individual[s[fie mai bine]nchez[=luit[; ca starea \[ranilor s[fie]mbun[t[\it[at`t c[tre proprietari, c`t =i c[tre guvern,]ncep`nd cu obor`rea boierescului; ca s[se hot[rasc[reforma =coalelor spre a se primi]n ele poporul ce zace]n ne=tiin\[; ca s[se ocupe cu educa\ia moral[a clerului; ca mini=trii s[aib[o libertate de ac\ie mai mare, spre a]ntemeia responsabilitatea lor; ca cenzura s[fie obor`t[; ca debata\iile judeciare s[ fie publice; ca s[ se introduc[ ]mbun[t[\iri ]n proceduri =i ]n sistemul penal; ca corup\ia slujba=ilor s[ fie de nu nimicnicit[, ce ar fi greu, dar m[car restr`ns[prec`t cu putin\[; ca s[ se a=eze o banc[ na\ional[ ]n interesul comer\ului =i al industriei, etc.? Cine ar putea s[ se g[seasc[ jignit cu aceste m[suri =i cu multe altele ce este de prisos de a le ar[ta? Negre=it c[ nu generalitatea moldovenilor. Ele dimpotriv[ ar fi pentru d`n=ii un izvor de bun[stare, de vrednicie =i mai ales de or`nduial[, c[ci cu c`t egalitatea =i dreptatea se statornicesc]ntre toate clasele unui stat, cu at`ta se sporesc =i elementele mul\umirii =i siguran\iei generale. Popoarele ]n Moldo-Rom`nia sunt]nsetate mai mult dec`t ]n orice alt[ epoc[ de vrednicie, de libertate =i de bun[stare, =i ]n viile lor dorin\e c[tre o mai bun[ soarte, ele sunt ]ncurajate de c[tre ispr[vile marilor mi=c[ri ale Europei, pe care le sim\esc prin un fel de electricitate, ale c[rora conduc[tori sunt pretutindeni, de=i nev[zu\i. Lucr`nd a=a, Principatele n-ar face dec`t a]ntrebuin\a driturile ce le au din constitu\iile ce li s-au dat pentru graduala lor dezvoltare, =i a se conforma la

spiritul tratatelor speciale ale cur\ilor suzeran[=i protectri\[, care n-au =i nu pot avea inten\ii]mpotriva fericirii Principatelor. Ele nu vreau dec`t aceea ce vroiesc guvernele rezonabile: unirea ]n libertate, o r`nduial[ ]n prop[=ire. Aceast[ ]ndoit[condi\ie s[se]mplineasc[ ]n reformele ce sunt de f[cut, =i nimeni va avea a se teme c[ar g[si din partea cur\ilor un refuz de ajutor, =i]nc[mai pu\in acturi care ar fi de natur[de a]mpiedica mar=a pa=nic[=i legal[a acestor \[ri”.

O ispit[de trei luni]n Valahia, =i de =ase luni mai ales]n Moldavia — cu toat[ur`cioasa =i tic[loasa oc`rmuire a domnului Sturdza, care pe orice alt popor l-ar fi adus la actele cele mai desperate — au dovedit]ndestul c[rom`nii ]n\eleg foarte bine pozi\ia lor, =i c[ sim\esc c[ ei nu pot ajunge la redob`ndirea driturilor lor dec`t prin mijloacele cele mai pa=nice, =i prin o str`ns[ ]mpreun[ ]n\elegere cu Turcia. Rom`nii nu doresc nimic[ mai mult dec`t acele ce vedem cuprinse]n r`ndurile de mai sus. A re]ntemeia rela\iile lor cu Poarta Otoman[ ]n spiritul capitula\iilor lor, recunoscute =i de Rusia, a dep[rta din oc`rmuirea dinl[untru orice influen\[str[in[, primejdioas[=i ilegal[, potrivit autonomiei lor, asigurat[prin acelea=i capitula\ii, a-=i da toate]mbun[t[\irile materiale =i intelectuale, de care sim\esc c[\ara lor are neap[rat[nevoie a uni am`ndou[ Principatele, spre a sc[pa de ]ndoitele =i ]ns[rcin[toarele cheltuieli ale \inerii a doi domni, a dou[ ministerii, a dou[ administra\ii =i a dou[ =taburi ale o=tirii, =i totodat[ a sc[pa, poate, prin aceasta, =i de dou[ izvoare de corup\ie — o Unire, care este dictat[ at`t de vederat prin aceea=i origine, limb[, obiceiuri =i interese,]nc`t ea este ]ncuviin\at[ de ]nsu=i acel Reglement, pe care Rusia, cu armele ]n m`n[,]l sprijine=te — iat[dorin\ele, iat[cererile rom`nilor. A le refuza aceste reforme, a-i sili s[se \ie de starea lucrurilor de ast[zi, de institu\iile nedrepte =i eterogene care]i]mpileaz[, este a vroi a-i aduce]ntr-un noian de nenorociri, =i a-i arunca]ntr-o pr[pastie de discordii civile, de revolu\ie =i de anarhie; c[ci istoria lumii a dovedit prin mai multe lec\ii cumplite, la ce mijloace de dezn[d[jduire popoarele alearg[, spre a-=i ar[ta =i a-=i]ndestula

nevoin\ele, c`nd li se pune piedic[ de a le dob`ndi pe o cale lini=tit[=i pa=nic[. Dac[dar Rusia,]n adev[r =i f[r[f[\[rie vroie=te fericirea Principatelor, nu mai opreasc[cu bra\ul s[u de fier nobila hot[r`re a Turciei de a fi dreapt[ =i generoas[, =i nu mai calce driturile rom`nilor, ea care ar trebui s[fie cea dint`i s[ le sprijineasc[. Bunul ]mp[rat Ferdinand al Austriei a ]nchez[=luit fra\ilor no=tri rom`ni-bucovineni =i transilv[neni na\ionalitatea lor, autonomia provincial[=i toate driturile constitu\ionale menite de a]n[l\a la rang de na\ie =i de oameni liberi. Cum dar noi, moldovenii =i muntenii, putem s[fim mul\umi\i de soarta noastr[, noi acei]ngenunchea\i sub toate abuzurile =i asupririle dinl[untru =i din afar[, cum putem s[fim recunosc[tori Rusiei, ea care ne contest[autonomia, ce a fost cea]nt`i condi\ie a capitula\iilor noastre cu }nalta Poart[, ea care]=i atribuie dritul de a ne impune legi =i de a hot[r] toate cele dinl[untru ale noastre, =i dup[toate aceste ne contest[chiar istoria, ca cu aceasta s[piar[=i aducerea-aminte a jertfelor ce i-am f[cut, ne contest[chiar na\ionalitatea, *a c[reia baz[istoric[n-a existat niciodat[, o na\ionalitate]nchipuit[, a c[reia origine se pierde]n]ntunericul timpurilor*, a=a zice depe=a contelui Nesselrode, =i a=a =apte milioane de rom`ni, cu un trecut de optsprezece veacuri, cu o istorie at`t de str[lucit[, =i care arat[lumii luptele]ndelungate ce a \inut, =i p`raiele de s`nge ce a v[rsat pentru crestin[tate =i civiliza\ie, cu ni=te b[rba\i ca Mircea, ca Huniad, ca +tefan, ca Mihai, =i cu at`tea alte nume mari, ce au contribuit la chiar luminarea Rusiei, =i a=a ace=ti =apte milioane de oameni ce vorbesc aceea=i limb[, ce au aceea=i origine, aceea=i istorie, aceleasi obiceiuri, nu sunt na\ie, nici trebuie s[ reclame respect pentru *na\ionalitatea rom`neasc[*, ast[zi c`nd vedem cele mai slabe, mai ne]nsemnate =i mai adormite na\ionalit[\i, de=tept`ndu-se din letargie la c[ldura veacului al nou[sprezecelea, ca ni=te flori ce din mijlocul om[tului se deschid la razele soarelui de prim[var[. Nu a=a a fost]ns[tonul manifesturilor trecute, nu a=a a fost cuprinsul f[g[duin\elor ce de c[tre monarhii Rusiei, Ecaterina II, Pavel, Alexandru =i]nsu=i Maiestatea sa

]mp[ratul Nicolai I, s-au dat rom`nilor, atunci c`nd ace=tia se provocau s[se scoale]n contra }naltei Por\i,]n contra *agarinenilor =i p[g`nilor*, =i s[ jertfeasc[ \ara, via\a =i averea lor, *spre a ajuta la sporul armelor pravoslavnice** =i oare cu pierderea Bucovinei =i a Basarabiei, cu primejduirea \[rilor noastre de a fi pref[cute ]n pa=al`curi, cu comprometarea driturilor noastre, cu p`raiele de s`nge v[rsate]n campaniile turce=ti, cu]n=esita pustiire a p[m`ntului nostru, toate acestea ]nt`mplate numai din pricina credin\ei =i a jertfirii p[rin\ilor no=tri pentru Rusia, oare]n numele sfintei drept[\i,]n numele lui Dumnezeu =i al aceleia=i legi, care ne este comun[cu Rusia, nu suntem]ndritui\i s[cerem de la Maiestatea Sa]mp[ratul Nicolai, realizarea at`tor solanele f[g[duin\e, date de at`\ia augu=ti monarhi, =i]mplinirea acelei fericiri,]nchez[=luite nou[prin tratatul de Adrianopol, =i prin chiar]mp[r[teasca parol[, cuprins[ ]n vestitul manifest din septembrie 1829? Sau trebuie s[ne]ndoim de o parol[at`t de ]nalt[? Noi =tim ]ns[ c[ autocratorii Rusiei pururea au \inut s[ p[streze ]ncrederea popoarelor ]n ]naltul lor cuv`nt, ca la expresia a orice drept[\i =i a orice legi]n imperia lor. Rom`nii cu fal[ ]=i aduc ]nc[ aminte de parola dat[ asemenea unui moldovan de cel mai mare monarh al Rusiei, lui Dimitrie Cantemir, de c[tre Petru cel Mare care, la ]ndemnarea ce i se f[cea de a fi necredincios f[g[duin\ei f[cute unui domn ce =i-a v`ndut \ara pentru d`nsul, =i de a-l da ]n m`inile turcilor, a r[spuns aceste nemuritoare cuvinte, vrednice de a figura]n litere de aur]n cabinetele tuturor suveranilor: “*Voi da mai bine tot p[m`ntul ce se ]ntinde p`n[la Kursk, c[ ]mi va r[m`ne ]nc[ n[dejdea de a-l redob`ndi; dar pierderea parolei mele n-a= mai putea-o]ndrepta. Nici nu pot s[g`ndesc de a o c[lca =i de a da pe un principe ce =i-a p[r[sit domnia pentru dragostea mea. Noi n-avem al nostru dec`t cinstea, a lipsi cinstei ar fi a conteni de a fi]mp[rat!*”

* Vezi manifesturile]mp[ra\ilor =i generalilor ruse=ti, adresate rom`nilor la deschiderea a fie=tec[ruia r[zboi]n contra Turciei.

Cu durere am citit depe=a Cabinetului rosienesc din 19 iulie, care, ca grozava inscrip\ie ce Dante pune pe por\ile iadului, ne zice: *Lasciate ogni speranza, o! voi, ch'entrate aqui*[8].

Cu ad`nc[ durere am fost sili\i s[ respingem ]nvinov[\irile sale, =i s[-i refut[m nedreptele aser\ii. }ns[ noi, rom`nii, suntem pe calea cinstei =i a drept[\ii; o sf`nt[lege ne]ndatore=te ca s[nu l[s[m s[se]nr[d[cineze]n opinia public[ni=te false imput[ri, ni=te preten\ii de drituri fatale conserva\iei noastre de na\ie liber[=i numelui nostru istoric. Noi nu ne temem de adev[r; =i de aceea curat =i tare ne ar[t[m durerile =i ap[sarea la care cu dispre\ul dritului gin\ilor suntem os`ndi\i de c[tre o putere str[in[, c[reia n-am f[cut dec`t bine. Depe=a din 19 iulie a=eaz[ni=te principuri, dezv[le=te niste teorii de drituri cu totul deosebite de limbagiul ce Rusia a \inut p`n[ acum ]n trecutele sale manifesturi =i trataturi. +i o armie a intrat ]n Principate spre a pune ]n practic[ nou[le drituri ale protectoratului. }ntr-o asemenea trist[ ]mprejurare, rom`nii s-ar fi sinucis politice=te, dac[n-ar fi ridicat glasul lor a protesta]n contra nepilduitului abuz de putere, sub care na\ionalitatea =i existen\a lor ca stat se amenin\[de a se cotropi. Rusia, puternic[prin milionul s[u de baionete, s-a adresat guvernelor =i publicului Europei. Rom`nii tari numai de bunul lor drept au ]ndoit[ datorie de a se ]ndrepta c[tre acest mare tribunal al lumii, =i de a reclama dreapta sa hot[r`re]ntre T[rie =i Drit,]ntre asupritor =i asupri\i. Rom`nii au adev[rul =i dreptatea ]n partea lor, unul =i alta dovedite prin chiar m[rturisirile Rusiei cuprinse ]n toate manifesturile, proclama\iile =i f[g[duin\ele sale date p[rin\ilor lor ]ntr-un veac =i jum[tate. Dumnezeu =i oamenii s[ judece faptele noastre, =i apoi s[ ne os`ndeasc[, dac[ne socoate de crim[ ]ndr[znirea c[ne ap[r[m driturile na\ionale. Noi]ns[ ]naintea Europei]ntregi protest[m]n contra a orice asupriri, ce s-ar face patriei noastre din partea Rusiei, =i f[r[fric[declar[m, c[noi nu cunoa=tem Rusiei dritul de a hot[r] despre soarta noastr[. Prin r[bdarea =i t[cerea noastr[noi nu putem s[l[s[m]n]ntuneric drept[\ile \[rii noastre; =i de nu am ispr[vi altceva, dar m[car istoriei s[vroim s[p[str[m gloria na\ionalit[\ii noastre!

}n tot cazul bun sau r[u, s[nu dezn[d[jduim]ns[; s[avem credin\[ ]n viitorul nostru. O na\ie asupra c[reia au trecut huni, go\i, avari, vandali =i alte at`tea semin\ii str[ine, o na\ie care optsprezece veacuri, cu toate atacurile timpului, cu toate n[v[lirile barbarilor, a rezistat =i s-a \inut p`n[ast[zi, o na\ie de =apte milioane de rom`ni, nu este cu putin\[ ca s[ fie os`ndit[de c[tre providen\[s[piar[tocmai ast[zi]n secolul na\ionalit[\ilor. Numai s[avem vrednicie, statornicie =i unire. S[nu ne descuraj[m, mai ales de relele timpuri, de norii trec[tori ce se pot ivi pe orizontul \[rilor noastre. Pentru popoare, ca =i pentru individe, suferin\ele nu sunt totdeauna pierdute; adesea ele sunt menite de a le]nt[ri energia, de a le spori r`vna, de a le forma caracterul. Prin urmare, prin b[rb[\ia noastr[ ]n nenorocire, s[ ne ar[t[m vrednici de fericirea =i de libertatea ce Tat[l Cel-de-sus, de la ]ntemeierea lumii, a preg[tit tuturor popoarelor, =i care, prin urmare, cur`nd sau t`rziu trebuie s[ vie =i rom`nilor. S[g`ndim c[ acest nume str[lucit, ce l-am mo=tenit de la st[p`nitorii lumii, ne impune mari datorii, =i prin urmare, oricum s[ne fie cartea norocului, s[tr[im =i s[murim rom`ni, aduc`ndu-ne aminte de marea]ndatorire =i de frumoasa f[g[duin\[, ce de pe patul s[u de moarte ne-a l[sat +tefan cel Mare: “*Dac[du=manul vostru v-ar prescrie condi\ii ru=in[toare, atunci mai bine muri\i prin sabia lui, dec`t s[fi\i privitorii]mpil[rii =i tic[lo=iei \[rii voastre! Dumnezeul p[rin\ilor vo=tri]ns[se va]ndura de lacrimile slugilor sale, =i va scula dintre voi pe cineva, care va a=eza iar[=i pe urma=ii vo=tri]n libertatea \i puterea de mai nainte!*”

DEZROBIREA |IGANILOR, +TERGEREA PRIVILEGIILOR BOIERE+TI, EMANCIPAREA |{RANILOR

CUPRINS

Discurs rostit]n Academia Rom`n[
+edin\a solemn[de la 1 (13) aprilie 1891

Sire!

Preagra\ioas[doamn[=i regin[!

Alte\[regal[!

Doamnelor =i domnilor!

Colegii mei mi-au]ncredin\at misiunea de a lua =i eu cuv`ntul ]n aceast[ mare =i frumoas[ zi, ]n care serb[m jubileul de 25 de ani al fund[rei Academiei Rom`ne. Aceast[onoare o datoresc v`rstei mele]naintate.

}n adev[r, cu excep\iunea venerabililor no=tri colegi, domnii N. Kretzulescu[1] =i G. Bari\iu[2]. eu sunt, dintre to\i ceilal\i academicieni, cel mai]n v`rst[. +i, dac[ ar fi exact anul na=terii mele ce mi-l dau nu numai biografii str[ini, dar =i literatorii rom`ni, care au binevoit a se ocupa cu scrierea vie\ii mele, eu a= fi mai]naintat]n b[tr`ne\e dec`t chiar Nestorii[3] mai sus-numi\i ai Academiei Rom`ne. Dup[ *Lexiconul de conversa\iune al lui Meyer (Meyer's Konversations-Lexicon)*, eu a= fi n[scut la 1806; =i, nu mai demult dec`t sunt c`teva s[pt[m`ni, "Rom`nia literar[" mi-a dat aceasta=i v`rst[; astfel, a= num[ra 85 de toamne, n-am preten\iunea de a zice prim[veri. S[-mi fie permis a rectifica aceast[dat[. Eu sunt n[scut]n Ia=i, la 6 septembrie 1817, dup[cum rezult[din]nsemnarea original[scris[de tat[l meu]n *Ceaslovul na=terilor =i mor\ilor familiei Kog[lniceanu,* o carte care, sunt]nc[c`\iva ani, ca un adev[rat registru al st[rii civile, se obi=nuia a se p[stra din tat[ ]n fiu mai]n toate familiile noastre.

Tat[l meu a fost vornicul Ilie Kog[lniceanu; maica mea, Catinca, n[scut[Stavilla, era cobor`toare dintr-o familie genovez[, stabilit[

de secole]n vechea colonie genovez[Cetatea Alb[(Akerman), de unde apoi s-a fost r[sp`ndit ]n toat[ Basarabia, unde =i ast[zi sunt mul\i proprietari purt`nd numele de Stavilla.

Exprim`ndu-mi-se dorin\a ca, cu ocaziunea acestei zile ceremoniale s[ citez c`teva fapte din istoria contemporan[, petrecute sub ochii mei ori s[v`r=ite cu micul meu concurs, maiest[\ile-voastre s[ binevoiasc[ gra\ios a-mi ]nvoi de a preceda lucrarea mea cu c`teva cuvinte care se raport[la zilele tinere\ilor mele.

B[tr`nii iubesc a povesti despre cele ]nt`mplate]n june\ea lor; =i eu nu pot r[m`ne str`in de aceast[sl[biciune a v`rstei mele.

Na=ul meu, adic[acela care m-a luminat cu sf`ntul botez, ]ntrebuin\ez stilul b[tr`nesc, a fost domni\a Marghioala Calimach, so\ia logof[tului Grigore Sturdza, tat[l repausatului Mihail Sturdza, fostul domn al Moldovei. Domni\a Marghioala iubea foarte mult pe maic[-mea, care, copil[t`n[r[, a fost r[mas[ orfan[ de tat[ =i mam[ =i ]ncredin\at[ epitropiei logof[tului Grigore Sturdza — bunul meu despre mam[, medelnicerul Stavilla, av`nd mo=ia sa vecin[cu mo=iile din Basarabia ale familiei Sturdze=ti, ast[zi propriet[\i ale principelui Dimitrie Sturdza, fiul fostului domn al Moldovei. Domni\a Maria Calimach vorbea numai grece=te; ea m[iubea mult de mic copil =i, c`nd m[ lua ]n bra\e, ea ]mi exprima dragostea ]ntr-a m[ dezmierda cu b[taie de p[lmi\e, p`n[c`nd le=inam de pl`ns, =i]ntov[r[=ite aceste cu toate numirile dezmierd[toare grece=ti ce se]ntrebuin\eaz[la copii.

La s[v`r=irea ei din via\[, domni\a Marghioala m[recomand[iubirii =i]ngrijirii fiului s[u Mihail Sturdza, care deja]n tinere\e luase primul loc]ntre cei mai]nv[\a\i =i talenta\i boieri tineri ai Moldovei. Acestei misiuni, l[sate cu limb[de moarte, Mihail Sturdza a fost credincios; acestei misiuni datoresc c[Mihail Sturdza, ajuns domn al Moldovei]n 1834,]n acela=i an,]mpreun[cu fiii s[i

Dimitrie =i Grigore, m-a trimis la]nv[\[tur[ ]n Francia, =i anume la Lunéville, unde fur[m]ncredin\a\i]ngrijirii abatelui Lhommé, preot catolic, care din cauza marii revolu\iuni franceze, ca mul\i al\i emigra\i francezi, se refugiase]n principatele rom`ne. Abatele Lhommé, retras ]n Ia=i, a fost dirijat educa\iunea =i instruc\iunea t`n[rului Mihail Sturdza, =i dar acesta, ajuns domn, nu putea s[ ]ncredin\eze cre=terea =i]ngrijirea copiilor s[i =i a mea dec`t aceluia care f[cuse din el cel mai]nv[\at boier de pe timpurile lui. Noi g[sir[m pe abatele Lhommé, de=i octogenar,]nc[ ]n plin[vigoare =i profesor de retoric[, de limba =i literatura latin[la colegiul din Lunéville, colegiu comunal care se bucura de o mare reputa\iune prin capacitatea profesorilor =i care a produs mai mul\i b[rba\i]nsemna\i ai Franciei. }n casa p[rinteasc[n-am fi putut fi mai bine trata\i dec`t ]n s`nul familiei Lhommé, sub supravegherea activ[a abatelui. Eram cei]nt`i din clasele noastre. Dar dup[ un an politica se amestec[ =i ]n afacerea colegianilor rom`ni din Lunéville.

Consulii ru=i, pe atuncea preaputernici]n Bucure=ti =i]n Ia=i, f[cur[domnului Mihail Sturdza respectuoase observ[ri pentru trimiterea]n Francia a fiilor s[i =i a altor c`\iva fii de boieri, c[ci afar[ de mine mai erau trimi=i =i doi fii ai logof[tului Lupu Bal= =i un altul, Nicu Cassu. Educa\iunea francez[ se p[rea marelui nostru protector, ]mp[ratului Nicolai I, prea revolu\ionar[; fur[m dar[ lua\i din Lunéville =i condu=i la Berlin, la sf`r=itul anului 1835.

Berlinul de pe atunci]=i dob`ndise numele de Atena Germaniei; =i, prin patriotismul, inteligen\a =i marea mi=care na\ional[ ce domnea ]n toate clasele nobile =i burgheze ale capitalei Prusiei, de pe atuncea se prevedea rolul cel mare ce, 35 de ani ]n urm[, Prusia avea s[ joace ]n istoria omenirii, ajung`nd apoi la egemonia]ntregei Germanii, la re]nvierea imperiului lui Barbarossa.

Noi, tinerii rom`ni, fur[m a=eza\i]ntr-o familie privat[, =i anume]n casa pastorului Souchon, parohul bisericii coloniei franceze, refugiat[ ]n Berlin dup[revoca\iunea edictului de Nantes, mul\umit[protec\iunii luminate a marelui elector de Brandenburg, Frederic

Wilhelm (1640 — 1688), bunul lui Frederic cel Mare. Aceast[colonie a p[strat p`n[ ast[zi libert[\ile ce i s-au dat de acest mare principe; ea are biserica sa, spitalul s[u, gimnaziul s[u, biblioteca sa; ]n toate aceste, limba francez[ este predominant[ =i ast[zi. Membrii s[i actuali sunt to\i deveni\i buni germani =i mul\i din ei, p[str`nd numele lor de familie francez[, reprezint[oameni]nsemna\i, care =i-au f[cut]n istoria Germaniei un nume cunoscut]n =tiin\e,]n arte,]n armat[,]n diploma\ie; dar niciodat[n-au uitat originea lor. Ei, o dat[pe an, se adun[ ]ntr-un banchet fr[\esc,]n care re]nnoiesc aducerile lor aminte de Francia, de prigonirile f[cute religiunii lor de regele Ludovic XIV =i de b[tr`na de Maintenon, prigoniri care au silit pe p[rin\ii lor de a-=i p[r[si patria. Tot atunci, =i cu pahare pline, ei, cu inimile ardente, real\[ nesf`r=ite toaste]n memoria marelui elector, care le-a dat un generos refugiu, libertatea cultului lor =i o nou[patrie. T`n[r de optsprezece ani, am luat parte la aceste agape, =i inima mea s-a ]nfierb`ntat]n fa\a acestor b[rba\i de bine, care trimiteau o ne=tears[aducere-aminte vechii lor patrii, dar totodat[aveau con=tiin\a de ce datorau patriei nou[.

Dup[un an, am fost str[muta\i]n casa =i sub privegherea unui alt om distins, pastorul Ionas, discipol favorit al marelui teolog Schleiermacher[4] =i editorul operelor acestui spirit]nalt al bisericii protestante. Pastorul Ionas era un b[rbat distins; el avea deja un nume bine v[zut =i era]ncuscrit cu familia lui Hufeland[5], autorul *Macrobioticei sau arta de a tr[i mult*, =i cu familia comitelui Schwerin, urma= al marelui feldmare=al al lui Frederic cel Mare. }n casa sa se aduna societatea cea mai aleas[=i din noble\e, =i din burghezime, care de pe atuncea luase un loc]nsemnat]n Germania, pun`ndu-se ]n fruntea ideilor na\ionale =i a reformelor sociale care se r[sp`ndise]n toat[Germania. Steagul lor era,]nainte de toate, unirea patriei germane.

Consilierul de stat Alexandru Sturdza, coleg al lui Kapodistria[6], cu care lucrase mult la Petersburg pentru emanciparea Eladei, rud[

a lui Mihail Sturdza, =i dup[a c[ruia recomanda\iune noi fur[m]ncredin\a\i pastorului Ionas,]n timpul petrecerii sale la Berlin — =i aceasta era mai ne]ntrerupt[—, era unul din vizitatorii cei mai de=i ai casei pastorului. El priveghea de aproape studiile noastre, ba devenea chiar profesorul nostru de religiune. Sub dictarea lui am scris]n limba francez[*Études historiques, chrétiennes et morales*[7], pe care le-am tip[rit apoi]n Ia=i =i s-au tradus]n limbile rom`n[, greac[=i rus[.

Acestei societ[\i datoresc dezvoltarea micii mele inteligen\e =i amorul pentru tot ce este frumos =i mare]n via\a omului.

Intrat apoi student la universitate, am avut de mari dasc[li pe Gans[8], profesor de dreptul natural, care era de o elocven\[at`t de mare, de un liberalism ]n idei at`t de larg,]nc`t, din toate p[r\ile Germaniei =i chiar din alte \[ri, alergau cu miile studen\ii, ca s[-i asculte vorbirea =i elocven\a sa dulce ca o melodie; astfel ]nc`t a trebuit a se abate pere\ii la doua s[li pentru a l[rgi sala unde el predica =tiin\a tinerei genera\iuni germane.

Am avut de dasc[l pe Leopold de Ranke (1795 — 1886), marele istoric, c[ruia, cu ocaziunea jubileului s[u de 60 de ani de profesorat, ajuns la ad`nci batr`ne\e, am avut =i eu onoarea a-i adresa acum c`\iva ani, 20 februarie 1877, felicit[rile mele, felicit[rile ]nt`iului s[u student rom`n de la Universitatea din Berlin.

Am avut fericirea de a avea de dasc[l pe marele Savigny[9], celebrul profesor de dreptul roman, celebrul ministru de justi\ie =i unul din fiii cei mai distin=i ai coloniei franceze din Berlin.

}n saloanele dlui de Savigny, am fost prezentat =i lui Alexandru Humboldt (1769 — 1859), care]mi ar[ta]n general un deosebit interes pentru \[rile rom`ne, at`t de necunoscute pe atunci,]nc`t nici numele de *rom`ni* nu se =tia. De aceasta,]n adev[r, nu trebuie s[ne mir[m, c`nd ]nsu=i ]n Moldova =i ]n Muntenia numele de *rom`ni* nu era]ntrebuin\at,]nlocuit fiind prin numele provincial de *moldovean* =i *muntean*. B[tr`nul Asachi toat[via\a lui n-a putut

g[si potrivita termina\iune francez[la cuv`ntul *rom`n*, vorbind =i scriind *les Roumounis*. S[-mi fie permis a-mi face un merit afirm`nd c[ eu cel ]nt`i am]ntrebuin\at]n limba francez[cuvintele de *Roumain* =i de *Roumanie*. La Berlin, pe timpul petrecerii mele, =i chiar]n saloanele culte, mai tot a=a de pu\in cunoscute era =i numele de *Moldauer* sau *Vallache*. Mie mi se zicea *der schwarze Grieche*[10], pentru c[aveam p[rul negru, =i pe atuncea Berlinul era]nc[un ora= cu totul =i exclusiv al Germaniei de nord, unde predominau mai cu deosebire figurile blonde.

Alexandru Humboldt, spirit eminamente cercet[tor,]mi ar[t[o deosebit[dorin\[de a cunoa=te]n ce const[literatura noastr[, =i]ndeosebi m-a]ntrebat despre soarta =i caracteristica \iganilor no=tri. Spre a-i satisface curiozitatea, eu am scris]n limba german[o scurt[privire asupra micii noastre literaturi de pe atuncea, pe care am publicat-o]n *Lehmann's Magazin für die Litteratur des Auslandes*[11]. Tot pentru Humboldt am publicat apoi o bro=ur[ ]n limba francez[, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue de Cigains* (Berlin, Behr, 1837)[12],]n prefa\a c[reia chemam luarea-aminte a filantropilor asupra acestui nenorocit popor sclav]n \ara mea,]n s`nul Europei civilizate, =i tratat ca lucru prin]nse=i legile \[rii noastre.

Vacan\ele le petreceam ordinar]n Pomerania, la Schwienemunde, pe atuncea un mic or[=el pe \[rmurile m[rii, sau la Hehringsdorf, sat mic, tot pe \[rmul m[rii, =i recomandat mai]nt`i de Willibald Alexis (1798 —1871), celebrul rom`ncier, =i care, de=i eu nu aveam dec`t dou[zeci de ani, m[ lu[ ]n str`ns[amici\ie. Hehringsdorf ast[zi este devenit ora=ul balnear mare =i cel mai frecventat al Germaniei de Nord. Cu Wilibald Alexis, am vizitat pe jos insula Rügen, castelul Putbus al familiei princiare Malte-Putbus, p[durile misterioase ale vechii zeit[\i vende Hertha =i cetatea de p[m`nt Arkona, punctul cel mai septentrional al Germaniei, care seam[n[ mult cu cet[\ile noastre de p[m`nt, Movila R[b`ei, cetatea de la Adjud =i at`tea altele.

Wilibald Alexis,]n plimb[rile noastre, m[ini\ia la marea lucrare ce se opera pe atunci]n Germania, at`t]n privin\a unit[\ii

politice, c`t =i ]n privin\a aspira\iilor =i sfor\[rilor burghezimii de a intra ]n via\a politic[, care p`n[atunci apar\inea mai cu deosebire nobilimii. El mai]nt`i]mi da am[nun\imi asupra marii reforme care se f[cuse]n Prusia, adic[emanciparea =i]mproprietr[rirea \[ranilor prusieni, operat[ ]n timpul regelui Frederic Wilhelm III (1797 — 1840), de c[tre marii s[i mini=tri Stein (1757 —1831) =i Hardenberg (1750 — 1822), reform[care a]nsufle\it =i a]mb[rb[\it na\iunea prusian[, spre a scutura jugul francez, care, dup[b[t[lia de la Jena (1806), ap[sa grumazii poporului german. Pastorul Ionas complet[ ]nv[\[tura mea]n privin\a marii reforme; el puse]n m`inile mele ]nse=i actele marilor legiuiri, proclama\iilor =i reformelor lui Frederic Wilhelm III =i cu deosebire edictul din 14 septembrie 1811, care s-a aplicat pe toat[ suprafa\a statului Prusiei, desfiin\`nd claca =i orice alte servicii c[tre st[p`nii de mo=ii =i pref[c`nd]n proprietate absolut[,]n m`na \[ranilor, ogoarele \[r[ne=ti, cu desp[gubire ]n bani odat[ r[spun=i sau prin rent[ perpetu[, ori prin ]napoierea unei p[r\i de p[m`nt. Pastorul Ionas m[f[cu cunoscut =i cu memoriul compus de principele Hardenberg, la Riga,]n 1812. Prin acest act important, marele ministru ar[ta regelui necesitatea prefacerii chiar din temelie a organiza\iei de atunci a statului prusian, pentru a-i da o nou[via\[prin]nl[turarea a tot ce era slab]n el =i prin de=teptarea de puteri nou[.

Iata cum el]n\elege aceast[reform[:

“Statul care s-ar noroci a]n\elege adev[ratul spirit al timpului =i, prin]n\elepciunea guvernului s[u, ar lua parte la acel plan universal, f[r[s[aib[nevoie de como\iuni violente, ar avea neap[rat mari preferin\e, =i membrii s[i ar trebui s[binecuv`nteze ]ngrijirea care ar lucra pentru d`n=ii]ntr-un chip at`t de binef[c`tor. F[r[putere au fost toate acele piedici care s-au opus torentului revolu\iunii, pentru c[sl[biciunea, interesul egoist =i ideile ne]ntemeiate le-au dirijat f[r[nici o chibzuial[. G`ndirea nebuneasc[ c[ chipul cel mai bun de a combate revolu\iunea ar fi de a se \ine de cele vechi =i de a prigoni cu toat[ asprimea principiile =i ideile izvor`te din ea, n-a avut alt rezultat dec`t c` a dezvoltat revolu\iunea =i i-a dat o

]ntindere din ce]n ce mai mare. O revolu\iune]n bunul sim\, o revolu\iune care ar avea de scop marea civilizare a omenirii, f[cut[prin]n\elepciunea guvernului =i nu prin impulsiuni violente, cu at`t mai mult ar trebui s[fie privit[ca \int[=i ca principii pov[\uitoare. *Principii democratice]ntr-un guvern monarhic se par a fi pentru Prusia formele cele mai potrivite*".

Mai jos, Hardenberg recomand[pentru organiza\iunea din[untru cea mai mare libertate =i egalitate de drepturi]ntre membrii statului, regulate dup[principiul]n\elept al unui stat monarhic, =i fiecare post]n stat, f[r[excep\iune, s[nu se mai p[streze cut[rei sau cut[rei clase, ci s[se deschiz[numai meritului din orice clas[.

"Clasa cea mai numeroas[, cea mai important[, acea care p`n[ acum s-a neglijat =i s-a ]mpilat mai mult, ar trebui cu preferin\[ s[ fie un obiect al neadormitei ]ngrijiri a oc`rmuirii =i a se desfiin\a, prin o lege scurt[, bun[=i grabnic[, toat[servitudinea".

+i ca solu\iune se propune:

"Concesiunea =i statornicia p[m`nturilor \[r[ne=ti, ca liber[ proprietate a \[ranilor, cu desp[gubirea st[p`nilor de mo=ii, =i a=a a se ajunge la desfiin\area leg[mintelor]ntre st[p`nii de mo=ii =i]ntre \[rani!"

}n una din vacan\ele de var[, comitele Schwerin]mi d[du ospitalitatea]n Schwerinsburg, vechiul castel al str[mo=ului s[u, feldmare=alul lui Frederic cel Mare, comitele Schwerin. Acolo, sub ochii mei, vazui aplicarea legii de emancipa\iune f[cut[cu 25 de ani]nainte. Am v[zut p[m`nturile emancipate, unele r[mase ]n st[p`nirea vechilor proprietari de mo=ii, altele trecute vechilor servi, deveni\i proprietari. Am v[zut satul vechi al fo=tilor cl[ca=i, Alt-Schwerin, =i satul nou cl[dit dup[emancipare, Neu-Schwerin.

Straniu lucru! Legea propriet[\ii din Prusia avea mare asem[nare cu condi\iunile propriet[\ii rurale din \[rile rom`ne. Principiul ce se g[se=te ]n vechea noastr[ legisla\iune, pentru a se da \[ranului spre cultivare p`n[la doua treimi din]ntinderea mo=iilor, iar o treime se rezerva]n seama st[p`nului, exista =i]n Prusia.

Aici am de ad[ugit c[acest comite Schwerin, care]mi d[duse ospitalitatea]n castelul s[u, deveni mai t`rziu =i ]n mai multe r`nduri un membru important]n *partidul liberal* =i chiar =i ministru de mai multe ori]n anii de mare lupt[pentru Germania,]ntre 1848 — 1862.

Tot]n timpul petrecerii mele]n Berlin, prin camaradul meu de studii, fiul cunoscutului istoric Kohlrausch, am fost prezentat ducesei de Cumberland, sora =i egeria regelui Frederic Wilhelm III, =i cur`nd ajunsei ]n intimitatea principelui Gheorghe, fiul ducelui de Cumberland, care, dup[ suirea pe tron a batr`nului duce de Cumberland, deveni principe regal, mai t`rziu]nsu=i rege de Hanovra, sub numele de Gheorghe V =i,]n fine, detronat de c[tre]nsu=i v[rul s[u, Wilhelm I (1866).

Mul\umit[contactului meu cu at`\ia b[rba\i]nsemna\i ai Germaniei =i primit]n cercurile politice din Berlin, am avut fericita ocaziune =i putin\[de a-mi]mbog[\i mintea cu ideile reformatrice ce atunci inspirau]naltele inteligen\e ale Germaniei. Da, Universit[\ii din Berlin, a doua mea mum[, Universita\ii Fredericia Wihelma; da, exemplului ce mi-a dat amorul pentru patria german[=i pe care l-am g[sit]n toate p[turile societ[\ii germane, fie nobilime, fie burghez[, datoresc eu amorul pentru patria rom`na =i *spiritul liberal* care m-a]nsufle\it]n toate actele vie\ii mele.

}n lungile mele lupte =i lucr[ri,]n prigonirile]nver=unate care nu o dat[s-au]ncercat de a m[zdrobi, pururea am avut]naintea ochilor mei acele frumoase cuvinte pe care,]n memoriul s[u c[tre rege, le arat[principele Hardenberg ca puternicul mijloc de a real\a caracterul =i b[rb[\ia poporului german pentru dezrobirea sa de jugul str[in, pentru ridicarea =i m[rirea Germaniei: “Principii democratice]ntr-un guvern monarhic!”.

Binevoitorii mei ascult[tori nu cread[cum c[aceste cuvinte care le zic sunt complimente de curtezan, adresate unui Hohenzollern, astazi rege al Rom`niei.

Toat[via\a mea, =i t`n[r =i ]n v`rst[coapt[, am m[rturisit]n mai multe r`nduri c[ culturii germane, c[ Universit[\ii din Berlin, c[ societ[\ii germane, b[rba\ilor =i marilor patrio\i care au operat real\area =i unitatea Germaniei datoresc ]n mare parte tot ce am devenit ]n \ara mea =i c[ la focul patriotismului german s-a aprins *f[clia patriotismului meu rom`n*!

}n anul 1864, c`nd to\i rom`nii erau departe]nc[de a g`ndi la chemarea t`n[rului principe german Carol de Hohenzollern pe tronul Rom`niei, ]n mijlocul luptelor noastre pentru reformele politice =i sociale ce se operau atunci, c`nd Rom`nia era fr[m`ntat[prin greaua chestiune rural[—]n =edin\a Camerei din iunie 1864, eu am reprodus o parte din cele mai sus expuse privitoare la reformele agrare operate]n Prusia]n anii 1807 — 1812; pe aceste date m-am]ntemeiat spre a r[spunde primului ministru al Rom`niei unite, care comb[tea cu un talent demn de o cauz[mai dreapt[proiectul liberalilor pentru emanciparea =i]mproprietrirea \[ranilor.

Aduc`ndu-mi pururea aminte cuvintele principelui Hardenberg: “monarhia ]ntemeiat[ pe institu\iuni democratice”, m-am re]ntors ]n \ar[ la 1838 cu angajamentul, =i l-am \inut cu ]n\reaga mea genera\iune, de a face din \ara mea o monarhie ]ntemeiat[ pe baze democratice, lucr`nd la desfiin\area robiei \iganilor, la proclamarea, egalit[\ii de drepturi =i]ndatoriri pentru toate clasele]ntregii na\iuni rom`ne, la emanciparea cl[ca=ilor =i la deplina lor ]mproprietrire pe p[m`nturile st[p`nite de \[rani ]n secole ]ntregi, stropite cu sudoarea =i s`ngele lor. +i Dumnezeu bun =i milostiv mi-a prelungit via\a mea]ndestul ca s[pot ori asista, ori]mpreun[lucra la s[v`r=irea acestor trei mari reforme, =i ast[zi a m[ bucura la b[tr`ne\e de rodul s[m`n\ei depuse de noi, ]n tinere\ile noastre, ]n m[nosul p[m`nt al mumei-patriei!

Rog pe maiest[\ile-voastre, rog pe ascult[tori s[-mi ierte aceste *prolegomena*, aceast[digresiune ce am f[cut-o]nainte de a intra]n materie. B[tr`nii iubesc, o mai zic, a spune fapte din tinere\ea lor!

Intr`nd ]n materie, voi desf[=ura trei date mari din istoria contemporan[ a rena=terii Rom`niei, trei reforme radicale s[v`r=ite sub ochii no=tri *et quorum pars parva fui*[13].

Aceste sunt:

I. *Dezrobirea \iganilor*.

II. *Obor`rea pronomiilor =i privilegiilor de na=tere =i de cast[ =i proclamarea egalit[\ii politice =i civile pentru to\i fiii Rom`niei*.

III. *Emanciparea \[ranilor*.

Un strig[t de bucurie a izbucnit]n inima tuturor oamenilor lumina\i. Ochii, at`t ai emancipa\ilor, c`t =i ai acelora re\inu\i]nc[ ]n fiarele sclaviei, dar]nsufle\i\i de o dreapt[speran\[, au v[rsat =iroaie de lacrimi, =i numele emancipatorilor, Mihail Sturdza =i Alexandru Ghica, mul\i ani au r[sunat sub bolta cereasca. Noi, tinerii din Moldova — vorbesc numai de acei cu care]mpreun[am lucrat —, uitar[m]n acea zi lupta]nver=unat[ce f[ceam guvernului lui Mihail Sturdza, pentru abuzurile sale, pentru lipsa mai ales de orice justi\ie]n \ar[; ne-am adunat, plini de entuziasm, hot[r`nd =i hot[r`\i de a ar[ta domnului c[,]n fa\a unui act mare, junimea rom`na =tia g`ndi =i lucra]nalt =i bine! O deputa\iune de tineri,]ntre care se aflau Costache Negri, Vasile Alecsandri, Costache Rola, DL Rallet, P. Mavrogheni =i al\i at`\i, =i ai carei orator fusei ales eu, se prezent[ domnului spre a-i exprima recuno=tin\a tinerei genera\iuni. Mihail Sturdza ]n acea zi =i-a adus aminte c[ =i el a fost t`n[r =i c[era omul cel mai luminat al \[rii; el ne exprim[recuno=tin\a sa, declar`nd ca]n noi vedea viitorul \[rii, c[nou[apar\inea de a face din Moldova =i Valahia o \ar[civilizat[=i o societate european[=i c[st[ruin\ele lui erau de a ne preg[ti acest viitor. “Foaia =tiin\ific[=i literar[“, redactat[de mine, tip[ri un num[r extraordinar din 6 februarie 1844,]n culoare verde, culoarea speran\ei,]n care,]n proz[=i]n versuri, se c`nta marea reform[.

|iganii particulari, cu toat[lovirea dat[sclaviei, au mai urmat a-=i purta lan\urile, de=i mult u=urate prin ideile nou[=i prin]mbl`nzirea moravurilor, p`na la c[derea domnilor reglementari]n 1848.

}n Bucure=ti, prin marea proclama\iune revolu\ionar[din 11 iunie 1848, \iganii auzir[cuv`ntul armonios al libert[\ii, ei deveneau cet[\eni liberi; iat[ ce se zicea ]n acea proclama\iune: “Poporul rom`n leap[d[de pe sine neomenia =i ru=inea de a \inea robi =i declar[libertatea \iganilor particulari. Cei ce au suferit p`n[ acum ru=inea p[catului de a avea robi sunt ierta\i de poporul rom`n; iar patria, ca o mum[bun[, din visteria sa, va desp[gubi pe oricine va reclama c[a avut pagub[din aceast[fapt[cre=tineasc[”.

Dar cur`nd revolu\iunea, m[rea\a revolu\iune, toate marile reforme, fur[ c[lcate =i zdrobite prin potcoavele cailor armatelor cotropitoare, =i nenoroci\ii emancipa\i fur[ din nou l[n\ui\i; dar s[m`n\a era aruncat[, =i cur`nd ea trebui s[-=i poarte roadele sale. T`n[ra genera\iune a Moldovei nu]nceta a cere dezrobirea robilor particulari, at`t ]n \ar[, c`t =i prin felurite bro=uri ce le publica]n str[in[tate; a=a de exemplu,]ntre al\ii, Alexandru Papadopol-Calimach[14] scria, la 1855, pentru emanciparea \iganilor articolele sale, publicate]n Ia=i]n “Foiletonul Zimbrului” din februarie 1856: “Un popor care pastreaz[robia, scria el, merit[sa fie a=ezat]n r`ndul popoarelor os`ndite”!

Domnul Grigore Ghica al Moldovei,]nainte de a depune fr`nele guvernului, dup[dispozi\iunile Tratatului de la Paris, vroi s[-=i]ncoroneze domnia prin acte mari. }ntre acestea figura =i ultima lovire dat[sclaviei, dezrobirea \iganilor particulari. Consilierii tronului, mini=trii, erau lua\i dintre tineri, din pleiada acelora care din Unire =i democratizarea \[rilor rom`ne f[cuser[programa vie\ii lor. Ministru de finan\e era Petru Mavrogheni; el =i eu fur[m]ns[rcina\i de domn cu redac\iunea proiectului de lege; el fu votat, putem zice,]n unanimitate =i cu entuziasm de c[tre Divanul ad-hoc, care pe atunci,]n urma tratatului nefast de la Balta-Liman, devenise simulacrul Adun[rilor legiuitoare desfiin\ate]n 1848.

I. Dezrobirea \iganilor

Contemporanii mei]=i aduc aminte, =i aci am ca martor pe mai junele meu contemporan, pe colegul meu Alexandru Papadopol-Calimach[15],]=i aduc aminte ce erau \iganii, sunt acum 50 de ani, chiar atunci c`nd razele civiliza\iunii moderne ]mbl`nzise moravurile]n toate societ[\ile Europei =i c`nd sclavia nu mai avea domiciliu dec`t]n Rusia =i din nenorocire =i]n Rom`nia.

Legea \[rii trata pe \igani de lucru, v`ndut =i cump[rat ca lucru, de=i prin deriziune num[rul sau individul se califica de suflet: am at`tea *suflete de \igani*;]n realitate, =i mai ales st[p`nii care aveau pu\ini \igani, ]i tratau mai r[u chiar dec`t prescrip\iunile legii.

Chiar pe uli\ele ora=ului Ia=i,]n tinere\ele mele am v[zut fiin\e omene=ti purt`nd lan\uri ]n m`ini sau la picioare, ba unii chiar coarne de fier aninate de frunte =i legate prin coloane]mprejurul g`tului. B[t[i crude, os`ndiri la foame =i la fum,]nchidere]n]nchisori particulare, arunca\i goi]n z[pad[sau]n r`uri ]nghe\ate, iat[ soarta nenoroci\ilor \igani! Apoi dispre\ul pentru sfin\enia =i leg[turile de familie. Femeia luat[ de la b[rbat, fata r[pit[ de la p[rin\i, copiii rup\i de la s`nul n[sc[torilor lor =i r[zle\i\i =i desp[r\i\i unii de al\ii, =i v`ndu\i ca vitele la deosebi\i cump[r[tori, ]n cele patru col\uri ale Rom`niei. Nici umanitatea, nici religiunea, nici legea civil[nu aveau ocrotire pentru aceste nenorocite fiin\e; era un spectacol grozav, strig[tor la cer. De aceea, pov[\ui\i de spiritul secolului, de legile omenirii, un num[r de boieri b[tr`ni =i tineri au]ntreprins de a sp[la patria lor de ru=inea sclaviei.

}nainte ca chestiunea dezrobirii \iganilor s[fi intrat]n consiliile,]n planurile de reform[ale oc`rmuitorilor, ea a ]nceput a se agita prin ]ns[=i ]ni\iativa par\ial[ a st[p`nilor de \igani. Mul\i din ace=tia, =i num[rul lor din zi]n zi sporea, ori]n via\[, ori mai ales la moarte,]=i dezrobeau,]=i *iertau \iganii*. }ntrebuin\ez cuv`ntul de *iertare*, pe care ]l g`sim]n toate actele de dezrobire; dar reforma era prea grea, ea jignea prea multe interese ca s[se poat[opera cu]nlesnire.

Erau *\iganii domne=ti* =i foarte mul\i; ace=tia constituiau un venit mare]n bugetul statului; erau *\iganii m[n[stire=ti* =i ai a=ez[mintelor publice, ale c[rora servicii intrau]n trebuin\ele zilnice ale acestor comunit[\i; erau,]n f]ne, \iganii particulari, *\iganii boiere=ti*, care constituiau personalul de servitori]n cur\ile boiere=ti, buc[tari, vizitii, r`nda=i, feciori]n cas[, slujnice, buc[t[rese, cus[tori\e. Boierii cei boga\i aveau chiar capele de muzici sau tarafe de l[utari. Toate aceste func\iuni se exercitau de \igani; dezrobirea lor era dar comb[tut[de trebuin\ele zilnice =i casnice ale vie\ii familiilor, de aceea emanciparea nu s-a putut face dec`t treptat =i sub dou[ domnii, at`t]n Moldova, c`t =i]n Muntenia.

}nt`ia lovire care s-a dat sclaviei a fost legea emancip[rii \iganilor statului =i a m[n[stirilor. Dezrobirea s-a facut mai ]nt`i]n Moldova de c[tre domnul Mihail Sturdza, prin dou[legi din 31 ianuarie 1844, iar]n |ara Rom`neasc[de c[tre domnul Alexandru Ghica, prin o lege din 1845.

Aceast[emancipare, de=i par\ial[, era hot[r`toare =i pentru emanciparea \iganilor particulari, r[ma=i ]nc[ ]n sclavie. Toate min\ile prev[z[toare au ]n\eles c[ ora =tergerii sclaviei de pe p[m`ntul rom`nesc sosise =i c[ dezrobirea \iganilor particulari nu mai era dec`t o chestiune de timp.

Entuziasmul Divanului ad-hoc era numai]naintemerg[torul entuziasmului general ce pe atunci insufla toat[Rom`nia pentru viitoarea sa rena=tere. Dovad[, sutele de proprietari care au respins orice desp[gubire acordat[lor de legiuirea emancipatoare. Numele acestora au fost publicate =i apar\ine iubitului nostru coleg, zelosul nostru cercet[tor =i colec\ionar, d-nul Dimitrie Sturdza, s[ne]mprosp[teze memoriei =i istoriei contemporane numele acelora care, prin o generoas[renun\are, au expiat p[catele lor =i ale p[rin\ilor lor de a fi fost ani lungi st[p`ni pe suflete de \igani.

Cu o mica m`ndrie de moldovean, s[-mi fie permis de a spune c[ at`t legea privitoare la emanciparea \iganilor m[n[stire=ti =i ai statului, c`t =i acea privitoare la emanciparea \iganilor particulari s-a votat mai ]nt`i]n Moldova; =i anume aceea dint`i]n Ia=i,]n 31

ianuarie 1844, iar]n Bucure=ti]n 1847; cea de a doua,]n Ia=i, la 10 decembrie 1855, =i]n Bucure=ti la 8 februarie 1856.

Reforma emancipatrice a avut]n cur`nd efectele sale salutare: afar[ de \iganii l[ie=i, care ]nc[ tr[iesc ]n parte sub =atr[, =i afar[ de ursari, care fac ]nc[ meseria de a domestici fiarele s[lbatice, dar totu=i se dau lucrului p[m`ntului, mai to\i ast[zi din celelalte clase de \igani s-au contopit]n masa na\iunii, =i ei nu se mai cunosc dec`t prin fa\a lor smolit[=i asiatic[=i prin vivacitatea imagina\iunii lor; altmintrelea noi]i g[sim]n toate clasele societ[\ii noastre.

De=i de la proclamarea emancipa\iunii nu sunt]nc[ ]ndeplini\i 50 de ani, \iganii ne-au dat]ndustria=i, arti=ti, ofi\eri distin=i, buni administratori, medici =i chiar oratori parlamentari.

M[opresc aici.

Sunt sigur c[p[rin\ii no=tri, dac[s-ar scula din morm`nt, v[z`nd progresele ce au f[cut sufletele \ig[ne=ti emancipate de d`n=ii, nu s-ar c[i de reforma umanitar[proclamat[de ei.

II. Obor`rea pronomiilor =i privilegiilor de na=tere =i de clas[ =i proclamarea egalit[\ii politice =i civile pentru to\i fiii Rom`niei

Sclavia neagr[s-a desfiin\at, este acum aproape de jum[tate de secol, sclavia alba]ns[a mai durat]nc[zeci de ani; ea nu a luat sf`r=it dec`t la 1864.

Dar]nainte de a dezv[lui contemporanilor mei luptele =i]mpotrivirile la care a luat parte genera\iunea mea, p`n[ ce prin t[ierea nodului gordian am putut, ]n fine, ]ntemeia =i ]n Rom`nia *bra\e libere* =i *proprietate liber[*, s[-mi fie iertat de a m[ocupa de o alt[dat[, nu mai pu\in memorabil[, de o reform[nu mai pu\in]nsemnat[ ]n istoria civiliza\iunii Rom`niei; voiesc a v[ vorbi de ziua de 29 octombrie, c`nd, de asemenea cu ziua de 4 august 1789, zi memorabil[ ]n istoria Franciei, am proclamat]n Rom`nia desfiin\area privilegiilor de na=tere =i de cast[, desfiin\area *pronomiilor boiere=ti* =i ]nlocuirea lor prin egalitate politic[ =i civil[ a tuturor rom`nilor.

Suntem prea aproape de epoca marii reforme pentru ca chiar t`n[ra genera\iune de ast[zi s[ nu cunoasc[, cel pu\in ]n tr[s[turi generale, constitu\iunea de privilegiuri =i deosebirea de clase care func\iona ]n Rom`nia]naintea anului 1857.

Dup[legea veche a \[rii,]n adev[r, fiecare rom`n putea deveni boier, dar ]ncet-]ncet se crea ]n \[rile rom`ne un patriciat, o aristocra\ie *sui-generis*[15], care]=i caut[din ce]n ce mai mult asimilarea cu nobilimea din \[rile vecine, Ungaria =i Polonia. Oc`rmuirea \[rii se ]ncredin\a, pot zice, numai unui num[r restr`ns de familii boiere=ti, care ori se tr[geau din persoane ce purtau rangurile de *protipendad[*, ori]n=i=i erau investi\i cu aceste ranguri.

Sub nume de *protipendad[* se]n\elegeau cele]nt`i cinci ranguri din *arhondologia* boiereasc[, adica: marele ban, marele logof[t, marele vornic, marele vistiar =i marele sp[tar, ]n Muntenia; marele logof[t, marele vornic, marele vistiar, marele hatman =i marele postelnic, ]n Moldova. Ace=tia constituiau consiliul oc`rmuitor; ei aveau apoi fiecare departamentul s[u, deosebit mai compuneau apoi =i divanul judec[tor]n ultima instan\[. Celelalte trepte boiere=ti compuneau boierii de starea a doua; ace=tia ocupau serviciile de a doua m`na, dar rareori puteau s[ajung[la treapta de consilieri ai domnului sau de judec[tori divani=ti.

Regulamentul organic desfiin\ase *de jure*[16] aceast[deosebire,]nsa de fapt ea tot se men\inu, =i mai ales]n Moldova.

Boierii mari =i mici erau apoi scuti\i de plata tuturor d[rilor, at`t pentru persoana lor, c`t =i pentru imobilele lor; mai aveau dreptul de a scuti de d[rile publice un num[r de contribuabili, ace=tia sub nume de “scutelnici”, “poslu=nici”, “chrisovoli\i” etc. Privilegiile lor nu se opreau aci; mul\i din ei aveau dreptul de a primi de la ocnele statului cantit[\i mari de sare, al\ii aveau drepturi de a scuti de plata v[mii obiectele ce aduceau din str[in[tate pentru trebuin\a lor. M-a=]ntinde prea departe dac[a= enumera cu de am[nuntul toate privilegiile, favorurile, scutirile de care se bucurau clasele boiere=ti.

Rareori un plebeian putea s[str[bat[zidurile cet[\ii]n care sta]nchis[boierimea Moldovei =i a |[rii Rom`ne=ti. }n Muntenia, o singur[ dat[, un Vilara, fiu de simplu negustor, a putut str[bate incinta de fier a aristocra\iei =i a ajunge vistiar mare; ]n Moldova, cu greu am putut g[si un al doilea caz; c[ci ]n fapt, mai mult dec`t]n drept, puterea boierimii era mai mare]n Moldova. Un om din popor, un negustor, oric`t de bogat ar fi fost, cu greu s-ar fi putut pune]n fa\a unui boier chiar cu ocaziunea d[rilor]n licita\ie a veniturilor statului sau a bunurilor m[n[stire=ti.

}n domnia lui Mihail Sturdza,]n tinere\ile mele, am v[zut la mai multe licita\iuni cum boierii,]mp[r\i\i pe jude\e, luau, f[r[concuren\[, mo=iile m[n[stire=ti =i apoi, cu pre\uri]ndoite, le subarendau la acei care din agricultur[ ]=i f[ceau meseria vie\ii lor. Mi se pare ca =i]n |ara Rom`neasc[ lucrurile se petreceau cam tot a=a; cel pu\in =i ast[zi se citeaz[ numele c`torva boieri cari, chiar pe timpul domnilor Alexandru Ghica[17] =i Bibescu[18]]=i asiguraser[monopolul lu[rii]n arend[a mo=iilor statului =i a m[n[stirilor. Aceasta era *banda neagr[boiereasc[*, care, c`nd privilegiile boiere=ti au fost dobor`te, a fost]nlocuit[prin *banda neagr[plebeian[*, f[r[concursul c[reia, mai p`n[ ]n zilele noastre, la licita\iile publice nu se putea lua o singur[mo=ie]n arend[.

Dup[ce tinerimea rom`n[ ]ncepu a se ad[pa de ideile egalitare =i civilizatrice ale marii revolu\iuni franceze, aceast[ stare de lucruri nu mai putu dura. C`nd]n Bucure=ti revolu\iunea de la 1848 puse sf`r=it domniei lui G. Bibescu, unul din articolii manifestului guvernului provizoriu declara: “Egalitatea drepturilor politice =i contribu\iunea general[la d[rile =i sarcinile statului”, precum tot acest mare act declara emanciparea cl[ca=ilor, f[cu\i proprietari prin desp[gubire, =i dezrobirea \iganilor, iar[=i prin desp[gubire. Dar marea reform[fu]n[bu=it[odat[cu]n[bu=irea revolu\iunii, =i regimul de privilegii, de scutiri, de favoruri redeveni o stare legal[ ]n principate, odat[cu or`nduirea domnilor temporari, numi\i de

Poart[=i de Rusia,]n conformitate cu Conven\iunea de la Balta-Liman.

}ns[acest arbor secular al privilegiilor]=i primise o lovitur[de moarte dup[care nu se mai putu]ndrepta. Arborele dezr[d[cinat trebuia sa cad[, =i el c[zu prin votul dat de Adunarea-mum[ ]n ziua de 29 octombrie 1857, care apoi fu ratificat]n Europa]ntreag[, prin art. 46 al Conven\iunii de la Paris. Votul din 29 octombrie 1857 are o prea mare importan\[ ]n istoria civiliza\iunii moderne a Rom`niei, ziua ]n care s-a dat acest vot ocup[ un loc prea mare ]n via\a b[tr`nei genera\iuni care a a=ternut bazele rena=terii Rom`niei, pentru ca s[ nu am de pl[cut[ datorie de a ]mprosp[ta tinerei genera\iuni memorabilul vot dat ]n unanimitate =i cuprinz`nd pe]n=i=i reprezentan\ii regimului privilegiilor, vot care a democratizat de-a pururea societatea rom`na.

+i aicea, c`teva cuvinte spre a explica cum acest vot s-a dat de Adunarea-mum[din Ia=i, =i nu de acea din Bucure=ti.

Congresul din Paris, puterile, dup[propunerile lordului Clarendon, a hot[r`t c[ popula\iunile din principatele rom`ne vor fi consultate asupra viitoarei organiza\iuni a patriei lor. Un volum]ntreg n-ar ajunge spre a descrie toate]mprejur[rile, greuta\ile =i conflictele prin care am trecut, pentru ca s[ajungem la alegerea =i convocarea adun[rilor-mume din Ia=i =i din Bucure=ti. Nu voi]ndeplini aceast[sarcin[ast[zi: ea n-ar intra]n marginile str`mte ale unei conferin\e; voi nota numai c[adun[rile-mume, de-abia]ntrunite, au dat o direc\iune cu totul opus[activit[\ii lor.

Adunarea din Bucure=ti s-a m[rginit numai a se rosti]n privin\a organiza\iunii politice a \[rilor rom`ne, zic`nd ca principiu, =i poate c[avea cuv`nt, c[, de vreme ce Europa deja recunoscuse \[rilor rom`ne depilna autonomie, apoi Europa nu avea misiune de a interveni]n organiza\iunea din[untru a statelor rom`ne. Adunarea din Bucure=ti proclam[numai bazele organiza\iunii politice, adic[cunoscutele pe atunci patru sau cinci puncte:

a) Autonomia principatelor,

b) Unirea lor,

c) Un principe str[in]n capul noului stat,

d) Neutralitatea \[rii =i

e) Un guvern reprezentativ constitu\ional.

Aceste puncte, odat[recunoscute de Europa, apar\inea na\iunii rom`ne, din nou convocat[, a se rosti asupra tuturor chestiunilor privitoare la organiza\iunea din[untru.

Adunarea-mum[din Ia=i n-a urmat tot a=a. Noi, reprezentan\ii moldoveni,]n privin\a dorin\elor noastre pentru organiza\iunea politic[a statului rom`n, am urmat pe fra\ii no=tri, reprezentan\ii Munteniei; =i noi am cerut recunoa=terea autonomiei \[rii, unirea lor sub un principe str[in, neutralitatea =i regimul constitu\ional parlamentar; dar n-am voit a ne opri aci. F[c`nd rezervele noastre]n privin\a dreptului ce voia Europa a-=i]nsu=i, adic[de a interveni]n organiza\iunea din[untru a unei \[ri, a c[rei autonomie nu se pune]n]ndoial[de nici o putere european[, totu=i am crezut c[era bine — =i ast[zi recunosc c[bine am f[cut — s[exprim[m Europei chipul nostru de vedere]n privin\a reformelor din[untru, adic[cum]n\elegem noi s[facem din patria noastr[un stat european, o societate european[=i democratic[.

De la]nt`ile noastre =edin\e, Adunarea din Ia=i a f[cut un program despre deosebitele chestiuni asupra c[rora]n\elegeam a ne rosti. Acest program cuprinde un plan]ntreg de reforme: organiza\iunea politic[, administrativ[, financiar[, drepturile =i]ndatoririle cet[\enilor, reforma clerului, desfiin\area clasei =i emanciparea propriet[\ii =i toate celelalte reforme care b[teau la u=[.

Noi ne ziceam, cu drept cuv`nt, c[ a ar[ta Europei dorin\ele noastre de a ne europeniza patria era a atrage simpatiile =i sprijinul marilor puteri =i a ]ns[=i opiniei publice din str[in[tate. Credeam c-am nemerit urm`nd acest drum.

Comisiunea interna\ional[, compus[din reprezentan\ii marilor puteri =i]ntrunita]n Bucure=ti, =i-a]nsu=it mai toate dorin\ele exprimate de Adunarea ad-hoc a Moldovei, =i pe acestea =i-a]ntemeiat

raportul s[u c[tre Congres. Pe dorin\ele Moldovei s-a]ntemeiat =i Europa]n elaborarea =i]ncheierea Conven\iunii de la Paris, care, cuprinz`nd solu\iunile rostite de noi moldovenii, ne-a fost octroiat[ =i a =i fost primit[ de noi ca o adev[rat[ constitu\iune p`n[la]nlocuirea ei prin Statutul din 2 mai 1864 =i prin Constitu\iunea noastr[na\ional[din 1866.

}n Adunarea noastr[ad-hoc, punctele principale ale reformelor fur[ ]ncredin\ate spre studiere la deosebite comisiuni r`nduite din s`nul Adun[rii. Statornicirea drepturilor politice ale rom`nilor fu]ncredin\at[unei comisiuni compus[din Mihail Kog[lniceanu, Vasile M[linescu, Costache Rola, DL Miclescu, I. Fotea, DL Cozadini =i I. Chrisanti. Raportor era numit repauzatul Vasile M[linescu.

}n ziua de 29 octombrie 1857, Vasile M[linescu citi raportul s[u asupra punctului VII, ating[tor de egalitatea]naintea legii, accesibilitatea tuturor rom`nilor la toate func\iunile statului, a=ezarea dreapt[=i general[a contribu\iunilor, supunerea tuturor la conscrip\iunea militar[.

Proiectul de]ncheiere a fost modificat prin c`teva amendamente =i considerente propuse de Dimitrie Rallet; apoi Adunarea, prin sculare =i =edere, a adoptat]n unanimitate =i cu aclama\ie desfiin\area privilegiilor de clase.

Vicepre=edintele Constantin Negri, felicit`nd Adunarea pentru votul ei, a ad[ogat c[abnega\ia vechilor clase privilegiate arat[patriotismul care insufl[Adunarea, c[ci era un act ce avea a fi pre\uit nu numai de na\ie, dar =i de Europa =i de istorie.

Actul votat, care ab[tea un arbore secular, este prea important spre a nu-l reproduce]mpreun[cu subscrierile cet[\enilor care au dat \[rii organiza\iunea democratic[de azi. }l reproduc aci]ntreg, precum el este publicat]n nr. 7 al *Buletinului =edin\elor Adun[rii ad-hoc a Moldovei*.

“Ast[zi, anul una mie opt sute cincizeci =i =apte, luna octombrie,]n dou[zeci =i nou[zile;

Lu`nd aminte c[legile unui stat sunt sufletul s[u, c[de la

principiile care predomnesc la alc[tuirea legilor at`rn[via\a, puterea =i prop[=irea na\iilor;

Lu`nd aminte c[ singurul mijloc de a vindeca r[nile de care p[time=te ast[zi \ara este a=ezarea unor legiuiri ]n\elepte, ]mbin`nd datinile vechi, trebuin\ele de fa\[=i cererile veacului;

Lu`nd aminte c[ respectul c[tre legi este cea ]nt`i condi\ie a tr[iniciei lor;

C[o lege atunci poate fi mai respectat[, c`nd, ie=it[ din s`nul na\iei, va avea deopotriv[pentru to\i aceea=i m[sur[;

C[dreptatea cere dar ca to\i s[fie egali dinaintea legii;

Lu`nd aminte c[ cea mai sf`nt[datorie a fiec[rui este de a contribui la sus\inerea statului;

C[, dup[datele vechi, nimeni nu era scutit de la nici o]ndatorire c[tre stat;

C[boierimea abia la 1737, prin hrisovul domnului Mavrocordat, pentru]nt`ia oar[s-a scutit de dajdie =i alte d[ri c[tre visterie;

C[ ]n urm[, sprijinind sarcinile statului mai mult numai asupra unor clase, s-au f[cut]mpov[r[toare pentru ele;

Lu`nd aminte c[ de la dreapta cump[nit[ a=ezare =i reparti\ie a contribu\iilor at`rn[nu numai prosperitatea material[a unei \[ri, dar]n parte chiar =i prop[=irea ei moral[=i intelectual[;

C[cu dreptul este ca,]n m[sur[cum garanteaz[statul la to\i deopotriv[toate foloasele =i]ndem`n[rile, de asemenea cu to\i s[se supuie d[rilor]n propor\ia averii lor f[r[deosebire;

Lu`nd aminte c[darea oamenilor la oaste este o]ndatorire pentru paza \[rii =i siguran\a fiec[ruia cet[\ean;

C[, precum oastea este menit[a ap[ra patria comun[, datori sunt cu to\i deopotriv[=i f[r[deosebire s[se supuie la conscrip\ia militar[;

Lu`nd aminte iar[=i c[ eficacitatea legilor at`rna de la stricta lor punere]n lucrare;

C[meritul singur, far[nici un fel de alt[considera\ie sau distinc\ie, trebuie]n viitor s[fie un titlu]ndestul[tor pentru a putea ajunge la toate func\iile statului;

C[aceast[putin\[trebuie a se recunoa=te fiec[ruia;

C[numai prin legiuiri]n\elepte =i drepte na\ia rom`na poate]nainta pe calea prop[=irii;

Lu`nd ]n privire, ]n sf`r=it, c[privilegiile de clase trebuie a fi desfiin\ate;

Adunarea ad-hoc a Moldovei dore=te a se adopta la viitoarea reorganiza\ie ca principii fundamentale:

I. Privilegiile de clase vor fi desfiin\ate]n Rom`nia;

II. Egalitatea tuturor rom`nilor]naintea legii;

III. A=ezarea dreapt[=i general[a contribu\iilor]n propor\ie cu averea fiec[ruia, f[r[deosebire;

IV. Supunerea tuturor la conscrip\ia militar[;

V. Accesibilitatea pentru to\i rom`nii la func\iunile statului.

Voteaz[*pentru* =aptezeci =i trei de membri, =i anume p. sf. sa episcopul Nectarie Hermeziu, p. sf. sa episcopul Filaret Scriban, p. sf. sa episcopul Calinic Miclescu, preacuvio=ia-sa arhimandritul Neofit Scriban, preacuvio=ia-sa arhimandritul Melchisedec, sf. sa economul Dimitrie Matca=, Dimitrie Miclescu, Constantin B[d[r[u, D[nil[Balan, dr. A. F[tu, Dimitrie Cozadin, Basile M[linescu, Mihail Kog[lniceanu, Iancu Docan, Gheorghe Masian, dr. C. V`rnav, Dimitrie Savin, Niculae Canan[u, +tefan C[lin, Simion Stanciu, Sebastian Conano, Alecu Jianu, Constantin Mor\un, Gheorghe V`rlan, Teodor sin Pavel, Dimitrie Grigoriu, Grigore Bal=, Mihail Jora, Constantin Ostahi, Dimitrie Gheorghiadi, Gheorghe Sturdza, Constantin Roset, Dimitrie Krakte, Ion a Babei, Petru Br[escu, Ion Roat[, Vasile Sturdza, Alecu Teriachiu, Ioni\[Hrisanti, Vasile Balai=, Constantin Icovaki, Lasc[r Catargiu, Iancu Fotea, R[ducanu Sava, Alecu Cuza, Grigore Su\u, Manolaki Costaki, Vasile Stan, Dr. Costin, Niculae Carp, Constantin Sturdza (Vaslui), Ion Olariu, Dimitrie Ghidionescu, N. Catargiu, Nicolae Bosie, Pandelachi Croitoriu, Nicolae Iamandi, Laz[r Galiardi, Iancu Cantacuzino, Grigore Costaki, Constantin +tiun, Ion Ro=ca, Timofti Sacalov, Dimitrie Rallet, Constantin Hurmuzaki, Petru Mavrogheni, Anastasie Panu, Constantin Roiu =i Constantin Negre.

Iar *contra* nu a fost nimene. S-a ab\inut de a vota dl Dimitrie Romov, n-au fost fa\a la votare]nalt preasfin\ia-sa mitropolitul =i dd. Iordachi Pruncu, Vasile Nicolau.

Conform § 79 din Regulamentul Adun[rii, viceprezidentul declar[c[Adunarea a]ncuviin\at".

Sanc\iunea acestui vot a dat-o Europa mai cu deosebire prin articolul 46 al Conven\iunii din Paris.

Na\iunea]ntreag[a acceptat marea reform[, =i fiecare, fo=ti domni, boieri mari, boieri mici, trepte privilegiate, au primit reforma egalitar[, lep[d`nd chiar f[r[ legi speciale tot ce deriva din vechiul regim, tot ce sem[na chiar cu vechiul regim. A=a, f[r[ chiar lege special[, boierii s-au dezbr[cat de titlurile bizantine, care formau *arhondologia* rom`n[=i s-au supus la d[rile generale c[tre stat.

Pentru istorie voi aminti c[numai doi boieri, fo=ti privilegia\i, s-au ar[tat]mpotrivitori marii reforme:]n Moldova, repausatul vornic Iordache Beldiman s-a refuzat de a pl[ti contribu\iunea personal[, las`nd de a i se ]mplini c[ciula pentru acoperirea acestei d[ri; ]n |ara Rom`neasc[, singur repausatul Ioan Manu a urmat a subscrie p`n[la moartea sa: "Ioan Manu, mare vornic".

III. Emanciparea \[ranilor

Vin acum la ultima =i marea reform[operat[de genera\iunea mea: desfiin\area cl[cii, emanciparea bra\elor =i deplina]mproprietr[rire a \[ranilor pe p[m`nturile muncite de ei.

A face istoricul chestiunii rurale]n \[rile rom`ne este a scrie ]ns[=i istoria a trei secole de ]mpil[ri f[cute poporului rom`n. Tomuri]ntregi ar trebui spre a ar[ta cum domnii rom`ni, veni\i din Maramure= =i din F[g[ra=, spre a funda statele rom`ne, Moldova =i Muntenia, au g[sit aceste \[ri nu pustiuri, ci locuite de popula\iuni zdravene, mo=na=e =i libere; cum acestea,]n cursul veacurilor =i sub domnii cei mai valoro=i, drept r[splat[a lungilor lupte ce au

sus\inut pentru ap[rarea =i m[rirea marii mo=ii, patria, au fost pref[cu\i]n robi, lipi\i p[m`ntului sub nume de *rum`ni* =i de *vecini*. Ca \[rani bl`nzi =i r[bd[tori, ace=tia au r[bdat munca =i iob[gia, dar pururea, la ivirea oric[rei inimi de domn mai bune, necontenit au sperat =i au cerut dreptate.

Eruditul nostru coleg, bunul meu amic Alexandru Papadopol-Calimach, a descris dou[zile din istoria secolului din urm[, care,]n bolta neagr[a tiraniei =i a cruzimii, str[lucesc ca singure dou[stele, ca singure dou[puncte luminoase — zilele de 3 august 1746 =i 6 aprilie 1749, c`nd ]n Bucure=ti =i ]n Ia=i, sub un domn fanariot, Adun[rile cu sobor au desfiin\at *rum`nia* =i *vecin[tatea*.

Dezrobirea *de jure* a \[ranilor rom`ni s-a proclamat prin aceste dou[ acte memorabile. }ns[ *rum`nii* =i *vecinii* au continuat de a mai fi privi\i ca \iganii, de a mai fi v`ndu\i ca \iganii, tat[l la unul, mama la altul, fiul la un al treilea =i fiica la un al patrulea cump[r[tor; dar \[ranii, de=i decreta\i slobozi, tot au r[mas lipi\i p[m`ntului, continu`nd a munci tot anul far[mil[=i cru\are mo=iile boiere=ti =i m[n[stire=ti.

}n tot secolul al XVIII-lea, statul, lu`nd ]n privire c[ numai \[r[nimea pl[tea d[ri, c[ numai \[r[nimea purta toate sarcinile publice, v[z`nd s[r[cia =i apoi chiar fugirea peste hotare a popula\iunii rurale, se]ncearc[a regula aceast[munc[, a pune cap nesa\ului proprietarilor de mo=ii.

O literatur[ ]ntreag[formeaz[urbariile, ponturile =i a=ez[m`nturile pentru determinarea muncii, dar vreo prefacere mare nu se opera cu toat[ protec\iunea domnilor =i ]ngrijirea visternicilor de a ]mbun[t[\i soarta materiei impozabile, singura care era chemat[ a umplea lada vistieriei. For\a lucrurilor era mai puternic[ dec`t chiar legiuirile domne=ti.

|[ranul era singurul factor, singurul venit al boierului; =i nu trebuie sa ne mir[m de aceasta, dac[chiar dup[promulgarea art. 46 din Conven\iunea de la Paris, care rostea c[se va proceda f[r[ ]nt`rziere la revizuirea legii care reguleaz[ rela\iile dintre proprietarii de mo=ii =i cultivatorii de p[m`nt,]n vederea de a]mbun[t[\i

soarta acestora din urm[,]n anul 1862,]n plin Parlament,]nt`iul prim-ministru al Rom`niei unite proclama tristul =i durerosul adev[r c[bra\ele \[ranului constituiau capitalul proprietarilor.

Ce reform[, ce u=urare se putea face c`nd domnii aveau dinaintea lor pilda mor\ii silnice a b[tr`nului Grigore Ghica, moldoveanul, c[zut victim[... a pl`ngerilor =i intrigilor boierilor c[tre Poart[, pentru c[ domnul patriot u=urase condi\iunea muncitorilor de p[m`nt, regul`nd =i m[rginind munca lor la 12 zile]n cursul unui an.

}ns[este cu neputin\[de a m[ ]ntinde asupra chestiunii rurale]n trecut; voi atinge numai faptele petrecute]n timpurile genera\iunii mele, acele fapte la care am asistat sau ca spectator, sau ca]mpreun[f[ptuitor.

Ideile de emancipare a \[ranilor rom`ni nu le-am avut numai eu, culese ]n timpul vie\ii mele de student la Universitatea din Berlin; le-au avut to\i junii mei contemporani, fie c[ ei s-au ad[pat la sorgintea civiliza\iunii germane, fie c[ ei s-au nutrit de civiliza\iunea francez[. To\i c`\i ne-am]ntors]n \ar[din =colile str[ine ne-am dat de misiune: dezrobirea \[ranilor de lan\urile iob[giei, a pontului =i a cl[cii; constituirea propriet[\ii mari =i mici ca proprietate liber[=i absolut[, ca proprietate occidental[. De aceea oric`nd, ]n \ar[ sau ]n str[in[tate, junimea rom`n[,]n adun[rile sale, a fost chemat[a se rosti despre reformele care trebuie a se introduce]n Rom`nia, ]nt`ia reform[, care prima pe toate celelalte, era emanciparea \[ranilor.

La 1840, tinerii rom`ni din Paris \inur[ o ]ntrunire ]n care Costache Negri proclam[ necesitatea ]mpropriet[ririi \[ranilor, ca o reform[ de care at`rna]nsu=i viitorul statului rom`n. }n 1846, Nicolae B[lcescu a publicat ]n “Magazinul istoric” lucrarea sa asupra st[rii sociale a muncitorului plugar ]n statele rom`ne,]n care fiecare fraz[este un strig[t la cer]n favoarea nenoroci\ilor asupri\i[19]. Ast[zi]nc[aceast[lucrare este pledoierul cel mai elocvent =i cel mai veridic]n favoarea marii reforme, care de abia s-a putut s[v`r=i ]n 1864. Cuvintele lui Balcescu ]n cur`nd aveau s[pun[chestiunea

la ordinea zilei. Toate spiritele luminate, toate inimile fierbin\i]nsu=ir[solu\iunea chestiunii ca un \el nobil al activit[\ii vie\ii lor.

Doi ani]n urm[,]n 1848, revolu\iunea din Bucure=ti, prin proclama\ia sa, adres[urm[toarele frumoase cuvinte]n favoarea \[r[nimii rom`ne:

“Poporul rom`n ]mparte dreptatea deopotriv[ la to\i =i dreptatea o d[ pentru to\i =i mai v`rtos pentru cei s[raci. S[racii, s[tenii, plugarii, hr[nitorii ora=elor, fiii patriei cei adev[ra\i, ce au fost def[ima\i at`t ]ndelung cu numele glorios de *rum`n*, ce au purtat toate greut[\ile \[rii prin munca lor de at`tea veacuri, au lucrat mo=iile =i le-au ]mbun[t[\it, au hr[nit pe str[mo=ii proprietarilor, pe mo=ii lor, pe p[rin\ii lor, pe ace=ti proprietari ]n=i=i =i au drept ]naintea generozit[\ii popoarelor, ]naintea drept[\ii patriei — ]=i cer o p[rticic[ de p[m`nt]ndestul[pentru hrana familiei =i vitelor sale, p[rticic[r[scump[rat[de at`tea veacuri cu sudorile lor. Ei o cer =i patria le-o d[, =i patria iar[, ca o mam[ bun[ =i dreapt[, va desp[gubi pe fiecare proprietar de mica p[rticic[ ce o va da s[racului ce nu are p[m`ntul s[u, dup[strigarea drept[\ii, dup[glasul Evangheliei, dup[ ]nima cea frumoas[a rom`nilor, ]n care au aflat parte str[inii intotdeauna, necum fra\ii lor, t[ria lor cea adev[rat[. Claca dar =i acea infam[ iob[gie se desfiin\eaz[; s[teanul f[r[ p[m`nt se face proprietar =i t[rie ne]nvins[celor mai avu\i,]n folosul tuturor =i]n paguba nimului; visteria va desp[gubi pe to\i!”.

}n Moldova, junimea refugiat[la Cern[u\i formula =i ea programul s[u politic, economic =i social sub titlul de: *Dorin\ele partidului na\ional din Moldova*[20]. Redac\iunea mi-a fost]ncredin\at[mie, care am =i publicat acest act]ntr-o bro=ur[tip[rit[ ]n Cern[u\i. Iat[punctul privitor la chestiunea \[r[neasc[, cum se zicea pe atunci:

“Art. V. A se obor] boierescul =i a se face proprietari pe to\i gospodarii s[teni, d`ndu-se ]ns[ o dreapt[ desp[gubire vechilor st[p`ni ai pam`ntului; aceast[ desp[gubire =i modul ei se vor hot[r] de cea ]nt`ia Ob=teasc[Adunare...”. Pe urm[urmeaz[, dup[acest punct, o lung[expunere a motivelor legale =i ale necesit[\ilor economice

care reclamau aceast[reform[. Aceast[reform[a r[mas numai ca o profesiune de credin\[a viitorului, pentru partidul na\ional; realizarea reformei a fost]ns[statornic urm[rit[de propuitorii ei]n toate ocaziunile =i]n curs de 16 ani, p`n[la 1864.

Nu a fost tot a=a]n |ara Rom`neasc[.

}ndat[dup[proclamarea guvernului provizoriu s-a or`nduit o comisiune compus[ de reprezentan\i ai proprietarilor mari =i de deputa\i s[teni ca s[ dezbat[ am[nuntele reformei =i desp[gubirea cuvenit[ proprietarilor; vicepre=edintele acestei comisiuni era b[tr`nul Ioan Ionescu, fratele iubitului nostru coleg Nicolae Ionescu, =i care ast[zi]=i petrece ad`ncile sale b[tr`ne\i la proprietatea sa Bradul, din jude\ul Roman.

Dezbaterile acestei comisiuni, publicate]n “Pruncul rom`n”, sunt foarte instructive =i sunt dator a recunoa=te c[partea frumoas[=i serioas[a dezbaterilor nu au f[cut-o proprietarii, reprezenta\i prin d-nii Len=, Robescu =i Lahovari (nu li se spun prenumele]n protocoale). Preotul Neagu, deputa\ii s[teni Bada, Ene Cojocaru =i Scurtulescu se deosebesc din contr[prin seriozitatea cuv`ntului, temeinicia argumentelor =i chiar elocin\a cu care au ap[rat cauza \[r[neasc[. Un singur cuv`nt n-a fost rostit propun`nd luarea p[m`nturilor lucrate de \[rani f[r[o deplin[desp[gubire.

La]ntrebarea f[cut[de reprezentan\ii proprietarilor: cu ce \[ranii, s[raci cum sunt, vor putea desp[gubi pe proprietari?, deputa\ii \[rani, ridic`nd bra\ele lor ]nnegrite de ar=i\a soarelui =i pline de r[nile muncii silnice, le-au r[spuns: “Cu aceste bra\e robite, noi am muncit veacuri =i am purtat toate cheltuielile st[p`nilor de mo=ii; libere, bra\ele noastre vor munci]ndoit =i fi\i siguri c[nu v[vom l[sa p[gubi\i de ce dreptatea \[rii va hot[r] s[v[pl[tim”. Acest limbaj]n gura \[ranilor,]n loc de a lini=ti,]nt[r`t[ reac\iunea. Strig[tele lor din zi ]n zi se ridicau mai tare, ele ]=] g[sir[ un vinovat r[sunet ]n tab[ra du=manilor mi=c[rii na\ionale, ]ncuraja\i =i prin =tirea c[ armatele turceasc[ =i ruseasc[ se apropie de hotarele Rom`niei.

Locotenen\a domneasc[sl[bi]naintea acestei reac\iuni, =i, prin

decretul s[u, purt`nd numele lui Tell, Eliad =i N. Golescu, cu data de 10 august 1848, ea suspend[=edin\ele comisiunii sau, mai drept vorbind, desfiin\[ ]ns[=i comisiunea. Locotenen\a merse mai departe, ea ordon[chiar pe cale executiv[ ]ndatorirea s[tenilor de a face ar[turile de toamn[!

Negre=it c[aceast[m[sur[era de natur[a agita popula\iunile rurale =i a le face a-=i pierde]ncrederea]n hot[r`rile locotenen\ei domne=ti, hot[r`ri care purtau titlul de *Dreptate =i Fr[\ie* =i erau f[cute *]n numele poporului rom`n*. Locotenen\ii princiari se silir[ a lini=ti spiritele prin o nou[ proclama\iune ce o am sub ochi. Ea este datat[ din 6 septembrie 1848 =i se sile=te a g[si o scuz[ a m[surilor silnice decretate mai ]nainte ]n contra proclama\iunii din 11 iunie, lu`nd ca pretext c[, cele mai multe mo=ii din |ara Rom`neasc[ fiind date cu arend[, contracciii ar ]ncerca pagube =i ar alerga la preten\ii neprecurmate. Acestea fiind cuvintele, zice decretul, ce au silit pe guvern la luarea m[surilor poruncite p`n[ast[zi, locotenen\a socote=te]ns[de net[g[duit[datorie a sa de a da]n cuno=tin\a \[rii c[ ]nc[de la 11 iunie articolul 13 al proclama\iei este consfin\it =i cl[ca=ii vor fi scuti\i =i liberi de clac[, de iob[gie, de ziua de plug =i de carul de lemne, far[a mai putea nici o sil[a-i mai]ntoarce la aceste]ndatoriri asupritoare.

Dumnezeu s[aleag[din aceste decrete contrazic[toare!

Guvernul provizoriu din Bucure=ti recul[dinaintea invaziunii armatelor turce=ti =i ruse=ti.

Revolu\iunea a fost]n[bu=it[, =i cu d`nsa ]nabu=ite au fost toate reformele proiectate. Numai generosul s`nge al pompierilor eroi, v[rsat]n Dealul Spirei, a salvat onoarea patriei]n doliu. Dup[aceea jugul secular s-a re]ntemeiat mai tare =i mai crud asupra grumazilor bie\ilor \[rani =i aceasta sub protec\iunea baionetelor str[ine.

Se subscrise Conven\iunea de la Balta-Liman. Adun[rile legiuitoare se suspendar[=i,]n locul domnilor ale=i de \ar[=i pe via\[, se numir[ ]n Constantinopol, cu aproba\iunea Rusiei, doi domni numai pe =apte ani, Barbu +tirbei,]n Bucure=ti, =i Grigore Ghica,]n Ia=i. }n acele zile de restri=te, providen\a d[du]ns[\[ranilor o

m`ng`iere prin calit[\ile domnilor nou-numi\i. Barbu +tirbei era un bun =i]n\elept administrator, =i Grigore Ghica era un bun patriot, o inim[generoas[, aprins[de iubirea poporului s[u.

Dup[dispozi\iunile luate de cur\ile *suzerane* =i *protectrice*, precum se zicea pe atunci, domnii numir[doua comisiuni]ns[rcinate de a elabora nou[proiecte de reformare a rela\iunilor dintre proprietarii de mo=ii =i dintre cultivatorii de p[m`nt. Aceste proiecte, odat[f[cute, ele fur[ ]nt[rite printr-un hati=erif al sultanului =i publicate apoi de c[tre domni]n ambele principate.

Noile legiuiri se resim\ir[de agita\iunea \[r[neasc[.

}n |ara Rom`neasc[, autorii mi=c[rii na\ionale proclamaser[emanciparea \[ranilor prin desfiin\area clacei =i]mproprietr[rirea lor; aceast[proclama\ie devenise pentru \[ranii munteni o evanghelie, o legend[. Proprietarii, de alt[parte, tag[duiau \[ranilor orice drept asupra mo=iilor. Vod[+tirbei, mare proprietar, introduse dar]n legiuirea sa acest din urm[ordin de idei: t[gada \[ranului a orice drept asupra pam`ntului, chiar a acelor drepturi care le erau recunoscute de secole, recunoscute,]n cele din urm[, chiar de Codul Caragea.

|[ranii fur[clasifica\i]n noua legiuire de simpli *chiria=i*. La fiecare =apte ani, st[p`nii aveau dreptul de a izgoni de pe mo=ie prisosul popula\iunii, f[r[ desp[gubire, chiar pentru casele =i s[dirile lor; mai r[u dec`t]n Turcia, dec`t ]n Dobrogea, unde, la intrarea lor, rom`nii au g[sit legea otoman[recunosc`nd ca proprietate *mülk*, adic[proprietate absolut[, casa =i s[dirile \[ranilor, fie musulmani, fie cre=tini.

}ns[aplicarea acestei legi a g[sit o]mpotrivire hot[r`t[, absolut[ din partea \[ranilor ]n toat[ Muntenia. Oameni de ordine ca totdeauna, nerevolt`ndu-se nic[ierea, precum veacuri au f[cut =i p[rin\ii lor, \[ranii resigna\i, dar sper`nd timpuri mai bune, drept singur[ ]mpotrivire au stat cu bra\ele]ncruci=ate,]n loc de a le pune la munc[.

Aceast[atitudine ferm[a dat de g`ndire =i domnului vod[ +tirbei, bun administrator =i mare gospodar; el ]n\elese toat[ gravitatea situa\iunii, el l[s[ dar s[ se realizeze aceea ce ]ns[=i legiuirea sa zice, c[ legiuirea avea de scop numai ajungerea la s[v`r=ire de alc[tuire sau tocmeli agricole de bun[voie s[v`r=ite]ntre proprie-

tarii de mo=ii =i]ntre cultivatorii de p[m`nt. +i a=a se =i ]nt`mpl[; mai nic[ieri noua legiuire nu fu pus[ ]n lucrare, proprietarii se mul\umir[sa li se dea de catre \[rani dijma din sem[n[turile f[cute de ei, s[li se lucreze c`teva pogoane ca *ru=fet* =i s[ li se dea c`te una sau dou[podvezi, iar mo=ia]ntreag[r[mase]n folosul \[ranilor.

Aceast[reform[era departe de principiul cre[rei micii propriet[\i, propriet[\ii absolute =i individuale, urm[rite de genera\iunea progresist[. Legea lui vod[+tirbei crea un fel de comunism, care a]ngreuiat mult aplicarea legii rurale din 1864.

N-a fost tot a=a cu noua legiuire din Moldova.

Grigore Ghica, de abia instalat domn,]=i form[noul s[u minister din b[rba\i lua\i din partidul na\ional sau partizani ai noilor reforme, =i anume: Alexandru Sturdza, pre=edinte de consiliu =i ministru de interne, b[rbat care,]n calitate de vistier, sub domnia lui Mihail Sturdza, s-a ar[tat pururea cu mare]ngrijire pentru \[rani, ca materie impozabil[; el lu[de director pe Costache Rola; prin\ul Gheorghe Su\u, la Departamentul de Finan\e, av`nd ca director pe Ioan Silion; Alexandru Costache Sturdza, repauzatul nostru consul general la Salonic, a fost numit postelnic, secretar de stat; la Departamentul Justi\iei, Petru Roset-B[l[nescu, p[rintele lui Nicolae Roset-B[l[nescu, ministrul de externe sub Cuza vod[=i care m-a ajutat mult la]nl[turarea piedecilor =i intrigilor]n contra decret[rii =i aplic[rii legii rurale din 1864; director al Ministerului Justi\iei a fost numit Dimitrie Rallet, acela care]n 1848 a scris o]ntreag[literatur[ ]n contra regimului lui Mihail Sturdza =i]ndeosebi *Plutarchul Moldovei*; la H[tm[nie sau Ministerul de R[zboi a fost numit Teodor Bal=, zis t`n[rul =i viitorul caimacam, dup[retragerea din domnie a lui Grigore Ghica, la]nceputul r[zboiului turco-rusesc din 1854; la Vornicia bisericeasc[=i Epitropia]nv[\[turii publice,]ntr-alte cuvinte la Ministerul Cultelor =i Instruc\iunii Publice, a fost chemat Nicu Ghica-Com[ne=teanu, v[r al domnului, patriot]nfl[c[rat, spirit]nalt, partizan]nfocat al reformelor sociale =i care]ntrunea]n el toate calit[\ile bune, far[un singur defect, ale

Ghicule=tilor; =ef al Poli\iei Capitalei a fost numit Petru Mavrogheni, viitorul =i cel mai capabil b[rbat de finan\e al Rom`niei.

Cu un asemenea domn ca Grigore Ghica vod[=i cu a=a mini=tri, noua lege rural[nu putea sa fie dec`t o lege de progres, dec`t o lege bl`nd[, p[rinteasc[ pentru \[rani. Noua legiuire consfin\i drepturile seculare ale \[ranilor, hot[r] ca ogoarele \[r[ne=ti s[ fie alese =i st`lpite, \[ranii s[nu poat[fi str[muta\i din ele; se desfiin\[dijma =i toate angariile lor. Munca datorit[catre st[p`nii de mo=ii era bine determinat[. Aceast[lege era]naintemerg[toare =i preg[titoare legii rurale din 1864. Dac[ea n-a produs efectele salutare care se a=teptau de bunul domnitor, cauza trebuie c[utat[ ]n atotputernicia proprietarilor,]n sl[biciunea guvernului, care, prin]ns[=i instituirea sa, era provizorie, =i prin urmare far[putere.

Iat[ ]n ce stare se g[sea ajuns[chestiunea rural[c`nd Tratatul de Paris decret[ c[ popula\iunile din \[rile rom`ne vor fi consultate =i c`nd, ]n adun[rile-mume, \[ranii, ponta=ii, cl[ca=ii, iobagii venir[ de luar[ loc al[turea cu fo=tii domni, cu boierii st[p`ni de mo=ii, cu episcopii =i cu egumenii de la m[n[stiri (=i ace=tia erau st[p`ni de mo=ii =i adesea mai impilatori pentru \[rani dec`t chiar boierii]ns[rcina\i cu datorii =i cu numeroas[familie).

}n Adunarea din Ia=i, cu deosebire de cea din Bucure=ti, cum am ar[tat mai sus,]ntre alte reforme de organiza\ie din[untru, a venit la ordinea zilei =i chestia legii rurale.

Deputa\ii \[rani,]n num[r de 14, au venit]n mijlocul nostru, slabi, purt`nd pe fruntea lor stigmatele muncii silite =i pot zice chiar goi. De pudoare pentru str[ini =i pentru Adunarea]n care ei intrau ca reprezentan\i a mai mult de un milion de impila\i, unioni=tii s-au gr[bit a le]nlesni cump[rarea de haine noi.

|[ranii moldoveni,]n dezbaterile Camerei, ca =i fiii lor]n c`mpiile Bulgariei, au dovedit c[ ]n vinele lor curge ]nc[ s`ngele romanilor, cuceritorii lumii. Respectuo=i, dar f[r[ ]njosire c[tre nobilii lor colegi =i st[p`ni, ]ns[ lini=ti\i =i fermi, ei s-au ar[tat pururea demni chiar c`nd]n fa\[li se t[g[duiau drepturile, chiar c`nd li se imputa lenea ca cauz[ a s[r[ciei lor; ei, ]n cur`nd, prin atitu-

dinea lor au ajuns a impune stima chiar asupritorilor lor. Cu drept cuv`nt dar li s-a aplicat numirea de talpa casei, numire care eu am scris-o sub fotografia reprezent`nd pe deputa\ii ponta=i =i pe care am trimis-o lui C. A. Rosetti. (Un exemplar din aceast[fotografie se afl[ ]nc[ast[zi expus[ ]n sala de conferin\e a Camerei noastre de deputa\i.)

}n marea lupt[pentru Unire, deputa\ii \[rani au rezistat la toate]ncerc[rile de corup\iune =i promisiunile separati=tilor, ei au stat credincio=i al[turea cu unioni=tii. +i c`nd, ]n ziua de 7 octombrie 1857, ]n a =aptea =edin\[, Adunarea ad-hoc a votat, afar[ de dou[ voturi, al logof[tului Alecu Bal= =i al loc\iitorului episcopului de Rom`n, Hermeziu, propunerea pentru Uniunea principatelor prezentat[de mine, =i c`nd votul s-a proclamat de pre=edinte, Ioan Roat[, deputatul \[ranilor din jude\ul Putna, a exclamat]n gura mare,]n numele celorlal\i deputa\i cl[ca=i: “Noi nu =tim a ura, dar Dumnezeu =tie a se]ndura”.

}n ziua de 9 noiembrie 1857,]n a 16-a =edin\[a adun[rii, repausatul Anastasie Panu a dat citire propunerii locuitorilor ponta=i exprim`nd dorin\ele \[r[nimii. Aceast[ propunere este una din pledoariile cele mai elocinte ]n favoarea \[ranilor; ea descrie cu litere de foc suferin\ele seculare ale muncitorilor; altmintrelea nu contest[ nici un drept, nu cere nimic gratuit de la proprietari, dec`t liberarea bra\elor prin r[scump[rarea *boierescului* (cl[cii) =i prin urmare a r[m`nea ]n m`na lor ca proprietate absolut[p[m`ntul cultivat de ei]n puterea legilor de pe atunci.

Acest act, o adev[rat[pl`ngere a unui]ntreg popor, ar trebui s[fie citit =i reprodus]n]ntregimea lui; totu=i,]n vederea scurtului timp ce-mi este dat, m[voi m[rgini a citi concluziunea lui; iat-o:

“Suspinul, durerea noastr[de toate zilele, dorin\a cea mai mare, pentru care ne rug[m =i zi =i noapte la Dumnezeu s[se]ndure, este c[derea boierescului; de aceea vroim s[r[scump[r[m =i toate acele cu care suntem]mpov[ra\i c[tre boierii de mo=ii. Vroim s[sc[p[m, vroim s[ne r[scump[r[m de robia]n care suntem; vroim s[ne rascump[r[m, s[nu mai fim ai nim[nui, s[fim numai ai \[rii =i s[

avem =i noi o \ar[; am]ngenuncheat, am]mbr`ncit cu to\ii; cum suntem nu o mai putem duce]ndelung; nu voim s[jignim drepturile nim[nui, dar nici al nostru s[nu se]ntunece.

Din buni =i str[buni, noi am avut dreptul de a ne lucra p[m`ntul trebuitor pentru hrana noastr[ =i a vitelor noastre, f[r[ s[ ne poat[ nimeni alunga de pe d`nsul...

S[fie deci o Adunare ob=teasc[unde s[avem =i noi oamenii no=tri; s[se cearn[=i s[se dezbat[drepturile boierilor =i drepturile noastre, =i ceea ce o \ar[va g[si c[suntem datori cu sudorile noastre vom pl[ti. Omul, ca s[scape din robie =i s[fie st[p`n la cas[, vatr[=i ogorul s[u, cu tragere de inim[va lucra =i se va r[scump[ra".

Aceste cuvinte nimenea azi]n Rom`nia nu le va g[si revolu\ionare =i comuniste, pentru c[ faptele au dovedit c[ realizarea cererilor \[ranilor f[cut[ ]n 1848 nu a sc[zut valoarea propriet[\ilor, ci din contra a ]nzecit-o, nici a f[cut din \[rani despoitori comuni=ti ai mo=iilor str[ine. Aceste cuvinte, repet, au st`rnit]n 1857 o furtun[ ]n toat[Rom`nia, bine]n\eles din partea st[p`nilor de mo=ii; c[ci \[ranii, av`nd ]ncredere =i ]n dreptatea cauzei lor, =i ]n curajul =i sprijinul energic al ap[r[torilor lor, sper`nd mai ales]n dreptatea Europei, care-=i plecase auzul la strig[tele de durere ale unui]ntreg popor, se \inur[lini=ti\i. Deputa\ii lor]=i sf`r=ir[ pl`ngerea lor prin aceste frumoase =i uimitoare cuvinte:

"M`ntuirea noastr[, dup[ Dumnezeu, de la sfatul puterilor o a=tept[m, ele au luat =i \in sor\ii Rom`niei]n puternica lor m`n[; numai ele pot ]mplini m[rea\a fapt[ de a scoate un popor din morm`ntul]n care a z[cut p`n[ acum. Biruin\ele cele mari c`=tigate se vor =terge de pe st`lpii ei ]nal\i pe care sunt scrise, pietrele se vor preface iar[=i ]n nisip, dar ]nvierea Rom`niei, s[pat[ad`nc ]n inimile tuturor rom`nilor, trec`nd din str[nepo\i la str[nepo\i, vor binecuv`nta timpurilor viitoare numele]ntemeietorilor unui popor".

}n toate jude\ele proprietarii se adunar[, formular[protesturi, jalbe, memorii,]n vederea de a sprijini proprietatea =i de a ar[ta ca false afirm[rile \[ranilor. Fur[unele publicate prin ziare, altele comunicate reprezentan\ilor puterilor str[ine.

Propunerea \[ranilor a fost trimis[ ]n cercetarea comitetelor proprietarilor mari =i proprietarilor mici; ea a dat loc la discu\iuni]nfocate, la]nvinov[\iri teribile]n contra \[ranilor; =i ce este mai trist =i mai dureros este c[acuz[rile cele mai violente, c[refuzurile cele mai absolute de orice reform[ ]n favoarea \[ranilor n-au pornit din s`nul comitetului proprietarilor mari, c`t din s`nul comitetului proprietarilor mici, acei care aveau pe p[r\ile lor de mo=ie c`te 5, 10, mult 15 cl[ca=i. Ace=tia \ipau mai tare dec`t acei care aveau mii de f[lci =i sute de ponta=i; precum ]n fapt[ cei dint`i,]n s[r[cia lor, tratau pe cl[ca=i mai r[u (=i]ntocmai ca pe \igani) dec`t boierii boga\i,]n]nima c[rora la mul\i se aflau sim\[minte comp[timitoare pentru soarta cl[ca=ilor =i dintre care mul\i erau]n capul reformei emancipatrice. De aceea raporturile, =i al comitetului proprietarilor mari =i al proprietarilor mici, =i majoritatea =i minoritatea, nu cuprind nici o solu\iune; dezlegarea chestiei nodului gordian se l[sa unei viitoare Adun[ri legislative, adic[unui viitor necunoscut.

C`nd]n ziua de 18 decembrie raporturile comitetelor venir[ ]n discu\iunea]ntregii Adun[ri-mume ad-hoc, marea sal[a =edin\elor Adun[rii fu]nconjurat[de mii de proprietari, alerga\i din toate ungherele Moldovei =i chiar din jude\ele]nvecinate ale Munteniei. Deputa\ii care erau pentru o solu\iune favorabil[cererii \[ranilor fur[mai ales asedia\i =i amenin\a\i de aleg[torii lor. Eu eram]n Adunarea din 1857 reprezentant al proprietarilor mari din Dorohoi. Trei zile am fost, pot zice, r[stignit de c[tre mo=na=ii din acel jude\, adu=i anume ca s[-mi]nchid[gura de a vorbi =i s[-mi lege m`na de a scrie. Mi se punea ]nainte c[ mandatul ce-mi dase nu era ca s[ dezbat chestiunea \[r[neasc[, ca s[ dau \[ranilor mo=iile lor, ci ca s[ ]nt[resc =i s[ unesc mo=ia cea mare, Rom`nia. Cu lacrimi, dar, am trebuit s[m[supun =i s[m[ab\in de orice solu\iune radical[; m-am m[rginit a m[uni cu propunerea prezentat[de Dimitrie Rallet =i sus\inut[de Vasile Sturdza, Petru Mavrogheni =i al\i partizani ai emancip[rii \[ranilor, care se m[rginea a proclama]n principiu *desfiin\area r[spl[tirii prin lucru a p[m`ntului ce se d[locuitorilor dup[a=ez[mintele de ast[zi* =i rezervarea Adun[rii legiuitoare vii-

toare de a vota o lege, c[reia s[fie supu=i =i locuitorii =i proprietarii =i care, dezv[luind acele principii, s[hot[rasc[aceast[chestie at`t de important[=i demnitar[pentru Principatele Unite.

Aceast[socotin\[, pe l`ng[subscriitorii de mai sus, mai cuprinde =i subscrierile lui Dimitrie Miclescu, Mihail Jora =i Alecu Teriachiu,]nc[ ]n via\[, =i a lui Neculae Canan[u, Manolache Costache, Iancu Fotea =i Costache Rola, trecu\i]n cealalt[lume.

Adunarea ad-hoc — pot zice asediat[— a votat nu mai pu\in dec`t zece propuneri; nici una din ele n-a ob\inut majoritatea, trimi\`ndu-se definitiva hot[r`re la viitoarea Adunare legislativ[.

Rezultatul dar a fost *negativ*. Un rezultat]ns[s-a dob`ndit; desp[r\irea partidelor pe t[r`mul chestiei rurale s-a efectuat, form`ndu-se pentru ]nt`ia dat[atunci, *]n mod definitiv*, partidul liberal =i partidul conservator, c`nd mai ]nainte lumea politic[ din Moldova era ]mp[r\it[ numai pe t[r`m politic, adic[partidul unionist =i partidul separatist.

Chestiunea rural[a mai venit apoi]n s`nul Comisiunii Centrale de la Foc=ani; ea a dat loc la lungi =i furtunoase discu\iuni ]ntre liberali =i conservatori; majoritatea conservatoare a redactat, ]n fine, un proiect prin care \[ranilor se libera bra\ele, dar li se smulgea buc[\ica de p[m`nt muncit[de ei sute de ani, l[s`ndu-li-se drept singur[ m`ng`iere locuin\ele =i c`teva pr[jini de izlaz (ima=). Negre=it c[acea solu\iune nu era ceea ce a=tepta \[r[nimea dup[at`\ia ani amari de r[bdare, negre=it c[ nu corespundea la prescrip\iunile articolului 46 al Conven\iunii din Paris. |[ranii ]ns[, de=i fr[m`nta\i de durere, r[maser[totu=i lini=ti\i, dar de lini=tea care precede furtuna, =i furtuna o]nte\ea]ns[=i Comisia Central[, care, f[r[=tirea =i aprobarea puterii executive, puse de se tip[ri =i se]mp[r\i prin sate,]n mii de exemplare, proiectul nefast votat de ea.

}ndat[dup[sav`r=irea Unirii, ]n luna iunie 1862, primul ministru al Rom`niei, Barbu Catargiu, ap[r[torul]nfocat al proprieta\ii absolute]n posesiunea exclusiv[a marilor proprietari,]nf[\i=[proiectul de lege votat de Comisiunea Central[. Discu\iunea asupra acestei legi, afar[de timpul ce s-a]ntrebuin\at]n sec\iuni, n-a

reclamat mai pu\in dec`t =apte lungi =edin\e, de la 25 mai p`n[la 6 iunie, =i =edin\a din 11 iunie, c`nd s-a dat votul definitiv.

Nu voi intra]n am[nun\imile acestor lungi discu\iuni, pentru c[unii, =i din cei mai principali sprijinitori sau]mpotrivitori ai proiectului de lege elaborat de Comisiunea Central[, sunt]n via\[; =i, cu toat[rezerva =i delicate\a ce a=]ntrebuin\a-o, m-a= teme s[nu intru]n personalit[\i. }mi va fi]ns[permis a spune =i a m[m`ndri de aceasta, c[ ]n dou[ lungi =edin\e, =i anume ]n zilele de 25 mai =i 1 iunie 1862, am comb[tut proiectul ]nf[\i=at prin dou[ lungi discursuri, care, fiecare ]n deosebi, n-au \inut mai pu\in de la patru p`n[la cinci ore. Am avut de adversar puternic, =i prin marele s[u talent =i prin autoritatea sa de prim-ministru, pe Barbu Catargiu, cel mai mare =i mai convins orator al conservatorilor. }n vehemen\a sa, el califica discursul meu de himer[, o himer[ciudat[, paradoxal[, o himer[cu capul de porumbi\[fag[duind mult[bl`nde\e, cu trunchiul de aspic plin de venin =i cu coada de =op`rl[m[glisitoare,]nvinuindu-m[c[am stigmatizat proprietatea cu cele mai degradatoare calomnii, cu un cuv`nt, am sacrificat principiile lui Proudhon, care zice c[ proprietatea este o ho\ie, c[, ]n fine, am ]ncheiat cer`nd cu mult[umilin\[a se da \[ranului, ca un fel de milostenie, p[m`ntul ce-l cultiv[ast[zi.

C`nd asemenea cuvinte se rostesc de c[tre un prim-ministru ca Barbu Catargiu =i ]ntr-o Adunare ca cea din 1862, ]n care erau concentrate toate for\ele conservatorilor ]ntruni\i din am`ndou[\[rile, rezultatul nu putea s[fie dec`t acel prev[zut.

}n 11 iunie, aniversarea revolu\iunii din 1848 =i dou[zile numai dup[moartea funest[a lui Barbu Catargiu, ucis la u=ile Parlamentului prin o m`n[ criminal[, din nenorocire r[mas[ necunoscut[ p`n[asf[zi, majoritatea Adun[rii, speriat[=i indignat[de o crim[f[r[exemplu]nc[ ]n analele \[rilor rom`ne, nu mai ascult[ glasul drept[\ii, ci, ]mpins[ de ur[ =i de r[zbunare c[tre \[rani, ]ntru nimic solidari cu un asasinat nici dorit, nici preg[tit, nici s[v`r=it de ei, a votat =tergerea tuturor drepturilor \[ranilor, luarea din m`inile lor a ogoarelor muncite de ei, d`ndu-le]ns[drept

m`ng`iere, ca p[m`nt comunal, trei pogoane la mo=ii de c`mp, dou[pogoane la mo=ii de mijloc =i un pogon =i jum[tate la mo=iile de munte, =i aceasta]nc[nu ca proprietate absolut[, ci numai ca p[m`nt arendat cu o chirie perpetu[, care urma mai t`rziu a se hot[r] de c[tre consiliul jude\ean.

Iat[tristul rezultat dob`ndit ]ntr-un timp care n-a \inut mai pu\in dec`t 14 ani, de la 1848 =i p`n[la 1862.

Discutat[a fost chestiunea]n mod contradictoriu]ntre proprietari =i]ntre \[rani]n s`nul comisiunii mixte din Bucure=ti, la 1848; discutat[ a fost chestiunea ]n s`nul Adun[rii-mume ad-hoc din Ia=i, din 1857; discutat[a fost chestiunea]n s`nul Comisiunii Centrale legislative din Foc=ani; discutat[ a fost chestiunea ]n prima sesiune a ]nt`iului parlament al Rom`niei unite; =i m[sura emancipatrice, de=i ]n\eleas[ de chiar adversarii ei, de=i studiat[, coapt[ prin at`tea =i at`tea lungi =i variate discu\iuni, tot se am`na din comisiune]n comisiune, din Camer[ ]n Camer[; =i \[ranul rom`n tot a r[mas neclintit]n speran\ele sale, tot a r[mas supus legilor]n fiin\[=i a urmat a fi modelul ordinei =i legalit[\ii.

C[legea votat[de Camer[ ]n ziua de 11 iunie, ca batjocur[a anivers[rii zilei de 11 iunie 1848, c`nd mi=carea na\ional[ din Bucure=ti a decretat marile principii politice =i sociale reclamate de poporul rom`n, c[acea lege, zic, nu putea avea fiin\[, nu putea fi aplicat[, c[era prin urmare moart[ ]n]ns[=i ziua na=terii sale, au]n\eles-o]n=i=i mini=trii care au urmat ministerului lui Barbu Catargiu. }nsu=i b[tr`nul Arsachi, colegul =i coreligionarul repausatului ministru =i urma=ul s[u]n scaunul preziden\ial, n-a cutezat s-o supun[sanc\iunii domne=ti. Tot a=a a f[cut =i ministerul Kretzulescu, care a succedat la putere ministerul Arsachi.

C`nd, la 11 octombrie 1863, am fost chemat]n capul noului minister, am g[sit proiectul]n starea]n care a fost trimis de c[tre pre=edintele Camerei pre=edin\iei Consiliului de Mini=tri.

Negre=it c[nu a= fi cerut sanc\iunea domneasc[la un proiect

ale carui temelii eu =i cu to\i liberalii de orice nuan\e le-am comb[tut cu toat[energia]ntr-un =ir de 16 ani ne]ntrerup\i.

Dup[ce]n sesiunea Camerei din 1863 =i 1864 am prezentat proiectele de lege comunale =i jude\ene, secularizarea m[n[stirilor]nchinate =i ne]nchinate =i trecerea c[tre stat a tuturor mo=iilor m[n[stire=ti, reprezent`nd a patra parte din teritoriul Rom`niei, =i am ob\inut votarea lor, pot zice]n unanimitate (adic[=i de c[tre conservatori =i de c[tre liberali), =i alte legi de reforme liberale,]n aprilie 1864, am]nfiin\at]n fine =i proiectul de lege rural[, astfel precum partidul liberal l-a fost prezentat]n 1862]n opozi\iune cu proiectul de lege elaborat de Comisiunea Central[; dar de aci lucrurile s-au]ncurcat]ntr-un nod gordian. Numai pentru c[proiectul de lege a fost prezentat =i c[“Monitorul” a publicat]n aceea=i zi cuprinderea lui, am primit un vot de blam. Publica\iunile]ns[erau necesare pentru a lini=ti popula\iunile rurale agitate de publicitatea dat[proiectului de lege al Comisiunei Centrale.

Ministerul =i-a dat demisia. Domnul nu a primit-o, =i Camera a fost prorogat[pentru ziua de 2 mai. }n aceast[zi de adunare, din momentul suirii la tribun[a biroului s[u, a declarat c[nu voie=te a trata cu mine nici chestiunea rural[, nici reforma legii electorale octroiat[de str[ini prin Conven\iunea din Paris.

M[opresc aci.

Descrierea cauzelor care au provocat lovirea de stat din 2 mai, precum =i consecin\ele acestui act afar[din lege nu pot forma obiectul unei simple conferin\e. +i apoi descrierea evenimentelor din 1864 ar constitui]nc[o istorie de actualitate, =i nu cred c[a= face bine dac[m-a=]ns[rcina, cel pu\in acum, cu facerea acestei istorii.

M[voi m[rgini numai a cita ca simple fapte]nf[\i=area acestui proiect]n dezbaterea Consiliului de Stat =i promulgarea sa]n ziua de 14 august 1864.

Dezbaterea acestei legi a \inut mai multe zile]n Consiliul de Stat, prezidat de]nsu=i domnul. +i aci simt o datorie de a exprima

=i ast[zi recuno=tin\a mea vicepre=edintelui acelui corp investit atunci cu puterile legiuitoare, Costache Bozianu, =i membrilor s[i: A. Cre\ulescu, G. Vernescu, A. Papadopol-Calimach, P. Orbescu, D. Bolintineanu, G. Apostoleanu, =i c`torva altor spirite luminate, care m-au ajutat]n greaua]ntreprindere.

Proiectul meu s-a modificat]n bine, dar am gasit]mpotrivire la propunerea mea de a se aplica legea de]ndat[, adic[de la viitorul 23 aprilie 1865.

Majoritatea Consiliului de Stat, cu care s-a unit =i domnul, n-a primit imediata aplicare, ci a am`nat-o dup[ trei ani. O asemenea legiuire, o legiuire social[, am`nat[ ]n aplicarea ei dupa trei ani, atunci c`nd \ara ]ntreag[, proprietari, arenda=i =i mai ales \[rani, to\i ]n picioare, a=teptau cu ner[bdare o solu\iune definitiv[ =i imediat[, o asemenea am`nare, zic,]nsemna]ns[=i condamnarea =i sf[r`marea legii.

Imediat dup[votul Consiliului de Stat, eu am depus demisiunea mea]n m`inile domnitorului, declar`nd c[,]n calitate de ministru de interne, eu nu puteam r[spunde de ordinea public[, c[nu aveam]ndestule mijloace de execu\iune, pentru c[, odat[ce se va l[\i Buna-Vestire a desfiin\[rii cl[cii, a liber[rii bra\elor =i a emancip[rii ogoarelor lor de orice sarcini =i angarie c[tre st[p`nii de mo=ii, s[ pot ]ndatora pe \[rani trei veri de-a r`ndul a mai face clac[sau boierescul.

“}n dosul fiec[rui cl[ca= mi-ar trebui c`te un jandarm, zisei domnului; =i dac[ m[ria-ta ai avea at`\i jandarmi c`\i sunt \[ranii, =i]nc[nu te-a= sf[tui s[faci de ei o asemenea]ntrebuin\are =i nici c[ordinele m[riei-tale ar fi ascultate, pentru c[=i jandarmii (pe atunci se zicea “c[l[ra=ilor” *doroban\i*) sunt cl[ca=i sau fii de cl[ca=i”.

Vorba francezului “la nuit porte conseil”[21] s-a]ndeplinit, spre fericirea \[rii, spre gloria domnului.

Cuza vod[, mai bine avizat =i dup[o matur[sf[tuire cu el]nsu=i, a cump[nit temeiurile importante ale aplic[rii imediate a marii reforme. Mi-a]napoiat dar demisiunea =i m-a]mputernicit c`t s[pledez]naintea Consiliului de Stat necesitatea de a reveni la ime-

diata aplicare a acestei legi. Consiliul de Stat =i ministerul am convenit ca legea s[se puie]n lucrare de la 23 aprilie 1865,]mputernicit fiind]ns[guvernul de a]nainta p`n[ atunci lucr[rile preg[titoare de constatare =i de marcare, prev[zute prin noul a=ez[m`nt.

Primeasc[aci recuno=tin\a mea fostul meu coleg la acel minister =i actualul meu coleg]n Academie, d-l N. Kretzulescu; nu mai pu\in confund aceast[recuno=tin\[onorabilului d-l G. Vernescu =i colegului meu]n Academie, d-l Alexandru Papadopol-Calimach, supravie\uitori, cu d-l Orbescu, din acel luminat Consiliu de Stat, care, puindu-se mai pe sus de toate considera\iunile =i dificult[\ile politice de pe atunci, au]mpreun[lucrat =i puternic contribuit la *s[v`r=irea unei reforme care a schimbat fa\a economic[ a Rom`niei*.

Legea s-a promulgat =i publicat]n ziua de 14 august, =i p`n[ ]n ziua de 15 ea a fost ]mpr[=tiat[ mai ]n toate satele Rom`niei =i]n sunetul clopotelor citit[=i binecuv`ntat[ ]n bisericile lor.

Legea a fost precedat[de o proclama\iune a domnului *C[tre locuitorii s[te=ti*. Aceast[proclama\iune este testamentul politic al lui Cuza vod[.

Mari gre=eli el a f[cut, dar aceast[proclama\ie nu va pieri nici din inima \[ranilor, nici din istoria Rom`niei. S[-mi fie permis a da citire proclama\iunii:

“S[tenilor!

}ndelungata voastr[a=teptare, marea f[gaduin\[dat[vou[de]naltele puteri ale Europei prin art. 16 al Conven\iunii, interesul patriei, asigurarea propriet[\ii funciare =i dorin\a mea cea mai vie s-a]mplinit.

Claca (boierescul) este desfiin\at[pentru de-a pururea, =i de ast[zi voi sunte\i proprietari liberi pe locurile supuse st[p`nirii voastre, ]n ]ntinderea hot[r`t[prin legile]n fiin\[.

Merge\i dar, mai]nainte de toate, la poalele altarului =i cu genunchile plecate mul\umi\i atotputernicului Dumnezeu pentru c[prin ajutorul s[u,]n sf`r=it, a\i ajuns a vedea aceast[ zi frumoas[ pentru voi, scump[ inimii mele =i mare pentru viitorul Rom`niei!

De ast[zi voi sunte\i st[p`ni pe bra\ele voastre; voi ave\i o

p[rticic[de p[m`nt proprietate =i mo=ie a voastr[, de ast[zi voi ave\i o patrie de iubit =i de ap[rat.

+i acum, dup[ce cu bra\ul Celui de Sus am putut s[v`r=i o asemenea mare fapt[, m[ ]ntorc c[tre voi, spre a v[da un sfat de domn =i de p[rinte, spre a v[ar[ta calea pe care trebuie s[o urma\i, de voi\i s[ajunge\i la adev[rata]mbun[t[\ire a soartei voastre =i a copiilor vo=tri.

Claca =i toate celelalte leg[turi silite]ntre voi =i]ntre st[p`nii vo=tri de mo=ii sunt desfiin\ate prin plata unei drepte desp[gubiri.

De acum]nainte, voi nu ve\i mai fi cu d`n=ii ]n alte leg[turi dec`t acele ce vor izvor] din interesul =i buna primire a unora =i a altora. Aceste leg[turi]ns[vor fi pururea neap[rate pentru ambele p[r\i. Face\i dar ca ele s[fie]ntemeiate pe iubire =i]ncredere. Mul\i =i foarte mul\i din proprietari au dorit]mbun[t[\irea soartei voastre. Mul\i din ei au lucrat cu toat[inima, ca s[ajunge\i la aceast[frumoas[zi, pe care voi ast[zi o serba\i. P[rin\ii vo=tri =i voi a\i v[zut de la mul\i st[p`ni de mo=ii ajutor la nevoile =i trebuin\ele voastre. Uita\i dar zilele negre prin care a\i trecut; uita\i ura =i toat[ vrajba; fi\i surzi la glasul acelora care v[ vor ]nt[r`ta]n contra st[p`nilor de mo=ii, =i ]n leg[turile de bun[voie ce ve\i mai avea de aci ]ncolo cu proprietarii nu vede\i ]n ei dec`t pe vechii vo=tri sprijinitori =i pe viitorii vo=tri amici =i buni vecini. Au nu sunte\i to\i fii ai aceleia=i \[ri? Au p[m`ntul Rom`niei nu este muma care v[hr[ne=te pe to\i?

St[p`ni liberi pe bra\ele =i pe ogoarele voastre, nu uita\i mai ]nainte de toate c[ sunte\i plugari, c[ sunte\i muncitori de p[m`nt. Nu p[r[si\i aceast[frumoas[meserie, care face bog[\ia \[rii, =i dovedi\i =i]n Rom`nia, ca pretutindeni, c[ munca liber[ produce ]ndoit dec`t munca silit[. Departe de a v[deda tr`nd[viei, spori\i]nc[h[rnicia voastr[, =i ogoarele voastre]ndoit s[fie mai bine lucrate, c[ci de acum aceste ogoare sunt averea voastr[=i mo=ia copiilor vo=tri.

}ngriji\i-v[asemenea de vetrele satelor voastre, care de ast[zi devin comune neat`rnate =i loca=uri statornicite ale voastre, din

care nimeni nu v[mai poate izgoni. Sili\i-v[dar a le]mbog[\i =i a le]nfrumuse\a; face\i-v[case bune =i]ndestul[toare;]nconjura\i-le cu gr[dini =i cu pomi roditori. }nzestra\i-v[satele cu a=ez[minte folositoare vou[=i urma=ilor vo=tri. Statornici\i mai ales =i pretutindenea =coale, unde copiii vo=tri s[dob`ndeasc[cuno=tin\ele trebuitoare pentru a fi buni plugari =i buni cet[\eni.

Actul din 2 mai v-a dat la to\i drepturi;]nv[\a\i dar pe copiii vo=tri a le pre\ui =i a le bine]ntrebuin\a.

+i mai presus de toate, fi\i =i]n viitor ceea ce a\i fost =i p`n[ acum =i, chiar ]n timpurile cele mai rele, fi\i b[rba\i de pace =i de bun[ r`nduial[; ave\i]ncredere]n domnul vostru, care v[dore=te tot binele; da\i, ca =i p`n[ acum, pilda supunerei c[tre legile \[rii voastre, la a c[rora facere ave\i =i voi de acum a lua parte; =i, ]n toat[ ]nt`mplarea, iubi\i Rom`nia, care, de ast[zi, este dreapt[pentru to\i fiii s[i.

+i acum, iubi\ilor mei s[teni, bucura\i-v[=i p[=i\i la munca de bun[voie, care]nal\[=i]mbog[\e=te; =i Dumnezeul p[rin\ilor no=tri s[binecuv`nteze s[m`n\a ce ve\i arunca pe cea]nt`i brazd[liber[a ogoarelor voastre”.

C`teva cuvinte =i voi sf`r=i.

Aplicarea legii rurale a dat loc, pe alocurea =i mai ales]n |ara Rom`neasc[, la dureroase str`mb[t[\i.

}n Moldova, ogoarele \[r[ne=ti fiind alese]nc[prin legea lui Grigore Ghica din 1850, str[mutarea posesiunii nu s-a f[cut]n genere dec`t]n urma necesit[\ilor de comasare.

Nu a fost tot a=a]n Muntenia. A=a mai toate mo=iile erau lucrate numai de \[rani =i pe toat[ ]ntinderea, schimb`ndu-se ogoarele mai anual, dup[ necesit[\ile agriculturii; a trebuit mai ]nt`i dar a se aplica legea lui +tirbei vod[, adic[a se determina pe p[m`nt ]ntinderea ogoarelor cuvenite \[ranilor, =i de aci multe nedrept[\i. +i cu toate aceste, ]n toat[ ]ntinderea Rom`niei o singur[strigare de nemul\umire n-a izbucnit din gura \[ranilor, un singur bra\ nu s-a ridicat pentru silnice fapte sau r[zbun[ri.

}n Austria,]n Rusia, aplicarea legii rurale a dat loc la mii de

acte de crude represalii; mii de case ale proprietarilor au fost date prad[fl[c[rilor =i sute de proprietari au c[zut victime sub topoarele \[ranilor, transforma\i]n fiare s[lbatice.

}n Rom`nia, o lini=te perfect[; intr-o s[rb[toare general[, aplicarea legii emancipatrice s-a f[cut f[r[ a se preface ]n cenu=[ o singur[ cas[ din ale fo=tilor st[p`ni, f[r[ca s[se smulg[un singur fir de p[r din ale marilor proprietari.

C`nd, 14 ani ]n urm[, la apelul viteazului lor domn =i c[pitan, \[ranul rom`n, soldat de linie sau doroban\ ori c[l[ra=, dup[dou[sute de ani de umilin\[,]n c`mpiile Bulgariei =i ]n fa\a t[riilor Plevnei, a dat piept du=manului, \[ranul rom`n, zic, prin vitejia sa, prin]nfruntarea mor\ii, a dovedit c[ast[dat[el avea o patrie de iubit =i de ap[rat =i c[ ]n spatele lui, dincoace de Dun[re, el avea pentru d`nsul =i pentru familia sa o p[rticic[ de p[m`nt, proprietate =i mo=ie a lui =i a copiilor s[i.

Sire,

}n timpul lui vod[Cuza s-a desfiin\at claca =i s-au]mproprietr[rit s[tenii. Aceasta a fost o mare]mbun[t[\ire a st[rii lor materiale.

}n timpul domniei maiest[\ii-tale, s-a f[cut mai mult. Opera]nceput[s-a continuat.

}nsur[\eii din 1864 au cap[tat p[m`nturile ce li se acorda de lege =i al\i s[teni au fost ]mproprietr[ri\i. Dar ceea ce s-a f[cut mai mult a fost c[ i s-a dat \[ranului, pe l`ng[pam`nt =i sap[, pu=ca, ca sa-=i apere \ara. Atunci am v[zut cu to\ii cum pa=nicul \[ran a devenit o=tean voinic, o=tean viteaz, care se uita la moarte cu dispre\ =i care a re]nviat, pe c`mpul de bat[lie, gloria str[mo=ilor no=tri.

Aceasta e mult, foarte mult, dar nu e destul. Trebuie s[mergem]nainte. Trebuie s[facem ca la viitorul jubileu s[vedem pe \[ranul rom`n ajuns]n pozi\iunea]n care glorio=ii membri ai casei de Hohenzollern au adus pe \[ranii din Prusia. Trebuie ca prin cultur[s[ridic[m pe \[ranul nostru, ca el s[aiba con=tiin\a profund[=i energic[de drepturile =i de datoriile lui, ca el s[ ]n\eleag[pe deplin c[trebuie sa-=i pun[via\a pentru a-=i ap[ra \ara =i neamul.

Doamn[,

Maiestatea-voastr[a\i citit o frumoas[poezie, prin care a\i]nc`ntat pe to\i c`\i am avut fericirea a asista la aceast[serbare. Dumnezeu v-a]ncununat cu cununa nepieritoare a poeziei, inc`t purta\i dou[coroane: una a regatului =i alta a poeziei.

Poezia ce a\i citit o cunoa=tem acum to\i. S[-mi fie permis]ns[a dest[inui o poezie]nc[necunoscut[a maiest[\ii-voastre.

}n anul trecut sta la Mirce=ti mul\imea plin[de]ntristare =i]n doliu]mprejurul trupului ne]nsufle\it al iubitului nostru poet Vasile Alecsandri. Deodat[se vede]naint`nd ]n r`nd osta=esc un mic corp de zece oameni,]ntrista\i, dar m`ndri. Erau cei “nou[ din Vaslui =i cu sergentul zece”, care veneau s[ p[zeasc[ sicriul celui care i-a c`ntat cu at`ta r[sunet. Dup[ ultima binecuv`ntare a bisericii, se auzi comanda militar[: “Nou[din Vaslui =i cu sergentul zece! }nainte! Ridica\i!” Atunci cei zece au plecat steagul cel zdren\uit de glon\uri pe sicriul marelui b[rbat care a c`ntat cu putere vitejia osta=ilor rom`ni =i, ridic`ndu-l, l-au cobor`t cu m`inile lor ]n ]ngustul morm`nt. Aceast[inspira\iune poetic[venea de la maiestatea-voastr[=i este una din cele mai frumoase =i mai patriotice poeme. Era ultima salutare ce trimitea \ara, armata =i maiestatea-voastr[celui iubit =i pl`ns de to\i.

Sire,

A\i condus \ara]n grele timpuri la izb`nd[; i-a\i f[urit independen\a, =i din cele dou[ \[ri=oare a\i format t`n[rul regat rom`n glorios =i respectat. Aceasta nu s-a putut dob`ndi dec`t prin mare st[ruin\[=i mare]n\elepciune. Ele apar\in maiest[\ii-voastre, care a\i fost]n capul na\iunii.

S[tr[i\i, maiestatea-voastr[, lungi ani]nc[, ca cu aceea=i]n\elepciune s[conduce\i \ara; iar mo=tenitorul vostru s[ia]nv[\[tur[, ca s[urmeze =i el, cu aceea=i st[ruin\[=i]n\elepciune, lucrarea cea mare a rede=tept[rii =i a]n[l\[rii neamului rom`nesc.

CUPRINS

NOTE

SCRIERI LITERARE

Soirées dansantes (Adun[ri d[n\uitoare)

Publicat[ ]n “Albina rom`neasc[“, nr. 81-84, din octombrie 1839.

Textul era]nso\it de o not[: “C[pt. Kog[lniceanu, din *Paris ou le Livre des cent et un*”. E vorba despre o colec\ie de scrieri]n 15 volume — *Parisul, sau Cartea a o sut[=i unu*, editat[la Paris]n anii 1831-1834. *Adun[ri d[n\uitoare* este o adaptare =i localizare m[iestrit[la realit[\ile moldovene=ti a unei schi\e cu acela=i titlu a scriitorului francez J. Rafael din vol. XIII al colec\iei pomenite.

[1] “... de la =coala Trisfetitelor sau a dasc[lului Cheorghi (=coli]n Ia=i).

[2] P. Péllier =i J. Hette - arti=ti dramatici de la teatrul francez din Ia=i.

[3] Biseric[construit[de domnitorul Miron Barnovschi la Ia=i]n 1623.

[4] Goliat - personaj din *Vechiul testament.*

[5] Pantaloni *collants* - str`n=i pe picior (fr.).

[6] Miculi - comerciant din Ia=i.

[7] Alexandru Moruzi - domnitor al Moldovei]n anii 1792, 1802-1806, 1806-1807.

[8] Scarlat Callimachi - domnitor al Moldovei]n anii 1806, 1807-1810 =i 1812-1819.

[9] Ana (Anna) =i Caiafa - mari preo\i iudei, care, potrivit *Noului testament*, l-au judecat pe Isus Cristos.

[10] *Halimá* - carte popular[ce s-a bucurat de o larg[circula\ie]n traducere rom`neasc[.

[11] Vinograd - salat[din diferite legume =i maionez[. Aici terminul e folosit pentru a indica caracterul eterogen al participan\ilor la serat[.

[12] Ceres - (]n mitologia roman[) zei\a gr`ului =i a recoltelor.

[13] Fenix - om superior, unic]n felul s[u, de mare valoare.

[14] Alphonse de Lamartine (1790-1869) - scriitor romantic =i om politic francez.

[15] Ion Heliade R[dulescu (1802-1872) - scriitor, lingvist =i om politic din Muntenia.

[16] Victor Hugo (1802-1885) - scriitor francez, renumit romancier.

[17] Amable Tastu (1798-1885) - scriitoare francez[.

[18] Catinca S`mboteanu (prima jum[tate a sec. al XIX-lea) - traduc[toare din francez[.

[19] *Fort[rea\a Evec* =i *Unul]n plus* - piese fran\uze=ti jucate la Ia=i.

[20] "*... se g[te=te ca =i Ninon*" (fr.) - personaj dintr-un vodevil francez ce se juca la Ia=i.

[21] Maria Felicità Malibran (1808-1836) - sopran[francez[de origine spaniol[.

[22] - Da, domnule. - Nu, domnule. - Domnule, sunte\i foarte bun.— Domnule, eu nu =tiu... (fr.).

[23] Pas de dans const`nd din mi=carea circular[a corpului (fr.).

[24] Pe cuv`nt de onoare (fr.).

[25] Persoan[ ]n pas cu ultima =i de cea mai prost gust mod[(fr.).

[26] Ca republicanii (fr.).

Nou chip de a face curte

S-a publicat]n "Dacia literar[", tomul 1, 1840, la rubrica *Scene pitore=ti din obiceiurile poporului*. M. Kog[lniceanu prezint[prin contrast obiceiurile de c[s[torie simple, nevinovate =i poetice ale locuitorilor de la sate =i moravurile bazate pe interese mercantile ale unor p[turi din r`ndul or[=enilor. Schi\a se remarc[=i prin materialul folcloric inserat]n paginile sale - patru ora\ii de nunt[descoperite de autor]ntr-un vechi manuscris de familie.

[1] O, secole! Aceasta-i deci fapta ce bra\ul t[u =i-o luase asupr[-=i?... Toporul t[u zdruncin[=i taie monumentul vechilor obiceiuri (fr.).

[2] Edouard Turquety (1807-1867) - poet =i bibliofil francez.

[3] Iancu V[c[rescu (1792-1863) - poet din Muntenia. Sunt reproduse versuri din poemul s[u "*O zi =i o noapte de prim[var[sau Prim[vara amorului*".

[4] Potrivit naturii (lat.).

[5] Paul de Kock (1794-1871) - romancier =i dramaturg frarcez, scrierile c[ruia au cunoscut o larg[r[sp`ndire la noi]n prima jum[tate a sec. al XIX-lea.

[6] O, vremuri, o, moravuri! (lat.).

Iluzii pierdute. Un]nt`i amor

A ap[rut]n bro=ur[, la Ia=i, 1841, la Cantora “Foaiei s[te=ti”- propria editur[=i tipografie a lui M. Kog[lniceanu. Schi\a are valoare at`t de tablou social, autorul viz`nd,]n prima parte, moravurile societ[\ii moldovene=ti din perioada de tranzi\ie, c`t =i valoare autobiografic[, prin evocarea unor momente legate de anii de studii ai scriitorului la pensionul francez de la Miroslava, inclusiv prima sa dragoste.

[1] St[p`nul hotelului “St. Petersburg” din Ia=i, evocat de Kog[lniceanu =i]n alte scrieri ale sale: *Fiziologia provincialului]n Ia=i* =i *Tainele inimei*.

[2] Alexandru Ipsilanti - domnitor al Moldovei]n anii 1786-1788.

[3] Dionisie Fotino (1769-1821) - istoric grec stabilit la Bucure=ti, autorul unui tratat]n limba greac[*Istoria Daciei vechi, acum a Transilvaniei, Valahiei =i Moldaviei*, tip[rit]n 3 volume la Viena]n anii 1818-1819. Ulterior lucrarea a ap[rut =i]n traducere]n limba rom`n[: *Istoria general[a Daciei, sau a Transilvaniei, |[rii Muntene=ti =i a Moldovei*. De Dinisiu Fotino, traducere de George Sion. Tom. I-III, Bucure=ti, 1859, nr. 81-84.

[4] Atreus =i Thyestes - personaje din mitrologia greac[. Atreus, pentru a se r[zbuna pe fratele s[u Thyestes, i-a ucis trei fii, oferindu-i apoi la un banchet m`nc[ruri g[tite din carnea acestora.

[5] Partide politice din Italia sec. XII-XV.

[6] E vorba de schi\a *Soirées dansantes (Adun[ri d[n\uitoare),* ap[rut[ ]n “Albina rom`neasc[”, 1839, nr. 81-84.

[7] Ion Petrariul - haiduc sp`nzurat la Ia=i din porunca lui M. Sturdza.

[8] Don Juan - personaj legendar, tipul seduc[torului orgolios =i cinic.

[9] *Dup[miezul nop\ii* - pies[de dramaturgul francez Lockroy (1803-1891), jucat[la Ia=i]n stagiunea 1840-1841.

[10] Ah, draga mea! Ce pies[de cabaret! (fr.).

[11] *Aventurile de dragoste ale cavalerului de Faublas* =i *Leg[turile periculoase* (fr.).

[12] “... bune maniere... cunoa=tere a vie\ii” (fr.).

[13] Profund (fr.).

[14] Butade; vorbe de duh (fr.).

[15]... Manier[cu totul nou[de a primi oaspe\i (fr.).

[16] Pe ordinea de zi (fr.).

[17] Anun\ pentru femeile ce se servesc de el (fr.).

[18] Versuri din fabula lui A. Donici *Vulpea =i bursucul*.

[19] "... dragostea *faunilor*": Faun - zeu al fecundit[\ii]n mitologia roman[.

[20] }nd[r[t, Satano! (lat.).

[21] S[revenim la berbecii no=tri (fr.): s[revenim la subiect.

[22] Sofá (fr.).

[23] E vorba despre scrierea lui Honoré de Balzac (1799-1850) *Fiziologia c[s[toriei* (fr.).

[24] Fa=ionabili; care \in la mod[, elegan\i (engl. fashionable —elegant, la mod[).

[25] Soubresaut - tres[rire, s[ritur[brusc[(fr.).

[26] Conduc[torul unei trupe de saltimbanci pe cai care a prezentat spectacole la Ia=i]n 1837.

[27] }n treac[t fie spus (fr.).

[28] Madame de Staël (1766- 1817) - scriitoare francez[.

[29] Ini\ialele lui Vasile Alecsandri.

[30] Librar din Leipzig.

[31] M. Kog[lniceanu]l are]n vedere pe Costache Negruzzi, care semna adeseori cu ini\ialele C. N.

[32] Manque - ratat (fr.).

[33] Este vorba despre cartea *200 de re\ete cercate de bucate, pr[jituri =i alte trebi gospod[re=ti*. Tip[rite cu cheltuiala =i]ngrijirea unei societ[\i de iubitori de]naintirea =i str[lucirea neamului rom`nesc (Ia=i, 1841), preg[tit[de C. Negruzzi =i M. Kog[lniceanu - o prelucrare a unui izvor francez.

[34] Vocea poporului - vocea lui Dumnezeu (lat.).

[35] O, fericire, o, bucurie! (fr.).

[36] Metod[de instruire bazat[pe memorizare, elaborat[de pedagogul francez Jean Joseph Jacotot (1770-1840).

[37] E vorba de romanul scriitorului =i prelatului francez François de Solignac de la Mothe-Fénelon (1651-1715) *La suite du IV-e livre de l'Odyssée, ou Les aventures de Télémaque* (1699) (*Continuarea c[r\ii a patra despre Odiseu, sau Aventurile lui Télémach*).

[38] Calypso nu se putea]mp[ca cu plecarea lui Ulisse; din cauza durerii ea era nefericit[de a fi nemuritoare. - Caverna-i nu mai r[suna de c`ntecele sale (fr.).

[39] Aluzie la Armand de Vignerot du Plesis de Richelieu (1693-1788) - mare=al francez vestit prin aventurile sale de dragoste.

[40] Pe cuv`ntu-mi de onoare (fr.).

[41] Ri=ilieuii =i Lovelasii - nume generalizatoare av`nd la baz[personaje literare ce]ntruchipeaz[b[rba\ii seduc[tori, deda\i aventurilor amoroase.

[42] Antuan Ricard (1799-1841) - scriitor francez, autor al multor romane de moravuri, slabe sub raport artistic, dar care se bucurau de popularitate]n epoc[.

[43] Jean Pierre Claris de Florian (1755-1794) - scriitor francez.

[44] Centi-folia (lat.) - varietate de trandafiri.

[45] Extract din diferite flori (fr.).

[46] Personaje din piesa lui Florian *Estelle =i Nemorin*.

[47] Operele complete ale domnului Florian, t[ticule! (fr.).

[48] Platon (427-347]. e. n.) - filozof din Grecia antic[: aici doctrina referitoare la iubirea platonic[.

[49] Plus la aceasta (fr.).

Fiziologia provincialului]n Ia=i

A ap[rut]n anexa literar[la “Calendar pentru poporul rom`nesc pe anul 1844” (Ia=i, 1844): “Almanah de]nv[\[tur[=i petrecere pe anul 1844”. Dup[cum consemneaz[ ]nsu=i Kog[lniceanu]ntr-o not[, *Fiziologia*... sa constituie o adaptare a schi\ei lui Pierre Durand *Fiziologia provincialului]n Paris* din colec\ia pomenit[*Parisul, sau Cartea a o sut[=i unu*.

[1] Hercule: cel mai de seam[erou din mitologia greac[,]nzestrat cu o for\[fizic[deosebit[.

[2] Carl Nervil - pseudonimul sub care C. Negruzzi a semnat schi\a *Provin\ialul*]n “Albina rom`neasc[” nr.25, anul 1840, inclus[ ]n *P[catele tinere\ilor* (1857) cu titlul *Fiziologia provin\ialului*.

[3] Cunoscu\i croitori din Ia=i.

[4] Roma nu mai e]n Roma, ea e toat[unde m[aflu (fr.). - vers din tragedia *Sertorius* (1662) a dramaturgului francez Pierre Corneille (1606-1684).

[5] Georges Louis Leclerc de Buffon (1707-1788) - naturalist =i scriitor francez, autorul lucr[rii *Istoria natural[*]n 36 de volume.

[6] Sadea. Aici cu sensul: f[r[=ov[ire.

[7] Este vorba de *Regulamentul organic* - cod de legi constitu\ionale elaborat =i pus]n aplicare]n timpul administra\iei militare ruse=ti din anii 1829-1834.

[8] Morfeu - (]n mitologia greac[) zeul]naripat al viselor.

[9] Publica\ie periodic[redactat[de M. Kog[lniceanu (1 aprilie 1840 - 16 decembrie 1845).

Noul acatist al marelui voievod Mihail Grigoriu

Acest pamflet]ndreptat]mpotriva domnitorului M. Sturdza s-a tip[rit]n bro=ur[la Cern[u\i]n 1848, pe c`nd Kog[lniceanu se afla]n exil.

Tainele inimii

Fragmentul de roman *Tainele inimii* a ap[rut]n “Gazeta de Moldavia”, redactat[de Gh. Asachi,]ntre 9 ianuarie =i 23 martie 1850, f[r[semn[tur[. Mai multe probe,]ns[, ce \in de particularit[\ile stilistice ale scrierii =i datele de ordin autobiografic, ce se con\in]n ea, dup[cum au men\ionat cercet[torii, vorbesc despre aceea c[fragmentul apar\ine lui M. Kog[lniceanu.

Tainele inimii, cronologic, este una dintre primele]ncerc[ri de roman]n literatura rom`n[=i principala oper[beletristic[ ]n cere =i-au aflat expresie concep\iile social-politice ale scriitorului, vederile sale avansate cu privire la problemele luate]n dezbatere.

[1] Cybele - (]n mitologia poporului roman) mama tuturor zeilor =i protectoarea vegeta\iei.

[2] (}n mitologia poporului roman) zeul M[rii.

[3] Gr[din[purt`nd numele lui Pavel Kisseleff (1788-1872) - general =i diplomat rus, pre=edinte plenipoten\iar ale divanurilor Moldovei =i |[rii Rom`ne=ti (1829-1834).

[4] Cedrii Libanului erau vesti\i prin m[rime =i calitatea lemnului.

[5] Alexandru sau Constantin Ipsilanti, care a domnit]n Moldova respectiv]n anii 1786-1788 =i 1799-1801.

[6] Este vorba despre stabilirea la Varni\a, l`ng[ Tighina, a lui Carol al XII-lea dup[ ]nfr`ngerea de la Poltava din 1709.

[7] Se sub]n\elege spectacolul dup[piesa lui Alecsandri *Iorgu de la Sadagura*.

[8] George Sand (1804-1876) - romancier[francez[.

[9] Eugene Scribe (1791-1861) - dramaturg francez,]ntemeietorul comediei istorice.

[10] “*... patria lui Temistocles =i a lui Solon*” - Grecia antic[: Temistocles (525-460]. e. n.) - om politic =i general atenian; Solon (c. 638 — c. 559]. e. n.) - om de stat =i poet atenian;

[11] Autorul are]n vedere coali\ia Angliei, Prusiei =i Rusiei]mpotriva lui Napoleon I, unul dintre realizatorii ei fiind Fridrih Wilhelm III - rege al Prusiei]n anii 1797-1840.

[12] Ludovic Filip - rege al Fran\ei (1830-1848).

[13] Isabela I (1451-1504) - regin[a Castiliei.

[14] Carol V (Carol Quintul) - rege al Spaniei sub numele de Carol I (1516-1556) =i]mp[rat al sf`ntului Imperiu roman de Na\iune German[(1519-1556).

[15] Filip II August (1165-1223) - rege al Fran\ei, din 1180. A]nf[ptuit mari reforme administrative, a]nfiin\at Universitatea din Paris.

[16] Eugene Sue (1804-1857) - scriitor francez.

[17] Omul propune, iar Domnul dispune sau Cine num[r[ ]n lipsa st[p`nului, num[r[de dou[ori (fr.).

[18] Costachi Conache (1778-1849) - poet =i traduc[tor. A cultivat o piezie erotic[, senzual[=i sentimental[.

[19] Fidias (]nc. sec. V—c. 432]. e. n.) - sculptor grec din perioada clasic[.

[20] V[duva lui Mausolos, regele Cariei (377-353]. e. n.), Artemisia, a]n[l\at la moartea so\ului]n memoria acestuia un monument, numit Mausoleu, considerat printre cele =apte minuni ale lumii antice.

B[t[lia de la R[zboieni =i pricinile ei

Prima dat[s-a publicat]n revista “Arhiva rom`neasc[”, redactat[de M. Kog[lniceanu, tomul I, Ia=i, 1840-1841. Autorul reconstituie pe baza informa\iilor spicuite din diferite surse,]n special interne (cronicile lui G. Ureche, M. Costin =i I. Neculce) evenimentele legate de campania turcilor]n Moldova]n anul 1476 =i b[t[lia de la R[zboieni din 26 iulie al acelui an dintre oastea turceasc[condus[de Mahomed II =i cea moldoveneasc[ ]n frunte cu +tefan cel Mare.

Dup[cum men\iona M. Kog[lniceanu]ntr-o not[, aceast[nara\iune constituie un “extract din Istoria Moldaviei”, asupra c[reia lucra pe atunci, dar care n-a fost dus[la bun sf`r=it.

Tradus[ ]n ruse=te de c[tre publicistul Gh. Gore (dup[ed. II a tomului I al “Arhivei” din 1860), schi\a a ap[rut]n gazeta “Bessarabskie oblastn`e vedomosti” (1866, nr. 44, 29 octombrie) cu titlul “*Srajenie pri Razboenah. Iz istorii Moldavii*”.

[1] Denumirea integral[a traducerii franceze: *Histoire de l’empire Othoman, ou se voyent les causes de son agrandissement et de sa décadence*, Paris, 1743.

[2] Bro=ura explicativ[*Descrierea cadrului]nt`i din istoria Moldovei*]nso\ea tabloul *Mama lui +tefan cel Mare]mpiedic[pe fiul s[u de a intra]n Cetatea Neam\ la 1486*, compus de Asachi =i litografiat la Ia=i]n 1833.

[3] Joseph von Hammer - Purgstall (1774-1856) —orientalist austriac, autor al unui tratat *Istoria Imperiului otoman* (1814).

[4] Matei Stryikowski (c. 1547-1582) - cronicar =i poiet polon.

[5] Cazimir IV Iagello - rege al Poloniei (1447-1492).

[6] Matei Corvin - rege al Ungariei (1458-1490).

[7] At`t ]n cazul de fa\[, c`t =i]n celelalte, c`nd sunt f[cute trimiteri la Grigore Ureche =i Miron Costin ]mpreun[, sursa o constituie "*Letopise\ul |[rii Moldovei de la zidirea lumii p`n[la 1601*" de Nicolae Costin - o compila\ie,]n fond, a cronicilor premerg[torilor s[i.

[8] Piotr Aleksandrovici Rumean\ev-Zadunaiski (1725-1796) - conduc[tor de o=ti rus, general-feldmare=al.

[9] }ndat[ce moldovenii s-au unit]ntr-o confedera\iune cu genovezii, ei construir[vase maritime =i se declarar[st`p`ni pe Marea Neagr[. Aceasta se men\ioneaz[=i]n titlurile lor: "principi suverani ai Moldovei, st[p`ni ai M[rii Negre". Imperatri\a Ecaterina II,]n timpul primului r[zboi contra Por\ii, s-a convins de acest adev[r prin feldmare=alul conte Rumean\ev, care primise ordin s[examineze drepturile Moldovei asupra Basarabiei =i a M[rii Negre. +tefan cel Mare a intuit c[o flot[maritim[militar[trebuie s[aib[drept baz[o flot[comercial[. Num[rul mare de muni\ii navale, volumul =i calitatea m[rfurilor sale]l]ndemnau spre o naviga\ie mai vie =i mai]ndelungat[. El supraveghea]ndeaproape mersul natural al lucrurilor,]=i]ndrepta aten\ia]n primul r`nd spre naviga\ia rentabil[, care ar fi format o armat[, ar fi sus\inut comer\ul =i ]nmul\it escadrele, ce nu puteau s[ se lipseasc[ nici de instruire =i nici de experien\[. Astfel moldovenii r[maser[ st[p`ni ai M[rii Negre p`n[ la cucerirea Constantinopolului de c[tre sultanul Mahomed II, care ]n cur`nd dup[aceasta n[v[li]n Crimeea,]i alung[pe genovezi din Cafa =i]ncepu r[zboiul contra moldovenilor. Vezi *fragmente despre starea Moldovei de la dezmembrarea ei de c[tre Imperiul roman =i p`n[ la sf`r=itul domniei lui +tefan, ultimul principe independent al Moldovei...* (fr.).

[10] Scrierea greceasc["foarte rar[ast[zi", la care se refer[Kog[lniceanu]n "Arhiva rom`neasc[", tomul I, era hronograful lui Matei Cigala din Cipru *Nou compendiu de diferite istorii*, tip[rit la Vene\ia]n 1650.

+tefan cel Mare arhitect

A ap[rut]n "Prop[=irea. Foaie =tiin\ific[=i literar[", 1844, nr. 23, 27 august, semnat[cu ini\ialele M. K. La baza nara\iunii se afl[legenda m[n[stirii Putna din *O sam[de cuvinte* de I. Neculce, autorul intervenind cu unele complet[ri =i preciz[ri.

[1] Despot-vod[(Ioan Iacob Eraclid) - domn al Moldovei]ntre anii 1561 =i 1563.

[2] Ian Sobieski (1624-1696) - comandant de o=ti polonez, iar]ntre anii 1674 =i 1696 - rege al Poloniei.

[3] Mihai Racovi\[a domnit]ntre anii 1715 =i 1726.

Un vis al lui Petru Rare=

S-a publicat]n “Prop[=rea. Foaie =tiin\ific[=i literar[”, 1844, nr. 1, semnat[cu ini\ialele *M. K.* Nara\iunea are la baz[legenda despre alegerea]n domnie a lui Petru Rare= din *O sam[de cuvinte* I. Neculce, autorul ad[ug`nd =i alte informa\ii din surse cronic[re=ti privind evenimentele evocate.

+tefan cel Mare]n t`rgul B[iei

A ap[rut]n anexa literar[la “Calendar pentru poporul rom`nesc pe anul 1845” (Ia=i, 1845): “Almanah de]nv[\[tur[=i petrecere pe anul 1845”.

}n centrul nara\iunii se afl[evenimentele legate de campania]ntreprins[de regele ungur Matei Corvin]n Moldova]n anul 1467 =i lupta decisiv[de la Baia (15 decembrie),]n care moldovenii]n frunte cu +tefan cel Mare au ob\inut o str[lucit[victorie. Aceast[schi\[a servit drept surs[de documentare =i de inspira\ie pentru poetul Nicolai Istrati - autorul dramei]n versuri *Mihul. O tr[s[tur[din rezbelul lui +tefan cel Mare cu Matei Corvin, regele Ungariei* (Ia=i, 1850).

[1] Ian Dlugosz (1415-1480) - istoric =i diplomat polon. Principala sa lucrare, *Historia Poloniae*, cuprinde informa\ii valoroase referitoare =i la trecutul Moldovei.

[2] Contemporanul (ung.).

[3] Vezi *Grigore Ureche, Letopise\ul |[rii Moldovei*. Studiu introductiv de E. Russev. }ngrijirea textului, glosar =i indice de T. Celac =i P. Dimitriev, Chi=in[u, 1971, p. 87.

[4] Vezi *Nicolae Costin, Letopise\ul |[rii Moldovei de la zidirea lumii p`n[la 1601*,]n *Nicolae Costin, Scrieri (]n dou[volume), Volumul I. Edi\ie*]ngrijit[de Svetlana Corolevschi, Chi=in[u, Editura Hyperion, 1990, p. 137.

[5] Petru II - domn al Moldovei]n anii 1447, 1448-1449.

[6] +tefan II - domn al Moldovei]ntre anii 1433 =i 1447, fiul lui Alexandru cel Bun.

[7] Ioan Huniad (? -1456) - nobil rom`n din Transilvania, comandant de o=ti, din 1446 guvernator (regent) al Ungariei.

[8] Roman Vod[- Roman II, domn al Moldovei]n anii 1447-1448, feciorul lui Ilia= Vod[.

[9] Pasajul citat e din *O sam[de cuvinte* de I. Neculce, Vezi *Ion Neculce. O sam[de cuvinte. Letopise\ul \[rii Moldovei.* Ed. a doua, rev[zut[. Studiu introductiv de E. Russev. }ngrijirea textului, glosar =i indice de T. Celac =i P. Dimitriev, Chi=in[u, 1974, p. 62.

[10] Frunta=i r[zboinici, pe mine, care urmez oastea regeasc[, m[rog s[nu m[

socoti\i zadarnic cuprins de neputincioasa fric[pentru c[eu niciodat[nu alerg]narmat]mpotriva inamicului, nici nu urc]naltele metereze, ci, spectator nevinovat, m[minunez doar de pericolele altora - de aceasta nu m[tem. Grija de voi, crede\i,]mi porunce=te. Negre=it, vitejilor, de la voi se a=teapt[o glorie]ndelungat[, care produce r[ni u=oare =i, poate, =i doliu onorabil.Dac[vreo fatalitate l-ar r[pi =i pe poetul lupt[tor -]n cazul]n care ar lupta - cine va mai c`nta moartea voastr[, solemnele voastre ceremonii de ]nmorm`ntare? (traducere din maghiar[; M.Kog[lniceanu, Opere I..., p. 198).

[11] Grigore Ureche, ed. citat[, p. 88.

[12] Ignaz Aurelius Fessler (1756-1839) - istoric maghiar.

[13] Iohan Cristian Engel (1770-1814) - istoric maghiar, autorul unei *Istorii a Moldovei =i Valahiei* (Halle, 1804).

[14] Vezi Grigore Ureche, ed. citat[, p. 88.

[15] Tot acolo, p. 89.

[16] Al[tur[m. }n original:]nl[tur[m.

[17] Gherman Kauffmann (1808-1889) - pictor francez.

Trei zile din istoria Moldaviei

Aceast[nuvel[s-a publicat]n revista “Prop[=irea. Foaie =tiin\ific[=i literar[”, 1844, nr. 27-29, 30, 32 (16 iulie — 20 august). Autorul a evocat]mprejur[rile legate de omor`rea mi=eleasc[ a domnitorului Grigore Ghica pentru protestul s[u ]mpotriva ]nstr[in[rii de c[tre Poarta otoman[ a Bucovinei prin semnarea la 25 februarie 1777 a unei ]n\elgeri conform c[reia acest vechi teritoriu al Moldovei a fost dat Austriei. Nuvela a r[mas neterminat[, Kog[lniceanu neduc`nd la sf`r=it expunerea ]nt`mpl[rilor ce trebuiau s[constituie con\inutul p[r\ii a treia a nuvelei corespunz[toare celei a treia zi din istoria Moldovei - 18 august 1778 - data decapit[rii boierilor intrigan\i Manolachi Bogdan =i Ioan Cuza.

[1] +i astfel, o parte din Europa, dintr-o st[p`nire recunoscut[ ca despotic[, redeveni, sub o st[p`nire normal[, fericit[, ocrotit[=i ap[rat[. Engel,*Istoria Moldovei*, 304 (germ.).

[2] Trebuie citit: chezaro-cr[iesc.

[3] Pasajul reprodus]n nuvel[e desprins dintr-o povestire istoric[versificat[, tip[rit[ulterior de Kog[lniceanu]n vol. III al edi\iei *Cronicile Rom`niei sau Letopise\ele Moldaviei =i Valahiei* sub titlul *Stihuri asupra domnului Grigore Ghica Voievod al |[rii Moldovei* (p. 275 - 280) - scriere anonim[, atribuit[de el str[mo=ului s[u Enache Kog[lniceanu. O variant[a aceleia=i scrieri - *Versuri pentru moartea*

domnului Grigore Ghica,]nt`mplat[la anul 1777 octombrie 1 - e inserat[ ]n cartea: *Poezia moldoveneasc[modern[la]ceputurile ei (1770-1840)*. }ngrijirea textului, studiu introductiv, schi\e, note =i comentarii de Efim Levit, Chi=in[u, 1977, p. 74-79.

[4] Versuri din aceea=i scriere anonim[despre moartea lui Gr. Ghica.

[5] Pleac[, pleac[! (rus.).

[6] Domnitorul Moldovei (Constantin Mavrocordat) e mort; cel al Munteniei (Grigore Ghica), care se afl[aici, e]nzestrat cu mult spirit (fr.).

[7] }l comp[timesc mult pe domnitorul Moldovei. Acest s[rman get nu s-a bucurat mult timp de onoarea de a o vedea pe Tomyris. C`t despre domnitorul Munteniei, fiindc[ e om ]n\elept, va r[m`ne la curtea d-tale (fr.).

[8] Bogdan III - domn al Moldovei]ntre anii 1504 =i 1517, fiul lui +tefan cel Mare.

[9] Grigore Calimachi - domn al Moldovei (1761-1764, 1767-1769); a fost ucis de turci la Constantinopol la 23 august 1769.

[10] Personaje din poemul *Faust* al scriitorului german Iohann Wolfgang Goethe (1749-1832).

[11] Versuri desprinse din povestirea istoric[versificat[*Stihuri asupra pieirii lui Manolachi Bogdan vel vornic =i a lui Ion Cuza biv vel sp[tar*... inserat[ulterior de M. Kog[lniceanu]n colec\ia: *Cronicile Rom`niei sau Letopise\ele Moldaviei =i Valahiei*, tomul III, Bucure=ti, 1874, p. 281-295 - scriere anonim[atribuit[de asemenea lui Enache Kog[lniceanu. O variant[a acestei povestiri istorice versificate a ap[rut]n edi\ia pomenit[: *Poezia moldoveneasc[modern[la]nceputurile ei*..., p. 80-93.

[12] Iacob Stamati (1749-1803) - mitropolit al Moldovei]ntre anii 1792 =i 1803, c[rturar.

[13] Amfilohie Hotiniul (c. 1735—c. 1800) - c[rturar, episcop de Hotin. A tradus =i a prelucrat]n limba matern[primele manuale de matematic[=i geografie. A contribuit la laicizarea =i modernizaea]nv[\[m`ntului.

Introduc\ie [la “Dacia literar[”]

A ap[rut]n revista “Dacia literar[“. Subt redac\ia lui Mihail Kog[lniceanu. Tom. I. Ia=ii, ianuarie-iunie 1840. }n *Introduc\ie* redactorul a prezentat programul revistei, a formulat sarcinile]n vederea prop[=irii literaturii.

[1] Teodor Racoce (c. 1780-1822) - traduc[tor. De numele s[u e legat[una din primele tentative de a edita un s[pt[m`nal ]n limba rom`n[la Lemberg - “Novele sau Gazete rom`ne=ti”. A tip[rit la Cern[u\i ]n 1820 “*Chrestomaticul rom`nesc sau Adunare a tot feliul de istorii =i alte f[ptorii, scoase din autorii di pe osebite limbi*”.

[2] Zaharia Carcalechi (c. 1784-1856) - publicist =i tipograf. A editat la Buda revista “Biblioteca rom`neasc[” (1821, 1829-1830, 1834).

[3] }n realitate, mai]nt`i a ap[rut “Curierul rom`nesc” la 8/20 aprilie 1829.

[4] George Bari\iu (1812-1893) - ziarist de seam[=i animator al vie\ii culturale din Transilvania.

Via\a lui A. Hrisoverghi

A ap[rut ca prefa\[la volumul *Poezii a lui A. Hrisoverghi*. Edi\ie complet[. Ia=ii. La Cantora Foaiei s[te=ti, 1843.

[1] Andre-Marie Chénier (1762-1794) — poet francez, participant al revolu\iei de la 1789, executat de gerondi=ti.

[2] Oda *Ruinelor Cet[\ii Neam\ul* a ap[rut]n suplimentul la nr. 56 din 24 iunie 1834 al “Albinei rom`ne=ti”.

[3] Vaporul — aici: aburul.

[4] Rigas Venestinlis (c. 1757-1798) - poet grec =i conduc[tor al mi=c[rii de eliberare a poporului s[u de sub ocupa\ia otoman[.

[5] *Abecedarul*, *Octoihul* =i *Magazinul copiilor* (grec.).

[6] A lui Popa Eftimie (grec.).

[7] Elina Cult[(grec.).

[8] Greaca popular[(grec.).

[9] *Dialogurile mor\ilor* de Luchian (grec.).

[10] Herodian (170-240) - istoric grec, autorul *Istoriei]mp[ra\ilor romani de la Comodiu p`n[la Gordian* (180-234), studiat[ ]n =colile grece=ti din Principate.

[11] Sinesius (c. 370-415) - scriitor =i filozof grec.

[12] Thukydides - istoric =i om politic atenian (c. 460 - c. 400]. e. n.)

[13] Demostenes, Sophokles, Euripides, Homer (grec.) - personalit[\i proeminente din Grecia antic[.

[14] Se are]n vedere legenda despre mama voievodului +tefan cel Mare.

[15] Poe\ii V[c[re=ti: Ien[chi\[(c. 1740-1797), Alecu (1769-1799), Nicolae (c. 1784-1825) =i Iancu V[c[rescu (1792-1863).

[16] }nsu=i M. Kog[lniceanu a contribuit la popularizarea scrierilor poetului din Muntenia, imprim`nd un voluma= din versurile acestuia: *Poezii a lui Gr. Alecsandrescu*. Edi\ie complet[. Ia=i. La Contora Foaiei s[te=ti, 1842.

SCRIERI ISTORICE +I SOCIALE

Cuv`nt pentru deschiderea cursului de istorie na\ional[

A v[zut prima dat[lumina tiparului]n bro=ur[: *Cuv`nt pentru deschiderea cursului de istorie na\ional[ ]n Academia Mih[ilean[, rostit]n 24 noiembrie 1843*. Ia=ii. La Cantora Foaiei s[te=ti, 1843. Acest discurs constituie una din principalele scrieri]n care Kog[lniceanu =i-a expus concep\ia cu privire la istorie.

[1] N. M. Karamzin (1766-1826) - scriitor =i istoric rus, autor al *Istoriei Statului rus*]n 12 volume.

[2] Carol al XII-lea (1682-1718) - rege al Suediei, vestit comandant de o=ti.

[3] Quintus Curtius - istoric roman din sec. al III-lea]. e. n.

[4] Socrates (469-399]. e. n.) - filozof din Grecia antic[.

[5] Aristides (c. 540 — c. 467]. e. n.) - om politic =i comandant de o=ti atenian.

[6] Cato cel T`n[r (95-46]. e. n.) - om politic roman.

[7] Marcus Tullius Cicero (106-43]. e. n.) - om de stat, orator =i scriitor roman.

[8] Constantin Francois de Chasseboeuf Volney (1757-1820) - filozof, istoric, orientalist =i poet francez. Cea mai celebr[dintre scrierile sale - *Ruinele sau medita\ii asupra revolu\iilor imperiilor* (1791) - a contribuit la afirmarea preromantismului.

[9] Caius Iulius Caesar (100-44]. e. n.) - om politic, general, scriitor =i orator roman.

[10] Florian Aaron (1805-1887) - istoric rom`n. Pasajul citat e din *Precuv`ntare* la lucrarea acestuia *Idee repede de istoria Prin\ipatului |[rii Rom`ne=ti*, t. I, Bucure=ti, 1835, p. YII.

[11] Thukydides (c. 460-c. 400]. e. n.) - istoric =i om politic atenian.

[12] Publius Cornelius Tacitus (c. 55-c. 120) - istoric =i om politic roman.

[13] Titus-Livius (c. 59]. e. n. - 17 e. n.) - autorul unei istorii romane din cele mai vechi timpuri =i p`n[ la sf`r=itul secololui al II-lea]. e. n.

[14] Mircea cel B[tr`n - comandant de o=ti, domn al |[rii Rom`ne=ti (1386-1394, 1397-1418).

[15] Autorul are]n vedere scrierea *}nv[\[turile lui Neagoe Basarab c[tre fiul s[u Teodosie*.

[16] Este vorba despre Matei Basarab - domn al Munteniei (1632-1654) =i Vasile Lupu - domn al Moldovei (1634-1653).

[17] +erban Cantacuzino - domn al |[rii Rom`ne=ti (1678-1688), partizan al politicii antiotomane.

[18] Episodul amintit de Kog[lniceanu a fost evocat de DL Cantemir]n *Istoria*

Imperiului otoman, apoi de C. Negruzzi]n schi\a *Sobieski =i rom`nii* (1845), subiectul c[reia i-a servit lui V. Alecsandri pentru drama *Cetatea Neam\ului sau Sobieski =i pl[ie=ii rom`ni* (1856).

[19] Darius I Histaspe (550-486]. e. n.) - rege al Persiei antice.

[20] Lysimachos (361-281]. e. n.) - unul din cei mai celebri comandan\i de o=ti ai lui Alexandru cel Mare al Macedoniei, rege al Traciei, apoi al Macedoniei.

[21] Saint-Marc Girardin a manifestat un viu interes pentru st[rile de lucruri din Moldova =i Muntenia,]ntreprinz`nd =i o c[l[torie]n aceste \[ri]n anul 1835.

[22] Pliniu cel T`n[r (62-113 e. n.) - om politic =i scriitor roman.

[23] Longobarzi.

[24] Imperiali, trupe habsburgice.

[25] Ludvic-Alibreht Gebhardi (1735-1802) - bibliotecar =i arhivar german, autor al unor lucr[ri de istorie.

[26] Lucian din Samsota (c. 120-180 e. n.) - istoric =i filozof grec.

[27] Este vorba de studiul lui Petru Maior (c. 1761-1821) *Istoria pentru]nceputul rom`nilor]n Dacia*, ap[rut la Buda]n 1812.

[28] Moise — proroc, legislator =i fondator mitic al iudaismului.

[29] Remulus-(al[turi de Remus) —]temeietorul legendar al Romei.

[30] Romulus-Augustus - ultimul]mp[rat al romanilor, care a domnit p`n[la anul 476.

[31] Constantin Aristia (c. 1800-1880) - scriitor =i traduc[tor.

[32] Filip II - rege al Macedoniei antice (359-336]. e. n.), tat[l lui Alexandru cel Mare.

[33] }ntemeierea |[rii Rom`ne=ti a avut loc]n prima jum[tate a sec. al XIV-lea.

[34] Anul form[rii Statului feudal moldovenesc e considerat 1359.

[35] Este vorba despre Nicolae Milescu Sp[taru (1636-1708).

[36] Johannes Müller (1752-1809) - istoric elve\ian.

Prefa\a [la *Letopise\ele |[rii Moldovei*]

S-a tip[rit]n fruntea t. I al colec\iei *Letopise\ele |[rii Moldovei*, ap[rut la Ia=i]n anul 1852.

[1] Noti\e =i extrase din manuscrisele bibliotecii regale =i ale *altor biblioteci, publicate de Institutul regal al Fran\ei*. Paris, Tipografia regal[, t. XI(fr.).

[2] Pitia - (]n mitologia greac[) preoteasa oracolului din Delfi. Prezicerile sale, considerate r[spunsuri ale zeului Apolo, erau exprimate]n formul[ri enigmatice.

[3] *Scrisori privind istoria Fran\ei* de Augustin Thierry. *Scrisoarea]nt`i* (fr.). Augustin Thierry (1795-1856) - istoric francez, reprezentant al istoriografiei liberale din perioada Restaura\iei.

Prefa\[[la Cronicile Rom`niei sau Letopise\ele Moldaviei =i Valahiei]

S-a publicat]n *Cronicile Rom`niei sau Litopise\ele Moldaviei =i Valahiei*, a doua edi\iune, t. I, Bucure=ti, 1872.

Ca =i prima edi\ie, intitulat[*Litopisi\ile |[rii Moldovii*, edi\ia a doua a fost ini\ial conceput[ ]n =ase volume,]ns[p`n[la urm[s-au tip[rit numai trei (vol. I =i II - 1872; vol. III - 1874). Fa\[de edi\ia din 1845-1852, aceasta include =i alte texte cronic[re=ti, plasate]n volumul al treilea.

[1] Se are]n vedere constituirea Divanurilor ad-hoc — adun[ri axtraordinare]n Moldova =i Muntenia, convocate conform hot[r`rii Congresului de la Paris din 1856 pentru a se pronun\a]n privin\a organiz[rii politice =i sociale a celor dou[\[ri.

[2] La 11 februarie 1866 “monstruoasa coali\ie” - alian\[a unei p[r\i a burgheziei cu o parte a mo=ierimii - reu=e=te s[-l detroneze pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza, eveniment care a marcat ofensiva]mpotriva schimb[rilor progresiste din via\a social[a Rom`niei =i a ideilor democratice.

Dorin\ele partidei na\ionale]n Moldova

S-a tip[rit]n bro=ur[la Cern[u\i]n august 1848. Nedispun`nd de prima edi\ie, am reprodus textul din colec\ia de acte =i documente *Anul 1848 ]n Principatele Rom`ne*, tomul IV, Bucure=ti, 1903.

[1] Talaat Efendi - comisar turc venit la Bucure=ti]n 1848 pentru a cerceta cauzele revolu\iei =i a aviza asupra m[surilor ce trebuiau s[fie luate cu scopul de a o]n[bu=i.

[2] A. Duhamel - general, agent =i diplomat rus, venit]n Bucure=ti]n anul 1848.

[3] Marius Caius (c. 155-86]. e. n.) - general =i om politic roman. }n timpul r[zboiului civil din Roma a devenit conduc[torul partidului popular.

[4] Sylla (Sulla) Lucius Cornelius (138-78]. e. n.) - general =i om politic roman, =eful partidului aristocrat.

[5] Soliman (Suleiman) I (sau II) Magnificul (1520-1566).

[6] Emmerich von Vettel (1714-1767) - diplomat =i publicist elve\ian, unul din fondatorii dreptului interna\ional.

[7] Burkhard Christoph Münnich (1683-1767) - om de stat rus, general — feldmare=al. }n anii 1735-1739 s-a aflat]n fruntea armatelor ruse din Crimeea =i Basarabia.

[8] Lasciate ogni speranza voi ch’entrate! (it.) - L[sa\i orice speran\[, voi care intra\i! - cuvinte pe care poetul italian Dante Alighieri, precum poveste=te]n *Divina comedie* (c`ntul III, versul 9), le-a v[zut scrise deasupra por\ii Infernului.

Dezrobirea \iganilor, =tergerea privilegiilor boiere=ti, emanciparea \[ranilor

Acest discurs a fost rostit]n =edin\a solemn[de la 1 (13) aprilie 1891]n leg[tur[cu jubileul de 25 de ani de la fondarea Academiei Rom`ne. S-a tip[rit ca anex[ la tomul XIII al “Analelor Academiei Rom`ne”, 1891. }n acela=i an a ap[rut la Bucure=ti]n bro=ur[aparte, cu titlul modificat fa\[de cel sub care ap[ruse]n “Anale...”.

[1] Nicolae Kretzulescu (1812-1900) - om politic, membru al Academiei Rom`ne.

[2] George Bari\iu (1812-1893), pomenit de noi anterior, a fost =i unul din membrii fondatori ai Academiei.

[3] Nestorii - nume colectiv (de la Nestor) ce semnific[ ]n cazul dat v`rsta]naintat[a persoanelor vizate =i considera\ia vorbitorului.

[4] Fridric Schleiermacher (1768-1834) - teolog protestant, profesor la Universitatea din Halle =i Berlin.

[5] Cristof Vilhelm Hufeland (1762-1836) - medic =i profesor universitar german.

[6] Ioann Kapodistrias (1776-1831) - am de stat =i diplomat de origine greac[. A activat mult timp]n Rusia, iar]n anii 1827-1831 a fost primul pre=edinte al Greciei independente.

[7] Titlul exact al edi\iei franceze: *Études religieuses, morales et historiques* (Ia=i, 1842).

[8] Edouard Gans (1798-1839) - filozof =i jurist german, discipol al lui Hegel.

[9] Friedrich Karl de Savigny (1797-1861) - jurist german de origine francez[considerat capul =colii istorice a dreptului.

[10] Grecul smolit (germ.).

[11] Este vorba despre studiul *Moldova =i Muntenia. Limba =i literatura rom`n[sau valah[*, ap[rut]n “Magazin pentru literaturi str[ine”, nr. 8-10, 1837.

[12] *Schi\[asupra istoriei, obiceiurilor =i limbii \iganilor* (fr.).

[13] +i la care,]n mic[m[sur[, am contribuit =i eu (lat.).

[14] Alexandru Papadopol-Calimah (1833-1898) - istoric =i om politic.

[15] Propriu, unic]n felul s[u (lat.).

[16] De jure - de iure: juridic, formal.

[17] Alexandru Ghica - domn al |[rii Rom`ne=ti (1834-1842).

[18] Gheorghe Bibescu - domn al |[rii Rom`ne=ti]ntre anii 1842-1848.

[19] Articolul lui N. B[lcescu era intitulat *Despre starea social[a muncitorilor plugari]n Principatele Rom`ne]n deosebite timpuri*. - “Magazin istoric pentru Dacia”, 1846.

[20] Titlul exact al programului: Dorin\ele partidei na\ionale]n Moldova (Cern[u\i, 1848).

[21] Noaptea e un bun sf[tuitor (fr.).

CUPRINS

APRECIERI CRITICE

Kog[lniceanu,]n literatura istoric[a Rom`niei, =i Alecsandri, ]n literatura noastr[ poporan[, joac[ p`n[la un punct rolul lui Columb]n privin\a geografic[.

Bogdan P. Hasdeu: **Cronicile Rom`niei de Kog[lniceanu**,]n “Columna lui Traian”, III, 1872, nr. 31, p. 273.

M. Kog[lniceanu “e cel dint`i creier rom`nesc organizat]n sens modern, care prime=te =i elaboreaz[problemele g`ndirii continentului din vremea lui pentru a le pune de acord cu interesele na\ionale”.

Octavian Goga, **Mihail Kog[lniceanu precursor al Unirii neamului**, Bucure=ti, 1936, p. 3.

Darul de c[petenie al lui Kog[lniceanu e de a fi avut spirit critic, atunci c`nd lumea nu-l avea; =i de a-l fi avut ]n form[ constructiv[, ardent[, f[r[ sarcasm steril. Peste tot, ]n programele revistelor, redactorul =tie ce vrea. “Dacia literar[“ se cheam[ a=a (spre deosebire de perfida “Abeille moldave” a lui Asachi) fiindc[, f[c`nd abstrac\ie de loc, vrea s[se]ndeletniceasc[cu “produc\iile rom`ne=ti fie din orice parte a Daciei”, ]n care scop are s[ reproduc[ scrieri originale din toate publica\iile, pentru ca, ]ntocmai ca ]ntr-o oglind[, s[ se vad[ scriitorii “moldoveni, ardeleni, b[n[\eni, bucovineni, fie=tecare cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul s[u”. }n sf`r=it, \elul]i este]nf[ptuirea dorin\ei ca “rom`nii s[aib[o limb[=i o literatur[comun[pentru to\i...”

Proza lui Kog[lniceanu e cu at`t mai valoroas[ cu c`t e mai veche. Scrisorile din 1834-1838, *Iluziile pierdute*, articolele au farmecul limbii patriarhale]n care]noat[elegant fine\ile g`ndirii moderne [...] Schi\a de moravuri contemporane ca

Fiziologia provincialului]n Ia=i nu poate suferi compara\ie cu proza lui Negruzzi, pe care o imit[. Totu=i Kog[lniceanu, av`nd pasiunea descrip\iei minu\ioase, izbute=te a da un tablou de epoc[plin de detalii, nepre\uit pentru evocarea unei lumi disp[rute.

G. C[linescu, **Istoria literaturii rom`ne de la origini p`n[ ]n prezent**. Edi\ia a II-a, rev[zut[=i ad[ugit[, Bucure=ti, 1985, p. 181, 183.

Cu toate erorile materiale, mai ales privitoare la]nceputurile noastre, =i]n ciuda limitelor g`ndirii lui istorice, Kog[lniceanu r[m`ne pentru secolul s[u model nedep[=it]n concluziile sale esen\iale. Dac[ad[ug[m la aceasta activitatea sa de editor critic al primului corpus de cronici moldovene=ti =i al]nt`iului periodic de documente istorice vechi,]ntr-un interval ce nu dep[=e=te 15 ani, ne putem da seama de meritele lui extraordinare de]nainta= =i de creator]n domeniul istoriei na\ionale...

Meritul literar principal al lui Kog[lniceanu este de ordin teoretic. Prin “introduc\ia” la “Dacia literar[”, g`nditorul enun\[ o adev[rat[ doctrin[, pe c`t de concentrat[, pe at`t de temeinic[. Ideile principale ale direc\iei sale sunt: combaterea imita\iei, manie cov`r=itoare]n literatur[, a traducerilor mediocre,]ncurajarea literaturii originale, cu izvoare de inspira\ie din istoria na\ional[, din frumuse\ile \[rii =i pitorescul poetic al moravurilor; realizarea unei limbi =i a unei literaturi comune pentru to\i; func\ionarea unei critici nep[rtinitoare, cu cru\area persoanelor; excluderea politicii, dar nu =i a moralei; publicarea produc\iilor rom`ne=ti “fie din orice parte a Daciei”, cu condi\ia valorii literare.

+erban Cioculescu,]n **Istoria literaturii rom`ne**, II, Bucure=ti, 1968, p. 434, 443.

Talentul s[u literar const[ ]n spontaneitate,]n introducerea iscusit[a parantezelor de pl[cut[digresiune,]n asocierea fericit[a ideilor =i amintirilor, rezult`nd texte cu un relief personal inconfundabil, redactate ]ntr-o limb[ savuroas[, colorat[ discret =i regional, de o oralitate abia st[p`nit[, teren pe care darul improviza\iei l-a scutit de migala artistic[a compunerii. Oratoria - limpede, elegant[ ]n expresie - nu se resimte de argu\ia retoric[a altora, Kog[lniceanu construind planul cuv`nt[rii =i dezvolt`nd-o cu siguran\[, f[r[c[utarea cu orice pre\ a efectelor. De unde farmecul ei literar,]ntre\inut de c[ldura temperamental[, de pasiunea argumenta\iei, ceea ce confer[via\[=i ad`ncime textului s[u (...).

Linia de for\[a lui M. Kog[lniceanu r[m`ne activitatea de str[lucit]ndrum[tor, f[r[fervoarea mesianic[a unui B[lcescu, dar de o lucid[perspectiv[arhitectonic[, cu o precis[finalitate]ntr-un orizont larg =i luminos, de anvergur[european[.

George Iva=cu, **Istoria literaturii rom`ne**, vol. I, Bucure=ti, 1969, p. 422.

Pun`nd ]n valoare rolul tradi\iei, dar urm[rind consonan\a cu via\a culturii universale, Kog[lniceanu n-a g`ndit la izolarea =ovin[a na\iunilor. Voind s[fim noi]n=ine, n-a respins cuceririle celor din afar[, care, selectate =i asimilate]n acord cu nevoile =i specificul nostru, puteau valorifica, asemenea unui capital str[in, energia =i talentul nostru.

}naintea lui Maiorescu, Kog[lniceanu a]n\eles c[poporul s[u are dreptul la existen\a na\ional[independent[numai]n m[sura unei contribu\ii individuale valoroase la progresul omenirii]ntregi. “Zidirea na\ionalit[\ii” rom`ne=ti trebuie s[ se fac[, de aceea, nu la ]nt`mplare, ci pe temeiul unei civiliza\ii =i culturi serioase, echivalente ale celor din afara hotarelor noastre. Prin urmare, nu tradi\ie cu orice pre\, dar nici inova\ie acceptat[necondi\ionat, ci o dreapt[ ]n\elegere a c[ilor de dezvoltare a poporului prin restabilirea raportului organic]ntre aceste dou[p`rghii ale progresului.

}ntre ceea ce «ispita veacurilor» a l[sat trainic =i ceea ce spiritul nou adaug[valoros, genera\ia de la 1848 a]ncercat s[realizeze o sintez[. Kog[lniceanu i-a dat cea dint`i formulare teoretic[, izvor`t[dintr-o interpretare dreapt[a procesului dezvolt[rii istorice =i culturale.

Maria Platon, **Introducere** la: “Dacia literar[“ sub redac\ia lui Mihail Kog[lniceanu. Studiu introductiv =i edi\ie de Maria Platon, Bucure=ti, 1972, p. XIV-XV.

Cronologic, istoricul este ipostaza dint`i a personalit[\ii sale, poate =i cea mai de seam[, fiindc[tot ce a realizat dup[aceea, ca prozator, ca publicist, ca diplomat, sunt ini\iative ce decurg oarecum din aceast[prim[=i esen\ial[ipostaz[.

Alexandru Zub, **Mihail Kog[lniceanu istoricul**, prefa\[la: M. Kog[lniceanu, Opere, II. Scrieri istorice, Bucure=ti, 1983, p. 5.

Interesul st`rnit ]n r`ndul boierimii =i al t`rgove\ilor de c[tre litopise\e =i cronografe a determinat copierea acestora ]n zeci de variante, dintre care unele sunt ]ndep[rtate substan\ial de redac\ia primar[. A =tiut-o =i Kog[lniceanu, cel dint`i - =i]n multe privin\e cel mai bun - dintre editorii *Letopise\elor*. }nainte de edi\ia din 1845-1852 - suficient[ ]ndestul ca s[r[m`n[, numai prin aceasta, unul din cei mai de seam[ oameni ai neamului - a adunat un num[r impresionant de volume de cronici, pe care le-a cercetat cu aten\ie, p`n[s[stabileasc[textele autentice]ncredin\ate tiparului. Dar, oric`t de m[re\ a fost scopul urm[rit (...) prin publicarea cronicilor, Kog[lniceanu n-a putut da edi\ii critice. Nici n-avea cui s[se adreseze, atunci, asemenea lucr[ri.

Gabriel +trempel, **Studiu introductiv** la: Ion Neculce, Opere, Bucure=ti, 1982, p. 121.

Opera parlamentar[a lui Kog[lniceanu este vie mai ales prin aceea c[ea nu reflect[o oratorie spumoas[=i f[r[con\inut, ci ne dezv[luie nu numai rarele sale]nsu=iri, aria sa larg[de preocup[ri, solu\iile ingenioase pe care le propune unei societ[\i moderne]n curs de constituire, talentul str[lucit, ci =i]ns[=i problematica major[a epcii sale. Pe firul activit[\ii sale parlamentare poate fi reconstituit procesul form[rii =i consult[rii statului rom`n modern.

Dan Berindei, **Studiu introductiv** la: M. Kog[lniceanu, Opere, III, partea I, Bucure=ti, 1983, p. 5.

Opera lui Kog[lniceanu s-a n[scut din cunoa=terea vie\ii reale a celor mul\i, s[raci =i obidi\i (“ridicarea \[ranilor din starea]njosit[“, zicea el,]n 1862), este impregnat[de ostilitate fa\[de asupritorii l[untrici =i dinafar[(“aristocra\ia ignorant[, sprijinit[de Poarta Otoman[=i cler”), de n[zuin\a ca masele s[-=i f[ureasc[o con=tiin\[cet[\eneasc[(“fie=tecare cet[\ean are drept de a se ocupa de trebile statului”), de ideea c[este necesar ca]ntregul popor s[aib[drepturi egale, de libertate =i dreptate social[. Caracterul profund popular al activit[\ii sale]n toate domeniile,]nalta sa con=tiin\[patriotic[=i talentul s[u multilateral au f[cut din Kog[lniceanu un factor puternic]n via\a cultural[=i social-politic[,]ncep`nd cu anul 1837, debutul s[u ]n literatur[, =i p`n[la 1891, anul mor\ii lui.

Dan Simonescu, **Prefa\[** la: Mihail Kog[lniceanu, Tainele inimii. Scrieri literare =i istorice, Bucure=ti, 1987, p. XXXII.